

641926

T. LXXII.

P. 1906 кн. IV.

Рік XV.

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛЬОПІ Й ЕТНОГРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE

DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

B. LXXII.

1906, IV B.

XV Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

3 друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Бедварського.

Вийшло LVIII н. с. 1906.

Т. LXXII.

Р. 1906 кн. IV.

Рік XV.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬБОЛЮПІЙ Й ЕТНОГРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVCENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE
DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

B. LXXII.

1906, IV B.

XV Jahrgang

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Вийшло 1/VIII н. с. 1906.

НБ ПНУС

641926

Прикарпатський університет
ім. Василя Стефаника

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

ІНД. №

64 1926

Зміст LXXII тому.

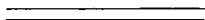
1. Зміст тому с. 3—4
 2. Лист Володимирської громади з 1324 р. (факсиміле листу й печатки), подав Мих. Грушевський . с. 5—8
 3. До історії українського вертепа. Історично-літературні студії й матеріали, Дра Івана Франка, III—V с. 9—79
 4. Ритміка українських пісень, написав Філярет Колеса, III. Музикально-сінтактична стопа . с. 80—111
 5. До історії участі галицьких Русинів в словянськiм конгресі в Празі 1848 р., под. Ів. Созанський с. 112—121
 6. Рукописи Софійської катедри в Києві, огляд Сергія Маслова с. 122—140
 7. Получення Сяна з Дністром в ледовій добі, тимчасова звістка, подав Др. Стефан Рудницький с. 141
 8. Miscellanea: а) Справа поминання гетьманського імени на „переносі“, под. Ів. Джиджора; б) Українська вірша про уманську різню, под. Ів. Кривецький; в) Пастирський лист Ангеловича з р. 1799, под. Ів. Крип'якевич с. 142—147
 9. Наукова хроніка: Етнографія в західно-європейських часописах за р. 1904, з деякими доповненнями за р. 1903, подав Зенон Кузеля (кінець) с. 148—184
 10. Бібліографія (рецензії й справоздання, зміст на с. 239) с. 185—240
-
-

Inhalt des LXXII Bandes.

1. Inhalt des Bandes S. 3—4
2. Ein Brief der Stadtgemeinde Vladimir vom J. 1324 (Faksimile des Briefes und des Siegels), mitgetheilt von Michael Hruševskýj S. 5—8

3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. Ivan Franko, III—V S. 9—79
4. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von Philaret Kolessa, III. Der musikalisch-syntaktische Fuss S. 80—111
5. Zur Geschichte der Theilnahme der galizischen Ruthenen am Slavenkongresse in Prag im J. 1848, mitgetheilt von Ivan Sozan'skyj S. 112—121
6. Die Handschriften der Sophien-Katedrale in Kijev, eine Uebersicht von Sergius Maslov S. 122—140
7. Die Verbindung des San mit dem Dnister in der Eiszeit, vorläufiges Kommunikat von Dr. Stephan Rudnyčkyj S. 141
8. Miscellanea, von Iv. Džydzora, I. Krevečkyj, I. Krypjakovyč S. 142—147
9. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903, von Zeno Kuzela (Schluss) S. 148—184
10. Bibliographie (Bücherregister siehe S. 239) S. 185 240

Inhalt voriger Bände siehe den ersten Band jedes Jahrganges.

Лист Володимирської громади з 1324 р.

(Факсиміле листу й печатки).

Подав **Мих. Грушевський.**

Лист громади м. Володимира до громади м. Штральзунда в справі забраних товарів своїх горожан, перехований в оригіналі в міському архіві Штральзунда і чверть віка вже як виданий в звітнім збірнику актів до історії Ганзи¹⁾, дуже мало звертав на себе увагу. Тільки в останніх літах в історії торговельних відносин і культурного життя західньої України дано повір на нього. Та для пізнання сього важного документу, коли ми маємо його в оригіналі, не досить видання тексту, і деякі питання, які насувають ся ним, вимагають ближшого познайомлення з його оригінальним виглядом²⁾. Тому подаємо отсе фототипічне факсиміле його і прибитої до нього печатки, а також опись його зверхнього вигляду, в надії, що се видання дасть притоку до ближшого заінтересовання сею цікавою пам'яткою і тими питаннями, які виникають з неї.

Лист, перехований і досі захований в архіві м. Штральзунда (сігнатура: Rathsarchiv, Schrank I, Schieblade 23), писаний на подовгастім листку пер'ямену, 29 центим. довгім,

¹⁾ Hansisches Urkundenbuch herausgegeben vom Verein für hansische Geschichte, bearbeitet von Konstantin Höhlbaum, Band II, 1879, ч. 420 (с. 178).

²⁾ За ласкаву поміч в спорядженню фотографій з документу і уділенне деяких пояснень що до зверхнього вигляду його складаємо ширю подяку директору міського архива м. Штральзунда ц. Р. Ебедінгу.

а 12 цм. широкім — долучене факсиміле віддає його в натуральній великості. Листок сей був зложений в формі квадратної коверти: низший край його на який 1 цм. широко був загнений в середину, і потім листок зложений у троє, триптихом — середина була накрита бічними крилами, так що вийшов квадрат коло 40 цм. Три прорізи — оден поздовжний в середній площі триптиха (під датою дня) і два поперечні на лівім крилі (що накривало коверту зверху), на периферії печатки (на факсиміле їх видно досить добре), служили очевидно до замкнення (завязання) коверти пер'яменомим пояском. Печатка пририта на оборотній стороні (зверхній стороні коверти), в центрі середнього поля триптиха, на воску натуральнім, не кольорованім. Вона заховала ся, як показує долучена фототипія, дуже лихо: з написи заціліла лише одна буква D під образком; фігура заховала ся майже в цілости. Ніякої написи або поток на оборотній стороні листу нема.

Текст листу був зовсім вірно поданий в згаданім виданню ганзейських актів. Подаємо його транскрипцію по провіренню з факсиміле:

Viris honorabilibus et discretis dominis consulibus ac vniuersitati in Stralsund consules ac vniuersitas civitatis ladimiriensis cum fidelitate ad omnia se beniuolos et paratos. Noueritis coram nobis rationabiliter esse protestatum, quod Bertramus Ruthenus et Nicolaus exhibitor presenscium fratres nostri conciuēs habuerunt in naue nuper in terminis principis Rugianorum sumbersa seu periclitata per glaciem XXXIII pannos, inter quos sunt XIII yprensēs, ceteri sunt dornenses et poprensēs, quos sibi idem Nicolaus in Flandria comparauit et deposuit in dicta naue ad deferendum sub sua euentura pariter et fortuna, qui panni tunc eorum fuerunt et adhuc sunt nec alicuius alterius, iidem etiam Bertramus et Nicolaus tunc et nunc nostri fuerunt et sunt ciues predilecti. Super hijs ad nos habere debetis respectum firmum et securum. In cuius rei testimonium nostrum sigillum presentibus est affixum. Rogantes affectuose, quatinus intuitu iusticie ac respectu nostri perpetui seruicii efficere dignemini, quod predicti panni eidem Nicolao et ad manus sui fratris supradicti libere ac intergraliter restituantur. Datum anno Domini millesimo CCCXXIII, in inuencione sancte crucis.

Документ сей окрім того інтересу, який має для пізнання тодішніх торговельних зносин, ставить цілий ряд питань, дуже важних з становища еволюції староруського культурного і су-

спільного життя. Не ставлячи собі задачею розв'язати їх, лише бажаючи своїми вказівками, як і виданнем факсиміле сеї грамоти звернути на них більшу увагу і заінтересувати ними інших дослідників, я вказу дещо з того, що насувало ся мині на гадку при зайнятих сею грамотою і по часті було вже мною піднесено на інших місці.

Передовсім звертає на себе увагу титулятура листу: до консулів і громади м. Штральзунда пишуть консули і громада м. Володимира. Трудно се положити на голій вплив формуляра, то значить — що писець написав тут консулів володимирських, коли в дійсности ніякого такого уряду не було. В староруським міським устрою ми не знаємо колетії, яку писар міг би прирівняти до колетії райців німецького устрою й назвати назвою консулів. Тому, на мій погляд, правдоподібніше думати, що така колетія в Володимирі була дійсно, тим більше, що маємо й інші звістки про істнування на Україні елементів німецького міського устрою перед р. 1340¹⁾.

Чи були се консули й громада всього міста Володимира, чи жова тут про організацію частинну, напр. німецьку громаду м. Володимира? Уважаю можливим і те і друге. Згадані в листі Бертрам Русин і його брат Николай могли бути членами німецької кольонії м. Володимира; Бертрам, судячи з іменн, очевидно, не був Русин з роду, а носив прізвище Русина з інших причин — чи то тому, може, що жив давно на Руси й зручивши ся, протівставляв ся якомусь иньшому, ново прихожому іменнику, чи тому, що виїхавши з Руси до якогось чужостороннього міста, там дістав се прізвище. Але міг він з братом належати до загальної громади міста. Я мав нагоду вказувати²⁾, що уживанне вже при кінці XIII в. терміна „мѣстич“ в приложенню до володимирських горожан, і то не лише тутешніх Німців, а й місцевих людей, Русинів (созва бояре володимѣрскыя и мѣстичи — Русь и Нѣмцѣ)³⁾ дає натяк на те, що організація німецького права могла вже тоді істнувати не тільки між Німцями, а обіймати й цілу громаду м. Володимира.

Написанне листу по латини чи було фактом випадковим, завдяки тому, що лист адресував ся до німецького міста, чи має бути толковане тим, що се був лист німецької кольонії? На жаль, утрата цілої написи на печатці робить нам невіджаловану

1) Див. Історію України-Руси т. V с. 224—8.

2) опр. с. с. 224. 3) Іпат. с. 596.

шкоду в сій справі, але та одинока буква — готицьке D, що заціліла на ній, всеж таки не лишає сумніву в тім, що напись була латинська, — зроблена готицькими буквами. Вимірявци периферію печатки, бачимо, що напись могла містити коло 20 букв такої великості, як ся, що заціліла; буква D очевидно належить до назви Володимира, і судячи з її положення майже в середині, напись могла звучати: *s. civitatis ladimiriensis*.

Коли пригадаємо, що й канцелярія княжа в тих часах мала латинську печатку (печатка Юрія короля руського — сьбто Юрія Львовича), не буде нічого дивного в тім, що й громада м. Володимира могла мати латинську печатку — ціла громада, а не якась часткова, колоніяльна організація її.

Фігура св. Георгія на печатці, помітна реалізмом в трактуванні сюжета й не звичайною пластичністю виконання, може послужити вдячною темою не тільки для сфратіста, а й історика штуки. Не підходить вона під звичайну геральдичну чи сфратістичну манеру західніх сусідів Галицько-володимирської держави; з другого боку, сфратістика візантійська не знала такої теми, представляючи сього популярного сьвятого або в формі пішого вояка, в цілій фігурі, або в виді погрудного медальона — так як він фігурує й на київських монетах. З історичного становища, поява на володимирській печатці сього сьвятого, що не був патроном міста, скільки знаємо, наводить на память імя тогож „руського короля“ Юрія Львовича і піддає здогад, чи формальна організація управи міста на німецький взір і заведенне її атрибутів на тойже німецький, взагалі — західній спосіб: впровадження латинської мови в діловодство, організація канцелярії й т. и., не було ділом того князя?

В кождім разі, ся грамота з своєю печаткою дає одну ілюстрацію більше того повороту до Заходу в житю західньої України XIII—XIV в., який ми можемо слідити в цілім ряді інших фактів¹⁾, а латинські грамоти і печатки останніх галицько-волинських князів, як отсе вказано, дають сим фактам близьку анальоію.

1) Історія України-Руси т. II² с. 483—4.

varia honorabilia et ipsorum primo consilio ad consuetudinem in generalibus consilio de consilio civitatis Ladimienstis
cum fidelitate ad omnia se devotio et peros. Nominis causa nobis rationabiliter esse passura quod Hermannus dux
et Nicolaus exhibere presentem. Fides in concilio habuerit in nave nup in omnia principis. Regimoz presentia seu
producta et glaciem lxxxij pannos met quos tunc cum pperon. et tunc presentem et presentem quos o idem
Nicolaus in Flandria copavit et deposuit in sua nave ad referendum se sua euentia pnt et fortuna quon
panni tunc esse fuerit et adhuc sunt nec aliam abans pntem eadem Hermannus et Nicolaus tunc de immo
in fuerit et tunc omnes presentia. Sup hys ad nos habet debitas respectum firmum et securum in omni
testamentum. non sigillum presentia et affertur Regimoz affertur quidem inveniunt usque ad respectu in ppe
au presentia et tunc dignemur quod presentia presentem eadem Nicolaus et ad man presentia presentia libet ac moderat presentem
presentem quod cum omni fidelitate ad deos et caros si necesse sub presentem presentem presentem presentem presentem
presentem anno presentem presentem presentem presentem presentem presentem presentem presentem presentem presentem

До історії українського вертепа XVIII в.

Історично-літературні студії й матеріяли Дра Івана Франка.

III.

Коли і якими дорогами отся форма різдвяної маріонеткової гри зайшла до Польщі і на Україну, се доси докладно не висліджено. Хоч і як близькою видавалась би думка про те, що й тут, як і в многих інших культурних надбанях, Чехія служила посередницею між Польщею і західною Європою, то все таки відомі нам доси факти не виправдують такої думки. Певна річ, у Чехії вже в XVI в. були відомі вистави п. з. *Betlem nebo Jesličky*, маємо свідощтва про „*Hru pastyřskou*“, якою 1566 р. любували ся в Празі та про „*Dialog o Narozeni Paně*“ виставлений тогож року в Оломунці, про виставлену 1568 р. в Празі з надзвичайною парадю „*Hru o třech kralích*“ та про інші штуки з того самого різдвяного циклю, як ось „*O ukrutnosti Herodove*“, „*O útěku Ježíšově do Egypta*“¹⁾, та про лялькову гру на сю тему, що нагадувала би наш вертеп, не знаходимо ніякої згадки.

Найстарші свідощтва про ляльки і лялькові гри на Русі стрічаємо дуже давно, ще в XII і XIII в., але все в перекладах із грецького оригіналу. В старім перекладі хроніки Малали грецький термін *τὰ σκηνικά* переложено словом *квккы*,

¹⁾ Див. Dr. Čeněk Zibrt, *Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zabavy*. V Praze 1889, стор. 268–269; пор. F. Menčík, *Hry* (Ruch 1884, ст. 551) і F. Vykoukal, *Jesličky a dramaticke hry vánoční* (Květy 1885, I, 65) і окрема книжка *Z časů dávnych i našich*, Praha 1893 ст. 53 і д.

игры кѣкольных. „Въ црѣство Клавдія Антиохійстїи Соґри пать-
нгрѣна година просїша праздновати кѣклами дѣтськими, на столпѣ
лаженїемъ, бранїемъ, оутеканїемъ кон'скимъ, сѣчєвнымъ и пре-
спѣванїемъ“, читаємо в кн. X, а в иншїм мїсці: „творити игры
скомрашьскыя и коукольных и всѣхъ корїн сновзныхъ и пѣшихъ
оурїстанїи“¹⁾. В апокрїфі „Бопрошенїе апостольское о мѣкахъ
и о покаянїи“ заборонено „игры глаголемыя коуклы и скоморохи
и роусалїю плашющяа“²⁾. Слово кукла, що маєть ся в тїй формї
(*кобыла*) також у новогрецькій мовї, правдоподобно походить із
турецького *quocla*³⁾; проф. Веселовскій приводить його в звязок
із середнолатинським *saucularius* або *sauculator*, нїм. *Gaukler*
(від *saucula* — чарка) — такий, що підпоює, туманить людьї
(ор. cit. 189—190). Можливо, що тут нема нїякої суперечности
і що середньовїкове латинське слово пішло з того самого орієн-
тального жерела, що й староруське. Здаєть ся, що те саме значить
і неясне слово москолудити, москолудїє, що стрї-
чаєть ся в памятках XV—XVI в., у якого склад входить пень
луд, що значить рївночасно забаву (*ludus*) і ошуканство (поль-
ське *łudzić*) і з якого пішло новїше означене ляльки: лутка
(серб.), *loutka* (чеське), *lątka* (польське), староруське лoutькъ
в значїню актора, та старомосковське лодига — лялька, про яку
згадуєть ся в грамотї Олексїя Михайловича з р. 1648, де на-
рїкаєть ся на тих, що „медвѣди водяють и съ собаками пляшуть,
вернью и карты и шахматы и лодыгами играють“ (Веселовскій
ор. cit. 193).

Чи справдї були на Руси в тих давнїх часах ляльковї гри,
про се можна дуже сумнївати ся; істнованє слова, ще до того
чужого, не доказує нїчого. Перше свїдоцтво про істнованє
лялькового театру в Московщинї маємо аж у першїй половинї
XVII в., в описї подорожи гольштинського посольства до Мос-
ковщини і Персїї в рр. 1633—1639, списанїй секретарем того
посольства Олеарїєм. „Вуличнї скрипалї — оповїдає вчений
Нїмець — виспївають на вулицях прилюдно дуже соромїцькї
вчинки, а инші комедїанти показують їх у своїх лялькових
виставах за грошї простолюднїй молодїжи та дїтям“ (Веселов-
скій ор. cit. 187). Він ось як описує нехитрий механїзм сього

¹⁾ А. Н. Веселовскій, Разысканїя VII, ст. 189.

²⁾ Тихонравовъ, Памятники отреч. русск. лит. II, 313.

³⁾ Fr. Miklosich, Die slavischen Elemente im Neugriechischen, Wien, 1870, ст. 19.

лялькового театру. „Скоморох приперізує довкола свого пояса простирало, що в низу нашите на обруч, підіймає вільний кінець його до гори і уладжує таким робом на своїй голові щось ніби переносний театр (*theatrum portatile*), ходить з ним по вулицях і дає на ньому різні вистави з ляльками“¹⁾. Олсарій додає, що жарти виставлювані на такій рухомій сцені „Голяндці називають *Klischi*“. Ол. Веселовский виводить із цього, що ті скоморохи були Голяндці (Стар. театръ въ Европѣ 309). Мені здасть ся сей догад дуже сумнівним. Міг Олсарій бачити ще дома перед подоріжю такі вистави давані Голяндцями і там чути їх голяндську назву. Зрештою в книзі Олсарія маємо рисунок тої маріонеткової вистави, яку він бачив у Москві (рисунок репродукований у В. Перетца, *Кукольный театръ на Руси*, стор. 19), а з того рисунка Ровінский догадав ся, що виставлювано там відому й доси і загально улюблену в Росії маріонеткову гру „Петрушка“, а спеціально сцену, де Циган продає Петрушці коня. Вже з самого змісту тої примітивної штуки, де „мало говорять, а багато бють ся“, можна переконатися, що се була композиція місцева, але не взята живцем із заграниці, особливо з Голяндії.

Російські вчені, Ровінский, а за ним Перетц, зближують Петрушку з французьким Полішінелем і стоять на тім, що московський ляльковий театр — парість західно-європейського. Сей погляд не видасть ся мені зовсім безсумнівним. Невно, деяке свояцтво між Петрушкою і Полішінелем при добрій волі знайдеть ся, алеж не забуваймо, що Олсарій бачив скомороха з ляльками в Москві в 1633 р., а тип Полішінеля у Франції зародив ся аж у другій половині XVII в. Далеко правдоподібнішою видасть ся мені думка, що той примітивний московський театр, який бачив Олсарій, і сам Петрушка значно раніше прийшли до Москви зі сходу, з Азії, і що Петрушка буде не французьким Полішінелем, а азійським Каратецом, пересадженим на московські обичаї. Зміцняє сю думку й те, що театр в роді описаного Олсарієм у другій половині XVII в. як куріоз появляеть ся в Німеччині (див. *Rehm op. cit.* 185, тут же й рисунок), а також те, що з тогож XVII в. маємо польські свідощтва про мандрівку скоморохів із ляльками в Польщі. Польський мораліст Фалібоговский у виданім 1626 р. трактаті „*Dyskurs o marnotrawstwie u zbytku*“ промовляє до богачів: „*Wasze to okaza-*

1) А. Веселовский, *Старинный театръ въ Европѣ*, стор. 309.

wanie równać można owym lalkom, co je zwykli skomoro-chowie ludziom na śmiechowisko ukazywać, a potem z niemi w pudło“¹⁾). Важне тут сполученє ляльок зі скоморохом; велике розповсюдженє скоморохів на Україні в XVII в., якого сліди лишили ся і в письменстві і в місцевих та особистих назвах²⁾) (село Скоморохи сокальського пов., Скоморівський і т. и.) велить догадувати ся, що разом з тими весельчаками, музикантами та штукарями давної Руси ширили ся також лялькові вистави по наших краю. Сама назва скоморохів доси темна, в усякім разі неславянська; Шафарик виводив її від середно-латинського scamaga — розбійник, Веселовский від якихось загадкових Samardaci, Sarmadoci, про яких згадує вже св. Августин та Іван Златоуст разом із іншими паяцями та штукарями (Веселовский, *op. cit.* 179—182), Кірпічніков від *схѣмиа* (жарт, кпини) і *ἀεχω* (починаю)³⁾). В усякім разі були се люди захожі, мандровані, *vagantes*, тай ремесло їх, хоч забавляло наших предків, було чуже, занесене. Вони не користували ся серед народа повагою, навпаки, були синонімами розпусників та безстидників; „и не стыдаще ся ѿтындѣ аки скомраси“, каже характерно Суздальський літописець (Весел. *op. cit.* 183).

Певна річ, ті скоморохи і їх лялькові гри цинічного та сатиричного характеру не мали нічого спільного з вертепом, який і у нас походив із иншого жерела і мабуть ніколи не був у руках скоморохів. Сьогодні вважаєть ся майже зовсім певним фактом, що вертеп прийшов до нас із Польщі, а від нас у XVIII в. перейшов у Московщину. Одначе сей факт не можна ще вважати таким певним, як би здавало ся, читаючи загальні нариси історії руського театру у Олексія Веселовского⁴⁾, Тихонравова⁵⁾, Морозова⁶⁾ або читаючи праці польських істориків театру. Маємо тут деякі прогалини в дотеперішніх дослідах; просту дорогу завалено декуди фантастичними твердженнями безсовісних шарлятанів; не мало шкодила також неввага дослід-

1) Див. А. Фаминцынъ, Скоморохи на Руси, С.-Петербургъ 1889.

2) Leonard Lepszy, Lud wesołków w dawnej Polsce. W Krakowie 1889, стор. 60.

3) А. И. Кирипчикова, Къ вопросу о древне-русскихъ скоморохахъ (Сбѣрн. отд. яз. и слов. Имп. Акад. Наукъ LII, N. 5, ст. 1—2).

4) А. Веселовский, Старинный театр въ Европѣ.

5) Н. С. Тихонрава, Собрание сочиненій, т. I.

6) П. О. Морозовъ, Исторія русскаго театра до половини XVIII стол. С. Петербургъ 1889, стор. 75.

ників, що мішали історичний розвій вертепу з історією лялькової драми з одного й історією церковної та духовної драми з другого боку. Ті історичні нитки сплітали ся іноді протягом віків і знов розходили ся; тим важніше слідити кожду з них окремо. В нашім випадку конче треба дати ясну відповідь на два питання: коли появил ся переносний вертеп з рухомими ляльками і грою різдвяної драми в Польщі і коли на Україні? При великім числі дослідів над польсько-руським вертепом здавало ся, що на ті питання поперед усього дала наука ясні і точні відповіді, а тимчасом навпаки, відповіді на ті питання були доси або зовсім загальні або зовсім хибні.

Найбільше туману напустив тут польський псевдо-етнограф Е. Ізопольський, який надрукував 1843 в журналі Крашевського *Ateneum* під загальним заголовком „*Badania podań ludu*“ як розділ III статейку „*Dramat wertepowy o śmierci*“ (ст. 60—68). Ся статейка складаєть ся з двох частин, а власне з тексту „вертепної драми“ і з уваг Ізопольського. Що до тексту, то він, як признаєть ся сам Ізопольський, зложений ним самим, по польськи і не має ніякої етнографічної вартости, а що найбільше хіба таку, що автор чув деь про зміст такої драми, виставлюваної на українській мові, але не володіючи тою мовою і не бувши в силі записати текст по українськи, він на даний зміст скомпонував польський текст. Що така вертепна драма чи сцена на українській мові справді була, се посвідчує д. Гнатюк, який у своїх молодих літах бачив вертепні вистави в Бучачі і між ними згадує також сцену богача зі смертю, де богач між иншим співав:

Поки прийде смерть із рю,
А я собі погуляю —

а потім підпивши собі співав:

А я смерти не боюсь, не боюсь,
Я від смерти викуплюсь, викуплюсь.

Слід сеї сцени — бо про окрему драму мабуть нема що говорити — заховав ся нам у вертепі записанім у Скалі над Збручем, якого текст друкуємо в VIII розділі отсеї праці.

Далі Ізопольський описує вертеп ось як: *Mała skrzynia budowana w kształcie trzechpiętrowego pałacu z galerją na zewnątrz budowy z trzeciego piętrowa wystająca, na której kompania żołnierzy i dobosz bezustannie czuwają, zowie się*

w Ukrainie wertepem. Przedstawienia odbywają się na piętrach trzecim i pierwszym, drugie jest składem i pobytom aktorów i maszynierji, ta zaś jest prosta i cała jej tajemnica na tem zależy, aby przed daniem widowiska wertep tak ustawić, iżby widzowie po za niego nie patrzyli. Za wertepem siedzi jego gospodarz i z drugiego piętra na trzecie prowadzi swych aktorów, najwięcej 6—8 cali wysokich, przewodzi za nich rozmowę, wyrabia nimi pantominy (стор. 64—65).

Вже з цього опису можна бачити, що сам Ізопольський ніколи не бачив вертепної вистави, або як бачив, то описав її дуже недотепно. Поперед усього збуджує сумнів сам триповерховий вертеп: знані нам старі вертепи, Марковичів і Галаганів — двоповерхові. Підозрене також те, що каже Ізопольський про „компанію вояків з добошем“ на версі вертепа; що се таке, чи також ляльки, чи лише малюнки, і яка їх ціль — невідомо, ні в яких відомих нам вертепах та польських шопках того не бачимо. Ідея, що середній поверх служить складом для ляльок, се, здасться, вигадка самого Ізопольського; цитований уже Фалібоговський із XVII в. свідчить, що ляльки по виставі ховали до мішка, і те саме бачимо й тепер при вертепах.

Не менше, а навіть ще більше недоладне те, що Ізопольський говорить про репертуар вертепа. Він знає три вертепні гри: 1) Król Herod — trzej królowie wchodzą za gwiazdą, przy tej scenie spiewaną jest kolenda polska „W żłobie leży“. І знов треба догадувати ся, що автор не бачив тої гри, бо був би згадав найважніше — сцени при яслах, пастухів, різню вифлеємських дітей.

2) Bogacz i śmierć, — автор додає, що гра йде прозою, а сцену закінчує боротьба ангелів з чортами за богачеву душу, при чім чорти перемагають. Згадано вже, що автор з наслуху переробив руську гру на польські вірші; з оповідань д. Гнатюка видно, що й руська гра була не прозова, а віршована; сцени з чортами в перерібіці д. Ізопольського нема, отже можливо, що й се вже він прибрехав, не порозумівши кінцевої сцени з Іродом, де виступають чорт і смерть.

3) Targowanie się diaka o podzwonne za duszę zmarłych, nie mające osobnego celu prócz śmieszności, i inne temu podobne przedstawienia, wyobrażające ledwo nie wszystkie wypadki potocznego życia Ukraińców: parobek walczy z dziewczką i nogę swą aż na głowę miłej podejmuje, a ona właściwy dziewczce robi opór, aż zaczną tańczyć, далі мало бути пред-

ставлене відомої анекдоти, як п'яний чоловік побив жінку за те, що постелила йому під „возом“, далі сцена, як „*żyd odrwiwa zapitych*“, а кінчило ся буцім то тим, що „*na pierwszem piętrze przesuwają się cienie różnych wojowników*“ (стор. 67). Досить прочитати ту галіматию і порівняти її з тим, що знаємо про репертуар нашого вертепу, щоб дійти до переконання, що Ізопольський набрехав, сам нічого подібного не бачивши, що при даній конструкції вертепних ляльок сцена, де парубок підіймає ногу на голову милої, зовсім неможлива, що автор не знає нічого про сцени з козаком чи Запорожцем, які займають центральне місце в укр. вертепі, що зовсім інакше говорить про ролю Жида, ніж вона виглядає в укр. вертепі.

Маючи на увазі се, а також масу пустих і недоладних видумок, які подає Ізопольський в інших розділах своїх „*Badań*“, зуміємо зложити ціну також його твердженням про початки вертепа на Україні. Д. Ізопольський твердить, що український вертеп має за собою 200 літ віку. „*Dowodzą tego rzeźby lat na werterach, w których były budowane. Jeden z nich widziałem w Stawiszczach z napisem charakterem cerkiewnym: „Roku Chrystowoho 1591 zbudowany“, a inny w Daszowszczyźnie z roku 1639*“. Розуміть ся, що Ізопольський не міг подати ставищенського напису в оригіналі, бо певно не вмів читати „*cerkiewnego charakteru*“; що сей напис не дає також дословної транскрипції оригіналу, се бачимо з його тексту: в руських написах на домах та будівлях ніколи не пишеть ся „*Року Христового*“, а звичайно „*Року божого*“, а „*збудовани*“ в руській написі вже й зовсім неможливе. Так само видумане й дальше оповідане Ізопольського, ніби то людві перекази про початок вертепа на Україні: „*Gminne podanie o początkach wertepu to jest, że jakiś król ukraiński chciał sobie pojąć za żonę królownę z dalekiej krainy, a chcąc jej okazać cały urok zwyczajów swych poddanych, kazał zbudować wertep, w którym jej okazał znaczniejsze wypadki religijne wyznawanej przez siebie wiary Chrystusa i zwyczaje domowe Ukraińców. Inne znowu podanie początek wertepu odnosi do czasów Chrystusa Pana, którego w dzieciństwie starano się bawić widowiskami wertepu*“ (стор. 67—68). Сьогодні, коли досліди вникнули далеко глибше в українську людovu традицію, ніж се могло снити ся Ізопольському, ми можемо спокійно ті його оповідання відкинути як фантазію, що не мають нічого спільного з народними традиціями ані з фактами ствердженими дослідом. Як сильно зрештою Ізополь-

ський розумів ся на тім, про що брав ся писати, вказує ще один деталь. У вступі до своєї статі він каже, що вертеп, про який він береть ся говорити, се те саме, „so my pazuwamy teatrem metamorfoz“ (ор. cit. стор. 61). Отже треба знати, що тзв. театр метаморфоз, се німецький витвір із другої половини XVIII в., що був популярний і в Польщі особливо в першій половині XIX в. Се був ляльковий театр, у яким ляльки при помочи відповідного механізму моментально переменяли свій вигляд, із мужчин робили ся жінками, із старих молодими і навпаки. Вони стріляли з рушниць та пістолів, наливали вино з фляшок у чарки, добували шаблю з ніхви і т. и. (пор. Rehm, ор. cit. 189). Розумієть ся, з вертепом вони не мали ніякого звязку, а ідентифікуючи ті так відмінні роди лялькових вистав Ізопольський дав клясичний доказ, що не мав ясного понятя ані про один, ані про другий. Треба тільки дивувати ся, як могли такі визначні вчені, як Тіховрахов, оба проф. Веселовські та П. Житецький¹⁾, а за ними й Морозов²⁾ та В. Перетц³⁾ зовсім без критики приймати їх на віру. Те саме чинили й давніші польські вчені; Вішневський на тій підставі кладе початок польської шопки на XVI вік, а Войціцький називає її „odwiesznym zwyczajem polskim“ і преспокійно ілюструє польський театр за Яна Казимира цитатом із Конопки, де описано краківську шопку з часу коло р. 1840⁴⁾. Аж найновіші досліди проф. Віндакевича (Teatr ludowy w dawnej Polsce) та інших краківських молодих учених прояснили троха сю темряву; спеціально що до фантазій Ізопольського перший, скільки знаємо, рішучо висловив ся др. Станіслав Естрайхер у своїй книжці „Szopka krakowska, spisał, objaśnił i opracował Dr. Jan Krupski. Kraków 1904“, де на стор. 4 в нотці зазначає: „Wprost niewiarygodną jest wiadomość Izopolskiego, jakoby widział szopki ruskie (wertepy) z wyrzezanemi datami 1561 i 1639. W tym czasie ani w Polsce ani na Rusi szopek dla przedstawień scenicznych

¹⁾ Див. його вступ до статі П. Галагана, „Малоруський вертеп“, Кіевская Старина, 1882, октябрь, стор. 2.

²⁾ П. О. Морозовъ, Исторія русскаго театра до половины XVIII столѣтія. С.-Петербургъ 1889, стор. 75.

³⁾ В. И. Перетцъ, Кукольный театр на Руси. Историческій очеркъ. Отдѣльный оттискъ изъ „Ежегодника Императорскихъ театровъ“ сезона 1894—1895 гг. (С.-Петербургъ 1895, стор. 55—56).

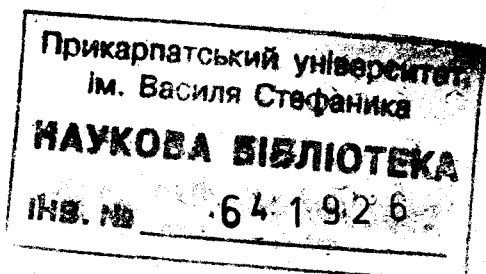
⁴⁾ К. Wł. Wójcicki, Teatr starożytny w Polsce, Warszawa 1841, т. I, стор. 16—19.

jeszcze nie znano". Думаю, що сих уваг досить, щоб раз на все вичеркнути фантазії Ізопольського з ряду матеріалів до історії українського вертепа.

Коли саме появилася вертеп на Україні, про се не маємо докладних хронологічних дат. Новіші студії над польськими „яселками“ та „шонками“ показують нам інтересний факт: коли „яселка“ в безпосередній залежності від Італії, головню під патронатом жіночого закона Францісканок чи Клярисок прийшли до Польщі ще в XIV віці і в околиці Кракова достояли до нашого часу¹⁾, то виразні свідощтва про польську „шонку“ сягають тільки початків XVIII віку. Др. Ст. Естрайхер (псевдонім Др. Ян Крупський) цитує оповідане польського мемуариста Кітовича з другої половини XVIII в. про те, як то варшавські Франціскани, бачучи, як залюбки люд придивляється ся „яселкам“ виставлюваним у костелах підчас різдвяних свят, „dla większego powabu ludu do swoich kościołów przydali tym jasełkom ruchawości, między osoby stojące umieszczając chwilami ruchome, które przez szparę w rusztowaniu na ten koniec zrobione, wytykając na widok, braciszkwowie zakonni rozmaite figle niemi wyrabiali“. І далі оповідає Кітович, які сцени виставлювано в тих „яселках“ — духовної драми ані сліду — і як народ тиснув ся до костелів так, „że kościoły napelnione bywały spektatorem, podnoszącym się na ławki i na ołtarze włączącym; a gdy ta zgraja łocząc się i przemykając jedna przed drugą zbliżyła się na metę założoną do jasełek, wypadła wtenczas z pod rusztowania, na którym stały jasełka, jaki слуга kościelny z претем і кропіає ним живо bliżej nawinionych nową czynił reprezentację dalszemu spektatorowi, daleko śmieszniejszą od akcyi jasełkowej“²⁾. Се оповідане що до віригідности я поставив би не о много висше від фантазій Ізопольського. Кітович не каже, коли се було, а з усього, що знаємо про розвій „шонки“ в протиставленю до „яселок“ годі навіть подумати, щоб він сам бачив се на власні очі. Шонка чисто світського характеру в нутрі костела в XVIII в., се поява так само неправдопо-

¹⁾ Див. про се гарну статю Ю. Пагачевського (Jasełka Krakowskie, napisał Józef Pagaczewski, odbitka z Rocznika Krakowskiego. W Krakowie 1902), якому помастило вішайти ще декілька старинних фігурок із яселок XIV—XV віку.

²⁾ Dr. Jan Krupski, Szopka Krakowska, стор. 1—2.

дібна, як ставищанський вертеп із р. 1591, а сцени в костельним слугою, які мусілиб усю виставу в костелі перемінити на якусь дику галабурду, о стількож неправдоподібні, о скілько й абсурдні супроти виразно зазначеної мети тих вистав — стягнути до костела як найбільше публики. Недоладність Кітовичевого оповідання відчув уже мабуть Л. Ґолембйовський, який у своїй праці „Lud Polski, jego zwyczaje, zabobony. W Warszawie 1830“, стор. 280, не цитуючи жерела, але очевидно йдучи за Кітовичем пише: „Był zwyczaj (коли?), że po kościołach ruchome pokazywano jasełka. Najpiękniejsze bywały u ks. Kapucynów, Reformatów, Bernardynów, Franciszkanów; okazywano je od obiadu do niesporów. Wyobrażały narodzenie pańskie, trzech króli, inne przytem sceny dziwaczne: to wojskowych, ich pochód, zabawy, miłostki i tańce; to szynkarkę, dojące krowy dziewczęta; to dziadów, żyda nareście oszusta, którego porywał i unosił diabeł. Że sceny i deklamacye pokazujących nadto silne wzbudzały śmiechy, uniesienia radości, hałasy, a czasem bywały gorszące, przychodziło do tego, że zgromadzenie i pokazujących sztuki rozganiali słudzy kościelni. Zakazał nareszcie jasełek ruchomych po kościołach Czartoryski biskup poznański, wszakże gdzieniegdzie pozostały doborniejsze nieruchome szopki; pierwsze jednak przeniosły się do partykularnych domów, do szynków“. Можливо, що Ґолембйовський мав дійсну, живу традицію про шопки в XVIII в. і старався погодити з нею оповідане Кітовича, та требаж бачити, що в основних пунктах він виразно перечить йому, головно в тім, що виставами займалися монахи. З оповідання Ґолембйовського можна зрозуміти річ хіба так, що ті шопки виставлювано не в костелах, але в якихось присінках або в костельній огорожі, що виставляли їх не монахи, а якісь заходжі люди, яких костельний слуга мав право прогнати. А вже зовсім підозрено виглядає нічим не поперта звістка, що познанський єпископ заборонив ті вистави в Варшаві. Вартість тих звісток захитує инше, цитоване дром Естрайхером, зрештою так само непевне свідощтво безімєнної, на його думку мабуть Собоццаньским написаної статі в Tygodniku illustrowanym 1867, стор. 384, по якому виходить, що вже в р. 1701 перші переносні сценки з маріонетками появили ся на вулицях Варшави (ст. 2). Се свідощтво автора з 1867 р., не підперте зрештою ніяким річевим ані писемним доказом, хоч само собою можливе, мусимо лишити під знаком запитаня, та ним на разі вичерпують ся

всі зібрані доси свідощтва про істнованє польської шопки в XVIII віці.

Лишаєть ся ще одна категорія свідощтв, а власне самі тексти шопкових драм і комедій, яких у другій половині XIX в. (власиво від 1840 р.) записано кільканацять у ріжних сторонах етнографічної Польщі¹⁾. Найповніший і найстарший текст без сумніву, се шопка краківська, та сей текст, як справедливо говорить др. Естрайхер, тільки деякими своїми рисами натякає на обставини кінця XVIII в. (ор. cit. 8). Правда, попадають ся в них строфи пісень значно старших або перерібки анекдотів та оповідань записаних фацеціоністами XVI і XVII в., але все се зовсім не промовляє за давньою концепцією самої шопки, в якій зрештою сильно переважають вставки з поетів та драматургів XIX віку.

Хоч і як дивним для прихильників думки про безсумнівно польське походженє українського вертепа може видати ся твердженє про можливість иншого жерела нашого вертепа, то все таки треба сказати, що таке твердженє було висловлене і поперте деякими — нехай і не аргументами, а міркуваннями вартими пильної уваги. Се твердженє було висловлене ще 1883 р. в грудневій книжці „Кіевской Старини“ М. Драгомановим. Вяснивши, що релігійна драма на Україні повстала в безсумнівній залежности від такоїж драми західноєвропейської і що також біблійну

¹⁾ Ось важїїша бібліографія польської шопки: Конопка, *Pieśni Ludu Krakowskiego*, 1840, стор. 84 і далі; Józ. Sikorski, *Jaselka, Pamiętnik Muzyczny i teatralny*, Warszawa 1862; Wł. Anczyc, *Szopka czyli Jaselka i gwiazdka w Krakowie*. Tygodnik illustrowany. Warszawa 1862, t. V; Oskar Kolberg, *Lud, jego zwyczaj, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce*. Krakowskie, część pierwsza. Kraków 1871, стор. 197—207; Janasiński Ignacy, *Jaselka w mieście Grybowie*, *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*, t. X, Kraków 1886; Ciszewski Stanisław, *Lud rolniczo-górnicy z okolic Sławkowa w pow. Olkuskim*, *Zbiór wiad. do antrop. kraj.* t. X, Kraków 1886; Janczuk Mikołaj, *Szopka w Kornicy, Wisła 1888*, t. II, стор. 729—753; Seweryn Udziela, *Lud polski w powiecie Ropczyckim w Galicyi*, *Zbiór wiad. do antrop. kraj.* t. XIV, Kraków 1889, окремої відбитки стор. 49—50; Wasilewski Zygmunt, *Szopka i „Herody“*, *Materjały do dziejów teatru ludowego*, Wisła t. VI, Warszawa 1892, ст. 564 і д.; Romuald Oczykowski, *Szopka w Łowiczu*, Wisła 1894, t. VII, стор. 518 і д.; Jastrzębowski Szczesny, *Szopka Radomska*, Wisła t. VIII, Warszawa 1894, стор. 281; Sk. B. K., *Szopka w Myszyńcu*, Wisła t. IX, Warszawa 1895, стор. 112; Wala-

частину української вертепної драми треба вважати перерібною західних текстів, надрукованих з Parfait, Histoire du théâtre français та ин., Драгоманов пише далі; „Питанє, яке цікаво було б прослідити, лежить тепер хіба в тім, з якого власне тексту зроблений був переклад нашої різдвяної комедії і яким шляхом прийшов до нас оригінал того перекладу? Чи був се оригінал латинський і чи прийшов до нас через Поляків або через Німців, — чи може наші перекладачі переробляли свій текст із польського або німецького перекладу? Що посередниками могли тут бути й Німці, за сим промовляє та обставина, що прим. у Львові здавна була німецька кольонія, яка певно жила своїм культурним житєм і мусіла мати безпосередній вплив на українську людність того найважнішого в XVI в. культурного центра на Україні. Надто німецький вплив мусів доходити на Україну через Литву і Білу Русь із Прус та Рини¹⁾. Що до першого здогаду Драгоманова, впливу львівської німецької кольонії на повстанє українського вертепа, то його треба би стилізувати троха инакше. Вплив львівських Німців тут ні при чім. Драгоманов очевидно також держав ся думки висловленої Ізопольським про повстанє укр. вертепа в XVI в. і допускав можливість впливу львівських Німців. Але в XVI в. Німці не знали й самі вертепа, який у них ніколи не виробив ся в ту форму, яка б докладно відповідала укр. вертепови і польській шопці. Та догадка Драгоманова заслугує на увагу з иньшої причини.

nowski Ignacy, Szopki i Herody w Lubelskim, Wisła t. X, Warszawa 1896, ст. 465; Konrad Zaleski, Zabytek widowisk średnio-wiecznych Wisła t. X, стор. 709; Peszke Józef, Urywki dawnej szopki kaliskiej, Wisła t. XI, Warszawa 1897, ст. 1—8; Воробьевъ, Шопка, польскій вертепъ, Русскій Историческій Вѣстникъ, С.-Петербургъ 1899, стор. 248 і д.; о. Kolberg, Mazowsze t. IV; L. Świętek, Lud Nadrabski, t. I, стор. 92—99; J. Chociszewski, Gwiazda i gwiazdor, Gniezno 1902; Dr. Jan Krupski, Szopka Krakowska 1904; Bron. Kryczyński, Szopka w Podhorcach, Lud, V, Lwów 1899, ст. 154—164; Szymon Gonet, Widowska w czasie świąt Bożego Narodzenia II, Chodzenie z Herodami, Lud t. IX, Lwów 1903, стор. 26—31; Józef Cieplik, Boże Narodzenie w Rabce, Herod, Szopka, Lud t. X, Lwów 1904, ст. 287—297; Władysław Semkowicz, Boże Narodzenie w Radłowie, Szopka, Lud, t. X, стор. 157—167.

¹⁾ М. Т-овъ, Матеріалы и замѣтки объ украинской народной словесности. III. Къ вопросу о вертепной комедии на Украинѣ. Киевская Старина 1883, дек. ст. 549, переклад у збірці: М. Драгоманов, Розвідки про укр. нар. словесність і письменство, т. I, Львів, 1899, стор. 147.

Маємо певну відомість, що львівські Бернардини вже коло р. 1470 виставляли в своїй костелі яселка з домішкою живих сцен, отже досить відмінно від краківських Клярисок. Вчений Італієць Каллімах у своїй *Vita Gregorii Sanocensis* (Wiszniewski, Pomniki, IV, 74) пише ось що про тих Бернардинів: *Observantes h. Francisci regulam.. superstitionis caerimoniis ad se populum attrahebant... praesertim in Natali Christi, expontentibus his in ecclesia bovem atque asinum et praesepis simulacrum cum puerperio*". Отже жолобок з Різдом — очевидно з фігурок (*simulacrum*), а вола й осла вводили живих до церкви. Певно, відси ще до вертепа далеко, але імпульс до дальшого розвою театрального елемента був даний.

Далеко більше ваги треба признати вказівці Драгоманова на Білу Русь і Литву. Лишаючи на боці неважне для моєї спеціальної теми питанє, чи біблійна часть укр. вертепа була справді перекладом якогось латинського чи німецького тексту (Драгоманов такого тексту не вказав, а пізнійші дослідники не перевірили його твердження навіть тим матеріалом, який він показав), я зверну увагу ось на які моменти, що промовляють на мій погляд за рівночасним з польською шопкою або може навіть старшим повстанєм вертепа.

1) Текст укр. вертепа Маркевича-Галаґана ані в біблійній части — поминаючи однаковість сюжету, — ані в побутовій не має майже нічого спільного з жадним із відомих доси польських текстів. Сей текст одначе не старший, але й не пізнійший половини XVIII в. (див. Петровъ, Старинный южнорусский театръ, Киевская Старина 1882, кн. за грудень). Та се не була перша поява вертепа на Україні. Текст, який публікуємо далі, вказує на те, що в XVIII в. була у нас відмінна, старша редакція вертепної драми, де основа (релігійна драма) була польська, а в другій части домінувала українська мова, та обік неї значне місце займала білоруська. Паростн того первісного вертепа заховали ся доси в перерібках у численних польських, українських та великоруських вертепних драмах. Із сього можна би заключити, що сей первісний вертеп повстав не в центральній Польщі, а власне на території, де стикають ся три національности, польська, українська і білоруська.

2) Деякі безсумнівні вказівки дозволяють посунути час повстаня нашого вертепа на другу половину XVII віку. Правда, та вказівка, на яку звернув увагу Драгоманов (ор. cit. 549—550), має значіне *non ante quod*, себ то вка-

зує час, перед яким не могла повстати вертепна драма Маркевича. Він звертає увагу на співанку Запорожця в тій драмі: „Та не буде лучше, та не буде краще“ і т. д. Сю співанку знає автор „Історії Руссовъ“ і оповідає, що її зложили козаки в часі Чорної Ради в Ніжині, на якій чернь побила дуків. Се досить можливе, хоч „Історія Руссовъ“ як жерело для того часу досить сумнівна; але се не дає нам права відносити й вертепну драму до того самого часу, коли була зложена пісня. В текстах польських вертепних драм маємо також пісні з XVI або й з XV віку, а про те ті тексти виявляють звичайно структуру далеко пізнійших віків. Далекі важніше те, що вертеп уже в половині XVIII в. був відомий у Сибірі, куди його занесли єпископи Українці починаючи від Філотея Лещинського (1702—1722) та його наступники, Українці і пристрасні любителі театру¹⁾. Текст того вертепа заховав і доси прикмети української мови та українського віршованя; він затратив майже зовсім другу часть — комічні, побутові сцени²⁾, але перша часть, біблійна, виявляє редакцію зовсім відмінну і старшу, від тексту Маркевича-Галагана.

4) Само слово „вертеп“, відоме Полякам ще в XVI в. в значіню яру, пропасти, появляеть ся в польськiм письменствi

1) Морозовъ, Історія русскаго театра, ст. 111; В. Перетць, ор. cit. 73—74.

2) Н. Щукінъ, статя „Вертеп“ у Вѣстн. Геогр. Общ. 1860, ч. 29 та статя „Народныя увеселенія въ Иркутской губерніи“ в Запискахъ Имп. Р. Геогр. Общества 1869, т. II, ст. 384. Він згадує, що іноді по вертепній драмі про Ірода „разыгрывалась комедія, сколько могу припомнить, изъ малороссійскаго или польскаго быта“, додаючи такий деталь, що в тій комедії „голый шляхтичъ хвастаетъ богатствомъ, хлопъ его обманываетъ и бьетъ“. Опираючи ся на тій обставині, що такого мотива нема в тексті вертепної гри Маркевича-Галагана, д. Перетць догадує ся, що вона могла бути місцевим витвором (ор. cit. 76) — догадка безпідставна, так само, як безпідставна догадка Ол. Веселовського (Старинный театръ 398), буцім то сибірська назва маріонеток „панки“ та „богатирі“ „намекаетъ на присутствіе какой то особой легендарной, богатырской стихии въ репертуарѣ вертепа“. Одно й друге не „намекаетъ“, а виразно свідчить про українське походжене іркутського вертепа та про його редакцію незалежну від кнiвської вертепної драми, захованої в відписах Маркевича і Галагана. Щож до згаданої д. Щукіним комедії про шляхтича, що величаєть ся своїм багатством і набираєть ся сорому й побоїв від мужика, то мені здаєть ся, що український чи знов таки українсько-польський прототип її заховав ся нам — у Галичині в однім рукописі із збірки о. Петрушевича, який подаємо далі в VI розділі отсеї статі.

в XVII в. в значіню театрального приладу. Що правда, великий польський словар Ліндого, ані Їльотерова „Encyklopedya staro-polska“ не подають ніяких свідощів під сим словом (Їльотер зовсім навіть не згадує його), та мені тямить ся, що я читав у якійсь польській книжці з XVII в. се слово власне в таким значіню; на жаль не винотувавши собі від разу сього місця я тепер не міг віднайти його, а мій запит до першорядного знавця старої польської літератури, проф. Ал. Брікнера в Берліні, також лишив ся без результату. Сензацією до певної міри була публікація львівського нольоніста дра Фр. Крчка, який у грудневім зошиті краківського єзуїтського місячника „Przegląd powszechny“ 1899 р. опублікував текст пз. „Jasełka krośnieńskie z r. 1661“. З титулу можна було догадувати ся, що се текст яселкової чи властиво шопкової драми з 1661 р., але сама публікація принесла повне розчарованє. Др. Крчек дав своїй публікації такий титул „dla skrócenia“, тоб то не розуміючи ріжниць між „яселками“ і старою релігійною драмою. Опублікований ним твір, се власне уривок старої, книжної різдвяної драми, що відповідає типови середньовікового Ludus pastorum, і не має нічого спільного з яселками ані з шопкою.

IV.

Отся статя викликана деякими рукописними нахідками та матеріалами, які, здасть ся мені, можуть кинути деяке нове світло на сю, доси якое схематично відому нам парієть нашої старої літератури. Друкуючи ті нові матеріали в дальших розділах, я додаю до них уваги, в яких дотикаю головню тих точок, що вияснюють справу повстаня нашого вертепу, його звязку з польським і білоруським і взагалі справу запозичуваня мотивів вертепної драми.

Найважнійша знахідка, яку публікую далі, се захований, на жаль без початку, текст польсько-руської вертепної драми, списаний при кінці XVIII в. Сей текст містить ся в музеї о. Петрушевича, зложенім у бібліотеці Народного Дому у Львові під ч. інвент. 181 на перших 24 картках. Сей рукопис, вісімка звичайного, грубого і сивоватого паперу, в паперовій обложці зліпленій мабуть із перших карток тогож самого рукопису, має 74 картки, писаний курсивом по части латинкою, по части руським скорописом, незугарним і досить недбалим пись-

мом — відомий тип школярських збірників духовних і світських пісень, віршів, орацій і всяких куріозів, писаний, як показує титул одної статейки, десь коло р. 1790. Ся статейка, се виписана на к. 41—42 польська вірша п. з. Dłużnicy на г. 1788, яка вказує на р. 1788 як на час, перед яким не могла бути написана книжка. А що в рукописі містить ся досить значне число руських духовних пісень і кантів (Родъ жидовскій, Не плачь Рахили, Богомъ избранная мати, Изыйдѣте ангеловъ лики, Иоанна Богослова, Господь вознесся), які ввійшли в перше видане Богогласника, що вийшло в 1790, а властиво 1791 р. і майже всі тут вписані—вірші виявляють редакцію незалежну і ближшу до народної мови, ніж її бачимо в Богогласнику, як відомо, сильно на некористь нар. мови ретушованим видавцями, і з огляду, що такі незалежні від Богогласника копії віршів по його першим виданю попадають ся вже дуже рідко, то можемо поки що зупинити ся на тій думці, що наш рукопис був списаний між роками 1788 і 1791.

Ся дата важна, бо показує нам, що маємо перед собою на перших 24 картках сеї непоказної книжечки найстаршу відому нам копію вертепної драми, найстаршу з усіх польських і українських. Що до польських, то вже було зазначено, що вони всі списані з уст люду починаючи з 40-вих років XIX в. Що до українських, то основний текст Маркевича¹⁾, виданий 1860 р. по смерті історика, записаний ним ніби то 1848 р. від його селян²⁾; текст Галагана сягає вправді по традиції 1770 року, але мабуть довго заховував ся в усній передачі і тільки геть пізнійше був записаний; сам Галаган признає, що хоча його „вертепное представление въ продолженіи столькихъ лѣтъ сохрaнено не

¹⁾ Николай Маркевичъ, Обычаи, повѣрья, кухня и напитки малороссіянъ. Кіевъ 1860, стор. 27—64.

²⁾ Н. И. Петровъ, Стариный южнорусскій театръ (Кіевская Старина 1882 р. грудень) ст. 467. Зрештою се не факт, а догадка Петрова. Маркевич (ор. cit. ст. 17) оповідає лише, що в 1848 р. селяни в його селі забажали украсити церковний престол різьбою та позолотою і через священника просили у нього дозволу колядувати по селі і зібрані гроші сбернути на се боговгодне діло, на що він радо дозволив. Потім іде окреме а сар.: „Въ этотъ же день грамотные мѣщане, дяки, школьннки, церковныи пѣвчіе собираются и посятъ по домамъ знаменитый кукольный театръ подъ именьемъ вертепъ“. Значить, догадка Петрова, буцім то Маркевич записав сей текст 1848 р. від селян свого села, отсими словами по просту включена. Так то формують ся наукові „дати“!

въ устныхъ преданіяхъ, а въ писанномъ текстѣ“, то проте „безъ сомнѣнія съ теченіємъ времени въ немъ могли появиться нѣ-которыя отступленія отъ стариннаго текста“¹⁾. Зайва скромність, бо досить поглянути раз на ті уривки, які зі свого тексту опублікував д. Галаган, ніби то як варіанти до тексту Маркевича, щоб переконатися, що його текст значно пізнійший і сильно перероблений.

Зрештою не в тім діло, чи наш текст старший від тексту Маркевича-Галагана. Важне те, що тип його старший. Знаємо, що текст Маркевича-Галагана повстав коло половини XVIII в. при Київській Академії і що його носителями були коло р. 1770 київські студенти бурсаки. Дуже правдоподібна про те догадка Петрова, прийнята також Житецьким, що поважна, тут і що до язика церковно-руська часть того вертепа була зразком шкільної драми, яку плекала Київська Академія²⁾. Натомість наш текст уже тим виявляє старшу традицію, що мішає руські сцени з польськими, як се бачимо ще 1619 р. у Гаваттовича або в опублікованій мною пасійній драмі з XVII в. (Кіевская Старина 1891, кн. 4), де церковно-руський текст попереджено польським прольоґом. Також біблійна часть нашої драми, писана по польськи, виявляє риси старші від другої половини XVIII в., навіязуючи в способі трактованя пастухів, ангелів, рабів до тих вибриків гумору, якими визначають ся німецькі та польські інтермедії з XVI та XVII в. Подаю тут текст драми, до якого долучую деякі свої уваги. Зазначую при тім, що поділ на вірші доконаний мною; в рукописі вони писані per extensum, зрештою декуди ті вірші впадають у прозу. Місця взяті в границі скобки доповнені мною там, де чи то рукопис ушкоджений, чи через недбалство та поспіх копіста пропущено яке слово. Зрештою лишаю нетиканою варварську правопись рукопису, розставляючи лише інтерпункцію, якої в рукописі майже нема.

Stach (mówi):

Bartosu, Kubaszu, wstancie, wstancie! Anioł Boży zwiastuje do Betleiem.

¹⁾ Гр. П. Галаганъ, Малорусскій вертепъ (Кіевская Старина 1882 г. Октябрь) стор. 9.

²⁾ Н. И. Петровъ, Очерки изъ исторіи украинской литературы XVIII вѣка, ст. 75—77; П. И. Житецкій, вступ до статі Гр. Галагана „Малор. вертепъ“ (Кіевская Старина 1882, Окт.) ст. 3—5.

Bartos (wstaie y mówi):

Dzie ?

Kuba (wstaie y mówi):

Dzie ?

Stach (pokazuie):

Wo! wo! wo!

Bartos (mówi):

Oio, io, io, iakize un straszny! iakie un wielkie zemby ma, boię się, zeby un mię nie ukąsil.

Kuba (mówi):

O nie dał ze nam spać!

Boday mu zdechła mać!

Stach (mówy):

O, nie buycie się, bracia, chodźmy my do niego, podzieńkuymy mu... za nowinę iego.

[Bartos y Kuba (idą do anioła y muwią):

[Dziękujemy tobie Garganielu bożyi za twoią nowynę. (Anioł wyszed za drwy do sieni y stoi).

Stach (mowi):

Chodźmy, bracia, nie omeskaymy,

Nowonarodzonego Boga podarunkami przywitaymy.

Bartos (muwy):

A gdzież my poydziemy ?

Kiedy drogi nie wiemy ?

Stach (mówi):

No, bracie, nam się drogi nie pytać: pirwe puydziemy do Krakowa, a z Krakowa do Kyiowa, a z Kyiowa do Gduńska, a z Gduńska do Warszawy.

Wszyscy (mówią trzy):

Ho, ho, ho, do matki nasey!

Stach (muwi):

Ceplaycie się, zgadzaycie się, a pchaycie się!

Kuba (mowi):

I ia za wamy.

Bartos (muwi):

Ale pocekay, Kubasie, Stach starszy.

(Przychodzo do Betleiem y muwią).

Stach (muwy):

Mowcie za mno: My grzysni do ciebie przyisli, nas nayłaskawszy Panie! A kiedy my grzysni do ciebie psysli, miey nas w łasce swoiey.

Stach (mowi):

Daruie tobie, moy Panie, siana,
Abys miał pod głowkie y pod koliana.

Bartos (mowi):

Daruie tobie, moy Panie, kukulecke
Y napoiu butelecke.

Kuba (mowi):

Pocekajcie no, bracia, niech no coś y ia podaruie.

Daruie tobie, muy Panie, kielbase,
A niech no cie iutro lepi opatrze.

Stach (mowi):

Już my, bracie, dary oddali,
Trzeba, żeby nam zaspivali.

Anioł (spiwa):

Pastyrze mili,
Gdzieżeście byli?

Pastuchy (mówią):

Chodziliśmy do Bytleiem,
Siakim takim swoim stroiem:
Witay dzieciatko!

Znow Anioł (spiwa);

Pastyrze mili,
Coście widzieli?

Pastuchy (mo.):

Widzieliśmy Jezusa Syna Bożego,
Narodzonego¹⁾.

Spiewaią pastuszky:

Kiedy byli Saturnowy casy, casy,
To nam prosto z nieba padali kielbasy,
A słonine w groch dawano kawałeczek taki,
A za seląg nasypyano tyliy róg tabaky.
A kiedy się było g miastu przyiechało,
to tak się pijało, az się zatacało.

Stach (mowi i biie):

A do crudy, moi mili,
zeby nam wilcy nie poskodzili!

(Wszyscy krzyczą: do crudy! do crudy! Finis).

¹⁾ Повний текст сеї пісні, зрештою без першої строфи нашого тексту, див. Kantuczki podług wydania 1785 r. Paryż, księgarnia Luxemburska, bez roku druku, z przedmową A. Mićкевича з р. 1841, т. II, 54.

Chłopiec krulewski (wchodzi do yzby i muwi):

Pozwulcie panstwo u swoich progach nieudolno roskrzewić mowe. Prawda, że do dziś swiat zostawał jednostaynym, a teraz przez nowo-narodzonego pana nad wszystkim niepomyślna godzina okazuje się. Daycie dla iegomosci krula krzesła! (y postanowi stołek czyli krzysło).

Krul (wchodzi do yzby i mowi chodzone po yzby):

Co to iest? Co to iest? Co to iest?

Jam krol, monarcha, chtoż mi się sprzeciwi?

Ze mnie piersi [zam. perscy] krulowie prawią takie dziwy!

Niebieskiego narodu iakoby się rodzi,

Z Dawidowego pokolenia ot Iudy pochodzi.

Trzeba by się spytać rabinów, by się poradzili

Pisma swego starego y mię oznamili.

K r ó ł (mowy):

Chłopcze, wołay mi rabinow, a niech tu przedemno staia,

A co y iak w ich pismach, niech przedemną nie taia.

Chłopiec (mowi):

Rabinowie, żydzi, idźcie do króla!

Z y d z i (idą do yzby i mowia):

Do iakiego chruia?

Ż y d z i (wszedzi do yzby i kłaniaia się krolowi. Krol siedzi na krzysle y mowi do nich).

K r ó ł:

Rabinowie, żydzi!

Oni odpowiadaią:

Co, nayiaśniejszy panie?

K r ó ł (mowy):

Powitcie o mesyaszu.

Z y d z i (mowia):

Nie zaraz się to stanie.

K r ó ł (mowy):

Zaraz, nie zaraz, lecz gdzie się rodzi?

Czili w iaki wsi, czili w mieście, o tym mnie chodzi.

Ż y d z i (mowia):

Trzeba by się spytac prołoki, iak oni opisuią,

Z iakiego miasta czili lepsizno nam obiecuią.

M o w i Z y d (do drugiego Zyda):

Gy mene, herdyne¹), Bubbye.

D r u g i (wyniōł y za pazuchy kartę y spiewaią żydzi):

Cure bure, boruchay,

1) Зам. Gieb mir, hercyne, дай мені, серденько.

Adynoy atiu efehey,
 Awasan Awrume, Icycha,
 Iankyla, Meysea, Mychaia.

Ż y d z i (mowią ieden do drugiego):

Sztyler!

Drugi (mówi):

Sztylier!

J e d y n (mówi):

Moyzes prołokies.

Drugi (mówi):

Dawydes prołokes. (Trzy razy mówi).

K r ó l (mówi):

Prędzy y co rychle piśma swe czytaycie,
 A mnie co nayrychle o tym sprawie daycie.

Ż y d z i (prętko suno się z karto y mówią do króla):

Betleiem mastecku, tak tu w pismi stoi,
 Panna porodzi, mlikiem swoim doi.

K r ó l (mówi):

Pudźcie precz!

Ż y d z i (mówi):

Ay way mir, co się temu królowi w głowie roi!

(To y póydo Żydzi za drzwi. Król wstanie yz krzysła y chodzi po yzbi y mówi):

I musi to być y prawda, co rzekli królowie,

Gdy z ust ich zgadzaia się starsi rabinowie.

Ach, ach, ach, co mam czynić y iak siebie radzić,

Bym się nie dał temu dziecięciu z maiestatu zsadzić?

A wim, co uczynię, y dokazać muszę,

Choć by to w tym punkcie posłał do piekła swoię duszę.

K r ó l (siądzie na krzysło y mówi):

Chłopcze, wołay mi Fertmarszałow, a niech tu przedemną staią!

A niech to czynią, gdy by miła sława. [Mó. zam. gdy im miła głowa].

Chł o p i e c (mówi):

Panowie Fetmarszałkowie, ydźcie do krula! (Oni wszedzi do yzby y stano przed krulem obyđ.).

K r ó l (mówi):

Masz mój srogi ordynans do Bytleiem miasta,

Byś tam nie żywił dzieci, co karmi niewiasta:

W lat dwa, w lat trzy — wszystkich zabiaycie,

Lub pańskie, lub żydowskie, żadnemu nie przepuszczaycie,

W skrytych lochach y mieyscach wszędzie ich szukaycie,

A mnie co nayrychli o tym sprawie daycie.

Fertmarszałkowie (wychodzą z izby i spiwają):

Dzień Bożego narodzenia wesole ludzie,
 Błogo im będzie.
 Anioł pastyrom mówił:
 Chrystus się nam narodził,
 Nas uweselił.
 Król Herod się zafrasował,
 Dziaćki pobić dał.
 Bili, siekli, mordowali srodzy katowi,
 Własni zbóycowi;
 Krzyczą dziaćki, płaczą matki,
 Żal to nie mały!
 Rachel pani tak życzona
 Pocięchi niema,
 Prawią umiera,
 Patrząjące na swe dziaćki często umlewa.
 Ot piersi ich wydzerali
 Y roscinali.
 Rzycerze mali
 Z matkami się pożegnali —
 Żal to niemały¹⁾.

Fertmarszałkowie (wchodzą do izby i mówią przed królem):

Mandat wykonany, najiasniejszy panie,
 Wszystkie dzieci wybito na twe rozkazanie.

Krół (mówi):

A dobrze! Lecz coś mi się serce trwoży y alternie,
 Podobno syna swego własnego zamorduję.
 Pudcie y przynieści głowę z mego syna!
 Chtuż to wi, czy nie z niego tych smutków przyczyna

(Wychodzą) Fertmarszałkowie (i spiwają):

O Herodzie okrutniku, wielka to wina,
 Że twego syna
 Między dziaćkami zabito —
 Co za przyczyna?
 Chciałeś trafić na Chrystusa,
 Syna Bożego,
 Ale go s tego
 Nie wykorzenisz królewstwa,
 Bo niebo iego.

¹⁾ Повний текст сеї пісні див. Кантацьки II, ст. 21—22.

(I powtórnie Fertmarszałkowie wchodzą i mowi ieden):

I powtórny ordinans iuż iest wykonany,
Niech głowa syna twego leży pod nogamy.

(Fertmarszałkowie wychodzą trzeci raz i spiwaią):

Czas przestać krew niewinną rozlewać, Herodzie!

(i to spiwaią, dopoki czart nie ubiezi, a krol chodzi po yzbi).

Czart (wbiega z nożem y szepcze do ucha króla, chodząci po za plecyma. Król chodzi po izby, potym siada na krzysło y trzyma berło w prawym ręku i niby spi. Czart wyźmie berło u niego y daie nuż krulowi, w rękie włoży niby sennemu. Krol niby ocznie się ze snu y mowi):

Ach biada, biada mnie Herodowi,
A tak utrapionemu królowy!
A w tym za takową ruynę
Niech ot tego poniecy nagło zgyne!

Czart (weźmie krula y mówi):

Ho, ho, nie tysiąc ia par butow wydeptał!

(Teraz wchodzi) Kozak (y mowi):

A zdrowy buli, panowe!
Otoż y ia yz dalekoho kraiu kozak,
Ałe do toho dobryi maiu sahaydak,
Ieszcze y szablu dobru maiu,
Na syłu swoiu y na nei mocno dufaiu.
Ne nowina mni, panowe, szurmowaty
Do żydowskich piwnic y komor,
Ne doderżyt mni kurnyk ani żadnyi dwor.
Czuda-m barzo welikiye tworyw,
Stawy, oczereta ohnem paływ,
Hory syranyie,
Ozera medowye,
Kobasy, mandryky w michy zabiraiu.
Jeszczeż chto choczet doznaty licyrstwa mojeho,
Nechay wysłaie kilka tysiascz woyska knyszowoho,
A ia z nymi budu hercy wyprawlaty,
A do karbana ich budu zahaniaty.
Czy nema tut, panowe, takoho do mene prystati,
A pizlibysmo na Turka woiowati,
A szczo bysmo zdobuli,
Tob sia dilyli.

Czy nemasz tut takoho?

Tu Żyd (wchodzi jeden do kozaka y mowi):

Pomahabi na tebe, kozaku!

Kozak (mowi):

Pocihu mene w ucho.

Żyd (mowi):

Kozaku,

Zatiahnu sia ia do twoiego znaku.

Kozak (mówi):

To dobre.

Żyd (mówi):

Kozaku, a budemo dyki jeleny woiowati,

A z nas budut dykiy kozy utikati.

Kozak (mowyt):

To dobre.

Żyd (mówi):

Ja ieszcze na luki dobre strylaiu,

Kudy strylaiu, to ne minaiu.

Kozak (mowit):

A nasz no wrazy synu strilay, nechay ia zobaczu,
to ia szcze tobi ne tylko strylati dostaczu.

Żyd (mówi):

Nu, nu!

Kozak (mowi):

Bo ia ne wydaw, szczob żydy kozakowali

Y z luka dobre strilali.

Żyd (mówi):

Day sudy, day!

(To y wezmie żyd luk ot kozaka y strzeli do kozaka y dmucha w luk y mowi żyd: pi! i ruci żyd lukiem na kozaka).

Kozak (mowit):

Panowe, czy wydaw chto, szob żydy kozakowali

Ta szob wony iz luka dobre strilali?

Idy, psi synu, aby tobi psy borodu i peisy obirwały!

Ta idi, proklaty synu, uczi sia po swomu szalwirowati,

Iak twi suczyi batko tay mati!

Ta tobi, proklatyi synu, szabas otprawlati,

Ni z mołociami dobrymi woiowaty!

Żyd (mowit):

Niu, niu, kozaku!

Iak ia odyrwu w tebe tuiu sahaydaku,

A sahaydaku widyrwu,

A tebe s chaty iak czorta wypehnu!

(Żyd wypicha kozaka y dyre [u dwery], a kozak mowyt).

Kozak:

Pocz kay, ne ruchay dobroho czelowika, proklatyi synu!

(Toy wytronci kozaka za próg. Żyd pozdzira s kozaka łuka y ka[ra]jbina y na siebie włoży żyd y krzyczy).

Żyd (krzyczy w izby):

Gey cmey¹⁾! asyn a Surele, oj!
 Na woyski, żydowe, na woyski!
 Chodte sia skolnyki-holnyki,
 Rabiy-łupiy, haweres, nahaweres!
 Bo to ne fraski, budemo strylati,
 Kozakiw w pen wytinati,
 A z nas budut duchy utikati!

(I to chodzi żyd po yzbi y krzyczy, y te słowa powtarza trzy razy: Gey, erein!)

Drugi żyd (wchodzi do izby iz bembnem y bembni w bemben. Stanie w izbi y krzyezi stary żyd):

Gey cmey a Surale!

(itd. te słowa, co na wirchu. A więcey żydow po iednemu do yzby skaczo i wskoczywszy to mowy: Uf! każdy żyd to mowy. Jakże powchodzo wszisci żydzi do yzby yz oruzem, to musztruie pirszi żyd, ten co do kozaka wychodził).

Pirszyi żyd (mowi):

No, stawaiete do szachu,
 Ne robyte strachu!
 Budemo hadati,
 Starsinu obirati,
 A kozakiw w pen wytinati,
 A z nas budut duchy utikati.
 Nechay bude Jankiel generał,
 Bo win wodyt woyski iak pan.

Tamci wszisci (odpowiadaia):

Nechay bude, nechay bude, nechay bude!

[Pirszy żyd (mowi):]

Nechay Berko u bemben zatinaje,
 Bo win wsim židkam u ucha zahladaie.

Otpowiadaia wszyscy:

Nechay bude, nechay bude, nechay bude!

[Pirszy żyd (mówi:)]

A ty rabin
 Bery karabin,
 A ty Srul
 Bery kul,

¹⁾ cmey мб. zü meir — до мене.

A ty Mosku
 Uchopi porochu po trosku,
 A ty Icik
 Chapay bycik,
 A ty Abraam
 Bery swoy kram.

Drugi odpowiada:
 Jaki kram?

[Pierwszy żyd (mówi):]
 Spylki, hołki,
 Rozny stuki
 Y sklanyi szapki.
 A ty Dawidki
 Byżi na horu, kozakiw czy ne widki.
 Och wey mami ych!
 A budem kozakiw woioваты,
 W pen wytinati,
 A z nas budut duchi utikati! (I musztruie).
 No, stawaite do szachu,
 Ne robite strachu!
 No, słuchayte mni: muszter u horu podymaite,
 Hołowy u niz chowaite!
 Muster u nyz, hołowy u horu!
 Muster tak, hołowy tak!
 Muster tudy, hołowy tudy!
 Muster nazad, hołowy napered!
 Muster napered, hołowy nazad!

Drugi żyd (mówi):
 Och wey myr, mami twoy!
 Ja ne pry takich woyskach bywało,
 Ne taki mustry wydało. (Mowi:)
 Chłuchayte myni:
 Prezenter skwyr!

Wsziscy mówią żydzy:
 Skwyr!

[Drugi żyd (mówi):]
 Stulty skwyr!

[Wsziscy żydzi (mówią):]
 Skwyr!

[Drugi żyd (mówi):]
 Res faior!

[Wszyscy żydzi (mówią):]

Faior!

[Drugi żyd (mówi):]

Mar! mar!

[Wszyscy żydzi (mówią):]

Py, pi, pi, pi!

Wszyscy żydzi (spiwaio y skaczo):

Zadkom, peredkom

Pered panom Chodurkom!

(Trzy razy to spiewają. Muszter powtarza drugi raz: No, słuchaj myni! Prezenter skwyr! Żydzi odpowiadają: Skwir! — powtarza to, co na wyrchu. Y iak przemusztuio się żydzi, to kozak zacina spiewac).

Kozak (spiewa):

A w misteczku Beresteczku,

Hey, piet Bayda med horyłoczku.

Hey piet że on ta ne deń, ne dwa,

Ta ne iednu niczku, ne chodynoczku.

Hey piet że on ta podpiwaiet,

Da łebon dżuru ta namowlaiet.

(y to chodzący kozak po izby spiwa. Żydzi pochowaią się po pod ławky y strzylaią na kozaka, mówią: pi!)

Kozak (przespiewawszy y mowi):

A szczo wy takie, proklati syny?

Żydzi (odpowiadają):

Minachi.

Kozak (mówi):

Ho, ho, monachy, wraži syny!

A zwitky wy, proklati syny?

Żydzi (odpowiadają):

S Picaiewu, kozaku, ys Picaiewu.

Kozak (mówi):

A na szczo oruża pozabyrały?

Żydzi (odpowiadają):

Szczob nas wowky ne pochapały.

Kozak (mowyt):

Ho, ho, wowky ne pochapały!

A breszete, proklati syny!

Żydzi (mówio):

Ny, kozaku, ny!

Kozak (mówi y pokazuie na bemben):

A to szczo?

Zyd (mówi):

Na szabas gugel.

Kozak (mowit):

Ho, ho, na szabas gugel! (Na łuk pokazuje).

A to szczo?

Żyd (odpowiada):

Nadny kyn kyn, fur umen, kozaku,

Kim pur umen.

Kozak (mowyt):

A kotryi z mizy was starszyi?

Żyd (mówi y pokazuje):

On to perepeczerski mandrych.

Drugi (odpowiada y pokazuje):

A to miyu, myiu, kozaku, myiu.

Kozak (mowyt do żyduw):

A wychodte no, proklaty syny, łysz sweiu hołowoiu,
Nechay ia zmyraiu swei buławoiu.

Żyd (mówi):

A dyże ty, Jankiel, ydy!

Jankiel (mówi):

Jak ty woyski zbyraw,

To ty toho ne kazaw.

A dyże ty!

Drugi (odpowiada)

A ydyże ty, Berku, ydy!

Berko (odpowiada):

Jak ty w bemben zatynaw,

To ty toho ne kazaw.

(Y uciekają żydzi za prug. Kozak byie żydów y mówi):

A horyłku kuryty,

Ne na woynu chodyty!

Kozak (mówi):

Panowe, ot byw pohan, byw,

Y na czarku horyłki ne zarobiw.

Ot teper pohulaty,

Abo dali powandrowaty.

Kozak (spiwa):

Da kozak dusza prawdywaia,

Soroczki ne maie,

Da koły ne pie, to woszi bie,

Takyi ne hulaie.

Нор, czuk! Buwayte zdorowy!

(Kozak wyidzie z izby. Żyd powturnie wechodzi do yzby y mówy):

Och wey, och wey, och wey!

Mużyk (za żydem wnidzie y stanie przy stronie; Lach to samo wechodzi do yzby i chodzi sobie po yzby, a żyd biega po yzbi y krzyezi):

Och wey, och wey my, och wey, wey! Łychyi hod na mene,

Użeż ne bude orendochiz iz mene!

Jak ia za swoym tatom ysow,

To ty pewne, Ywane, moy hrosy znaysow.

Mużyk (mowyt):

Ta czy kat tia, psyi synu, ys twoymy hryszmy znaie,

Wnet ty sia ych odreczesz, iak myi kyi koło twey hołowy polytaie.

Żyd (mowyt):

Och wey, adże ty cuw, iak cenknuło ta puknuło,

Kuły si urwało,

Sci tyi usy ludé ne wydały,

A ty ich iak popaw,

To z nymy mocno utykaw.

Mużyk (mowit):

O, breszesz, proklatyi synu!

Żyd (mowyt):

Nu, chody że do pana.

Mużyk (mowit):

To szco, szco ia pidu do pana?

Znaie y pan myłostiwyi swojeho piddanoho Ywana.

Żyd (mowi):

Dobry wieczyr, mospanie!

Mużyk (mowyt):

Dobry wieczir, mospanie!

Pan (mowyt):

Zdruw był, żydku, y ti Ywanie.

Żyd (mówi):

Skarżym sia waspanu iak panu,

Stała sia nam pryhoda:

Zhubyw z miskom hroszi, welikaia skoda.

Ja sie o swoiey wyri nedawno dyspytowaw,

A toy Iwan ne dałeko za mnoiu stoiaw;

Iak sie urwały, to upały,

Sczo tyi lude wsi ych ne wydały;

A wyn ych iak popaw,
To z nymy mocno utykaw.

M u ż y k (mowyt):

O, breszesz!

P a n (muwy):

O żał sia Boże, arendarzu, nie pomału,
Źeś poczoł sobie nieostrożnie,
Y nosił pyniondzi przy sobie.
A widzisz, Moszku arendarzu,
Źe sie Ywan do twoich pieniędzy nie przyznaie.
Jak widze, on przedemno sczyre prysięgaie.
No, ydzcie, szukaycie tych pieniędzy bez wielkiego hałasu;
Jak ych nie odszukacie,
Postaram się o lepsze zapłacie.

Ź y d (mówy):

No ydyże, Iwane, ydy!

M u ż y k (mowyt):

Nu, to idy, proklaty synu!
A bacz, żydku, a wydysz, Moszku oredaru
Znyważyw nas pan oboch nepomało.
A szczo ty myni dasy z hroszy tych,
A ia tobi skażu o nych.

Ź y d (mowi):

Dobraia hodynocha na tebe nastala!
Ne wczera lubaia rozmowacha takaia buwała.

Ź y d (mówi):

Postyże tut, a ia pobiżu czym bordzi,
Moia tobi choroszenkiy żupanok podarowała.

M u ż y k (mówi):

Tadże ia tut pobisiduiu z dobrymy ludmy.

(Źyd pórzdzie za prog y pryniesie iaki niebądź piatek, y biega po izbie żyd y szuka chłopca).

Ź y d (mowi):

A de ty, Iwane? A de ty, Iwane?

(znaydzie go y mówi do niego:)

A ty tut?

C h ł o p (mówi):

To ia tut z dobrymy ludmy besidowaw.

Ź y d (mówi):

A wżeż moia Sura
Dobryi tobi żupanok podaruwała.

(y żyd kładzie piatek na plecy y mówi:)

O, sudu że ruku!

M u ż y k (mówi):

Ta poczekai że, ne kruty myni ruky!

Ż y d (mowyt):

A wżeż ty maiesz żupanyk noweńkoho sukna!

M u ż y k (mowyt):

Taże ia baczu, szczo z noweńkoho sukna,

Tilko szczo po likti rukawiw nema.

Ż y d (mówi):

Moi hrosi u tebe?

M u ż y k (mowyt):

Ozmesz ich pered panom u mene.

Ż y d (mówi):

Chody że do pana, chody!

M u ż y k (mowit):

Ta poczkai, Moszku orędaru!

Treba sia nam na riczach znaty,

Treba panowi ys papuszku tytiunu uziaty,

Ż y d (muwy):

Idy że, och mami [twoy],

Uże ia uziło y dwy.

Ż y d (mowi):

Dobry wieczor, mospanie.

M u ż y k (mowi):

Dobry weczir, mospanie.

P a n (mowi):

Zdruw był żydku y ty Iwanie.

Ż y d (mowi):

Użeż Giwan do moich hroszy przyznaw

Y pered waspana nawernuty obyciaw.

P a n (mowi):

Nu, werny, Iwanie, talary orędarowy.

M u ż y k (mowyt):

Jakyi, miłostywyi pane, talyri?

Boday że waspan sam abo win sobaka zali mary,

Koły ia znaiu ioho, panoczku, talary!

P a n (mowi):

Jak widze, Moszku orędaru,

Jakos ty napascu?

[Музык (mowi)]:

Panoczku, napascu!

Żyd mowi:

Kudy ze ty liesz, Giwane, kudy ze ty liesz?

O wey mami twoy! (Niby otycha žyd chłopca ot pana).

Pan mowy:

Wescie sobie tego szostaka,

A wy kozaki wescie ych oboch do husaka.

Wescie, wescie tych szalwiruw!

Żyd mowi:

Mości dobrodzieiu!

Kazy waspan uziati toho chrystianyna

Za mene žydowyna!

Музык (mowyt):

Kazy, myłostywyi pane, uziaty toho žydowina

Za mene chrystianyna!

Żyd (mowi):

Kudy ze ty liesz, Iuwane, kudy ze ty liesz?

Pan (mowi):

Wezcie obydwuch, wezcie!

(Kozaki wezno obydwuch, žyda y chłopca, y wypchno za prug.)

Mowia kozaci:

Ta ydšte do wražoho syna, proklaty syny!

(To y wyido wszistki do sieni).

Litwyn wchodzi mowy):

Cudne eto anieli poiuc:

Eto ciepiei Chrystos narodził sia,

Eto ciepiei uwes swiet zweselił sia.

Eto ciepiei z nieba zołotyi dosczyk yspuscil sia,

Szto ia na toie sam yzdzivil sia,

Szto zo snu probudził sia,

Da tak kuci ochopył sia,

Szto mało ne skrucil sia.

Eto ciepiei po opieki chodzie,

Eto ciepiei rozky sadzie,

Ot ciepiei poskakac, pohulac,

Sztoby tuiiu kuciu maciuchnu poorac.

Spiewa Litwyn:

Daway, daway dziewczki

Da u les po opienki,

Da u bor po goreszki —

Ho, ho, ho, kucia maciuchna!

(Y upadnie Litwyn na ziemie).

Y ni, panowe ludzie,

Szto z menie budzie!

Zmiłuycie się, ko mnie kakowoho lekara

Albo lekarku ko mnie priwedzcie,

Sztob mnie szto niebudz poszeptał,

Czey by ia s towo liszenka zdoroweniak ustał.

Ho, ho, ho, kucio maciuchna!

Czigan czuk (mały ubiega do izbi y muwi):

Dobry weczur wam, panowe!

Och, a to szto za czelowik leżył?

Och, iak wyn uwes dryżył!

Trocha wyn, panowe, kutiy czy ne obyiw sia,

Szczo iomu tak żywył oduw sia.

Nechaino ia pobiżu po swoieho tata!

(Tay wybieg y tam on czeka u sieniach, pokond staryi Cigan nie zawoła).

Staryi Cygan (zaraz ubiega do yzbi, uderzi się ręką u piersi y mowi):

A, a! Dobry weczir wam, panowe hromada!

A szczo tut u was za dobraia rada?

Jak wy sia maiete?

Podobno wy za mene spominaiete?

Bo myi syn kazaw:

Chtoś tut mene duże potrebuwaw.

Prawda, ia, panowe, staryi Cyhan,

Uże pamiataiu sim zym,

Bo ia staroho Konstantinowa Rodiw syn.

Mene y u Perdyczowi dobre znali,

Tam to mene kochali!

Użeb ia tut ne buw, iak by mene buły dohnały.

Prawda, myny y tut dobre bude,

Iak sia obyznaiut zo mnoiu dobryi lude.

Chto szczo maie, rayte do mene,

A wże win ne ponese ot mene.

Ia znaiu na wsi sztuki,

Uże win ne bude bacziti, iak zapopadu u swoy ruki.

Ia umyiu y worożyti,

Koli iest szto u rot ułożyti.

Och, a to szczo za czelowyk leżył?

O, iak że win uwes dryżył!

Trocha wyn, panowe, kuti czy ne obyiw sia,

Szczo iemu tak żywit obduw sia.
 Ach, y wy, panowe lude,
 Żadnoho iomu ratunku ne daste!
 Ne znati, szczo yz ioho bude.
 A buw by win zdoroweniok,
 Tilko szczo ia u swojeiho syna puszczaďla zabuw.

(To y pobiezi staryi Cygan do proga y zawoła na syna).

Naszoszky parnola aukupi de ne parte klande!

Mały ubiega Cygan (do izbi y mowi):

Sulduste parte,

Rekularte parte?

A czoho tatuniu kłyczysz?

Cyhan staryi (mowit):

Anu ia pocznu koło tebe chodyti

Y tebe dobre łczyti:

Ot toby ruki,

Ot toby nohy,

Ot toby hołowa,

Ot tebe ochwat napaw,

Ot toby hłuzdy, stara sobako, otniaw!

A treba toby seho likarstwa dobre pryłožyti,

Szczoby ty tymi sobaczymi nohami dobre umiwi chodyti!

Litwyn (mowi):

Poworozy, sokoliku, poworozy!

Bo ieszcze suki kuci na pokuci

Poł horeczka stoic.

Kolib myni Boh sudził do iey doycic,

Sztob moiey pracięky ничто ne pozywał,

Czey by ia s towo łyszęka zdoroweniok ustał.

Cygan (staryi mowi):

A skażenaia harharo,

A sywaia a bezhłuzdaia maszkaro!

Ieszcze y toi ne wydychała, a bolsze chocż žrati.

Oy budesz ty gi, stara sobako, dobre pamiatati!

Iak by ia tebe ne obchodyw,

Wziałab tebe kaducka mati.

Anu no synaszu ieho zwolna!

(Toy biią Ciganie Litwina).

Diach tiary!

Maszkaru!

Ne turyssy sia!

Na druhiy bik obrerny sia!
 Bandžosa džama —
 Ne ozmet tebe kaduckaia mama.
 Biży k czortu, ne wertay sia,
 Bólsze kuti ne obżeray sia!

(Litwin obraca się na drugi bok y ustawszy ucieka za prug, a Ciganie byią. Cyganie wypendziwszy Litwina z izby, y mowy)

Cigan stary:

Ot tak to, panowe, naszymy łyczat,
 A na dobre cwiczat.
 Na trindy,
 Kuryndy,
 Na purpory banda —
 A widyte, panowe, szczo to iest prawda!
 Ot teper że ia was myszlu swiatkamy powynszowati,
 Ałe ieszcze maiu ochotu dykoho woka hulati;
 A wy sia, panowe, tomu ne dywuite,
 A nam choc po czirwonomu hotuite.

(To y spiwaią Cyganie y skaczo po yzby).

Oy ne chody do popa,
 Ne prosy mołoka;
 A u popa łychyi pes,
 Y wykusyt żywit uwes,
 Ieszcze y zaburynku,
 Nastraszit dytinku.
 Kateryna za wałom
 Nakryła sia rubkom, —
 Samaż wona czornobrywa,
 Y pupok yz czubkom.
 Budte zdorowy!

(To y wyido Ciganie yz yzby).

M o s k a l (wieżdźa do yzby na koniu y spiewa)
 Hey z Donu, z Donu, z Donu
 Da po sinomu moru
 Tam chodyli, wychodyli dwie artiemistraszki.
 Wony piesęki poiut,
 Padlulukiwaiut,
 A nastarszym buiaram
 Wsiu żałobu kładut — tru, stru, stru.
 Kak Chrystos narodił sa,
 A Eroduszka sukyn syn yzkrutił sa,

Kak posłał po gorodach, po derewniach,
 Kak by noworozdženoho ubit yskat.
 Kak pry pierli saldatow do Wyffeiem miasta,
 Narobyli yz robionozzkow bolszoho tiesta.
 Eta wor, eta sukyyi syn,
 Eta blada iewo mat,
 Niet, niet noworozdženowo yskat!
 Ay Osyfuszka stareszenkoi, nutka ymat,
 A loszatko dywitsa, nutka tak brykat, —
 Niet, niet iewo wlawit — tru, tru!

Małyi Cygan (wbiega y mówi):
 Dobry wieczu! paczay, nasza kobyłka!

Moskal (mowit):
 Brosz, Cygan!

Cygan (małyi mowi):
 Tatu, tatu, iarmarok sia staie:
 Nasza kobyłka na soby złodyia trymaie.

Staryi Cyhan (ubyhaie do chaty i mowit):
 Dobry wieczur wam! Pocz kay, nasza kobyłka!

Moskal (mowyt):
 Brosz, Cygan!
 Kak ia na fatyry stoiał,
 Eto mni etuiu loszat osudyryska podarował.

Cyhan (mowit staryi):
 A bodai toby lycho ta choroba!
 To naszaia wyrnaia chudoba.
 A byi że, synu, toho carskoho osudara!
 Iak nam yzhonyw kobyłku, aż gi pid chwostom stała pina!
 Ot dywit sia, sywaia była,
 Y pid chwostom iaka dyra!
 A ty u Polszczu ne chody
 Y cihanskich norowyw ne bery,
 A naszoy kobyłki ne krady!

(Y biia Cyganie Moskala).

Moskal (mowi):
 Postoy, Cygan! Za szto ty biosz carskoho osudara?

Cyhan (mowit):
 Ot ne widaw czort takoho gospodara!

Moskal (mowit):
 Postoy, Cygan, obmylił sia!

Cyhan (mowit):

Chocz ty, wrażyi synu, zaraz useryś!

Moskał (mowyt iuż za progiem, iak Ciganie wypędzo):

Pastoy, pastoy, Cygan!

Cygan (mowi):

A prawda, poznaw, szczo ia' twi pan!

Mowi Cigan stary:

Ot tak to, panowe, naszi łyczat,

A na dobre cwiczat!

Na tryndy, kuryndy.

Koniec.

V.

З огляду на важність сього тексту та на багатство драматичних та літературних мотивів уміщених у ньому варто придивити ся їм детально, порівнюючи їх з іншими, старшими пам'ятками, щоб вияснити їх літературну історію.

1. Наш текст не має початку. Чи багато бракує перед тим, що нам лишило ся? Можливо, що не дуже багато. З того, чим починаєть ся перша репліка драми, можемо уявити собі її початок так: пастухи заснули серед поля, Стах будить ся і чує ангельські голоси, нарешті один ангел наближаєть ся до нього і сповіщає його про народжене Христа; він будить ив'ших пастухів. Анальоґічно починаєть ся текст краківської шопки, де один пастух збудив ся і наляканий незвичайним блиском будить другого, який лає його за те і називає паницею, що в сні бачить усякі страховища. Аж по другім окрику першого пастуха схапують ся й інші пастухи, приходить ангел і ведеть їм іти до Вифлеєма, на що вони зараз згоджують ся (Dr. Krupski, Szopka krakowska, ст. 19—23). Ще ближше до нашого тексту підходить кінцева сцена діяльота, виставлюваного й доси в Томашові Люблинським і записаного з уст міщан з р. 1896 д. Конрадом Залеским, яка починаєть ся ось як: два пастухи входять співаючи, до них прилучуєть ся третій, що починає з ними лайку. Всі три сідають на траві.

Pasterz 2-gi. Dobądź no tam zbawicielki głowę.

Pasterz 3-ci. O pił byś, pił byś, psia jucho!

Pasterz 1-szy (dobywając fiaszkę). Na zdrowie ci, Pulha!

Pasterz 2-gi. Pij, pij, Stroiwąsu! (Bierze od niego flaszkę). A ja do waszeci.

Pasterz 3-ci. Pij tam już i trzeci. (Piją po kolei). Jużeśta się ponazerali, ponapijali — spać! (Uderza każdego pytą¹⁾, kładą się i zasypiają).

Anioł (wchodząc spiewa). Gloria, gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus bonae voluntatis. (Pasterze zrywają się).

Pasterz 1-szy. Trwoga, dla Boga! co się dzieie w nocy!

Pasterz 3-ci. Och nie spał byś, nie spał, nie oddał się Boskiej mocy. (Uderza go pytą).

Anioł (spiewa jak wyżej).

Pasterz 2-gi. Trwoga, dla Boga! co się dzieje w nocy

Pasterz 3-ci (gestykulując rękoma).

Zaklinam cię, przeklinam cię,

Przez potok, przez motowidło:

Czy złe, czy dobre,

Czy przyszło kraść bydło?

Вони знов лягають, ангел знов будить їх своїм співом, вони будять ся і тремтять зо страху. Ангел заспокоює їх і веде іти до Вифлесама.

Pasterze (razem wołają). Pójdźwa!

Pasterz 1-szy. Ale gdzie pójdźwiewa?

Pasterz 3-ci. Gdzie jasność Bożą ujrzewa.

Pasterz 2-gi. A jakże pójdźwiewa, kiedy drogi nie wiewa?

Pasterz 3-ci. To już się od kogo innego dowiewa²⁾.

Порівнюючи оба сї тексти маємо вражінє, що наш рукописний більше примітивний, його гумор більше грубий, коли тимчасом томашівський перейшов уже якусь школу, більше нагадує тон церковної кантички в роді прим. отсеї:

Ej bracia, czy spicie?

Czy wszyscy baczycie

Dziwy niesłychane?

Trwoga, dla Boga, co się dzieje!

Jasność w nocy, choć nie dnieje!³⁾.

І в дальших її строфах маємо місця майже дословно схожі з томашівським діяльоном: ангел заспокоює пастухів: „Hej

¹⁾ Соломяним жгутом, досл. phallus, деінде названа kacelisko.

²⁾ Wisła X, стор. 721—723.

³⁾ Kantyczki podług wydania 1785. Paryż, księgarnia Luxemburska, wyd. 2, t. II. стр. 41.

bracia słucaajcie, Nic się nie strachajcie, coś to wesołego". Вони заспокоюють ся і йдуть до Вифлєма. Ще близша до обох наших сцен тзв. Mowa pasterzów przy narodzeniu Chrystusowem (Kantyczki III, стор. 3—14), як видно з її змісту, досить недотепна та многословна перерібка якоїсь різдяної драми. І тут з разу пастухи сплять, один із них будить ся і побачивши все небо червоне будить інших :

Ванек. A spis Bartek, Symek, Wojtek,
Maciek, Wałek, Tomek, Kuba, Stachu ?
Ozwij że się przecie który z was, bo umrę
Od wielkiego strachu !
Ono coś takiego,
Jak słońce jasnego
Swieci na niebie.

Wojtek. Obyżeś spał, cego wrzescys
Cy cię pono fortuna nie łupi ?
Spis a gadas, marzy cie się lada Judas,
A ty bajes głupi,
Zeć cię coś jawiło.
Znać ci się przysniło,
Ześ widział słońce.

Ванек. Oj nie спиєć ja, мój Wojtalu,
Ani ci tez lada cego prawie !
Jus to chwila, jak nie bez sen swiatłość widzę,
Lec na scyrnym jawie.
Słysę i spiewanie
I prześlicne granie
Hań za górecką.

Він нарешті переконує Войтка глянути на небо ; пастухи будять ся, їх лякає пожежа, хочуть утікати, та потім звертають ся за порадою до старого Бартка :

Miły Bartos, ty najlepiej
Mozes wiedzieć, jako człowiek stary.
Wiem, żeś mądry, bo ty z młodu
Chodził z tablicą do fary.

Бартек толкує їм немов „по писанію“ від Адама і Еви історію народин Ісусових. Ангел не являєть ся на сцені, але пастухи чують з далека його наказ і вибирають ся до Вифлєма.

В німецьких людових драмах, зібраних у Баварії та Австро-Угорщині в числі 50 штук, маємо 5 різдвяних драм (Weihnachtspiel або Christkindelspiel, се остатнє властиво жолобок з піснями), а 6 пастуших драм (Hirtenspiele). В драмі записаній у с. Ляуфен пастухи довго розмовляють, потім лягають спати; одного з них, Стеффі, будить ангельський спів; він будить ся і побачивши ясність кричить:

Mei! Mei!

Was is daz für ä' Schei!

Mua i ge g'schwind in Rüari schrei.

Та Рїарі (Рудольф?) відбуркнувши йому хропе далі. Він будить третього Максея, ті оба будять нарешті Рїарі. Тоді являєть ся ангел і велить їм іти до Єрусалима¹⁾. Анальоґічна і не з більшим гумором оброблена сцена є і в пастирській грі з Галляйн (ibid. 95). І тут три пастухи, Гаузер, Леандрль та Ірґель по довгій розмові засипляють, їх будить ангел своєю піснею; Гаузер схалуєть ся сердитий і мовить:

Ho, ho! was is denn das für Getümmel?

Hat da koa Mensch koan Fried?

Леандрль уговкує його:

Hansel, bis a-r-ä rechta Lümmel!

Vostehst denn das Ding nit?

Він оповідає йому свій сон, у яким бачив якісь страхи, в тім збудило його ангельське співанє і т. д. Як бачимо, в обох драмах гумору дуже мало. Сей сам мотив повторяєть ся в грі з Траунштайну (тамже ст. 144—146). Зовсім інакше збудовані пастирські гри з Палліну (тамже ст. 149—170) та з Гальбаху (ст. 283—295), та тут малюнок побутових сцен пастирського життя майже зовсім заслонює епізоди з ангелом і з поклоном у вертепі. Сцени, що була б подібна до польських, нема ніде, так само як у середньовіковій драмі про Ісусове вродженє, опублікованій у збірці Моне²⁾. Констатую се навмисно тому, щоб зредукувати до властивої міри твердженє Драгоманова про „майже дословний“ переклад нашої вертепної драми з західно-європейських взірців.

¹⁾ August Hartmann, Volksschauspiele in Bayern u. Oesterreich-Ungarn gesammelt. Leipzig 1880, стор. 68—70.

²⁾ F. I. Mone, Schauspiele des Mittelalters, Karlsruhe 1846, т. I, стор. 143—180.

2. Відвідини пастухів у вертепі в нашій драмі обставлені також в душі польських містерій XVII в. Характерне тут поперед усього визначене дороги: з разу до Кракова, відси до Київа, а з Київа до Іданьска, а з відси до Варшави, що в повні відповідає наївному смакови тих часів, де прим. у початковій сцені одної драми вояк із війн Хмельницького гостить ся в коршмі, до якої входить потім сьв. Йосиф просити нічлігу¹⁾, де пастухи витають прохожого словами „Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus“ і т. и. Дари, які дають пастухи новонародженому, також вибрані з тої сфери, в якій обергало ся жите польського пастуха. В польських колядках „пасторалках“ найчастійше пастухи дарують Ієусови барана (Chcący widzieć Pana oddają barana, Na kozłowym rogu krzyczą gwoli Bogu — Kantyczki II, 57), та часто ті дари бувають дуже ріжнородні: в кросненським діяльозі вони незвичайно богати (Windakiewicz op. cit. 30); в одній колядці читаємо:

Słysz, daj gomulkę, Kaśka koszulkę
 Dajże dziecięciu, temu panięciu.
 Sliczne dzieciątko, tobie jagniątko
 Daję i z matką i z samym tatką,
 Pożywta się niem.
 Ty Bartku lysz, nie zjadłyć myszy,
 Masz mąkę, krupy, idź do chałupy,
 Przynieś Ichmościom.
 Nie bądź że bzdura, wszak masz i kura,
 Masz i prosiątko, koźle, jagniątko, —
 Daruj Ichmościom.
 Masz pod posłaniem jarmuż s szafranem,
 To, bracie, tobie, schowaj że sobie,
 Być pacuk nie zjadł.
 A ty też Rochu daj z miarękę grochu —

і т. д. (Kantyczki II, 69—70). В руській колядці, надрукованій у тій самій польській збірці 1785 і не взятій до Богогласника, пастухи приводять Ієусови „овечку білейку, тлустейку“ (тамже ст. 67). Дуже широкий репертуар дарів маємо в цитованій уже „Mowie pasterzów“ (Kantyczki III, 8—9), де крім овець, телят, ягнят, гусий бачимо муку, яблука, яйця, молоко та сметану, мід і навіть клітку з живими птахами. Так само вірш про „Satur-

¹⁾ St. Windakiewicz, Teatr ludowy w dawnej Polsce. Kraków 1902, стор. 24.

powe czasy“, який співають у нашій тексті пастухи на відхіднім, живо нагадує ті сатири, на які так богата була польська література в першій половині XVII в. (Wiszniewski, *Historya literatury polskiej*, t. VII, Kraków 1845, ст. 149—190), пор. особливо „Nędza z biedą z Polski idą“, де жартливим тоном малюєть ся колишній добробут Польщі. Зрештою ідея про „золоті часи“, які мають наступити разом з народженням Месії, належить до основних ідей різдвяної драми і висловлена врівно прим. у кроснянським діяльозі в співі ангелів:

Złote lata nastąpiły,
Niebiosa się odnowiły,
Co były przedtem zamknięte,
Już są ludziom otworzone.

З приводу сих слів пастухи в своїй розмові починають пускати дотепи:

Klimek.

Słyszałem, mówił: „Złote lata już nastały“.

Staniek.

Dał by to Bóg! Już byśmy bydła nie pasali.

Ryczywół.

A jam słyszał, mówiło: „Niebo otworzone“.

Tobym tam bydło nasze zawsze gnał zmorzone.

Famała.

Zgadłeś! Gdzież to podobna, aby tam zaść miało

Bydło? Chyba jako ptak latać by musiało¹⁾.

3. Сцена з Іродом у нашій тексті виглядає також так, немов би була продовженням чогось такого, що вже було перед тим: нема тут сцени стрічі Ірода з трьома королями волхвами; Ірод у своїм монольозі лише натякає на те, „że mnie piersi [має бути: perscy] królowie prawią takie dziwy“. Ся сцена нашої вертепної драми — відгук західно-європейської релігійної драми знаної під загальним титулом *Officium trium magorum*, і якої кілька версій має польська драматична література XVII в. (пор. Windakiewicz, *op. cit.* стор. 31—35). Особливо важний для порівняння з нашим текстом „*Dialogus brevis pro festo Nativitatis Domini nostri Jesu Christi*“, захований у рукописі з XVII в. в бібліотеці краківського універс. ч. 3361 (Windakiewicz *op. cit.* 32—35). І тут первісне *Officium trium Mago-*

¹⁾ Dr. Fr. Krček, *Jaselka krośnieńskie*, ст. 406, 408.

гум уже скомбіноване з пастирською грою, яка так як і в нашій драмі творить немов перший акт. І тут Ірод виходить на сцену затурбований поголосками про новонародженого короля жидівського, які порушують против нього народ і не дають йому спати. Та далі йде відмінно, як у наших текстах: надходять три царі і питають, де вродився новий король жидівський. Ірод не знає цього і велить покликати двох рабів; ті також не знають нічого крім того, що Жиди ждуть Месії. Аж коли один із царів згадав про звізду, тоді рабін на підставі пророцтва Ісаїї пояснив, що се сталося в Вифлеємі. Зрештою вся сцена тут держить ся поважно і нічим не нагадує тої карикатури, до якої вона зведена в нашій вертепній драмі. З польських шопкових драм значна частина має сцену з Іродом, але вона скрізь якась поплутана. І так у краківській шопці Ірод виступає затурбований:

Ale nie wiem, co się dzieje,
 Że się tron podemną chwieje?
 Nie wiem, czemum niespokojny,
 Chociaż niema głodu, wojny.

Вояк доносить йому про прихід трьох королів, Ірод приймає їх, вони сповіщають його про нового короля, про якого народина чули від ангела, і питають, куди до нього дорога, бо вони їхали доси за звіздою, але

Dzisiaj gwiazda nie świeciła,
 Więc nam drogę zagubiła.

Не дождавши ся відповіді королі відходять. Ірод від свого гетьмана дізнається, що дитя вродилося в Вифлеємі і велить різати всіх дітей не виключаючи й свого сина. Тільки геть потім, у третім акті бачимо розмову Ірода з рабином, якому також убито сина і який за те пророкує Іродови швидку і наглу смерть (Krupski, Szopka krakowska, ст. 69—73 і 78—79). Так само в радомській шопці Ірод від свого „фельдмаршалка“ довідується про вродина дитини, зараз кричить: „Służanie, dworzanie, zaraz do Betlejem biegajcie, wszystkim działkom głowy ścinajcie, mojemu synaczkowi pardonu nie dajcie“, а сцени з жидами тут зовсім нема (Wisła VIII, 294). В ловіцькій шопці жид виступає перед Іродом, співає і танцює, далі усувається ся зі сцени, і аж тоді являється Ірод та велить різати дітей, а зараз потім являється смерть і стинає йому голову (Wisła VII, 322—323). Близше до нашого тексту підходять

сцени Ірода з фельдмаршалком у седлецькій шопці (Wisła VI, ст. 570), але й тут нема сцени з жидом, коли натомість у шопці луковській лишилися хіба невеличкі сліди тої сцени (тамже стор. 582—583). Як бачимо, польський теперішній вертеп має лише невеличкі і досить безладно скомпоновані сліди середньовікового тзв. „Herodesspiel“, де широке місце займає розмова Ірода з трьома королями, а не менше широко розмовляє Ірод із жидівськими рабінами (Mone, op. cit. I, 162—166 і 167—169). Та наш вертеп зовсім не подібний до тих сцен в їх схолястичною аргументацією. В німецьких людових „Dreikönigspiel“-ах бачимо також сцени зовсім відмінні від наших. І так у грі з Галляйна виступають зразу три царі, що побачили звізду, вибирають ся в дорогу, зустрічають ся з Іродом, який сам виявляє їм, що Месія має родити ся в Вифлеємі. Царі їдуть до Вифлеєма, витають Ісуса і їдуть до дому, а сцена кінчить ся промовою чорта до Ірода, в якій сей підбунтовує його виступити против новонародженого (A. Hartmann, Volksschauspiele, ст. 105—110). В різдвяній драмі з Баварського ліса прихід трьох царів заповідає Іродови висланий ними селянин, далі йде широка сцена авдієнції, по якій царі їдуть до Вифлеєма і кланяють ся новонародженому, а тільки опісля, коли вони не вернули назад до Ірода, сей розпитує архієрея Каафу, велить різати дітий і гине задушений чортом (Hartmann, op. cit. 496—500 і 510—516).

4. Смерть Ірода в деяких різдвяних драмах являєть ся, як і в нашім текстї, безпосереднім наслідком різні дітий, у якій згиб також його власний син, хоча й тут наш текст оброблює сцену детальнійше і мотивує краще, як инші польські драми. Інтересний тут текст пісні вложений в уста фельдмаршалкам (Dzień Bożego narodzenia weseli ludzie), девчому відмінний від того тексту, що був друкований у кантичці 1785 р., з чого можна би догадувати ся, що наш текст повстав давнійше. Далі ні в якій польській різдвяній драмі не знаходимо того, щоб аж за другим наказом був замордований син Ірода. Натомість перехвалка чорта в нашім текстї, що „не тисячу пар чобіт витоптав“, поки дістав Ірода в свої руки, має собі паралелю в седлецькій шопці, де смерть говорить до Ірода: „Królu Herodzie, zastałam cię w rodzie. Bez siedem lat na cię dybałam, żelazne buty zdarłam, niż cię tutaj spotkałam“ (Wisła VI, 579). Улюбленої в польських шопках сцени суперечки Ірода зі смертю, що нагадує середньовікову суперечку душі з тілом, у нашім

текстї нема; тут Ірод гине не від смерти, а від чорта, сам побажавши собі смерти за кару за замордоване свого сина. В краківській шопці Ірод не чуває жалю, але його проклинає його жінка і лихословить осирочений рабін, якого Ірод велить закувати в пута, а він говорить:

Mnie wezmą, ale przyjdzie Małkamufes taki,
Co się da tobie, królu Horodzie, we znaki.

Зрештою і ся сцена в краківській шопці якось незручно склеєна з двох мотивів: де Ірод гине від коси Смерти і де сам убиває себе. Смерть стинає голову королеви, а про те король кидаєтє ся ще по сценї, поки не прийде чорт і не візьме його на вили; в порівнаню з сею сценою катастрофа нашого вертепа виявляє значний сценїчний поступ, бо тут чорт являєтє ся лише персонїфікацією докорів сумлїня Ірода і ступаючи за ним із заду нїби нашіптє йому думку про самовбїйство та піддає йому ніж у руки. Можливо, що аналогїчною сценою самовбїйства кінчив ся „Herodesspiel“, записаний у Галляйнї. де при кінці чорт радить Іродови мордувати дітїй і додає:

Herodes, mach ein schnellen Schluss!
Bekommst ein schönen Lohn.
Geh mit mir in den Wald hinaus,
Bekommst ein schönen Thron! ¹⁾

Та що сї вірші натякають на повішенє, то видавець висловлює догад, чи не буде се відірваний уступ із якоїсь драми про Юду, приставлений до Ірода. Натомїсь у різдвянїй драмі з Баварського ліса Ірод також гине не від смерти, а від чорта. Ся сцена має чимало подібного до нашої вертепної. Ірод доведений до розпуки складає бердо і корону і мовить:

Hier leg' ich ab mein Scepter und Kron,
In der Höll bekomm ich den verdienten Lohn.
Gebt mir ein Messer in die Händ,
Dass ich meinem Leben mach ein End.

Чорт, що вже перед тим вийшов на сцену і стояв за Іродом, як і в нашім текстї, тепер виступає на перед і мовить

Da hast es! Da hast es!
Wigel di, wigel di!
Herodes, dein Leib und Seele gehöret mein;
Ich fahr mit dir in die höllische Pein.

¹⁾ A. Hartmann, op. cit. 110.

І він закидає йому на плечі ланцюх та волоче його геть зі сцени (Hartmann, op. cit. 515).

На сьому й кінчить ся релігійна часть нашої вертепної драми. Порівнюючи її з текстом Маркевича бачимо, що вона збудована цілком иншим пляном. У Маркевича нема сцени з пастухами ані з рабінами, за те є розмова Ірода з царями; там нема згадки про убійство Іродового сина, за те є сцена між Іродом і Рахилою, якій убивають остатнє дитя. Там ся часть драми кінчить ся боротьбою Ірода зі смертю, а тут смерть зо всім не виходить на сцену.

5. Друга часть, що складаєть ся з цілого ряду сцен інтермедійного характеру, які слабо вяжуть ся в одну цілість, починаєть ся в нашім тексті виступом козака. Постать козака в польській поезії здобула собі популярність коло 1620 р., коли не мало гомону по всій Польщі, особливо по її південно-східній части від Мінська аж до Кракова робили на пів лицарські, на пів розбишацькі ватаги козаків Лісовчиків. В році 1620 вийшла друком польська вірша *Żywot kozaków Lisowszczyków*, де як герб козацький на обороті титулової картки намальовано козака, що сидить на бочці з кучлем у руді. Хоча автор без сумніву рад величати своїх героїв, то всеж його похвали немов підшиті іронією.

Tych ojczyzna — świat wszystkim, dom — wszelka kraina,
Niż ojcem jest właściwym, matką Ukraina.
Tatarzy, to ich szkoła, z nich się nauczyli
Na pamięć, żeby pismo po gębach kreślili.
Bogate syllogizmy ztąd u pasa noszą,
Obuchem perswadują, kiedy o co proszą.
Żaden retor tak prędko nie poruszy człeka,
Jako kozak dwie słowie rzekłszy: Siecz! biy, nesa!

Далі автор згадує про козацькі правила:

I ci mają reguły, które kozak Mucha
Napisał oddawając w ręce Bogu ducha.
Kozak — boże igrzysko, wojenna obłuda,
Kmiotek Marsów, powszechny służka, fara chuda.
Po wszystkim niemal świecie ma pokoju szukać,
A szukając każdemu może po łbie stukać¹⁾.

Особливо битва під Цецорою 1620 звернула увагу на ко-

¹⁾ Wiszniewski, *Historia literatury polskiej* VII, 143.

заків. У посмертній вірші на смерть гетьмана Жолкевського якийсь безіменний віршар-єзуїт згадав також тїнь нещасного Наливайка.

Już cię w teley kozacki fortuna ubrała,
 Którego przedtem świta błaha okrywała,
 Nalewayku, reu wiesziesz między służałemi,
 Któryś na kurzy stopie niemiał własney ziemi!
 Już cię wielkim rycerzem ludzie nazywają,
 I ci, którzy cię chudym krawcem przedtem znaią.
 Koło może fortuny to z tobą zrobiło,
 Które się z tobą z niska tak wysoko wzbilo.
 Ale ten, co cię zsadził z koła fortunnego,
 Nad fortunę coś w sobie musiał mieć większego¹⁾.

В тїм самім році вийшла в Кракові поемка Дзвоновського про козака Плахту з доданою до неї українською піснею, найстаршою памяткою козацького віршованя, яка має певну дату²⁾. І тут згадано про мітичного героя козака Муху; і тут козак Плахта характеризує сам себе на пів серіозно, на пів іронічно. Отже варто завважити, що характеристика козака в нашім текстї навявує власне до того типу козака-Лісовчика з початку XVII в., а не схоплює живого типу Запорожця з другої половини XVII або з початку XVIII в., як се бачимо в вертепній драмі Маркевича. Козак у нашім текстї не має ще самопала, що вже був загальним козацьким оружєм коло р. 1640 і мав так тяжко дати ся в знаки Полякам за часів Хмельницького; він узброєний ще в сагайдак і стріли. Рекомендує себе, як захожий „з далекого краю“, значить, драма повстала не на придніпрянській Україні, а далі на захід. В такім виді вертепний і загалом театральний козак перетривав аж до XVIII в. В своїх *Wędrówkach fantastycznych* т. II подав Крашевський згадку про русько-польську інтермедію „*Bajki kozackie z kostyrem i żołnierzem*“, де розмови ведуть ся на половину по польськи і по українськи, де в українській ремарці на початку описано костюм козака: „*Kozaku welit zrobit buławu sołomianuju, welikuju, chustami obszytu, u oczernity, u roh za pojansom, na sebe nadywat kozuch albo szczokolwek*“³⁾. Пір за поясом сьвідчить уже про пізнійший час, коли козак мав не сагайдак, а самопал, який набивав порохом,

¹⁾ *Placz grobowy na sławney pamięci Stanisława Żółkiewskiego, Lwów 1621*, видане єзуїтської колегії.

²⁾ Див. мою розвідку „Козак Плахта“, *Записки Н. Т. ім. Шевченка*, т. 47: ³⁾ *K. W. Wojcicki, Teatr starożytny w Polsce I, 82.*

що носив у розі. Зрештою і в нашій текстї далі показуєть ся, що козак мав не лише сагайдак, але також карабін; ся зміна викликана тим, що до епіводу між козаком і жидом приплетено епівод про жидівську війну і то спеціально в такій формі, де стріляне з карабіна грає важну ролю. Се й не диво, коли зважимо, що вертеп — поява пізнійша, з другої половини XVII в., користуєть ся готовими шабљонами та фігурами, виробленими розвоєм театру XVI і XVII в. і не дбаючи про орґанічну цілість драми, хапає для неї ті фігури й епіводи, що були найпростійші, найефектовнійші і загально улюблені.

Інтересно, що автор вкладає козакови в уста пісню про Байду — важне свідощтво, що та пісня вже тоді, при кінці XVII або в початку XVIII в. була відома і популярна в тій північно-західній частині України, де правдоподобно повстала отся вертепна драма. Не менше інтересний і чотировірш „Козак душа правдивая“; про його популярність у XVIII в. свідчить те, що його залюбки поміщували під дереворитним малюнком Запорожця на листках, які дешевими друками розходили ся скрізь по Україні.

6. Козак у нашій вертепі ніби то вербує охочих до свого відділу, з яким хоче йти на Турка. І се також нагадує початкові часи козацтва, кінця XVI і початку XVII в. Про антаґонізм до панів або уніятів, як у Маркевичевім вертепі, тут іще нема згадки. До конфлікту приходить хіба з жидом, тай то сей конфлікт більше гумористичний, ніж траґічний в роді тих, яких видовищем була правобічна Україна 1648—49 р. і нераз пізнійше і яка в вертепі Маркевича доводить до замордованя жида Запорожцем. Жид у нашій вертепі ще вдає хороброго, заявляє, що готов пристати до козацької ватаги, що вміє стріляти, і тільки коли козак дав йому свій лук, він силкуєть ся стріляти на нього, а потім випихає його (мб. пьяного, але сцена питя, так інтересно змальована в Маркевичевім вертепі, тут не заховала ся) геть із коршми. По якімось часї одначе козак вертає знов до коршми і побиває жидів булавою.

Сцена між козаком і жидом заховала ся декуди й доси в польській шопці, хоч у скороченій і виблідлій формі. В сєдлецькій шопці гра починаєть ся виступом пана Пясецького, який посваривши ся з жидом кличе козака: „Bracie kozaku, zabiј Szmula!“ Козак кличе жида, а довідавши ся, що він музика, ве-
дить йому грати. Жид відмовляєть ся шабасом, та козак кричить: „Bat na żyda!“ Жид грає і співає відому пісеньку:

Lachciu, ciachciu, bim bom bom!
 Jak pan każesz, tak ja grom.
 Nicch mie siabes nie winuje,
 Co pan każesz, ja przyjmuje.

Козак запитує його, по що він сварить ся з його братом Пясецьким, та жид відповідає: *Aj waj, pan Piasecki taki roz-bójnik. Jak mie uderzył po lewego ucha, to ja sie usmarkal po samego bziucha.* Козак хоче арештувати жиду, та сей випрошуєть ся і козак відходить (*Wisła VI, 566—567*). Інтересно, що записач сеї шопки, д. Васілевський у нотці додає увагу: „*Kozak mówić po wielkorogusku*“, хоча промови козака наведено по польськи. Ще більше виблідла роля козака в краківській шопці, де вже з нашого Запорозжця чи навіть Лісовчика зробив ся московський козак, який у деяких варіантах співає:

Wot ja kozak od Dunaju,
 Schadzał, schadzaju, ne spraszaju,
 Z naszu wiaru neperszaty,
 Swoju dziubu gawaraty, —

а в иншій варіанті співає відому українську, хоч попсовану пісеньку: „Козак коні напував, дзюба воду брала“ (*Dr. J. Krupski, op. cit. 49—50*). На співі й танці козака з козачкою кінчить ся та сцена, яка в нашій тексті являєть ся справді повною драматичної акції й гумору, а в вертепі Маркевича переходить у карикатуру і кінчить ся смертю жиду, тоб то надихана духом гайдамацького часу з другої половини XVIII в.

7. Сцена між козаком і жидом у нашій вертепі перервана забавною карикатурою жидівської війни. Допавши до своїх рук козацьке оружя жид скликає инших жидів, організує з них військо, вчить його стріляти та нагрожуєть ся вирубати в пень усіх козаків. Жиди гороїжать ся, поки прихід козака не нагнав їм такого страху, що вони поховали ся під лави. І ся сцена — відгук далеко давнішої гумористичної поеми, якої жерелом була аверсія жидів до оружя та до воєнної служби. Вішневський подає (*Hist. literat. polskiej VII, 161*), що коло р. 1606 вийшла в Польщі поемка *Wuprawa żydowska na wojnę*, яка пізнійше часто була передруковувана. Чи вона ідентична з польсько-руською віршею „*O wołni żydowskiej*“, яку опублікував проф. Грушевський із рукописного співанника 1719 р.¹⁾ що містить

¹⁾ М. Грушевський, Співання з початку XVIII в. (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, т. XV, 13—16).

ся тепер в рукописній збірці о. Петрушевича в Нар. Домі у Львові? Ся вірша важна для нас тому, бо деякі її строфи майже дословно перейшли в текст нашої вертепної драми, хоч і в перекладі з польської на ломану руську мову. І так нашому: „Ну, ставайте до шаху, не робіте страху“ відповідають слова польської вірші: „Stanęli do szyku, narobili krzyku“. Нашим віршам про жидівське уоружене відповідають анальоґічні рядки польської вірші:

Szum do bandolaty,
 Srul do pystolaty,
 A rabin za karabin,
 Hursz do muszketa.

Коли в нашій драмі „перший жид“ командує „А ти Іцик бери бичиқ“, то в польській вірші Іцик виступає як „поручик“. „Давідкі“, якого в нашій драмі висилають на гору, щоб пильнував, чи не видно козаків, має собі предка в тім „Зусю з зятем“ польської вірші, що

patrali wszędzie,
 Na straży stoiali,
 Woyska pilnowali,
 Ledwie powciekali
 Na ynsze mieysce.

Правда, автор нашої драми покористував ся віршею досить свобідно, впровадив на сцену забавний вибір старшини та ще забавнійшу жидівську муштру і закінчив усю фарсу не так траґічно, як вона кінчить ся в вірші, де один „голий служалець“ чи чура побиває жидів, в тім числі й рабіна, на смерть.

Сцена з жидівською війною в нашім вертепі мусіла дуже подобати ся невібагливій публиці XVIII віку, коли в сідлецькій шопці ще й доси заховав ся її відгук, але вже з драматичної форми перемінений назад на епічну, тай то досить уривкову. В пісні, яку там співають жид і Сура, говорить ся з разу про Лейзора, що на діравім мості поломав собі кости, а потім іде ось яке:

Wyjechali w pole, w pole,
 Stanęli w dole,
 A tam se robili
 Karabiny z gliny.
 Ty Mošku daj prošku,
 Ty Śmulu daj kulu,

Będziem ścielali,
 Będziem zabijali:
 Pif, paf, puf!

Trafiła kula Szmula w brzuch! (Wisła VI, 567).

У шопці з Ловіча заховав ся також слід сцени з жидівською війною і також уже не в драматичній, а в епічній формі, але там ся сцена пішла вже з иншого, пізнійшого жерела, в якому до теми про жидівську війну поприставали старі мандровані анекдоти. Тут жид для розвеселеня публіки оповідає ломаною польщиною різні анекдоти про жидів і між иншим ось що про жидівського месію:

W roku pięć tysięcy dwieście troje
 Narodził się wielkie Mesyjosz,
 Po całego świata wywijosz.
 Jak on sobie narodził,
 To zaraz po świecie chodził.

Далі описано його убрание, його похід, при чім у тексті очевидно щось забуто, так що уступ про війну починаєть ся без звязку з попереднім словами:

A te młode wierszbowie,
 To mieli pistolecie, bagnecie.
 Ny, jak oni zobaczyli krzaki,
 To mówili, że idą wojaki.
 To jak dali z ogniem z motowidło,
 To tak padli, gdybi bidło.
 To wszystko pchli i muchy
 Pliwali we krwi po same brzuchy.
 To jak ten wielkiego Mesyjosz krzikał:
 „Hop, hop, dzieci, na morze!“
 To oni wszyscy hul hul w tatarkę. (Wisła VII, 521).

Ще перед опублікованем тексту ловіцької шопки я помітив був у тій самій Wisle (VI, 263—278) статю „Wojna żydowska“, в якій зібрав досить рукописного і друкованого матеріалу для виясненя мандрівки тих мотивів, що вийшли в отсю сцену. Пізнійше в тій же „Wisła“ і в инших фольклорних часописах були опубліковані ще деякі цінні причинки до сеї теми, так що нове оброблене сеї статі моглоб довести до тривкіїших і загальнійших заключень, як се було можливе мені в р. 1892. Згадаю між иншим наше людове оповіданє про жидівську війну (Етног. Збірник VI, 231—234) та віршову пере-

рібку Руданського, де епізод про гречку ввійшов у жартливий опис подорожі жидів до Єрусалима (Твори Ст. Руданського, I, 50—51).

8. Сцена, як козак розбиває жидівське ополчене, в нашій вертепній драмі звязана до купи з анекдотом про те, як жиди зо страху перед козаком видають себе за монахів. Ця сцена й доси живе в устах нашого люду; згадаю тут її артистичну перерібку в одній співомовці Руданського пз. Базиляни (Твори III, 63—64), де устна традиція до тої міри живо передає отсю вертепну сцену, що й там жиди видають себе за почаївських Василян. Правда, у Руданського козак демаскує жидів, коли на питає, хто у них ігумен? вони, не знаючи очевидно, що таке ігумен, обертають ся один до одного з жидівським запитанем „Вус зугт ер? Ігумен?“ А в вертепі сцена йде далі і розбиваєть ся на тім, що жаден жид не хоче добровільно йти до козака, щоб той зміряв його своєю булавою. І ця сцена мабуть має якихось літературних попередників у багатій гуманістично-протестантській літературі фацецій, та на разі я не можу вказати її старших свояків. Прозове оповіданє з уст люду див. Вѣнокъ 1847, II, стор. 358—360.

9. Поки перейдемо до дальшого епізоду нашої драми, не від річи буде зупинити ся троха при одній появі, що творить характерну прикмету польсько-руського вертепа. Маю тут на думці дефіляду репрезентантів ріжних суспільних верстов і ріжних національностей у вертепній драмі. Вже висше, при характеристиці старої грецької комедії, а потім орієнтальної лялькової гри була піднесена та її замітна прикмета, що в ній мов у калейдоскопі пересувають ся найріжніші типи суспільні та національні, кождий промовляє своєю власною мовою, своїм жартоном, виявляє свої питомі — звісно, доведені до карикатури уподобаня, віруваня та привички. Подібне явище, хоч може не на таку широку скалю, бачимо і в західно європейських лялькових грах. Не диво, що стрічаємо його й на польсько-руській території і то майже рівночасно з першими звістками про появу у нас скоморохів. Певна річ, сліди скомороських, звичайно імпровізованих лялькових комедій не заховали ся в літературі; в Московщині дожила до наших днів в устах люду одинока лялькова комедія „Петрушка“, про яку нам доведеть ся говорити ще далі. Але в старій польській літературі маємо безіменні твори, в яких дуже легко добачити вплив скомороських концептів, спеціально карикатуроване ріжних верстов

і ріжних націй. Сюди належить ціла літературна група тзв. Sowizdrzała. Ся група, тоб то збірка більш або менше масних анекдот, нанизаних довкола особи Sowizdrzała, блазня і штукаря, прийшла в XVI в. до Польщі з Німеччини, де центральним героєм, докола якого згрупували ся ті анекдоти, зробив ся з початку того віку Till Eulenspiegel, назва дословно перекладена на польське Sowizdrzał, відси на руське Совѣст-драль. Не місце тут роздивляти спеціально сю цікаву парість старої мандрованої літератури, яка ще і в західній Європі не гаразд просліджена і своїм корінем сягає в глибину середніх віків, до Франції, Італії та Арабів. Зазначу лише, що в Польщі XVI—XVII віків ся література була дуже розповсюджена і люблена; німецький перовозір Sowizdrzała перероблювано та збогачувано що раз новими концептами; „baśnie sowizdrzalskie“ та „koncepty sowizdrzalskie“ війшли в приказку, черпали свої матеріяли не лише з книжкових фацецій старших гуманістів в роді Поджія, Бебеля, Морліні і т. п., але і з пригод та відгуків дійсного гулящого та ріжнобарвного життя в Польщі. З тих книжечок, яких найбільша часть щезла безслідно або заховала ся десь у якихось уривках, а в найліпшій разі в унікатах по великих бібліотеках, заслугує на мою думку особливої уваги книжечка видана 1614 р. пз. Różność nacyi z ich własnościami, під побічним титулом: Fraszki Sowizdrzała nowego. Сю книжечку згадує Вішневський у своїй Historyi lit. polskiej, т. VII, але на жаль не цитує з неї ані одного рядка і не подає, де і в чїїх руках бачив її. Догадую ся, що в ній мали б ми найстарший відомий доси прототип зведеня в одно скомороських концептів про ріжні нації в польській літературі, прототип тих пізнійших польських колядок, де ріжні нації, більше-менше гумористично схарактеризовані, збирають ся довкола жолбка Ісусового. З тих пісень лиш одна війшла до польських популярних кантичок (Kantyczki III, ст. 17—20), що починаєть ся словами „Do pół twoich się zbliżamy, upadamy“; нам доведеть ся ще вернути ся до неї, а тут згадаємо лише, що виведено в ній ось які нації: Мазур, Русин, Литвин (не Білорус), Москаль, Węgrzyn (властиво Словак), Німець, Голяндець, Італієць, Еспанець, Француз, Циган, Жид і Латинник. Характерна руська пісня, належна до сеї категорії, заховала ся в однім школярським рукописі XVIII в., переданім д. Б. Заклинським для бібліотеки Наук. Тов. імени Шевченка; подаємо тут її у цілости:

Щалѣм на рожѣдѣстко Іс Хрѣстоко рожѣннѣхъ именѣхъ,
пѣнѣкѣтокѣ зѣ дарамн зложонѣ оѣ. 1738.

1. Козѣвеселѣм' са, а не смѣтѣм' са
Днес непрестаннѣ, вси хрѣстианѣ:
Бѣ намѣ родилѣ са
Й пеленами повилѣ са.
2. У Быфлѣемѣ, бѣвогомѣ домѣ
Оу Єсейвомѣ ѣ въ Давидокомѣ Бѣ намѣ і т. д.
3. Во ѡслѣхѣ лежитѣ, сѣкѣтѣ въ рѣкахѣ дерѣжитѣ,
Недомыслимый, непостыжымый, который вѣродылѣ са...
4. Всѣмѣ треба знати, же то зѣ бѣдѣлатѣ
Сѣтворитѣлѣ ѣнѣ лежитѣ на сѣнѣ, Бѣ намѣ...
5. Аѣглы сѣи днес дають знати,
Ави шли пастырыє Бѣа витаты, которыи кѣроднѣ са...
6. Кѣ полнощи ѣнѣ, сѣталой годинѣ
Тѣди пастырі бѣгли к ѡзкинѣ.
7. Коз'ма зѣ Деманомѣ предѣ Хрѣстомѣ паномѣ
Подѣ самымѣ дахомѣ стали со страхомѣ, гди Бѣ і т. д.
8. Але Мыкыта самѣ Бѣа выта
При ѡслѣхѣ ставѣши, кѣчемѣкѣ знѣвѣши, гдѣ Бѣ і т. д.
9. Савѣка зѣ Юхимомѣ, зѣ своимѣ пократымомѣ
Скоро присѣкли, заразѣ запѣли: Бѣ намѣ...
10. По вѣрѣкѣныци несѣтѣ жѣнѣтыцѣ,
Карѣи с Тарасомѣ тамѣ поють гласомѣ: Бѣ...
11. А Єтасѣ зѣ Борисомѣ вѣгѣли тамѣ ѡсомѣ, гдѣ Бѣ...
12. Йремко доломѣ кѣпѣно зѣ Антономѣ
Оу едѣной лѣдѣ пили ажѣ тѣдѣ, гдѣ Бѣ...
13. Анѣдрѣхѣ ѣс Костемѣ былѣ въ Бѣ гостемѣ:
Чого жадали, ѣ дочекали, же Бѣ і т. д.
14. Романѣ ѣзѣ Гнатомѣ, ѣзѣ своимѣ братомѣ
Пили лѣдею, ѡфрадѣ рѣкою, дѣ Бѣ...
15. Черезѣ мѣравѣкѣ вѣчынылы кладѣкѣ
Назарѣ с Карѣною подѣ храмыною, гдѣ Бѣ...
16. Йлько ѣзѣ Грицемѣ ѡкѣ едѣнымѣ лицемѣ
Хрѣстѣ предѣстали ѣ заспѣвали: Бѣ намѣ...
17. Гаврыло вѣчѣкѣ ѡслови сѣчѣкѣ,
А Єтахѣ полови принѣсѣ ѡслови, гдѣ Бѣ...
18. Макѣзимѣ ѣзѣ Єтецѣкомѣ ѣзѣ третымѣ Мацкомѣ
Прѣтѣкѣ вѣгали, ажѣ полагаали. Бѣ намѣ...
19. Йко подѣдани бѣсѣ Иваны
Рокѣатѣ мосточокѣ черезѣ поточокѣ, гдѣ Бѣ...

20. ТѢды рибакѣ кѣгли по раки,
Бѣскѣ по плотницѣ дали владницѣ, который въродилъ сѣ...
21. Премѣкѣ зѣ Гапономѣ воли с' припономѣ
Неманѣ годыны, ѣкъ вели ѣнкѣ, гдѣ Бѣ...
22. Ступѣ ѣ Мокърѣ ѣ третѣй Кѣпърѣ,
Ѣкимѣ ѣзѣ Стецѣкомѣ ѣзѣ третимѣ Млацѣкомѣ
Неслы барана до Хрѣста пана.
23. Филипѣ зѣ Макаромѣ прийшли изѣ даромѣ:
Два хлѣбы възмали, Бѣсѣ подали, который въродилъ сѣ...
24. Дмитерѣ хитренѣко приѣггль прѣт'енко,
Ставъши въ порога шѣкачилъ Бога, который...
25. Такѣ тежѣ и Лѣчѣка, мѣдѣраа штѣчѣка,
Бѣдѣ зѣ далека Бога члѣвека, который і т. д.
26. Млады ѣ стари, бѣскѣ пекари
Ѣдѣтъ з орачѣ, нечѣтъ колачи.
27. Ѣсифовѣ по перогови
Невѣсты¹⁾ дали, бы шѣгладали, гдѣ Бѣ...
28. Блѣскѣко бѣ дверецѣ продаѣ перецѣ —
Млѣрѣда стожала ѣ продавала.
29. Дрѣггль Дѣсѣ спекѣла порѣса,
Нѣкмѣ Бѣга въздрѣла, порѣса зѣзѣла, который...
30. Бы невожата, бѣскѣ хлѣпѣчата,
Кѣ Бѣсѣ спѣкшѣтъ сѣ ѣ присмотрѣтъ сѣ, гдѣ Бѣ...
31. Зѣ радости шѣны черѣцѣ покѣлоны
Нѣкѣ зложѣте, кѣ Бѣсѣ вѣжѣте, который...
32. Би тежѣ черѣнычѣки бѣ черѣвнички
Шѣвѣйте ноги з радости многы, же Бѣ...
33. Кѣшѣнарѣ фѣтѣро акы на ютѣро
Было готоко, кажетѣ Бѣ слово, который...
34. Кравѣцѣ пристан'те всѣ стрѣховати²⁾,
Самѣ Бѣ рокѣтѣ рачитѣ вамѣ дати, который...
35. Ковалѣ гѣкѣзда зрѣвѣте сѣ копѣ,
Жѣкы повыты тамѣтѣю шѣпѣ, гдѣ Бѣ...
36. Гонѣтарѣ гонѣты ѣ латѣ додайте,
Ѣ тѣю шѣпѣ вси покывайте, гдѣ Бѣ...
37. Столарѣкѣ дверѣ прѣтѣко готѣйте,
Ѣ вы слѣсарѣкѣ тамѣ приправѣляйте гдѣ Бѣ...
38. Оуѣскѣ сѣницарѣ кѣсно зѣ малари
До тои шѣпы рокѣтъ шѣлтари, гдѣ Бѣ...

1) В рукоп. невѣстѣк. 2) В рукоп. стрѣхи ховати.

39. Скарк ѡбѣлоны до шопы ѡны
 Поприправѣлайте, честъ Бгѣ дайте, который...
40. Котларк панѣи, водѣнарк станви
 Прѣтѣко ровѣте ѡ тамѣ вѣжѣте, где Бгѣ...
41. Римарк дѣзѣды ѡ хомѣтыны
 Привезли къ Бгѣ, немашѣ годѣны.
42. Оуск стелѣмахи, ровѣтѣ лекѣтыкы
 Дла предѣвѣчѣнаго Бга владыки, который...
43. Шевѣцѣ с цвоты вѣск поспѣшайте,
 Хрѣста рожденна вси вѣхвалайте, который...
44. Я вы мѣзыки скрипѣки возѣмѣте,
 И Хрѣста Бга розѣвеселѣте, который...
45. Ганѣчарк такѣже вѣжѣте зѣ горѣшѣкы¹⁾
 Я вѣси дѣзѣрите Бга хочѣ²⁾ трошки, который...
46. Я теслѣ ѡслѣ красно зѣложѣте,
 И такѣ са Бгѣ вѣк прислѣжите, который...
47. Цѣпѣрѣнѣ ѡ Минна привезѣли вина
 Тоей годины ажѣ до храмыны, где Бгѣ...
48. Данѣко морозомѣ драпѣастымѣ возомѣ
 Привѣзѣ горѣлѣкы чыри барилѣкы, где Бгѣ...
49. Федѣко с' Прокопомѣ вѣгли ѡкопомѣ
 Я ледѣво лѣзлы, во рѣкѣ гризлы, где Бгѣ.
50. Я Марѣко ледомѣ прѣтѣше изѣ медомѣ,
 Я такѣ вѣгали, ажѣ полагали, где Бгѣ...
51. Бѣсе берегами ѡстапѣ за нами
 Вѣзѣ пива вочѣкѣ къ томѣ ѡтрочѣкѣ, где Бгѣ...
52. Не чини смѣхѣ на тѣю вѣтѣхѣ,
 Грай, жевы мыло, вѣ дѣды, Кѣрило! Бгѣ намѣ
53. Дажѣ не з даромѣ, ѡзѣ калѣмаромѣ
 Къ Бгѣ спѣкѣте ѡ напишѣте: же Бгѣ...
54. Я ты Матѣю грай вѣ шоломѣю,
 Ялѣво вѣ фѣарѣкѣ, ставѣши дѣ арѣкѣ: Бгѣ намѣ...
55. Ѣлѣѣ, з мало, лекше хѣтѣи граты,
 Бѣдѣтѣ пасѣтири дѣскѣ скакати, где Бгѣ...
56. Тебе, Кириче, самѣ Гѣдѣ кличе,
 Я ты кличѣ Гѣрий, вѣри ѡ сѣрѣми! Бгѣ намѣ...
57. Хочѣ ѡ холодѣ, подѣтерѣ вородѣ
 Макарий дѣпрѣкѣ, нѣмѣ Бга дѣзрѣкѣ, который...
58. Богѣ ѡхѣ доли, рѣзники зѣ Коли
 Рѣжѣтѣ телѣта дѣ снѣ стѣ, где Бгѣ...

1) Рукоп. зѣ горѣшѣкы вѣжѣте. 2) Рукоп. хочѣ Бга.

59. Стасъ ѿ Даныло привезъли пиво,
Гор'клькы флашькы, просатъ ѿ ласкы, котрый...
60. Нечипоръ зъ Маномъ предъ Хрѣстомъ паномъ
Грайте въ соп'клькы почи гор'клькы, гдѣ Бѣ...
61. Я ты садъ въ ножокъ ѿ заграй къ рожокъ,
Климе тихенько, тилъко красненько: Бѣ...
62. Я ти Басилю оу тѣю филою
Рачъ примиш'клаты, ѿкъ мають граты: Бѣ намъ...
63. Зѣтамикъ ѿ Боз'к, ставъ на залоз'к
Козакъ из' рогомъ передъ порогомъ, гдѣ Бѣ...
64. Такъ же Лахъ зъ лвомъ прийхалъ съ фѣкомъ,
Мимо залогъ вѣтысь са ко Богъ, гдѣ Бѣ...
65. Вельможы нани, Греки зъ Римляни
Чесно вѣходили ѿ навѣдылы, гдѣ Бѣ...
66. Венг'ри ѿ Нѣм'цѣй яко ѿмѣн'цы
З' далека ставъши, не дов'кракъши, же Бѣ...
67. Махомитане ѿко погане
Янкъ витали, анкъ видали, гдѣ Бѣ...
68. Правѣда, Миране ѿ Ирак'ялане
Йш'али помалъ ѿ далі хвалъ.
69. Але Колохи в'кры не трохи,
З Мѣн'таны стали ѿ засп'квали, гдѣ Бѣ...
70. Серѣбы зъ Болъгары, пер'скіе цари
До ногъ оупадають, тоє спѣвають: Бѣ намъ...
71. Я вед'лягъ твари ѿдають дары,
Що кот'рий маеть, тоє ѿнадлетъ, гдѣ Бѣ...
72. Я мы ѿд'кмо ѿ ѿдад'кмо
Томъ ѿф'кръ: люковъ ѿ в'кръ.
73. Дайже, ѿ Боже, вс'кль теке знаты
Я на некесехъ близъ теке статы!
Бѣ намъ родилъ са.
Я пеленами повилъ са.

Отся „псалма“ — один із найінтересніших витворів нашого віршованя XVIII в.¹⁾ Мова вказує на карпатське Підгірє або Покуте як місце її зложеня (слова такі як „бербенця“, „жентиця“, „облона“, „станви“, такі звороти, як „вчинили кладку“, „шоломія“ в значіню тримбіти (Schalmei), згадки про таких ремесників, як іонтярі, усе те вказує на наші підгірські сторони

¹⁾ Віршу сю я читав в рукописній збірці з Полтавщини з другого десятилітя XVIII в., супроти того її треба датувати мабуть кінцем XVII в. — *Ред.*

з їх годівлею овець і деревляним промислом; згадка про Цупруна і Мину, що „привезли вина“, натякає на торговельні зносини з Угорщиною, яких останок живе й доси і розвивається на нових основах у Синевідську.

Дата написана в титулі „Псалми“ — можна мати деякий сумнів, чи читати 1738 чи 1758 — не полишає одначе ніякого сумніву що до того, що се твір зложений найпізнійше в половині XVIII в. А його зміст і будова в порівнянню з польською колядкою „Do póg twoich się zbliżamy“ говорять зовсім виразно про звязок нашої „псалми“ з вертепом. Досить згадати такі характеристики, як „козак із рогом“, що живцем нагадує театральну ремарку в діяльозі згаданім Крашівським; Лях із луком нагадує козака з сагайдаком у нашім вертепі. Певна річ, можна сумнівати ся, чи отся колядка була докладною перерібною якоїсь затраченої вертепної гри і чи справді була у нас у XVIII в. вертепна гра з такою масою дієвих осіб; але про звязок сеї вірші з вертепом, про те, що сцени вертепної драми послужили імпульсом для фантазії автора вірші, не може бути сумніву. Візьміть хоча би характерне ґрупованє дієвих фігур по парі, що так відповідає техніці вертепної драми, яка задля сього навіть із „законних“ трьох царів іноді робить двох звязаних дротом у одну ґрупу. Візьміть забавні епізоди з Досею, що в ожиданю Бога з'їла печене поросє, приготованє очевидно на його привитанє, з Марфою, що біля Христової шопи продає табаку, — се концепти далеко більше вертепні, скомороські, ніж духовні, колядкові.

А коли се так, то наша „псалма“ робить ся інтересним документом, який свідчить про значну популярність вертепа вже в першій половині XVIII в. в нашім краю, про багатство виводжених у ньому фігур і про багатство побутових сцен, близьких і любих народній фантазії. Маємо тут свідоктво, що і в тім підгірськім вертепі виступав козак і що між ним і Ляхом відбувала ся якась комічно-драматична сцена: козак стояв на сторожі біля Христової шопи і мабуть не хотів пускати Ляха, який аж по словній а може й активній перепалці „з фюком мимо залогу“ дотискається до шопи. Інтересна в нашій псалмі згадка про Волохів і їх сильну віру, — безсумнівний слід близького сусідства автора псалми з Волохами. Не менше цікавий брак Москаля і Литвина в реєстрі народів, приводжених до вертепа, — знак, що коли „псалма“ була відгуком вертепної драми, то ся драма мала будову відмінну від тих,

які доховали ся до нашого часу. І се знов можна вважати доказом багатства репертуару вертепних драм у половині XVIII в., якого велять догадувати ся й ті скупі останки, що заховали ся доси в устах галицького простолодя по різних закутках нашого краю.

Не від річи буде додати тут, що замилуване до виводження репрезентантів різних народностей, так само як і різних суспільних верстов, се одна з віковичних характеристичних прикмет людової комедії взагалі, а лялькового театру спеціально. В старих грецьких і латинських мімічних штуках отакі карикатури різних народностей та провінціалів різних закутків займали визначне місце. В репертуарі латинського міма Ляберія були фарси „Гетульці“, „Галлійці“, „Кретенці“, „Етрусцянки“, у Помпонія „Кампанці“, „Заальпейські Галлі“, „Вояки з Помотіни“ (Reich, Der Mimus I, 636). Се замилуване перейшло на орієнтальну драму Карагеца, де особливо в сьмішних ролях виступають Вірмени і Жиди, сі остатні висьміювані вже за часів Христа в грецьких та александрійських мімічних сценах (тамже 577).

10. Отсей екскурс нехай буде вступом до огляду дальшої сцени нашого вертепа, де виступає Литвин, властиво Білорус. Він виступає в веселім настрою: в сні почув ангельські співи, бачив золотий дощ, та прокинувши ся на radoщах наїв ся куті, да так, „што мало не скруціл ся“. Він презабавно силкуєть ся „поскакаць“, погуляць“, затыгає пісню, та тутже куця в животі бунтуєть ся, він паде знесилений на землю, кидаєть ся, стогне та просить покликати йому лікаря. Отся сцена интересна для нас головно тому, бо зберегла ся незалежно від нашого тексту в копії чи радше в перерібі в рукописній збірці з р. 1771—76, опублікованій д. В. Перетцом¹⁾. Ся сценка сплетена в тім рукописі з уривком якоїсь иншої вертепної гри, де виступає пастух зі своїм сином Кубою і мовить:

Хвалажъ Богу, що ми ся до вертепа допитали!

Треба, сїю Кубо, щобъ ми що новорожденому подаровали.

Хвалажъ Богу, що нашъ пастускій подарунок принятій!

Треба нам еще, сїю Кубо, и погуляти. (Спїває).

Пасли пастухи край долини свинѣ,

А не знали о своєи лхон годинѣ.

Пастух висилає свого сина Кубу до череди, а сам лягає спочити. Надходить Циган і мовить:

¹⁾ В. Н. Перетцъ, Къ исторіи польскаго и русскаго народнаго театра I—VII, Спб. 1905, ст. 14—16.

А не тутъ тобѣ, стара собако, лежати!
 Подобно тобѣ треба за товаромъ ганяти.
 А то стара собака лежачи прѣе!
 Добре, що на тебе вѣтеръ не вѣе.
 Ось я тебе нагрію,
 Як сам умію!
 Ковендара на три лѣса!
 На другій бѣкъ оберни ся!

Циган бе пастуха, сей кричить і кличе сина Кубу, та тут сцена уриваєть ся і в дальшій уривку виступає Литвин. Його промова, дуже зближена до тої, яку маємо в нашій текстї, подана в рукописї д. Перетца в двох варіантах. Наводжу тут другий, просторійший і менше поплутаний (ор. сіт. ст. 16):

Гудуць, ах гудуць, истинно гудуць!
 Гето, кажуть, ангели паюць.
 Гето, кажуть, Христось народѣлся,
 Гето, кажуть, весь мир звеселив ся.
 О ціепер нам всію жраць,
 Ніе переставаць!
 Що то я сей ночи зо сну пробудѣл ся,
 И золотій дощикъ с небесъ спустив ся.
 А я на гетое самъ дивив ся,
 Якъ ухопивъ куць з радощѣ,
 То аж сам трохи не розсѣв ся.
 О ціеперъ нам пѣць та гуляць!
 О ціеперъ нам Христа прославляць.
 О ціеперъ намъ по бару ходзѣць,
 О ціеперъ нам рожкѣ солѣць¹⁾!
 О ціеперъ намъ погуляць,
 А етую куцюху поціераць-раць-раць!

Тут його раптом нападає хвороба і він у обох варіантах говорить:

Ахъ беда, панове людзіе,
 Не ведаю, што з мене будзіе!
 Ахъ поглядзѣць,
 Яком бабки албо якого лікара ко мне приведзѣць!

Отсей варіант — інтересний причинок до історії тексту нашої вертепної драми. В рукописї він має титул „Інтермедій

¹⁾ В рукоп. тут солѣць, але в першій вар. солѣць; рожкѣ знач. рижки.

на рождество Христово“ і був переписаний в Гущи (Гійшу?) 1771 р. дяком Іваном Даниловичем. Назву „інтермедій“ додав мабуть сам Данилович до того зшитка двох уривків, що містяться під сим титулом. Можливо зрештою, що титул належав до першого уривка, де виступає пастух із сином, а потім Циган; сей уривок мав, як показує ремарка в рукописі, продовжене далі, в затраченій частині рукопису; завдяки тому, що в уривку виступає Циган, копіст перервавши властивий текст інтермедії, ввернув туди вертепну сцену між Литвином і Циганом. Сю сцену він списав якось безладно, може з пам'яті, початковий монолог Литвина повторяється два рази, один рядок „теперъ пѣць та гуляць“ вставлено в уста Литвина зовсім не до ладу в хвилі, коли він утікає від Циганових побоїв, тай білоруська мова досить зукраїнічена, дзеканє декуди заховано, декуди нема. Текст монолога в головному згідний з нашим, але повніший, а докладна дата, коли Данилович почав робити свою копію, показує нам, що коло р. 1771 ся гра була популярною в околиці Гійща, а се позволяє нам посунути дату повстаня нашого вертепа на документальній підставі о 10 літ далі в зад по за дату нашої копії.

Фігура Литвина, наївно-добродушного, простакуватого, забобонного і легковірного, та притім не позбавленого дотепу, була здавна улюбленою темою польсько-білоруських інтермедій. Збірку таких інтермедій із одного рукопису петербурської Публ. бібліотеки, колись Залуских у Варшаві, опублікував проф. Брікнер у XVII томі *Archiv für slavische Philologie*; в такім самім характері виступає Литвин і в українських та московських інтермедіях опублікованих Тіхонравовим¹⁾ та Перетцом (Къ исторіи польскаго и русскаго нар. театра I—VII, стор. 5—11).

Відгук сеї сцени з Литвином заховав ся й доси в білоруськім вертепі. Ще в 80-их роках мин. віку д. Вл. Ос—цкий записав, хоч і незовсім докладно, сю сценку з уст білоруських волочобників (мандрованих колядників) і опублікував її 1883 р. в 102 числі „Новостей“, відки її передрукував Драгоманов у „Кіев. Стар.“ за грудень 1883 в. стор. 553—552²⁾. Опові-

¹⁾ Н. Тихонравовъ, Лѣтописи русской литературы и древности. Москва 1859, т. II, стор. 38—40, інтермедія українського походження.

²⁾ Відси вона перейшла в укр. збірне виданє М. Драгоманов, Розвідки, т. I, 151—152.

дасть ся там, що на сцену (в вертепній грі) являєть ся білоруський мужик з підв'язаним животом і стогне: „Авей, авей, вох, вох! вох! Вот, мої паночки, быў я у пана Барановського на куцьи, да якъ подъїў куцьи, дакъ ня могу сопци. Што моя Ульяна ни рбила, и горщокъ на пупѣ становила, да и тое ня помогло, да яще горшь прилягло. Порадзили мнѣ галасу, купервасу да бурачнаго квасу, моху, чортополоху и еще нѣчяго (забыў ся) троху, — усьо гето зелья сколоциць та выпиць. Зробиў я и геся — ня помогло, яще горшь прилягло. Вотъ кабъ нашоў ся докторочекъ да полячиў мой животочекъ, — оддаў бы яму и торбочку или мяшочекъ“¹⁾. Деяку залежність сього монольога від нашого видно від першого разу, та в новочаснім вертепі дальша композиція троха відмінна, бо замість Цигана хорого лічить — зрештою таким самим способом — мандрований лікар шарлятан.

11. Хорий Литвин кличе лікаря. На сцену вбігає Циганчук, кличе svojого батька, який береть ся вилічити хорого. Лічить його досить простим способом — бійкою, від якої хорий зриваєть ся і втікає. Ся сцена, здавалось би, нав'язує безпосередно до польських інтермедій з початку XVII в., на які звернув увагу др. Віндакевич²⁾. Правда, всі вопи (їх три) мають те спільне між собою, що виводять на сцену вченого лікаря старого типу, отже в одній він зоветь ся Aroticarius, у другій Alchemista, а в третій по просту Доктор. Усі вони туманять селян, Альхіміст у додатку ще обкрадає свого пацієнта, а доктор без потреби вириває йому зуб. Варто зазначити троха аналогічну, але значно комічнійшу сцену з лікарем у одній руській інтермедії, опублікованій Тихонравовим (Ист. рус. лит. II, стор. 39), де голодному Циганови раз за разом снить ся ковбаса, він зриваєть ся з ліжка і біжить за нею, та переконавши ся, що се мара, знов лягає. Підчас одного такого пробудження виходить на сцену лікар-Німець і запитує Цигана по латині:

Doles forsā? Ita-ne?

Циган. Мы есмы бѣдныє цыгане

¹⁾ В. Перетцъ, Къ исторіи польскаго и русскаго нар. театра I—VII, стор. 17, пор. йогож Кукольный театр въ Россіи стор. 54; П. О. Морозовъ, Исторія русскаго театра до конца XVIII столѣтія, С.-Петербургъ 1889, стор. 86.

²⁾ St. Windakiewicz, Teatr ludowy w dawnej Polsce, Kraków, 1902, стор. 174—175.

Колкїї день хлѣба не ѣли,
Отчего вси почти и животы помлѣлы.

І далі розмовляють — Циган про їду, а лікар про свої ліки. Нарешті Циган у розпучі показує на рот, а лікар розуміє, що його болить зуб і вириває йому зуба, за що Циган люто побиває його. До сих інтермедій ближше підходить той уривок сцени з Литвином, що опублікував д. Вл. Ос—цкїй у „Новостях“. Тут на крик хорого Литвина входить „доктор шарлятан і питає Литвина, що йому стало ся. Литвин відповідає: „А вотъ, паночекъ, нестравность, бурченья, рѣзачка, обенбанило, якъ Антонову козу“. Лікар веде йому лягти і запитує, як йому на імя. Литвин відповідає: Мацей. Тоді лікар бе його палицею і приговорює: „Поцей, пане Мацей!“ Мацей зриваєть ся, лікар утікає що духу, а Литвин грозить ся йому в слід: „А лихо твоей мацери! Напоцѣў, намацѣў, да й самъ къ чорту поляцѣў! Вотъ кабъ догнаў, вотъ бы у плечки нагрукотаў!“¹⁾ Ближша до вашого тексту анальоїчна сцена в польській радомській шопці, де ролю лікаря грає Абрамко, цирулик. Він наближаєть ся до мужика Амброзія, що власне набрав позаушників від свого кума, і запитує його, що йому таке, чи не полічити б його?

Ambroży, O, wi pan Jabrom, sto rubli bym odzależował,
Zeby mi pan Jabrom a dobrze posmarował.

Жид іде і намочує палець у оковиті, потім натирає мужика і примовляє:

Z midlem, smarowidlem,
Z bańkiem i z pijawkiem.

Натерши його з обох боків підтягає його в гору і ставить на ноги, заявляючи, що він уже „на половину“ здоровійший і жадаючи заплати. Та мужик замість заплати дає і бе його (Wisła VIII, 285). Слід тої сцени — побитвїй мужик дає себе жидови натерти і платить за се три злоті й чотири гроші — маємо в шопці в Волі Іуловскої (Wisła VI, 577). Та й тут, як бачимо, лікарем віде не виступає Циган; можливо, що сю переміну роль треба вважати впливом місцевих обставин: у тих сторонах, де повстав наш вертеп, Циган жило богато; вони виступали і виступають доси залюбки в ролі знахорів, лікарів та ветеринарів. В характері ворожки виступає Циганка в другій

¹⁾ В. Перетцъ, Къ исторіи п. и р. нар. театра I—VII, ст. 17.

інтерлюдії Довгалевскдго (вид. Київск. Стар. стор. 95); Циган тут виступає переважно як спеціаліст від коний, і до сеї теми нам доведеть ся ще вернути ся.

12. В сцені Литвина з Циганом варто піднести ще автохарактеристику Цигана в монольої, яким попереджена його розмова з Литвином. У тім варіанті нашої сцени, який опублікував д. В. Перетц, Циган також виступає як лікар і так само букамі прогонює Литвина, але там нема тої автохарактеристики, так як нема й Циганчука, що в нашім текстї сповняє при старім Цигані ролю агента-наганяча та помічника. Отже інтересну паралелю до тої автохарактеристики маємо в одній інтерлюдії, опублікованій Тихонравовим (*Proludium secundum*, Лїтоп. р. лит. II, 38). Наведу тут сеї монольої, реститууючи по троха його українську мову, попсовану копістом - Велико-русом:

Циган.

Чхабей! Чхабей! Чхабей! Ха, ха, ха!

Се ж і я панове, до вас завітав!

Ходив-бродив, а тут таки на нічліг зостав.

Бідна моя головонька! Якая то моя хорошая урода!

Як то мні било од Юшенка нанованє і вигода!

Як же то било нас і не шанувати?

Наше то діло, діти, замки кувати,

Людий ошукувати!

Тай запанчата мої не послїднее ремесло мают,

Бо кури красти, дітий маняти добре уже знают.

А як би солоннику альбо поросятнику хоть би под небесами знали,

І відтуль би якколвек уже обкрасти себе догадали.

А кому цоворожить о щастю і приході — нехай поїде до мові Солохи,

Обголить его добрі, хоть не поможе пі трохи.

Бачит ся, і запанчата і Солоха і я доброе маєм ремесло,

Но побачилиб ви і сами, панове, толко не добрі їх запесло.

Сподїваю ся, що за промислом усї розошли ся,

А чень би на сало альбо ковбасу чи не здобули ся.

Бо вже бідніі жапанчата третій день не їли,

Трохи з голоду зовсім не омїли.

Я би й сам натрепав ся хоч собачини,

Коли нема поросятини альбо солонини.

Як бачимо, в обох монольоїах той сам Циган, ласий на їду і на легкий заробіток, самохвалько, злодійкуватий, брехливий і ворожбит, та при тім обі характеристики майже зовсім неза-

лежні одна від одної, черпають самостійно зі спільної — не скажу, чи житевої обсервації, чи літературної традиції. Чи мав наш Циган яких старших протоплястів у польській літературі XVI—XVII в., цього не можемо сказати. Не забуваймо, що Цигани появилися в Польщі і на Русі не раніше XV в., отже треба було досить часу, поки тип Цигана в людській традиції зложився в таку тривку форму, в якій його бачимо в обох наших сценах. У польських вертепних грах не маємо зовсім сеї характеристики; Циган виступає тут виключно як мандрований провідник ведмеда, який за його наказом виконує деякі штуки:

Anu mysiu borowy, pokłoń się temu panu,
 Da tobie na sukmanu.
 Anu mysiu borowy, pokłoń się tej pani,
 Da tobie na sukmani. (?)
 Anu mysiu borowy, pokaż jak chłopy
 Na pańszczyznu chadzali. (Медвідь порушаєт ся лїново)
 Anu mysiu borowy, pokaż jak chłopy
 Z pańszczyzny chadzali! (Медвідь утікає що духу).
 (Wisła X, 480).

Замість характеристики Цигана польські шопкарі співають відповідну строфку з колядки:

Cygan bieży z dary swymi
 Za drugimi:
 „Furdyt sołonyńka
 Dla bożoho synka!
 Gdiaz pryudi dzia Kulina,
 Pereskoczyt i dolina
 Do Betlejem (Kantyczki III, 19).

До характеристики Цигана належать і циганські фрази. Як бачимо, в польській колядці не лишилось їх майже ані слїду, тут Циган говорить ломаною руською мовою. Зовсім не те в наших інтермедіях і вертепах. Наш текст вкладає в уста Циганчука циганські фрази:

Suǔduste parte,
 Rekularte parte!

А бючи Литвина оба Цигани домішують до ніби лікарської формули циганські фрази, такі як Diach tiary! Bundzosa dżama! А по доконаній операції старий Циган знов затинає по циганськи:

Na trindy, kuryndy,
Na purpory banda.

На скільки тут вірно передано циганську мову і що значать ті слова, не беруся вияснювати. Зазначу лише, що в уривку інтермедії, опублікованої д. Перетцом із рукопису Ів. Даниловича з р. 1771, маємо також одну циганську фразу: „Батура се на корвиле шадритю“, що має бути немов початок якоїсь ворожби. Найпильніше до циганського говору прислухався мабуть Довгалевський, у якого стрічаємо по циганському цілі вірші, прим. у 5 інтерлюдії:

Чхаве кирики чивасе,
Родя намелеш на мураві назе,
Леной хархали намаандро (Вид. К. Ст. 103).

Або в другій воскресній інтерлюдії, де читаємо: „Чхаве на мурди прокуренди, на хрля вдере дати“ (стор. 109).

Та крім сих циганських фраз наші сцени характеризують Цигана ще й спеціальними піснями. Ті пісні без виїмка українські. В нашій вертепній тексті вони цинічно-гумористичні, а в тексті опублікованім В. Перетцом Циган співає з'їдливий дотинок на Циган, відомий і доси в устах нашого люду:

Чемъ цигане не ореш?
Бо плужка не маю.
Тільки в мене плужка —
За поясом плужка.

В устах нашого народа (в Завалові біля Підгаєц) я чув такий варіант сеї пісні:

Чом Цигани не орют?
Бо плугів не мають.
Таки вони хліб їдят,
Хоч коні міняють.
Чом Циганки не прядут?
Бо не вміют прясти,
Лише ходят по під плоти,
Де б сорочку вкрасти.

Зазначу нарешті, що при всій невідхлібній характеристиці, яку надано Циганови в нашій вертепі, він усе таки являєть ся немов героєм драми. Два рази він здобував побіди над іншими персонажами і немов то „учить їх розуму“: раз лічачи буками недотепного Литвина, а другий раз проганяючи Москаля, якому

відбирає вкрадену кобилу. Чи се зроблено випадково, чи може автор нашої драми хотів справді сим способом висловити глибшу, розумієть ся, в скомореськім дусі держану думку, що для досягнення побіди та успіха в житю мало самої глупоти та безхарактерности, але треба ще резолютности, певности самого себе та крихти дотепу? Подібна філософія лежить на дні більшої части лялькових драм.

13. Нам лишаєть ся ще одна сцена нашого вертепа, о скілько проста своєю будовою, о стілько інтерна з культурного і літературного погляду. На сцену в'їздить Москаль на кобилі і співає московську пісню, з разу на світські мотиви, потім влітає ремінісценції з вифлємської різні і кінчить згадкою про лошатко, що розбрикало ся і він не може зловити його. Він трубить, щоб звабити його, та тут вбігає Циганчук, пізнає під Москалем свою кобилу, яку їм хтось украв на ярмарку, і кличе батька. Батько також пізнає свою кобилу, оба Цигани не дбаючи на Москалеві вибріхування стягають його з кобили і виштуркують за сцену. Сам виступ Москаля на коні велить нам шукати звязку сеї сцени з московською ляльковою драмою. Ми вже згадували, що Ровінский у своїй праці „Русскія народныя картинки“, т. V, стор. 211—227 признав згадану Олеарієм лялькову комедію з р. 1633 за тотожну з захованою доси великоруською ляльковою комедією „Петрушка“. Не маючи під рукою коштовної книги і ще коштовнішого атласа малюнків, виданого Ровінским, подаємо тут зміст першої сцени тої комедії, переповіданої у праці д. В. Перетца „Кукольный театр въ Россіи“ стор. 82—83. Штука починаєть ся грою на катаринці, якій від часу до часу за сценою вторує Петрушка своїм голосом. Потім він вискакує на сцену і здоровить ся з публікою:

Здравствуйте, господа!
 Я пришель сюда
 Изъ Гостинаго двора
 Наниматься въ повара —
 Рябчиковъ жарить,
 По карманамъ шарить.

Далі йде розмова з катаринкаром, з жінкою Петрушки Пелегеею або Пигасією; Петрушка танцює з нею а потім вигонює її зі сцени. Приходить Циган і продає йому коня. Власне ся сцена змальована на рисунку, який з натури намалював і потім помістив у своїм описі Олеарій. Петрушка оглядає коня то

з переду то з заду, торгає його то за вуха, то за хвіст, при чім кінь брикаєть ся і бе його копитами на велику радість глядачів. Петрушка торгуєть ся з Циганом і по довгім торзі купує коня і Циган відходить геть. Петрушка сідає на свіжо купленого коня і пускаєть ся гуляти на нім приспівуючи, та кінь знов брикаєть ся, бе Петрушку то передом то задом і нарешті скидає його з себе і втікає. Сцена, як бачимо, з драматичного погляду значно примітивнійша від нашої, хоча має спільні з нею комічні оглядини коня, тільки що в нашім вертепі змінили ся ролі акторів: на кони сидить Москаль, а Циган оглядає коня і доказує, що то „його вірная скотина“. Надто Москаля у нашій сцені не скидає кінь, а стягає з коня Циган із сином і гонять штурканцями зі сцени не слухаючи його брехень про те, що що він дістав сього коня в дарунку.

Чи є між тими двома сценами дещо спільного? Не вважаючи на подібність кінських оглядин, що творять основне ядро обох сих сцен можна б подекуди сумнівати ся що до їх генетичного звязку, як би не одна обставина: сцени з кіньми в ляльковім вертепі і в інтермедіях у західній Європі дуже рідкі: д. Перетц, для якого західне походжене „Петрушки“ не підлягає сумнівови, не може одначе для сеї сцени знайти в західноєвропейськім репертуарі ніякої паралелі окрім одної сцени в ляльковім „Фаусті“, де „героєм являєть ся Гансвурст“ (ст. 90). Та д. Перетц забуває, що тип Гансвурста витворив ся правдоподібно аж у другій половині XVII в.; найстарше певне свідоцтво про виставлюване лялькового „Фавста“ з Гансвурстом, презентованого Михайлом Данилом Траєм у Лінебурзі, сягає 1666 року (Rehm, op. cit. 188), а др. Райх висловив дуже правдоподібну догадку, що сей тип, хоч, розумієть ся, споріднений з італійським Пульчінелем і французьким Полішінелем, витворив ся одначе незалежно від нього — власне під впливом орієнтального Каратеца, принесеного в першій половині XVII в. до Німеччини через Росію і Польщу (H. Reich, Der Mimus II, 690). Правда, він не знає наведених вище мною фактів, які підносять правдоподібність сеї гіпотези, не знає (бодай не цитує) свідоцтв Олеарія та Фаліботовського, з яких виринає думка про мандрівку скоморохів зі сходу на захід у другій половині XVI і першій XVII в., про багату скомороську поезію в Польщі тогож часу і про її звязок з драматичними виставами. Але він звертає увагу ще на одну характерну появу, на „сцену на двох ногах“, себто на той описаний і зрисований Олеарієм

theatrum portativum, який появився в Німеччині коло половини XVII в. Показується, що ця форма сцени, яку скоморох носить і уряджує на власній особі чи то при помочі спідниці нап'ятої на обруч, чи при помочі маленької будки, в яку він улазить горішню частиною тіла, стоячи при тім на ногах, з давна відома і популярна на сході, в Китаю (Reich op. cit. 691, нота, пор. Kürschner, China, Leipzig, 1901). В Китаю, в Макао та Сінгапурі бачив ті вистави „китайських Петрушок“ російський подорожник Всеволод Крестовский і описуючи їх у своїй статі „Искусство на дальнемъ Востокѣ“ (Художественный Журналь, 1881, ч. 2, ст. 264—265) заявляє ось що: „У нас затвердилася думка, що сей рід театральних видовищ появився в Росії в пізнім історичнім часі, аж по Петрі Великім, а саму назву Петрушки виводять від італійського Перо (д. В. Перетц, від якого беремо сей цитат, показує охоту виводити сю назву від імени відомого Педрілля, що виступає в еспанських драмах про Дон Жуана — в французьких та італійських перерібках він зоветься Leropello) і Пульчінелів. Хто бачив те саме в Китаї, тому вільно буде сумнівати ся про правдивість сього погляду“. Д. Крестовский запевняє, що китайська гра, з виємком деяких відмін спричинених географічним положенем, „майже слово в слово тотожна з російським Петрушкою“ (пор. В. Перетцъ, Кукольный театр въ Россіи, стор. 91—92). Він ще менше був би вагався, колиб був знав, що вертепної сценерії, яка би так докладно відповідало російському Петрущці, в західно-європейських грах Пульчінелля та Гансвурста тепер зовсім нема і що сама форма рухомого лялькового театру вказує на її повстанє в степовій Азії, отже на захід від Китаю, серед кочовиків, що живуть без столів і стільців і загалом без деревляних меблів, без яких не обходить ся ніяка лялькова вистава в Європі. Відси і то в давнім часі зайшла ся форма до Китаю, а також через Росію та Польщу на захід. Незнанем того широкого розповсюдження лялькового театру в середній Азії (про нього див. Rehm, Das Buch der Marionetten, стор. 11—42, 89—102) подіктовані й аргументи д. В. Перетца против погляду Крестовского, і для того я й не буду вдавати ся в їх розбір. Зазначу лише, що власне сцени з конем (мулом, ослом, верблюдом), на яким виїздить на сцену герой лялькової драми і якого оглядини, продаж, віднайденє творять головний пункт комізму, попадають ся дуже часто в репертуарі Карагеца. Др. Райх указує сліди таких сцен

уже в старогрецьким та византійським мімічним театрі (ор. сіт. ст. 37).

Що гру з „Петрушкою“ треба вважати скорше принесеною зі сходу, ніж із заходу, за сим промовляє на мою думку ще й ся обставина, що нав'язні нею сцени з кіньми зустрічають ся власне в українських інтермедіях та вертепних драмах досить часто, а в західній комічній драмі дуже рідко. Пригадаю, що в Маркевичевім вертепі на кони виїздить на сцену Циган, який так само як і в Петрушці бажає продати свою шкапу і вихвалює її дотепними віршами:

Криця не лошиця! ¹⁾
 Кремень не кобила!
 Як біжить, аж дрижить!
 Як впаде, то й лежить.

Кобила паде, а за нею й Циган; він видобуваєть ся з під неї, клине її, а потім знов приймаєть ся хвалити:

А тут то суча кобила брикуча!
 Хоч ребра в єї й дуже видно,
 Та всеж за год вона роздобріє:
 Коли жива буде,
 Боятимуть ся люде. (Маркевич 46—47).

Сцена, як бачимо, в цілости ближша до сцени з Петрушкою, ніж сцена в нашім вертепі. Анальоґічну сцену маємо в пятій прелюдії, опублікованій Тіхонравовим (Лѣтописи русскої литерат. II, 52), де Грек бажає купити коня, два Цигани в'їздять на конях і кричать:

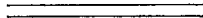
На хлавдары, на прокурати,
 Чи тобі то треба коня продати?
 Грек: Мой будет купить, моей тепер коня треба.
 Циг.: Уже що коні! Завезут тебе до медвежого неба,
 До чорта під хвіст, там добре продавати.
 Грек: Добра, там моя треба на ярмарка.
 Циг.: Безпечно уж заведет тебе сія парка.

Далі Грек оглядає коний, торгуєть ся з Циганами, платить, а потім ще раз оглядаючи коний відриває одній клячі хвіст.

¹⁾ Що сей зворот не книжкова видумка, а взятий з устної традиції, доказує факт, що на Покутю та на Буковині ще й доси дразнять Циганів, здибаних на ярмарці, поговоркою: „Гей, Цигане, міняй кріцу за лошицу“.

Гумористичне торговане кобили маємо також у одній інтермедії Довгалевського, де комізм лежить у тім, що купує кобилу жид, продає Волох, а за товмача між ними служить Грек, і всі три не розуміють докладно інших мов крім своєї (Довгалевській, Рождеств. інтерлюді, стор. 102—103). В польських шопках, коли не помиляю ся, ані одної подібної сцени нема, — не знаходжу їй паралелі і в старших польських інтермедіях, і се також може служити вказівкою, що маємо тут діло не з західним, а зі східним впливом.

(Конець буде).

РИТМІКА

УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ.

Написав
ФІЛЯРЕТ КОЛЕССА.

III.

Музикально-сінтактична стопа.

(Відношенє тактів музичних до груп силлябічних. — Огляд найбільш уживаних форм музикально-сінтактичної стопи. — Пісенна акцентуація. — Аналіза пісенної строфи. — Порівнанє музикально-сінтактичних стіп із стопами старогрецької просодичної поезії. — Спорідненє української людової ритміки із складочисловою версифікацією давніх Індійців та Іранців. — Акцентуаційний принцип і складочисленє в старо-римській поезії; сатурнійський стих. — Схожість в ритмічних основах середовічної латинської поезії з українськими народними ніснями).

Силлябічну групу, получену з відповідною фразою мелодії зовемо пісенним коліном, або музикально-сінтактичною стопою. Визначуванє груп силлябічних в тексті залежить від поділу мелодії на фрази музичні, відділені від себе природним віддихом, павзою або спочинком, що приводить за собою цезуру серед стиха і сходиться з сінтактичним угрупованєм частий реченя, так, що витворені тим способом силлябічні групи мають значіне сінтактичних стіп.

Як результат довговікового розвою укр. людової ритміки з'являється витворене ріжних форм музикально-сінтактичної стопи із сталим розміром і сталою внутрішньою організацією.

Найменча що до розміру є трискладова група. Один або два

склади, що з відповідною низкою тонів мелодії становлять про себе окрему цілість, можна подибати хіба в приспівках, стало повторюваних при кождім стиху чи строфі. Найбільша одноцільна група, що відповідає одноцільній фразі мелодії, є семискладова. Як рідкий виімок стрічаємо часом одноцільну 8-складову групу, що з'являєсь в стихах замість двох груп 4+4 або 5+3. Розмір груп силябічних обертаєсь затім меже 3-ма а 7-ма складами. Внутрішня організація групи силябічної залежить від ритмічного устрою відповідної фрази музичної. Мелодія показує також найкраще, чи група силябічна становить сама про себе стих, чи входить в склад двоколінного або триколінного стиха. Кінець стиха є завжди зазначений в мелодії будьто протяжністю тонів, будьто павзою, будьто відповідним фразованєм. Група уміщена на початку або в середині стиха відповідає звичайно одному тактові музичному; накінецьна група стиха найчастійше визначена є протяжністю відповідної фрази музичної, що обіймає два або й три такти.

Та коли приноврене тактової системи з математичною докладністю можливе хіба в інструментальній музиці, то на ділі продуковане всяких музичних творів, особливо вокальних, майже завжди одержане з нарушуванєм математичної рівности тактів¹⁾; докладне визначуване усіх сильних і слабих частий тактів, усіх першорядних і другорядних іктів ритмічних зводило-б музичну продукцію до автоматичного механізму. Як-же зважимо, що укр. народна музика розвинула ся майже виключно як вокальна, в одержаню із поетичним словом, то й не подивуємо, що тактова система виплекана головню на інструментальній музиці в приновреню до української пісенної мелодії мусить підлягати певним модифікаціям, які ідуть головню в двох напрямках. І так: короткі розмірно мелодії великого числа українських нар. пісень виказують у своїому складі одержане різнородних тактів. Причина такого мішаня тактів лежить у тісній органічній звязи поезії і музики в народній пісні; коли поетична думка зароджуєсь разом із музичною формою як одна цілість, то мелодія в першій строфі формує ся відповідно до слів, такти що до розміру нагинають ся до груп силябічних і їх положеня; (ми вже више зазначили, що окінченя пісенних стихів визначують ся більшою протяжністю відповідних тонів мелодії); се й потягає за собою мішане ріжно-

¹⁾ Не говоримо тут про танкові і маршові мелодії, що мають спеціальне призначене нормувати ритмічні рухи більшого гурту людей.

родних тактів. Отся нерозривна звязь мелодії з поетичним словом впливає також на внутрішню організацію тактів: звісна річ, що в сучасній тактовій системі найсильніший ікт ритмічний визначає завсїгди початок такту, відтак аж до самого кінця слабне сила акцентів, що чергують ся сильніші із слабшими, творячи неначе лomanу лінію. Ось як з'ображують учені відношене тактових частий до себе по силі акценту, означуючи цифрою 1. найслабший акцент:

$\frac{2}{4}$ 2 1 | $\frac{3}{4}$ 3 2 1 | $\frac{4}{4}$ 8 2 4 1 |
 $\frac{6}{8}$ 6 4 2 3 2 1 | $\frac{9}{8}$ 9 6 3 6 4 2 3 2 1 |

Таке визначуване сильніших і слабших частий такту не єсть правилом в укр. народних піснях, які дуже часто виказують зовсім відвернений порядск в розміщеню ритмічних іктів; дуже часто всупереч тактовій системі найсильніший наголос паде на середину або конець такту; се діє ся майже правильно в римових окінченях пісенних колін.

Найвиразнійше визначають ся ритмічні ікти в піснях танкового характеру, що їх мелодії укладають ся в такт $\frac{2}{4}$. Томуж при читаню текстів шумок і коломийок відчуваєть ся декуди трохайчна сканзья, наголошуване непаристих складів, хоч сего прояву неможна підносити до значіння необхідного правила, і зовсім хибною єсть теза (подибувана навіть в граматиках укр. руської мови), будьто би коломийкові стихи построєні були трохеями: музикальна ритміка укр. народних пісень дуже значно ріжнить ся від того устрою, який надають віршам тонічні стопи. Щоби се доказати, треба прослідити звязь, яка заходить меже тактами музичними а групами слябічними, меже іктами ритмічними та протяжністю і висотою тонів мелодії, а граматичними наголосами тексту.

Отсе-ж викажемо, в яких комбінациях лучать ся поодинокі ірупи слябічні з музичними тактами, творячи разом пісенні коліна, або музикально-сінтактичні стопи.

Три складова ірупа слябічна в полученю з тактом $\frac{2}{4}$ творить ось які форми музикально-сінтактичної стони¹⁾:

¹⁾ Такт, о котрий саме розходить ся, означуємо лежачим хрестиком.

1) $\frac{2}{4}$
 Ой на го- рі | там дерен,
 Нема бiль-ше | лиш оден.

(Кольберг Рокисіє II. ч. 36).

2) $\frac{2}{4}$
 Вербо- ва я | дщеч- ка
 Шо нїї ходит | Насточка (Ibid. ч. 80).

3) $\frac{2}{4}$
 Де ти і- деш | не- вісто
 До Кра- кова | на місто.

(Зап. Ф. К. від Ос. Роздольського пов. Кросно).

Першу форму (анапестичну) подибаємо часто в шумкових і коломийкових мелодиях, де вона витворюєсь через стягненє двох вісімок в одну чвертку; на чвертці-ж і спочиває головний наголос, хоч вона лежить на слабій часті такту:

А я снiю, | мені снит сї
 Моя душі | веселит сї
 А я встала, | теї нема,
 Болит мене | головá. (Етногр. Збір. XI. с. 41).

При грохаїчній сканзїї, найзвичайнїйшїй в укр. народних піснях, непаристі групи, отже й 3-складові мають звичайно наголос на послїдному складї, причїм стихи або й групи лучать ся односкладовим римом:

$\frac{2}{4}$
 Чом чом | не прийшов,
 Як ще місяць | не зїйшов,
 Годї тебе | принесло,
 Як сонечко | зїйшло.

(Лисенко: 9 десяток ч. 9).

Рїдше розмїрно подибуємо 3-складову групу, що відповідає дактилїчній фігурї такту $\frac{2}{4}$:

$\frac{2}{4}$
 Ой дїв- чина горлиця, до ко- зака горнеть ся

(Бдлїчка: Собр. Малор. пїс. II. ст. 33. Порївн. Лисенко 7 десяток ч. 9: Ой легїла | горлиця).

Така форма трискладової групи з'являє ся часто в веснянках (Шорів. Кольберт Рокусіє I. ст. 154—186).

Виймовко лишень стрічаємо в укр. народ. піснях третю сінкопову фігуру із трискладовою групою: звичайно се пісні чужого походження або такі, що склали ся під чужими впливами мєльодий угорських (чардаші), словацьких, польських (краковяки) або чеських. Найчастійше з'являєсь сінкопова фігура в касарняних піснях, що визначають ся макаронічним, псованим язиком та порнографічним змістом¹⁾ і в лемківських співанках.

Такт $\frac{4}{4}$ в полученю з трискладовою групою виказує ось яку форму: , причім третій склад звичайно визначений сильнішим акцентом, як перший:

  | $\frac{4}{4}$ |

Ой не жалуй | мо-я ми-ла | що я лю

(Зап. Ф. К. Так само: Пила пила | Немірівна | на меді).

Така-ж муз.-сінт. стопа з продовженєм першої чвертки:

$\frac{4}{4}$ | | | |

Ой ти зо-ро ве-чірна-я поїд чорну хмару йдеш.

(Ф. Колесса: Наша Дума, збірник укр. нар. пісень с. 22).

Часами акцент граматичний в суперечности до ритмічних іктів з'являєсь на передпоследньому складі:

Ой ходила | дівчинонька | по лузі,
Та носила | біле дите | на руці.
Пішла вна сьї | до батенька | радити,
Та що-ж мені | з тим дитьбитком | робити ?

(Етногр. Збір. XI. с. 134).

Бачимо, що граматичний наголос хитає ся тут між трема последніми складами.

Трискладова група сїляб. в полученю з тактом $\frac{3}{4}$ одержує слабший наголос на першім а сильнійший на третім складі; сей последний наголос становить основу односкладового риму, н. пр.:

$\frac{2}{4}$ | $\frac{4}{4}$ | $\frac{3}{4}$ | |

Посі-ю я | пшениченьку, | носі-ю я | два лани,
Ой як мені | Бог зародит, | я поставю | два стоги.

(Етногр. Збір. XI. с. 243).

¹⁾ Зовсім анальоґічна поява, як садатські пісні на Україні.

Таксамо :

Ой по го- рі по го- рі

(Лисенко : 5. десят. ч. 3).

Подобаємо трискладову групу також в полученню з тактом $\frac{3}{8}$, причім кождому складови відповідає $\frac{1}{8}$:

Бодай сі | когут збудив

Що мене | рано збудив,

Як зацьвів | коко- тати,

Муїслам | рано встати. (Етн. Збір. XI. с. 73).

Сильний ікт ритмічний визначає перший склад 3-складової групи, хоч тон, відповідаючий третому складови групи своєю відносною висотою притягає до себе частійше граматичний наголос, як се бачимо із слідуючих стихів :

Причини | Боже ночи

На мої | чорві очі.

Чотирискладова група силябічна відповідає найчастійше тактові $\frac{2}{4}$, причім на кождий склад припадає $\frac{1}{8}$:

Ой покі я була ма-ла,

Колисала мене мама

То в колиці то в коробці,

Тепер мене любят хлопці.

(Етнограф. Збір. XI. с. 45).

Ритм мелодії, визначаючи перший і третій склад кождої групи сильним іктом, потягає за собою неправильну акцентуацію слів (покі, ма-ла, ме-не, те-пер), а в довших словах побіч головного наголосу визначаєсь другий, побічний; нераз оба наголоси фіктивні :

Кіробчка | торкотіла,

А я спати | не хотіла.

Можна замітити при співі, що ікт третої вісімки буває сильніший від першого ікту; часто обі групи стиха лучать ся з собою двоскладовим римом :

А в Марісі | білі пісі
Як не вийрши, | подиві сі

(Етногр. Збір. XI. с. 77).

Незгідність ритмічних іктів з граматичними наголосами лагодить ся часто тим способом, що положене неакцентованих тонів на скалі видвигає їх супроти сусідніх акцентованих тонів, заводячи згоду меже наголосом мелодичним і граматичним:

Са- ма со- бі ди- ву- ю сьн, що з горба- тым ко- ха- ю сьн.

(Етногр. Збір. XI. с. 196).

Таку саму службу сповняють сінкопи (уживані залюбки в коломийках), що трохайчну сканзипу переміняють на ямбічну:

Гой сам і- ду, ко- ня ве- ду, ко- ня во- ро- но- го,

Ни за- пи- рай во- ро- теч- ка, дів- чи- но ни- бо- го.

(Кольберг Рокусіє II. ч. 68).

Бачимо з того, що навіть в піснях з танковим характером веде ся постійна борба меже абстрактним ритмом а непокірним словесним материялом, і що граматичні наголоси спроваджують часто в мелодії ікти на слабші части такту.

Коли двом тактам $\frac{2}{4}$ відповідає одна 4-складова група, на кождий склад припадає $\frac{1}{4}$; ритмічні ікти визначають перший і третій склад:

Там на го- рі калн- на

Там стоя- ла дівчина,

Цьвіт кали- ну ломала,

На ко- зака моргала.

(Етногр. Збіри. XI. с. 287).

Подібний устрій ритмічний одержує 4-складова група в отриманні з тактом $\frac{4}{4}$, причім ритм мелодії визначає перший і третій склад групи:

(Наша Дума ст. 36).

Такт $\frac{4}{4}$ накладає 4-складовій групі сильбічний також ось який устрій ритмічний:

(Лисенко 1. десят. ч. 2).

Перша половина другого такту має анапестичну форму, причім трета чвертка, як положена на сильній частині такту, задержує теж відповідний ікт, томуж і наголос наконечних слів в дальших строфах хитає ся між сими двома послідними складами.

Коли 4-складова група відповідає тактові $\frac{3}{4}$, мелодія звичайно визначає слабшим акцентом перший, а сильнішим третій склад групи:

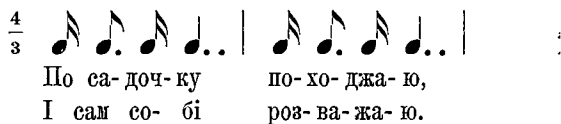
(Наша Дума с. 27.

Таксамо: Пливе чобен | води побен.

Лисенко 7. дес. ч. 7, Таксамо 6. дес. ч. 2, 9. дес. ч. 1, 4).

Рідко стрічаємо при сій комбінації иньше розміщене наголосів.

Подобаємо також ось яку відміну наведеної форми:

(Етногр. Збір. XI. с. 283).

Отсі сінкопи, що суть радше проявом індивідуальної натури, відбитем розмаху, завзяття і темпераменту не у всіх співаків однакового, незвичайно характеристичні особливо через те, що нарушують природний ритм мелодії в суперечности до граматичних

наголосів тексту, який в читанню виказує радше трохайчну сканзюю.

Коли дві 4-складові групи відповідають двом тактам $\frac{3}{4}$, то лишень в доволі рідких випадках цезура в тексті не сходиться з границею межі тактами. Та порівнюючи варіанти пісень можна майже завжди віднайти первозори, в яких поділ мелодії на фрази згідно такти сходиться з докладно з поділом стиха на групи, н. пр.:

Прийшов Василь | до вдо- воньки | та на вече- роньку

(Етногр. Збір. XI, с. 222).

Мабуть не помилимо ся, коли за старший і первіснійший будемо уважати отсей варіант:

Прийшов Василь | до вдо-вонь-ки, | по- ма- гай Біг сер- це,

(ibid. с. 223).

Такт $\frac{3}{4}$ з'являється на місці первіснійшого такту $\frac{2}{4}$ особливо при кінці стихів пісенних, витворившись в наслідок визначування наконечних іктів більшою протяжністю відповідних тонів.

В укр. народ. піснях рідко подибаємо такт $\frac{3}{8}$, а ще рідше одному тактові $\frac{3}{8}$ відповідає 4-складова група; в такому разі одна вісімка роздроблюється на дві шіснайцятки, що стоять на початку або на кінці такту; в обох разях визначується наголосом найчастіше передпоследній склад групи.

Появу таких форм треба віднести до чужих впливів, іменно польських.

Ой слу- жи- ла На-сті в па-на,
Штири ро- ки не від- да- на.

(Кольберґ Рокусіє II. ч. 58).

Цит же ми- ла, цит же ми- ла, не ту- жи за мно- ю,
Ти згу- би- ла, а я знай-шов де-вит за то- бо- ю.

(Ibid. ч. 73).

Се очевидно коломийковий розмір переведений на такт $\frac{3}{8}$ (може під впливом польської мазурки).

Два такти $\frac{3}{8}$ відповідають звичайно 4-скл. групі, причім ритмічні ікти визначають сильно непаристі склади, як у висше наведеній пісні: „Бодай сі | когут знудив“.

Получене 4-скл. групи з тактом $\frac{6}{8}$ (зглядно $\frac{3}{8} + \frac{3}{8}$) з'являєсь в найновіших мелодиях і то мабуть під чужими впливами. Коли в старинних мелодиях колядкових і весільних такт $\frac{6}{8}$ з'являєсь давним, споконвічним, то нема сумніву, що в значнім числі укр. мелодий сей такт витворив ся із первісного $\frac{2}{4}$, а такт $\frac{9}{8}$ із первісного $\frac{3}{4}$.

Основу до такої переміни дала улюблена в декотрих сторонах, особливо на прикарпатськім Підгір'ю форма сінкопи:

Чо- го пчо- ли не йдуть в поле, чо- го не ро- ят ся,
Чом дівчата не любят ся, чом хлопців бо- ят ся.

(Від проф. Івасюка з Буковини зап. Ф. К.).

Таким способом коломийкова мелодия переходить вренті на такт $\frac{6}{8}$, (зглядно $\frac{3}{8} + \frac{3}{8}$), як се виказує зіставленє отсих двох варіантів одной пісні:

Ий пі- шов Іва- сенько та в поле о- ра- ти,

Та на- ка- зав Ка- те- ри- ні і- сти ві- но- шати.

Пі- шов Василь теї о- ра- ти, пріо- рав до ро- гу,

Випріг волі на по- луд не, сам пі- шов до до- му.

(Кольберг Роксіє II. ч. 43 і 44).

Нема сумніву, що мелодия Б. витворила ся під впливом сінкоп, які й розбили первісний коломийковий ритм.

П'ятискладова група сляб. творить із тактом $\frac{4}{4}$ най- частійше ось яке полуцене:

По той бік го- ра,

По сей бік го- ра.

(Лисенко 6. дес. ч. 5).

Ритмічний наголос визначає непаристі склади, акцентуючи найсильніше п'ятий склад групи, що припадає під третю чвертку. П'ятискладові групи з таким розміщенням наголосів лучать ся односкладовим римом.

Подобаємо також ось яке зіставлене 5-скл. групи з тактом $\frac{4}{4}$:

$\frac{4}{4}$

Ей ви ка-воч-ки, теї ви во-ро-ноч-ки...

Ей ви жов-ня-ри, теї ви мо-ло-ді-ї...

(Зап. Др. Ів. Колесса в с. Ходовичах Стрийського пов.).

Таксамо:

Ой ти дівчино | ти горда та пишна
(Етногр. Збір. XI. ст. 29).

Гей ходит блудит | козак по долині
(Ibid ст. 279),

Ритмічні ікти визначають перший і четвертий склад групи.

П'ятискладова група в полученю з тактом $\frac{3}{4}$ одержує наголос на непаристих складах; найсильніший наголос спочиває на п'ятому складі і єсть підставою односкладового риму:

$\frac{3}{4}$

Ой ти дів-чи-но
як роже-вий цвіт,
За-ва-за-ла-сь ми
мо-ло-до-му сьвіт.

Таксамо:

Ой бре море бре, | сій шинкарко щє.
(Лисенко 4. дес. ч. 1).

Доволі рідко можна подібати такт $\frac{2}{4}$ в полученю з 5-скл групою; в таким разі одна вісімка розв'язує ся на дві шіснайцятки; коли шіснайцятки стоять перед вісімкою (в границях одного такту), наголос мьєлодич. визначає завжди вісімку:

$\frac{2}{4}$

Ой пле-шу пле-шу, зна-ю до ко-го,

Дасть мені дружечка шів зо-ло-то-го.

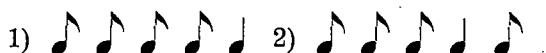
(Кольберг Рокисіє I. ч. 178).

Хо- ті- ла ме- не ма- ти за- муж да- ти,
Та не дай ме- не ма- ти.

(Кольберг Рокисіє II. ч. 92).

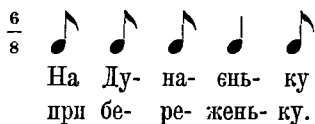
П'ятискладова група відповідає тактові $\frac{6}{8}$ найчастіше в колядках, весільних і приколинкових піснях, причім ікт ритмічний паде на перший і четвертий склад. Що до внутрішньої організації такту $\frac{6}{8}$ можна вказати два взори:

З першим взором лучить ся звичайно неправильне розміщене наконечних наголосів групи, коли визначене мелодією третього або послідного тону притягає до себе граматичний наголос в суперечности до ритмічного ікту; так буває найчастше в колядках:

Другий взорець визначає сильним іктом передпослідний склад групи, становлячи тим способом основу двоскладового риму:

(Етногр. Збір. XI. с. 3).

Годить ся замітити, що в кождім такті другий ікт є сильнійший від першого в суперечности до тактової системи. Отсю другу форму муз.-сінт. стопи в такті $\frac{6}{8}$ подибаємо часто в любовних піснях:

Ой знати знати, | хто хого ліббит

Таксамо:

Ой там за лісом | за дубинію

Сидів голубко | з голубиною (Ibid. с. 157).

¹⁾ Етногр. Збір. XI. с. 15. Порівн. колядки *ibid.* с. 1—18; н. пр.:

Здбав сі місяць | та з дрібним дощом

...Все поїд дуги | все калинові.

Порівн. весільні *ibid.* с. 170 ч. 14; с. 168, ч. 3; колискові *ibid.*

П'ятискладова група лучить ся деколи із двома або й трема тактами $\frac{3}{8}$. В збірниках укр. нар. пісень часто можна подибати такти $\frac{6}{8}$ і $\frac{9}{8}$ розложені на такт $\frac{3}{8}$. Такі такти лучать ся групами по два і три у фрази музич., яким відповідають групи тексту :

Ой на-сту- па- е та чор-на хма- ра,
 став дощ на- кра- пать.

(Лисенко 4. дес. с. 1).

Ритмічний устрій першого і другого коліна пісенного подібний як при такті $\frac{6}{8}$; ікти паристих тактів домінують над непаристими, притягаючи до себе граматичні наголоси в окінченнях фраз.

В третій групі, що відповідає трем тактам, ритмічні ікти визначають непаристі склади, особливо послідний, римовий. (Така муз.-сінт. стопа нагадує своїм устроєм висше обговорену форму із трема іктами: а́ звідси́ горá).

Таке-ж розміщене наголосів на непаристих складах виказує 5-скл. група також в полученю з тактом $\frac{6}{4}$, що розпадаєсь на три часті: $\frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4}$.

Ко- пав же я та кри-ни-чень-ку в ви-шне-вім са-ду.

(Лисенко 5. дес. ч. 7. Таке. 3. дес. ч. 1).

Шестискладова група сяляб. в коломийкових стихах відповідає двом тактам $\frac{2}{4}$:

Від ко-ли мій ма-ма би-ла, від то-гди сьи бо-ю,
 Ці-лу ліч-ку на роз-мо-ві з па-руб-ка-ми сто-ю.

При такій формі ритмічній визначені іктами три непаристі склади групи: та коли два перші акценти відповідно до вимогів тексту можуть змінити своє положене, то послідний ікт, що спо-

чиває на першій чвертці послідного такту, завсїгди непорушний; що до сили стоїть він до попередних іктів в такім самім відношеню, як чвертка до вісімки що до протяжності.

Спонтайчна форма послідного такту визначає постійне місце для граматичного нагососу на передпослідному складі 6-складової групи; через те коломийкові стихи лучать ся правильно двоскладовим римом.

В гагілках, шумках і в иньших піснях танкового характеру 6-складова група, відповідаюча двом тактам $\frac{2}{4}$, ділить ся на дві рівні часті, причім ритм мелодії визначає сильними іктами третій і шестий склад:

І шу-мить і гу-де
Дріб-ний до- щик і- де
...Бу-де би- ти ме- не
...Бо чорт му- жа не- се
...По- гу- ля- ю з вами.

Такі-ж получения:

По- лю- била ко- ва- ля
Та не- до- ля мо- я
Я- ж га- дала ку- че- рявий,
Аж і чу- ба не- ма.

(Лисенко 9. дес. ч. 10).

Наведені приміри виказують, що иноді дві 4-складові або й 3-складові групи бувають в шумках заступлені одною 6-складовою групою, яка відповідає двом тактам $\frac{2}{4}$ анапестичного укладу. Коліна такої форми лучать ся звичайно односкладовим римом. Такт $\frac{4}{4}$, якому відповідає 6-складова група, пригадує угрупованєм чверток і вісімок та розміщенем ритмічних іктів другу половину коломийкового стиха:

Ой і не сте- ли ся хре- ща- тий бар-він-ку

(Лисенко I. дес. ч. 5).

Ритм мелодії, як бачимо, акцентує непаристі склади групи, але найвиразнійше визначає пятий склад, що припадає під третю

чвертку: якраз таке розміщене наголосів незгідне із тактовою системою. Правильний наголос на передпоследних складах групи потягає за собою двоскладові рими:

Бо моя пригóда | козацькая врóда.

Стрічаємо також ось яке розміщене наголосів в такті $\frac{4}{4}$, якому відповідає 6-скл. група:

Ци ра-да ти ма-ти, що нас двоє в ха-ті?
Тобі-м си-ну ра-да, бо-с мо-я ди-ти-на.

(Етногр. Збір. XI. с. 301).

Характеристичне єсть в сій пісні не лиш перенесене головного ікту із сильної части такту на слабу (на що вплинули безперечно граматичні акценти), але й зіставлене двох акцентів побіч себе.

Шестискладова група лучить ся також з двома тактами $\frac{4}{4}$, виказуючи ось який устрій ритмічний¹⁾:

Та не-ма гірш ні- ко-му, як тій си-ро-ти-ні,
Ніхто не при-гор-не
при ли-хій го-ди-ні.

(Лисенко З. дес. ч. 8).

Ритмічні ікти визначають правильно непаристі склади 6-складової групи; як же граматичний наголос розходить ся з ритмічним іктом, знаходить звичайно підпору у відносній висоті відповідного тону.

Коли 6-складова група відповідає тактові $\frac{3}{4}$, припадає на кожний склад одна вісімка:

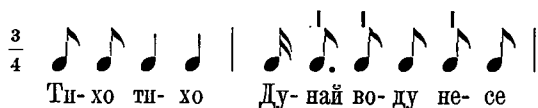

Ой мо-ло-да вдо-ва
Си-на й оже-ни-ла.

(Етногр. Збір. XI. с. 299).

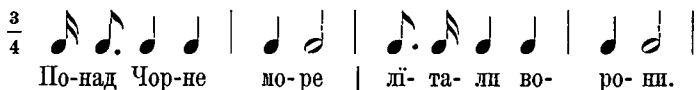
Хоч ритм мелодії звичайно плине трохеями, то дуже часто під впливом граматичних наголосів ритмічні ікти змінюють своє положенє:

¹⁾ В першій такті з'являєсь знова зіставлене двох наголосів побіч себе, що визначають третій і четвертий склад групи: так буває завсїгди, коли анапестична фігура займає першу половину такту $\frac{4}{4}$.

(Етногр. Збір. с. 293).

Шестискладова група, відповідаюча двом тактам $\frac{3}{4}$ творить ось які получения :

(Етногр. Збір. XI. с. 264. Такс. *ibid.* с. 241, ч. 3; с. 232, ч. 4).

Ритм мелодії визначає іктами непаристі склади групи.

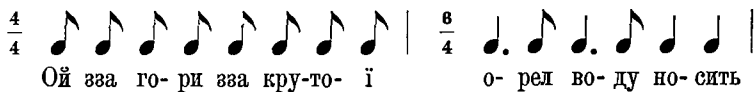
Получене 6-складової групи з двома тактами $\frac{3}{4}$ особливо часто подібаємо при 14-складових стихах: 4+4+6.

- (Етногр. Збір. XI. с. 289).

Сильний наголос спочиває на третьому і п'ятому складі; найслабше визначений іктом перший склад групи. Бачимо, що оба стихи однакового складу, та мелодія першого укладає ся в такт $\frac{3}{4}$, другого в такт $\frac{2}{4}$; притім насуваєть ся здогад, що друга форма первіснійша і що з неї витворила ся перша форма через продовжене третої вісімки у чвертку; сей прояв має основу у визначуваню сильнішим наголосом передпоследного складу в групах силлябічних укр. народних пісень.

Шестискладова група з'являє ся також в полученю з тактом $\frac{6}{4}$, який виказує поділ на три рівні часті :

(Лисенко 8. дес. ч. 6. Такт $\frac{4}{4}$ в першій половині стиха виказує у своїому складі $\frac{2}{4} + \frac{2}{4}$ згідно з групами силлябічними 4+4).

Коли такт $\frac{6}{4}$ розпадаєсь на дві рівні частини, тоді в кожній половині заходять такі-ж комбінації, як у такті $\frac{3}{4}$:

Ох і за- бо- лі- ла го- ло- вонь- ка, ще й сердень- це в тузі.
(Лисенко З. дес. ч. 5).

Семискладова група сяляб. лучить ся звичайно з двома або й трема тактами. Коли двом тактам $\frac{3}{4}$ відповідає 7-складова група, сильнішими іктами визначені є третий і шестий склад групи:

Ой увру- ж бо я умру,
Та бу- ду сі ди- ви- ти
...Та за мю- ю ту- жи- ти.

(Етн. Зб. XI. с. 223. Таксамо *ibid.* с. 203, ч. 2; с. 259, ч. 5. а).

Двом тактам $\frac{6}{8}$ відповідає 7-складова група найчастіше в приколискових мелоднях;

Ой ма- ла ма- ла це- ре- пе- лонь- ка ді- ти.

(Етногр. Зб. XI. с. 38).

Хоча ритмічні ікти визначають перший, четвертий і шестий склад наконечної групи, то граматичний наголос сходить ся правильно лишень на передпослідному складі з ритмічним іктом, що є сильніший від попередних і потягає за собою двоскладові рими.

Рідко подибуваний такт $\frac{9}{8}$ лучить ся із 7-складовою групою, з'являючи правильний поділ на три частини $\frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8}$, причім першій третині відповідає звичайно трискладова група, а другим двом чотирискладова:

Пра- во- ю | ру- чень- ко- ю, || До- бро- ю | до- лень- ко- ю.

(Етногр. Збір. XI. с. 175).

Однакож цезура в отсих семискладових стихах весільних пісень змінє часто своє положенє так, що стихи роблять вражінє одноцільних груп¹⁾.

При такті $\frac{9}{8}$ ритмічні ікти визначають перший, четвертий, а найспільніше шестий склад семискладової групи.

Такти $\frac{5}{4}$ і $\frac{7}{4}$ втворюють ся часто із тактів $\frac{4}{4}$ і $\frac{6}{4}$ через продовженє (tenuto) одної з чверток; згадані такти мають звичайно зложений характер, отже:

$$\frac{5}{4} = \frac{2}{4} + \frac{3}{4} \quad \text{або} \quad \frac{3}{4} + \frac{2}{4}$$

$$\frac{7}{4} = \frac{4}{4} + \frac{3}{4} \quad \text{або} \quad \frac{3}{4} + \frac{4}{4}$$

Та ту- ма- я- ром та ту- ма- я- ром, мо- роз до- ми- но-ю²⁾.

Що до розміщення ритмічних іктів заходять при тактах $\frac{5}{4}$ і $\frac{7}{4}$ такі самі комбінації, як при тактах $\frac{2}{4}$, $\frac{4}{4}$ і $\frac{3}{4}$.

Отсе обговорили ми лиш найголовніші, і найбільш уживані форми муз.-сінтактичних стіп, не маючи спроможности вичерпати усього їх багатства і різнородности в отсему короткому огляді. Годить ся ще в тій звязи звернути увагу на відношенє акцентів граматичних до мелодичних.

При співаню укр. народних пісень можна зауважити, що в римованих словах, а також в середині пісенних стихів з'являє ся під впливом мелодії дуже часто хибне наголошуванє, як у висше наведеної весільній пісні:

вітрóньку, личéнько, очéньках, волóска, поголóбека.

Та незгідність граматичного наголосу із мелодичним вигляджує ся у співі, затирає ся інтересом мелодії так, що не разить нашого уха неправильне наголошуванє слів, як кóзак, дівчýна, чорнобривáя, розмовóнька; такі неправильні наголоси, що загально вдоманили ся в українських пісенних римах, доказують, що мелодія єсть у пісні домінуючим елементом та що текст нагинає ся до мелодії усюди, де лиш мелодія приняла неподвижні форми.

На сьому місці треба нам пояснити визначуванє мелодією двох і трех наголосів в одному слові.

1) Порівн. весільні *ibid.* с. 188, ч. 66; с. 167, ч. 1; с. 168, ч. 3.

2) Лисенко 8. дес. ч. 7.

Українсько-руський наголос є безмежно-рухомий, в різних словах має різне місце і паде на різні склади звукові і на різні частиці словотворні; в укр.-руській мові подиваються слова акцентовані навіть на 6-му і 7-му складі від кінця; словом: нема так близького ані так далекого складу, щоб не міг бути відзначений акцентом¹⁾.

У словах більше як двоскладових учуваємо крім головного ще й другорядні, слабші акценти, що можуть визначувати склади доголосні (коли попереджають склад з головним акцентом) або поголосні, (коли наступають по складі акцентованим); перші сильніші, — другі слабші.

Найсильніший з другорядних доголосних акцентів визначає перший доголосний склад; меже поголосними складами, коли їх є два або більше, найсильніше звучить останній склад слова²⁾.

Отсі слабші по силі другорядні і третрорядні акценти особливо сильно виступають при співанню народних пісень.

Про силу другорядних акцентів переконує нас найкраще зіставлене таких двох стихів, з котрих один кінчить ся двома або трема словами, а другий одним :

...Ти козаче | мблодій || Займи воли | дб воді
 ...Отам отам | на ріці || Любе Гандзю | паничі
 ...У червоних | катанках || Везут Гандзю | на санках

(Кольберг Рокусіе III).

Бачимо, що відношене другорядних акцентів до першорядних в словах: мблодій, паничі, катанках є таке саме, як в осібних словах: до води, на ріці, на санках.

Найчастіше з'являють ся отсі слабші акценти в три-чотири- і п'ятискладових словах, що або творять самостійні групи силлябічні, або входять в склад більших груп, н. пр.:

...Сина димка | дробинками || А червона | качільцбм
 А ніхто сї так не любить, || Як нас двоє | з Васильцбм.

(Етногр. Збір. XI. с. 88).

¹⁾ Охримович, Про наголос в укр. рус. мові ст. 2—8.

Безмежно рухомий наголос викаають ще й отсі мови: великоруська, білоруська, сербська, болгарська, полабська, литовська, староіндійська. Нерухомий наголос є в мові польській (на передпослідньому складі) чеській (на першому складі) і французькій (на останньому складі слова),

²⁾ Ор. cit. ст. 8—10.

...Ой хто хоче | молоденький | на сьвікі жити,
 Най сі не дасть | козаченькам | ой підмовити.
 ...Покинь мати | та гуляти, || Та будемо | г'адувати.
 ...Годі годі | вже орати || Маріянку | збіткувати.
 ...Та на мині | молоденькім | кучеріки вють сі
 ...Ой щоби сі | вороженьки | не здогадували
 ...Вікрич'їла-м | на волики | цабе воли, цабе!

(Кольберт Рокусіє III).

...Ой надїхав | козак молоденький,
 Під ним заржав | колник в'ороненький.

(Етногр. Збір. XI).

...Господаречку | тай Семіночку
 Ой підведи-ж ти | бай голівочку
 Я погляни-ж ти | я в кватірочку
 ...Де вна їх прада | на край Д'унай
 ...Гой носі з собов | ба й по трубочці
 ...Праве всеночне | за г'осп'одар'ї
 ...Праве службочку | за чельїдочку
 ...Бувай здорова | г'бсп'одинечко
 ...Сідлай ми коня | того м'оцар'я.
 ...Одну ми рагість | срібний п'ерстенець,
 Другу ми рагість | п'авняий вінец
 Третю-ж ми рагість | з'олотий шаец.
 ...Як ягодочка | гречна п'анночка
 Гречна п'анночка | тай Мар'ушечка
 ...Яж сі паркани | п'орозсипали
 Яж сі жидове | з'адивовали
 ...Чим бл не чим бл | п'ерепростіти
 ...А жучиха | молоденька || На ні сукні | д'зелененька.

(Кольберт Рокусіє I).

По-ві- шу я	коли- сочку
В темнім лісі	на ли- почку
...Я в тоненькі	целе- ночки
Я в єдвабні	кита- йочки
...Ой де хата	теплень- кая
Де ди- тина	малень- кая.
На дрібнії	сирітонькі

(Етногр. Збір. XI. с. 39.)

...А мій милий | невеличкий | лиш п'єлехат'єнький
 ...Ой того я | хлопця люблю | що в капелюшні
 ...Ой забрала | вода лавки | тей п'єрклад'ючки.

(Етногр. Збір. XI).

Головний наголос для відрізнєння від побічного зазначаємо грубшим письмом, хоч у співі тая ріжниця дуже часто затирає ся а часами другорядні акценти бувають навіть сильнїйше визначувані мелодією як головні.

Дуже рідко подибаємо в українських народних піснях 6- і 7-складові слова, хотяй 6- і 7-складові групи дуже часто входять в склад українського пісенного стиха. В таких довших словах виступають звичайно доголосні і поголосні наголоси побіч головного:

С

Тво-ї дво-ри | му-ро-ва-ні | по-роз-ва-лю-ва-ні,
 Тво-ї ко-ні | во-ро-ні-ї | по-роз-про-ду-ва-ні
 Тво-ї во-зи | ко-ва-ні-ї | по-роз-та-чу-ва-ні
 Тво-ї ку-фи | мід-го-рів-ка | роз-не-чьи-та-ні-ї
 Тво-я че-лідь | пре-пиш-на-я | по-роз-прав-лю-ва-на.

(В пам'ять вечерниць Т. Шевченка. Краків 1890. Пять лицарських пісень із рукоп. збірки Ів. Колесси).

Такі довші слова в звичайній мові мають свій ритм, який у пісні виступає ще виразнїйше:

Бігме би-м ті | п'єрен'ючувала
 Коби я сі | зради не бояла.

(Етногр. Збір. XI).

Найчастїйше однак ритм мелодії накидає 6-складовим словам свою акцентуацію, що зовсім не сходить ся з граматичними наголосами, як в отсих коломийках:

...Ой що-ж бо то | за вілечко | п'єрєк'отип'оле,
 Ой що-ж бо то | за парубок | що бородов коле.
 ...Ой який ти | мій миленький | непомий'ркований,
 Моє личко | від неділі | непоц'юлюване. Іbid,

Виминане довших 6- і 7-складових слів в українській народній поезії треба собі пояснити мабуть трудностю у годженню граматичних наголосів з мелодичними.

Часто навіть 4-складові слова носять на собі у піснях два ікти ритмічні — оба незгідні з граматичними наголосами; се діє ся особливо часто в здрібнілих та в поетичних формах і висловах які в прозі приходять дуже рідко (або й зовсім ні); через те не разить так незгідне з духом укр. акцентуації наголошуване тих слів у піснях, н. пр.:

Маю братчика | на бже́нічку
Маю сестричку | на ві́ддане́чку

(Кольберг Роксіє І.).

$\frac{3}{4}$

...Ві-до-кри-ла | кі-тайо́чку, | тай сі поди- вила
Він до свої | дівчино́нки | до-ро-ги ни- та-є.
...Єго ма-ти | ста́ренька́-я | в голо-ву си взыла.

(В память вечерниць Т. Ш—ка).

...Поверни коньом | поверни сивим | на моє по́двере́нько
...Здбав дівчино́нку | біду сиріто́нку.

(Етногр. Збір. ХІ.).

В піснях з повільним темпо мелодичний наголос визначає ся взагалі слабше; нераз поміж поодинокими тонами фрази, яким відповідають склади і групи слябічної зовсім затирає ся різниця що до мелодичного наголосу. Та при співаню пісні, учуваємо неначе сильніші мелодичні наголоси на тонах, що відповідають акцентованим складам тексту: се тому, що наше ухо привикло в звичайній бесіді учувати на тих складах акценти.

Він-чу- е- мо ті щіскім здо-ро-вім,

гой дай Бо- же!

Щіскім здоровім тай цім рождеством, гої дай Боже!
 Тай цим рождеством цим новім роком " " "
 Прибутком добрим, тай віком довгим " " "
 Вінцем дзеленцем, кращим молодцём " " "

(Кольберг Rokucie I. ч. 11).

З наведеного приміру бачимо, що розміщене акцентів є в кождім рядку сеї колядки иньше. Пісні новійшої формації вказують далеко правильніше розміщене наголосів в окінченнях пісенних стихів а в слід за тим іде й консеквентне уживане риму протягом усеї пісні, як показує отсей примір:

Ой ле-ті-ла за-зу-лень-ка по-над мо-ре в гай

Та пу-сти-ла си-ве пю-р-це у ти-хий Ду-най.

Плини плини, сиве пюрце, долів за водов,
 А я собі молоденька човном за тобов.

Приплинемо, сиве пюрце, на жовтий пісок,

А там собі засьпіваєм усіх сьніванок.

Ой маю я срібний перстїнь, пуцу по горі,

Ой маю я три сестрички в чужї сторонї.

Ой маю я три сестрички, а четвертий брат,

Скажу їх си закликати в яблінковий сад, і т. д.

(Етн. Зб. XI. ст. 156).

Словесна строфа сеї пісні складає ся із двох триколінних стихів, получених односкладовим римом. Кождий стих обіймає двї чотиріскладовї і одну п'ятискладову групу сиялябічну що містять разом 13 складів. Отсе схема словесної строфи:

2 [4+4+5¹]¹

Кожда група сиялябічна відповідає осібній фразї музичній, отже і строфа мелїодична обіймає 6 колїн; вони укладають ся

¹) Мала одинка над 5 означає положене римового наголосу на першїм складї від кінця.

в два гіпотактично получені речення музичні, яким відповідають два стихи тексту. Отся схема ілюструє розмір і уклад фраз музичних мелодій по тактам:

$$\begin{array}{c} 2/4 + 2/4 + 4/4 \\ 3/4 + 2/4 + 4/4 \end{array}$$

Ритм мелодії визначає непаристі складні в тексті, та дуже часто ритмічні ікти незгоджують ся з граматичними наголосами (у тихій) або накидають слову два наголоси, часом оба невластиві (зазулбенька). Отсю незгідність ритмічних іктів з граматичними наголосами лагодить мелодія тим способом, що в суперечности до ритмічних іктів видвигає тони, відповідаючі правильним граматичним наголосам у тексті через положене на голосовій скалі, сінкопи і додаткові тони або й експресію; тим способом ослаблює ся в мелодії сила правильних ритмічних іктів, так, що їх незгідність із граматичними наголосами стає менче помітною.

Годить ся при тім зауважити, що сінкопи, тенута і експресія тонів часто уживають ся в міру потреби тексту.

Отсим і проявляєсь борба живого матеріялу словесного із абстрактним понятєм музичного такту. Один лишень римовий наголос в окінченнях стихів сходить ся правильно з ритмічним іктом і каденціальним продовженням.

Коли порівняємо з собою силлябічні групи, що припадають під один такт мелодії протягом усеї пісні, переконаємо ся, що мимо сталого ритму мелодії виказують вони доволі різнородне розміщенє граматич. акцентів. Отже нема бесіди про тонічні стопи в устрою пісенного тексту, хотяй мелодія потягає за собою і в словах змаганє до ритмічної сканзії.

На основі аналізи музикально-сінтактичних стіп у звязи з пісенною акцентуацією, доходимо до висновку, що коліно пісенне т. є. такт музичний або група тактів в полученю з групою силлябічною не лиш що замикає собою скінчену фразу мелодичну і скінчене слово або й часть реченя т. є. стопу сінтактичну, але має також свою строго означену внутрішню організацію: стає розміщенє вартостей нотових з відповідними складами групи силлябічної і визначенє мелодією одного, двох а в довгих групах трех акцентів, що притягають до себе граматичні наголоси слів. А що музична форма анальоїчних колін від першого до послідного стиха пісні всюди однакова, то набирають вони значіння ритмічних стіп, з яких складає ся український пісенний стих. Отсі коліна пісенні

мають багато подібности до стіп грецької мелічної поезії, в якій таксамо кождий склад у віршу лучить ся із нотою означеної вартости, а група складів, т. є. стопа — із тактом музичним що виказує сталий порядок вартостий нотових і ритмічних іктів.

Та коли коліна українського стиха пісенного можна звати музикально-сінтактичними стопами і вони відділюють ся в тексті і мелодії цезурою від сусідних, — то грецька стопа не єсть заравом сінтактичною одиницею а границя меже стопами може перерізувати слово по середині.

Грецькі стопи також що до об'єму є менші: найбільш уживані стопи — трохеї, ямби, дактилі, анапести, спондеї містять по 2—3 склади, тимчасом як українські нар. пісні виказують 3- 4- 5- 6- і 7-складові групи, які відповідають радше грецьким метрам, т. є. більшим, зложеним тактам; впрочім при складаню грецьких віршів не входило в рахубу число складів, так як в українських народних піснях.

Що до правильного розміщення іктів ритмічних, то грецька мелічна поезія більше підходить до сучасної тактової системи; в українських народних піснях ікти ритмічні нівелює часто сама мелодія, визначаючи граматичні, особливо римові наголоси протяжністю або відносною висотою відповідних тонів; сей мелодичний наголос пересуває часто точку тяжкості на кінець пісенних колін чи тактів — в суперечности до тактової системи.

Завдяки квантитативности самоголосів грецькі склади представляють собою вартости нотові одноморові і двоморові, а рівномірні групи таких складів навіть відірвані від мелодії заховують тактовий розмір. В українських народних піснях лишень мелодія надає групам силябічним тактовий устрій, при чім ікти ритмічні чи взагалі мелодичні акценти притягають до себе граматичні наголоси. Та коли при співі одні і другі наголоси дуже часто не сходять ся з собою, то в текстах пісенних, відірваних від мелодії, не бачимо правильного чергованя граматичних наголосів, або т. зв. тонічних стіп, а коли вони й з'являють ся декуди в наслідок згідности мелодичних і граматичних наголосів, то в кождім разі не становлять основи української народної ритміки.

Коли групи силябічні в полученю з тактами мелодії і виказують деяку аналогію до грецьких стіп, — то розглянувши будову і склад пісенних колін перекоуємось, що з того погляду українська людова ритміка диспонує може навіть більшою різнородністю і багатством форм, як грецька метрика.

Українська народна пісня лучить у собі елементи складочислової і акцентуаційної версифікації¹⁾, послуговуючись притім невичерпаними засобами музикальної ритміки і мелодичного фразованя, від чого власне залежить внутрішня організація пісенних колін та їх симетричний уклад в стихи і строфи.

Уже Сокальський звернув увагу на близьку анальоію, яка заходить між словянськими пісенними формами а складочисловою версифікацією давних Індійців та Іранців.

Новіші досліді Р. Вестфаля над Ведами і Зендавестою²⁾ можуть лишень потверджувати виводи Сокальського.

У Ведах, як і в словянських народних піснях, мелодия становила ритмічні рамці для словесної строфи, визначаючи двоколінні і триколінні низки ритмічні (коля): диметри і триметри (які відповіднійше буде називати просто стихами). Триметри можуть бути каталектичні в одну сялябу. Та лиш послідне коліно кожного стиха має означену просодію, т. є. сталий порядок довгих і коротких складів; в першій половині диметру і в перших двох колінах триметру виступає лишень складочисловий принцип. Коліна є чотироскладові, а лиш в кінці каталектичного триметру з'являєсь трискладове коліно.

Отсе три форми ведийських стихів:

1. | √ - √ - (диметер)
2. | | √ - √ - (триметер)
3. | | √ - √ (каталект. триметер)

Кожде коліно пісенне відділене строгою цезурою від попередного і слідуючого. Навіть слова, що містять ся в поодиноких колінах, творять про себе синтактичні стопи. Абстрагуючи від просодичного закінчення стихів, хтож не догляне близького споріднення више наведених форм ведийського стиха із отсими стихами українських народних пісень:

¹⁾ З одної сторони визначуванє груп сялябичних і стихів по числу складів, з другої тенденція до годження ритмічних іктів з граматичними наголосами особливо при кінці стихів і рими.

²⁾ Allgemeine Metrik der indogermanischen und semitischen Völker auf Grundlage der vergleichenden Sprachwissenschaft. Berlin 1893, ст. 40—55.

Вийди вийди, кострубоньку,
Стану з тобов до слюбоньку.

(Етногр. Збір. XI. с. 24).

Ой хо-ди-ла си-ва па-ва, но до-ли-ні.

(Ibid. с. 214, ч. 4).

Ой крикну-ли два ле-бе-ді на во-ді,
При-кли-ка-ли мо-ло-день-ку ід со-бі.

(Кольберг Рокусіє I. ч. 113).

Ведійська поезія таксамо як словянська народна пісня не знає стихічних метрів, які подібаємо в епосі і драматичнім діяльогу Греків, — лишень строфи. Р. Вестфаль розріжняє дві форми ведійських строф:

- 1) три-чотири-пять однородних стихів лучать ся в строфу;
- 2) ріжнородні стихи: діметри і тріметри лучать ся в строфу.

Іранська Авеста пізнійшого походження як Веди, єсть писана в більшій части прозою. Пісні Авести, дуже близько споріднені із ведійськими, виказують ті самі стихи і ті самі получена стихів у строфи. Що до ритмічної будови вірші Авести підходять іще більше від ведійських до словянських народних пісень через те, що навіть в окінченнях не виказують просодії, а лиш складочисловий словий принцип. Що до чергованя ритмічних іктів Вестфаль приймає для стихів Авести трохайчну сканзію незалежну ані від квантитаивности ані від наголосу грама-тичного.

Складочисловий принцип проявляєсь також в староримській поезії до вистуилення Лівія Андроніка. По новійшим дослідям учених (Вестфаль, Іледіч, Келлер і др.) версифікація давних італійських народів була акцентуаційна; вона розвивала ся на тих самих основах, що й поезія давних Германців.

Та уже в найдавніших останках староримської поезії проглядає виразно складочисловий принцип, як виказує отсей уривок пісні-молитви до Марса, що її наводить Катон (*De re rustica*):

Mars pater, te precor
 quaesoque uti sies | volens propitius
 mihi, domo | familiaeque nostrae.
 Quoius rei ergo
 agrum, terram | fundumque meum
 suovetaurilia | circumagi iussi,
 uti tu morbos | visos invisosque,
 viduertatem | vastitudinemque,
 calamitatem | intemperiasque
 prohibessis, defendas | averruncesque i пр.

Подія на стихи і коля, який заводить Вестфаль¹⁾ на основі льотічного складу речень, виказує переважно 5- і 6-складові стопи синтактичні.

Доволі правильними, одномірними стопами синтактичними зложена також отся пісня до Юпітера, наведена у Вестфалі²⁾ за Катонем (*De re rustica*):

Iupiter Dapalis | quod tibi fieri | oportet in domo
 familia mea | culignam vini dapi
 eius rei ergo | macte illace dape | pollucenda esto.

Ще більшу правильність у складочисленню і розміщенню цезур виказує сатурнійський стих, у чім переконують нас отсі приміри³⁾:

Fundit, fugat prosternit | maximas legiones.
 Magnum numerum triumphat | hostibus devictis.
 Ferunt pulcras creterras | aureas lepistas.
 Novem Iovis concordes | filiae sorores.

Сатурнійський стих розпадає ся на два коля-півстихи; в кождім півстисі чотири ікти ритмічні визначають довгі склади⁴⁾:

Summas opes qui regum | regias refrigit

¹⁾ Allgemeine Metrik с. 223.

²⁾ Ibid. с. 225.

³⁾ Ibid. с. 229. ⁴⁾ Ibid. с. 230.

Якнебудь будемо дивити ся на розміщене ритмічних іктів — висше наведені стихи сатурнійські виказують правильний розмір, однакове число складів (13) з цезурою по семому складі (7+6).

Висше обговорений взір уважає Вестфаль за первісну, вульгарну форму співаного сатурнійського стиха, побіч якої виступає також розширена форма (8+6).

Turdis edacibus dolos | compares amicos.
consulto producit eum, | quo sit impudentior³⁾.

О. Келлер замічає, що добре збудований сатурнійський стих має побіч головної цезури ще й другу побічну, яка ділить перший півстих на дві часті:

Dabunt malum | Metelli || Naevio poëtae.

По думці Гледіча (Metrik der Griechen und Römer mit einem Anhang über die Musik der Griechen 1890) — ритм сатурнійського стиха не в'яжесть ся квантитативностю складів; сатурнійський стих визначуєть трохайчним ритмом з чотирма іктами в кождім півстисі, що можуть по собі наступати неперегороджені неакцентованими складами⁴⁾.

Dábunt málum Mételli | Naévió poétaé.
Eorum séctam séctantúr | multi mórtáles.

Так понятій сатурнійський стих виказує велику схожість із нашим коломийковим стихом і підходить подекуди під ритмічну схему коломийкової мелодії:

З виступленем Лівія Андроніка приймає ся в римській поезії квантитативна метрика Греків, але в часі упадку повертає римська поезія знов до акцентуаційної версифікації (що може

³⁾ Ibid. с. 231.

⁴⁾ Ibid. с. 233; таким способом повстають т. зв. асінартетичні стихи.

й удержувала ся в людовій римській поезії силою давньої традиції). Найбільш любленим розміром в римській людовій поезії був трохаїчний тетраметр, в яким зложені були пісні жовнірів, співані при триумфальнім вході Цезаря (передані Светонієм):

Urbani, servate uxores | moechum calvum adducimus.
Aurum in Gallia effutuisti—hic sumpsisti mutuum¹⁾.

Пісні жовнірів з часів Авреліяна доказують, що римська поезія в тім часі дійсно не вяже ся вже квантитативною складів, бо навіть короткий акцентований склад може виповняти сильну часть такту.

Mille mille mille | decollávimús,
únus hómō mille | decollávimús.
.
tántum víni hábet némo,
quántum fúdit sánguínis²⁾.

Отже есть то зовсім певний факт, що людова пісня в західнім цїсарстві коло р. 300 була вже акцентуаційна. Учені поети і граматики не звертають на неї уваги; одна лишень галузь поетичної літератури закинула давні основи квантитативної метрики і звернулась до акцентуаційної людової поезії, — а се гимнодия християнської церкви. На лад народних пісень зложені отєї строфи гимнів св. Амврозія;

Réx aetérne dómíné
regúm creátor ómniúm,
qui éras ánte saeculá
sempér cum pâtre filiús.

Apparébit répentína
dies mágna dómínī
fúr obscúra vélut nócte
improvísos óccupáns³⁾.

В отсих строфах побіч правильного розміщення акцентів без огляду на квантитативність складів кидаєть ся в очи також складо-

¹⁾ Ibid. с. 234. ²⁾ Ibid. с. 235. ³⁾ Ibid. с. 237.

числовий принцип, на який не звернув уваги Вестфаль. Стихи першої строфи визначають ся правильною цезурою по 5-му складі (з виїмкою першого стиха), вказуючи ось який склад: 5+3, подібно як в укр. народ. пісні:

Сьвіти місяцю | в вулицю,
А ти зірнице | в ворота,
Бо йде до сльобу | сирота¹⁾.

Ритмічна схема другої строфи 2 [4+4+4+3] така-ж, як в укр. нар. пісні:

Посію я | пшениченьку, || посію | два лані,
І зберу я | пшениченьку, || та накладу | два стоги²⁾.

Несхожість ікту ритмічного з граматичним наголосом допускаєсь лиш в початку стиха (*regúm, sempér*) — але згідність обох наголосів в окінченнях стихів з'являєсь необхідним правилом і то не лиш в релігійних гимнах складаних латинською мовою але також в середовічній поезії романських народів (Еспанців, Французів, Італійців), що розвиваєсь також на основах акцентуаційної версифікації.

Такий самий процес зовсім незалежно від західно-європейських впливів проявляєсь також в візантійській поезії, що прийнявши акцентуаційну основу стає складочисловою; уже байки Бабрія вказують правильну згідність граматичного і ритмічного наголосу в окінченнях стихів, хоч сей автор держить ся ще основ старинної метрики.

Отсе схема холіямбу, в яким Візантійці, закинувши квантита-тивний принцип, складали дидактичні вірші:

⊘ ⊘ ⊘ ⊘ ⊘ ⊘ ⊘ ⊘ ⊘ ⊘ ⊘ ⊘ ⊘³⁾

Акцентуаційна версифікація, заводячи згоду між ритмічними і граматичними наголосами в окінченнях стихів, привела за собою втворене риму, що попереджений ассонанціями з'явив ся насамперед в поезії Еспанців.

¹⁾ Етногр. Збір. XI. с. 176.

²⁾ Кольберг Rokucie II. ч. 109.

³⁾ Вестфаль Allgem. Metrik с. 244.

Поява правильного риму в укр. народній поезії належить також до пізнішої фази в розвою ритмічності, як се бачимо на старинних колядках, що виказують свобідний рим.

Хоча ритмічні форми укр. народної поезії розвивали ся до XVII ст. незалежно від західно-європейських впливів (о скільки се можна сконстатувати, мимо того в будові українських народних пісень і латинських середновічних гимнів релігійних заходить майже буквальна схожість; викажемо се докладнійше в пятій главі сеї праці.

До історії участі галицьких Русинів

у словянськiм конгресі в Празі 1848 р.

Подав Іван Созанський.

Одним із найцікавіших епізодів в політичній життю галицьких Русинів в зараню наданої австрійським правительством конституції була їх участь на першій словянській з'їзді, що зачав ся в Празі дня 31 мая 1848 р.

Справу союзу австрійських Словян обговорювали Шафарик та Єлячіч ще з початком цвітня 1848 р. у Відні, де в ту пору зустрічали ся депутації словянських народів — Чехів, Поляків, Хорвато-Сербів. З кінцем цвітня т. р. виринула рівночасно й у Чехів і у Хорватів гадка скликати з'їзд словянських народів в Празі. Головна заслуга в зреалізованю тої гадки була по стороні Чехів, які в тому часі стояли культурно найвище з усіх австрійських Словян. Конечність такого з'їзду викликали різні причини, головню загальна небезпека, яка грозила словянським народам Австрії зі сторони Німців та Мадярів. Німецький парламент у Франкфурті поставив постулат, аби Чехія, Морава та інші словянські землі Австрії злучили ся з німецькими краями в одну державу. Сі обставини казали призадуматись словянським народам над собою. За дозволом австрійського правительства завязав ся з кінцем цвітня в Празі тимчасовий комітет, зложений з різних Словян, переважно з чеських патріотів та видав 1 мая 1848 р. друковану відозву до всіх словянських народів, що підлягали австрійському урядови.

У тій відозві сказано, що причиною довговічних нещасть, які спадали на словянську родину, була недостача тіснійшої

організації між слов'янськими народами; тепер одначе пізнали, що вони діти одної матери, що вони братя! Настав час свободи, спав тяжкий тягар неволі і для слов'янських народів настала пора, коли можна висловити, розміркувати та утвердити те все, що для них корисне. Комітет вказував на те, що Німці скликали парламент до Франкфурту, аби радити над спільною злукою своєї народности та поставили постулат, щоби Австрія зі всіма краями крім Угорщини приступила до німецького союзу. За сим постулятом Німців йде не лишень небезпека для цілоти австрійської держави, але через зреалізоване німецьких змагань пропала би єдність та самостійність слов'янських народів. Обовязок усіх Слов'ян боронити того, що для них найсвятійше, а до того потрібна злука і спільне порозуміння усіх слов'янських народів. Тому най усі Слов'яни вишлють людей, що мають довіру у свого народа, на з'їзд до Праги, аби спільно нарадити ся над тим, що в тих переважних часах треба робити...¹⁾.

¹⁾ Пор. відозву, якої текст з огляду на її бібліографічну рідкість у нас подаємо повніше в цілості. Користуємось тим екземплярем, який прислав Якову Головацькому його приятель, член скликуючого комітету, Кароль В. Зап. Сама відозва така:

Slowané, Bratři!

Kdo z nás nepohledne se žalostí na minulost naši? A kohož tajno, že to, co jsme přetrpěli, stalo se v našem nepowědomí a rozdrobenosti, dělíci bratry ode bratři? Ale po dlouhých wěkách, w nichž zapomněli jsme jedni na druhé, w nichž tolikere něstěstí na hlavy naše sesypalo se, přišli jsme k tomu poznání, že jsme jedno — že jsme bratři. Přichwátili časowé důležití, jenž oswobodili národy a sňali s nich břímě, pod jehož tíží stonali; časowé tito sňali břímě na mnoze i s nás, a my ted' to, co jsme již ode dáwna cítili, můžeme wyslowiti, to, co k prospěchu našemu slouží, rozwáziti a uzawírati. Národy ewropejské usrozumíwají a sjednocuji se, Němci powolali ku sjednocení swému do Frankfurtu parlament, kterýž na tom stojí, aby jemu mocnářstwi Rakouské ze swé neodwislosti tolik ustoupilo, kolik toho k jednotě Německé potřeba, a aby mocnářstwi se všemi zeměmi mimo-Uherskými do nowé Německé říše se wtělilo Takowý krok zruší by netoliko jednotu Rakouska, ale i spojení a samostatnost kmenů Slowanských, jichžto národnost by se tím w nebezpečenstwi uwedla. Na nás jest, abychom toho co nám nejsvětějšího statečně hájili; přišel' čas, abychom i my Slowané usrozuměli se a sjednotili úmysly swé. A protož ke mnohým žádostem, zaslaným k nám z rozličných krajín Slowanských, radostně přiwolujíce činíme pozwání ku všem Slowanům Rakouského mocnářstwi a wyzýwáme wšecy muže, důwěru národu mající, kterýmž na obecném prospěchu našem záleží, shromážditi se

Таку відозву прислав комітет і Головні Руській Раді у Львові. Якжеж прийняла наша найвища політична інстанція сей поклик „братів-Словян“?

„Получивши тотъ отзывъ, — пише один із членів „Ради“ та вибраний нею делегат — собралась „Русская Рада“ на за-сѣданіе, щоби рѣшити: кого на тотъ конгресъ выслати? Увѣ-давши отъ правительства, що конгресъ тотъ истинно позволенъ, постановила „Рада“ на томъ засѣданіи выслати въ Прагу трехъ делегатѣвъ...“¹⁾.

В тодішнім знов орґані галицьких Русинів читаємо в справі словянського конгресу в Празі такий комунікат:

„Еще въ тѣй (сѣме засѣданіе „Ради“ з дня 15 мая) и на-ступающей тайнѣй радѣ зъ дня 16-го т. м. раджено о высланю посланникѣвъ зъ рады Головной на соборъ славянскій до Праги Ческой. Поневажъ тамъ посланники всѣхъ славянскихъ наро-дѣвъ въ державѣ Австрійскѣй мешкающихъ для нарадження ся надъ всѣобщими ихъ потребами мали ся збрати, а нашъ на-рѣдъ рускій другимъ славянскимъ народамъ мало е знаній, и доси бѣдъ чужосторонныхъ то за часть польского, то за часть російского народа неправо бувъ уважанный и абы бѣдъ неспря-ющихъ рускѣй справѣ, котри на той соборѣ зъ Галиціи мали ѣхати, инакше не будисьмо выставлени, якъ правда wymagaе: осудила рада головна за рѣчь потребну, абысьмо и мы Русины передъ другими Славянами яко нарѣдъ выступили, и абы пѣ-слати на той соборѣ посланникѣвъ зъ народу Руского, и пору-чивши тоє посланництво честнымъ своимъ членамъ Іоаннови Борысѣвевичови заступникови предсѣдателя рады, Григорію Іі-

w staroslawné slowanské Praze České ke dni 31. Máje t. r., kdežto bychom společně w poradu wzali všeco to, co prospěch národa našeho žádá a co za důležitých těchto časův činiti máme. Chtějli jiní Slowané mimo mocnářstwi naše žijící nás přítomností swou počtiti, budou nám hostmi srdečně witanými. W Praze dne 1. Máje 1848. Josef Matyáš hrabě z Thunu, Wojtěch hrabě Deym, Jan rytíř z Neuberka, Paweł Josef Šafařík, Karol Malisz, członek deputacyi polskiej, Frant. Palacký, Wáclaw Hanka, Ludevít Štúr, Jan Petr Jordan, J. Erazim Wocel Karel Wladislaw Zap, Dr. F. Lad. Rieger, Witalis Grzybowski, Wáclaw Štulc, Michail Panić, Karel Maria baron Villani, Karel Jaromir Erben, Dr. Fr. Miklošić, Dr. Ant. Jaroslav Bek, Fr. Mat. Klácel. Později se připsali (пук.): Iiří Lubomirski, Stefan Aranitskij, Dr. Jan Dvoráček, Jan Dobrzański, Vinc. hrabě Waldštejn, Maksim Papič protopresbyter, Bedřich hrabě Rummerskich, Hanuš hr. Kolowrat Krokowský.

¹⁾ Пор. Записки Алексея Заклинского, ст. 46.

нѣльевичови Крилошанину Перемыскому, и Алексею Заклѣньскому вывчившему Богословіе, дали имъ письмо завѣрительное и инструкцію, якои во всеѣхъ обрадахъ и урудованяхъ поступати, и особливе ѡдзовы рады нашей зъ дня 10 Мая тримати ся мають...¹⁾.

В сій „інструкції“ чи там „повновласти“²⁾ писали начальники Головної Ради, що з радістю приймили поклик на конгрес, згадали про моральний та матеріяльний занепад свого народа,

1) Зоря Галицка 1848, ч. 9, уступ: „О дѣланю Головної Рады рускои въ Львовѣ“. На сім місці згадаємо коротенько, яке становище заняли Поляки супроти словянського конгресу. З записок Земляковского виходить, що Поляки прийняли проєкт в'їзду спершу цілком неприхильно, а їх депутація, яка прибула до Відня, аби предложити правительству свої постуляти, де були в тій самій цілі делегати иньших Словян та де, як вище сказано, виринула гадка тіснішої організації між Словянами, видячи між Словянами аж надто великі симпатії до Австрії, з другої сторони невгамовану ненависть до Мадярів, що ладили ся до повстаня, рішила не брати участі в в'їзді. Тоді Чехи звернули ся до Русинів. Ті не відмовили участі. „...Widząc rada narodowa gotowość Sto-Jurców do udania się na zjazd praski, postanowiła wysłać także ze swej strony reprezentantów do Pragi, lecz bez szczególnego upoważnienia i tylko jako prywatnych, by nie zostawić Rutencom wolnego pola do popisywania się kłamstwami, jakeimi się odznaczali od samego początku swego istnienia. Posłano więc szczególnie Rusinów prawdziwych, wiernych wspólnej matce, by zdradę Sto-Jurców w tem jaśniejшем wykazać światłu. Pojechali więc Cięglewicz, Eunarowicz, Dobrzański, Chojecki, Siemiński, Sawczyński, Puzyna, Stecki, Lubomirski i inni, podczas gdy Sto-Jurcy wysłali Zaklińskiego, Borysiekiewicza i ks. Gienielewicza“ (Pamiętn. Ziemiałkowskiego, Cz II, ст. 31—2). Отже отся псевдо-руська депутація виїхала до Праги з повновластю заступати на конгресі руський народ (Записки Заклинского, ор. cit., стор. 50). З посеред тих „Русинів“ Каспер Цєнглєвіч виступав на конгресі завзято против домагань властивої руської депутації (Зоря, 1884, ч. 4, статя дра Франка: „Польске повстане въ Галичинѣ 1846 р.“). Скоро після конгресу в Празі деякі з тої псевдо-руської депутації завязали „Руский Собор“, який подожив собі за задачу параліжувати роботу „Головної Руської Ради“ (Огоновскій, Ист. лит. р. II, вѡдд. I, ст. 24—5). Инакше ставили ся супроти словянського конгресу Поляки в під „заборів“. Ті приймили поклик Чехів з невичайною симпатією.

2) Інструкцією називає поданий нами документ (додаток I) Куземський в письмі до Йосифа Левницького (додаток II), хоч такої назви в буквальнім розуміню до того документу не можна прикласти. Сей документ — то властиво повновласть. Що до інструкції, якої мали тримати ся делегати „Головної Ради“, то їх обовязувала, що зрештою зазначено і в наведенім вище комунікаті, відозва „Ради“ з дня 10 мая

висловили надію, що тепер, коли настав час свободи у злуці з другими Слов'янами, настане краща доля і для галицьких Русинів та заявили, що посидать на конгрес трьох делегатів, яким дають повновасть до „всѣхъ дѣланій непротивлящихъ ся цѣлости Пан'ства Австрійского и виреченной отъ насъ вѣрности ко Великодержавному Габсбурскому Дому нашимъ конституційнимъ свободамъ и милой намъ завше Народности нашей“¹⁾.

1848 р. Наведемо з тої відозви найесенціональніші точки, якими мусіли водити ся на нарадах конгресу в Празі руські делегати.

„Мы Русини Галицки належимо до великого руского народу, котрый однимъ говорить язикомъ и 15 мільонѣвъ выносить, зъ котрого полтретя мільона землю Галицку замешкує. Той народъ былъ колись самодѣльный, рѣвнался въ славѣ найможѣйшимъ народамъ Европы, малъ своѣ письменный языкъ, свои власні уставы, своихъ власныхъ князѣвъ; однимъ словомъ: былъ въ добромъ бытѣ, заможнымъ и сильнымъ. Черезъ непріязни судьбы и рѣвни политични нещастя розпался повели той великій народъ, стратилъ свою самодѣльность, своихъ князѣвъ и прійшолъ подъ чуже панованье...

а) Первымъ заданьемъ нашимъ буде захвати вѣру и поставити на рѣвни обрядокъ нашъ и права Церкви и Священниковъ нашихъ съ правами другихъ обрядковъ.

б) Розвитати и вносити народність нашу во всѣхъ ея частехъ: выдосконаленьемъ языка нашего, запровадженьемъ его въ школахъ нашихъ и вижшихъ, выдаваньемъ писемъ часовыхъ, утримованьемъ корреспонденцій съ письменными такъ нашими, якъ инными до щепу славянського належашими, розширеньемъ добрыхъ и ужиточныхъ книжокъ въ языкѣ рускомъ, и усиленнымъ стараньемъ впровадити и на рѣвни поставити языкъ нашъ зъ инними въ урядахъ публичныхъ и т. д.

в) Будемъ чувати надъ нашими правами конституційними, розпознавати потреби народу нашего, и поправленя быту нашего на дорозѣ конституційной шукати, а права наши одъ всякой напасти и оскорбленя стали и силше хоронити.

О томъ то всемъ васъ Братя Русини! свѣдомыхъ чинимъ, и упоминаемъ, абысь те такъ, якъ доси, незломную вѣру заховали нашому Найяснѣйшому Цѣсареву и Королеви конституційному Фердинанду I, въ томъ сил'номъ переконаню, що подъ можнымъ заступленьемъ Австрій права наши и народність наша укрѣпити ся и силы свои розвинути могутъ. — При томъ васъ уважныхъ робимъ, що такъ якъ съ одной стороны святимъ нашимъ обовязкомъ буде права, народність нашу на противъ всѣхъ замаховъ такъ домовыхъ якъ чужостороннихъ силе и стали боронити: такъ съ другой стороны самъ Богъ, и право людскости наказує, абысьмо на противъ тыхъ, котри попри насъ также ся о свое добро и свою народність старають, жадной ненависти въ сердцахъ нашихъ не живили, но якъ щри сусѣди одной землѣ взгодѣ и едности жили“ (пор. Зоря Галицка 1848, ч. 1).

¹⁾ Пор. Додаток, II.

Та крім трьох делегатів: Борискевича, Гинелевича та За-
клинського, вибраних з посеред членів „Головної Ради“, мав
їхати на конгрес ще й четвертий делегат, а то з коломиї-
ського округу. Подані нами при кінці документи кажуть нам здо-
гадувати ся, що в сій справі була навіть акція між „Головною
Радою“ і деякими діяльнішими людьми згаданого округу.
Одначе ся акція не принесла жадного результату. Справу тра-
ктували деякі круги не конче серіозно. Письмом з дня 23 мая
1848 р. повідомляв Куземський Йосифа Левицького, а через него
інших діячів про рішене „Ради“ у Львові в справі вислання
і вибору трьох делегатів; що до вибору четвертого писав: „По-
даю Вамъ тоє до вѣдомости, абисте взяли под розвагу, чи нуждно
буде при томъ складѣ до вижреченнихъ трохъ посланниковъ
еще и четвертого прилучити“. І хоча Левицький прихилився до
сеї останньої гадки Куземського, одначе справа скінчила ся на
нічім¹⁾.

Зовсім инакше прийняв справу вибору четвертого делегата
Яков Головацький, тоді капелян в Хмелеві заліщицького дека-
нату²⁾. Він скоро потім, як дістав лист і відозву від приятеля
Запа, постарав ся, що 16 мая 1848 р. вибрано о. Тадея Вір-
ського, пароха з Попельник на делегата до Праги. Ось що пи-
сав Головацький в тій справі до брата Петра: „Чехи збзвали
до себе на раду на 31 Мая 848 всѣхъ Словенъ, щобы всѣмъ
Словенамъ спільно порозумѣтися, звязатися напротивъ бюрокра-
ції, котра нинѣ вже неправныхъ, бунтовничихъ способвъ до-
берає, абы свое панованье удержати, перетворити Австрію
въ паньство Словенске свободне, вѣдъ жадной чужої политики
независле, залагодити интереси всѣхъ словенскихъ племенъ и пр.
Отъ що дѣеся — дай Боже щобы гараздъ повелося, тамъ и на-
ша надѣя, наше спасеніе... братъ брату не дасть загинути.
Бувъ емъ того тижня на Покутью, и тамъ обрали Священники
одного посла на раду Словенскую Отця Вѣрского (изъ Попел-
никъ) лишъ незнаючи Консистеръ позволить Ему по-
ѣхати туди³⁾. Выборці Вірського внесли просьбу до львів-

¹⁾ Порівн. додаток II і III.

²⁾ *Schematismus universi venerabilis Cleri archidioeceseos metropolitanae graeco-catholicae Leopoliensis pro Anno Dom. 1848, стр. 203.*

³⁾ Курсив наш. Лист Як. до Петра Головацького переходуєть ся між перепискою останнього в бібліотеці „Народного Дома“ у Львові. Має дату 25/10 мая 1848 р. Кореспонденція Петра Головацького ще нескаталю-

ської консисторії, аби дозволила йому виїхати на конгрес та з невідомої нам причини той делегат на конгрес не виїхав¹⁾. Виїхали тільки три делегати вибрані „Головною Радою“. Перед від'їздом представили ся вони губернаторови гр. Стадіону, від якого дістали письмо до намісника Праги, що вони, а ніхто иньший являють ся властивими заступниками руського народа²⁾.

З тим і відправили ся в дорогу.

Д О Д А Т К И ³⁾.

I.

Брата Славане!

Радостно прийнялисьмо, мы жители земль Галицкои рѣского щенъ отъ Васъ возваніе на Соборъ Славанъ въ старожитной Празѣ Ческой. Зъ всердіемъ подаемъ Вамъ рѣкъ до всѣлной справы нашой черезъ подѣли и нещаста стисненной Славан'ской родины.

Може найбѣльше зъ всѣхъ вытерпѣлисьмо мы Руспны, бо черезъ нещастній судьбы такесьмо подпали, що неможемъ сѣ так як други Славане значновъ похвалити письменностейъ. Мова наша занедбана, и чимъ разъ бѣльше оставленна, а родъ нашъ въ смѣтномъ убожествѣ матеріал'номъ и дѣховномъ доси остаеся. Аж теперъ засвѣтало намъ ясное свободи сон'це, пробѣдлисьмося до нового жита и ялисьмося огрѣвати блаженною гадкою въ той красной надѣи, що и мы тепер по тѣжкихъ подвигахъ зъ пожиткомъ розвинемъ любѣю Народность Рускѣю. Но так як Вы Брата и мы хочемъ въ соединеніи зъ Державовъ Австрійсковъ надалъ подносити народни сыли и розвивати свободы и щастливость народа нашого. Але чѣємо то добре, що не осѣгнемъ нашой цѣли и не охоронимъ сѣ отъ обстоятел'ствъ намъ непрязныхъ если останемъ одособены одъ дрѣгнихъ Славен'скихш народовъ.

Дла того Брата Славане державы Австрійской желаемъ и мы по-

гована. Вище поданий фрагмент переповідає лист Кароля Запа до Якова Головацького (пор. додаток IV).

¹⁾ Пор. додаток V.

²⁾ Записки Ал. Заклинского, стр. 47.

³⁾ Усі документи, які публікую, тепер в бібліотеці „Народного Дома“ у Львові, між паперами Якова Головацького. Перші три (I, II, III) — се копії, які зладив Йосиф Левицький, парох в Заболотіві, писаний на аркуші білого паперу. Останній документ (V) — се бруїон писаний рукою Як. Головацького. З того всього скатальоговано тільки лист Запа і відову комітету.

л҃чити и порозш҃ѣти сѧ съ Вами на достойномъ Соборѣ Пращскомъ, и посилаемъ в нашої рады р҃ускои нашихъ членовъ: Іоанна Борисьекіевича, застѣпника предсѣдателя рады, Григоріа Гінілевича, Доктора Богословіа, и Алеѣа Заклин'ского, Академѣка Львовского, абы в Вами обрадовали над всемъ що для добра Славян'скихъ Народоу потреба, и як намъ въ томъ важномъ часѣ одроджена народного дѣлати принадлежить. Тымъ нашимъ посланникамъ даемо полномошництво до всѣхъ дѣланій не противлѣщихъ сѧ цѣлости Пан'ства Австрійского и виреченой отъ насъ вѣрности ко Великодержавному Габсбурьскомуу Дому нашимъ конституційнымъ свободамъ и милой намъ завше Народности нашої; а Васъ молимъ, абысте ихъ радо прыймили и при Вашихъ обрадахъ въ которыхъ правость и любовь братна бѣде предводити, и о нашої доли приязно погадати зволили.

Въ Львовѣ дня 21-о Мая 1848.

II.

Всечестныи Братіа!

На Ваше письмо изъ дня 19/7 Мая т. г. отповѣдаю именовъ рады нашої:

Хотѣс'моса попередъ не порозш҃ѣли — однакожъ згодилисьмоса въ намѣренію касател'но посланництва до Праги.

Рада наша узнала быти добрымъ и потребнымъ выслати изъ среди себе трехъ членовъ, котрибы на пражскомъ соборѣ Славанъ насъ Р҃усиновъ галицкихъ застѣпили.

Избралисьмо до того честныхъ Господиновъ: Борпсѣкьевича, Гінілевича и Перемишля, и Заклин'ского, яко Академѣка.

Далисьмо имъ Инстрѣкцію, которой отписъ тѣтъ для Вѣдомости Вашей прилѣчаю. Знаемъ сѧ, же избранны Посланники бѣдѣтъ в'станѣ, по данной имъ Инстрѣкціи насъ Р҃усиновъ годно застѣпати. Кошта до роги по 200 фл. ср. для каждого, приняла рада наша на себе.

И мы гадали, що добре бы было, абы ще больше кто ѣхавъ до Праги; у кон'ци урадилисьмо трехъ послати.

Подаю Вамъ тое до вѣдомости, абысте взяли под розвагъ, чи нш҃дно бѣде при томъ складѣ до вижреченныхъ трехъ посланниковъ еще и четвертого прилѣчити.

Вашихъ честій истинный Др҃згъ Квзіемскій.

Лвовъ дня 23/11 Мая 848.

Ч. Отца І. Левіцкого прошѣ тое письмо Честнымъ: Сокшльскомъ, Головацкомъ и Кобрин'скомъ удѣлити.

III.

Мыйй Братчык!

Тсю вижианписаннсю Вѣдомость нияѣ одобравемъ а' Почти и поспѣшаю Тобѣ в ѣдленіемъ! Въ коротцѣ вспѣмнѣ: же вчсра кондѣкторъ Ілкіевичь, братъ нашего ѣсопшого Іздателя приповѣстей рѣскихъ, казавъ мнѣ, що поманстїй Соборъ в Празѣ на 7-го Червца отложенїй! Если тоє правда, бо сегодня все Часописма читавемъ, и вѣгдемъ того не находивъ — то бысмо мали доста часѣ vybrати и вислати и четвертого Достойного і розумного посланника. — Тамъ справа наша великсю подпорѣ одержати може. Сегодня давѣмъ о томъ ѣвѣдомленіе Отцѣ Соклскомъ, абы зѣвѣавъ рещѣ добрыхъ людей, абысмося зѣхали в Коломиѣ на Понедѣлок!

Прощѣ и я Тебе Братчык, колибисѣ мавъ часѣ поспѣши, а мѣдрѣ бесѣдѣ поговоримъ! — Прощай ми брате, щомъ Тобѣ так довго задержавъ Историю Маркіевича. Маловъ рыбоквѣ можна Великсю зловити! Тай Шѣринец а Профессоръ Прокопчиць, дѣже собѣ возлюбивъ тсю Историю, мѣстѣв-емъ Рѣсинови пожичити, абы его зтвердити! —

Если бѣдешъ в Станѣславѣ не забѣдъ го отвѣдати, а бѣдешъ самъ радѣвати! Истинный рѣсинъ! Дастъ Богъ по С. Вознесенїи бѣдешъ тсю доро[го]цѣннсю Историю мати ѣ себе на столѣ. Цѣлѣю Тѣ сердечнымъ желаніемъ Братолубїѣ!

Твѣй Дрѣгъ и Братъ Іосипъ Левїцкїй.

Заболотѣвъ днѣ 27-о Мая 848.

IV.

Лист Кар. Запа до Якова Головацького¹⁾.

Milý Prfteli!

Píšu krátce, ale věc důležitá! Z přiložené proklamaci uwidíš, oč se jedná. Porozumění Slowanůw všech k obránění se proti německé bürokracii, která nyní pomalu již na nelegalní, revoiuční půdu se stawí, a swé panování nikterak z ruky swé pustiti nechce, zabezpečení interestů každého slowanského štěpu zvlášť, společná obrana, proměnění Rakouska westát Slowanský, swobodný, od žádné cizí politiky nezawislý! To naše swatá uloha. Starej se, aby z Wasich lidí co nejwíce sem do Prahy přijeli, neboť Halicko-Ruské záležitosti potřebují zvlášť statných obránců. Nebespečenstwí při tom žádné, císař dal konstituci,

¹⁾ Пор. Каталогъ кореспонденції Як. Головацького в Бібліотекѣ „Нар. Дома“ у Львові, ч. 1247. Лист пис. на 1 ст. 4°, виексп. в Праги 6/V, до Глустого прислано 11/V 1848.

a jakou si uděláme, takovou budem mít. Co dal nám Čechům, to musí i všem ostatním Slovanům dát, o to se postaráme.

Twůj upř. př. Karel Wlad. Zap.

W Praze 3. kwětna¹⁾ 1848.

Адр.

Prag

Sr. Hochwürden Herrn

Jakob Glowacki Grich. kathol. Pfarrer

Pr. Truste.

in Chmielowa

Czortkower Kreis in Galizien.

V.

Высокоприподобное Митрополитско-Духовное Правленіе гр. к.

На день 31-ый Мая с. р. собирается въ Столичномъ городѣ Ческой земли Празѣ общій Соборъ Словянъ Австрійскому владѣнію подвластныхъ, на которомъ имѣють бути въ силѣ конституціи намъ Милостивѣйшимъ Императоромъ и Королемъ наданой всѣ дѣла, тыкающіи ся Словянъ Австрійскихъ вообще и всякаго Словянскаго племени сукроме розважены и узаконены. Нижеподписавшіи ся узнавая важность сего времени сердечно желаютъ имѣти участь въ томъ всеобщемъ Слов. соборѣ, для заступленія дѣлъ, тыкающихся нашей Галицко-русской вѣры, языка и народности, и всѣхъ природныхъ правъ передъ лицемъ Славянскіхъ посланниковъ. Того ради обрали по всеобщему согласію ниже подписавшіи ся Чест. Отца Ѡадея Вѣрскаго гр. к. капеллана изъ Попелникъ, имѣя полное довѣріе, къ Его ревности о всеобщее благо Галицкихъ Русиновъ, котрый изъ ревности къ своему народови жертвуетъ своимъ собственнымъ иждивеніемъ отбыть сее важное посланничество. Ниже подписавшіися просимо Найпревел. гр. к. консисторію о соизволеніе сему Мужеви отдалитися отъ своего пастырскаго прихода, отдавая тую обязанность соудному Отцу Колянковскому, Парохови Тучалскому. Призаносимо прозьбу, щобы тое желаніе наше въ найкоротшее время исполнено було.

Въ Рожновѣ дня 19-го Мая 1848 р.

Я. Головацкій, Іоаннъ Антоневиць, Іоасафъ Кобринскій, Николай Терлецкій, Денись Бурачинскій.

¹⁾ Треба розуміти 3 мая.

Рукописи Софійської катедри в Києві.

Огляд Сергія Маслова.

(Н. И. Петровъ. Описаніе рукописныхъ собраній, находящихся въ городѣ Киевѣ. Выпускъ III. Библиотека Киево-Софійскаго собора, Москва, 1904. IV+307+LVIII стор.).

Рукописні багатства м. Києва сконцентровані головню в отсих закладах: в Центральнім Архіві, в бібліотеці духовної академії й заложеного при ній Церковно-археологічного музею, в бібліотеці Софійської катедри, Лаври, духовного семінара, по части в бібліотеці університету св. Володимира. Що тикаеться опису місцевих рукописних колекцій, то справа стоить так: рукописи університетської бібліотеки поки що не описані, документи центрального архіва порядкує й описує архівний персонал, що правда, дуже повільно; в ліпшім положенню знайшли ся рукописні збірки в бібліотеках духовних, над яких описом багато попрацював професор духовної академії Мик. Петров.

Свою діяльність в тім напрямі зачав д. Петров іще в сімдесятих роках м. ст. В 1874—77 рр. в „Трудахъ Киевской Духовной Академіи“ появило ся його „Описаніе рукописей Церковно-археологическаго музея при Киевской Духовной Академіи“. За якийсь час стали виходити в світ випуски другої широкої праці д. Петрова — „Описаніе рукописныхъ собраній, находящихся въ г. Киевѣ“. В першім випуску тої праці (М. 1892) д. Петров подав огляд рукописних зборів Макарія Булгакова й Мілецького монастиря, що входять у склад бібліотеки духовної академії, а також рукописів Братського монастиря й духовного

семінара. В дальшій випуску (М. 1897) він подав опис рукописів К. Печ. лаври, монастирів — Михайлівського, Пустинно-Миколаївського, Видубицького, Фльорівського й Десятинної церкви. Вкінці, в виданім недавно третім випуску своєї праці (М. 1904) д. Петров подав опис рукописів Києво-Софійської катедри. Виймаючи з праць д. Петрова дані що до числа рукописів в ріжних бібліотеках, дістанемо отсю таблицю розкладу київських рукописів по місцевим книгозборам :

В Церк.-археол. музею є ркп. 670	} разом	858
" бібліотеці Почаївської Лаври 50 ¹⁾		
" " Макарія Булгакова 106	} при дух. акад.	734
" " Мілецького мон. 32		
" " Софійської катедри		415
" " К. Печ. лаври		141
" " духовного семінара		132
" " Михайлівського мон.		15
" " Пустинно-Миколаївського мон.		6
" " Видубицького мон.		5
" " Фльорівського "		5
" " Брацького "		3 ²⁾
" " Десятинної церкви		

Третій випуск праці д. Петрова містить в собі, як згадано вище, опис рукописів Софійської катедри. В переднім слові до книжки находимо коротку історію сеї рукописної збірки. Початок до неї положив Петро Могила, що відібрав в 1633 р. Києво-Софійську катедру від уніятів. Пізнішє бібліотека доповнювала ся більшими або меньшими набутками. Так, в 1786 р. до бібліотеки перейшли рукописи знесеного Києво-Межигірського мон.; дальше передано сюди рукописи чигиринського єпископа Іринєя Фальковського († 1823) в числі 82

¹⁾ Рукописи Почаївської Лаври, що входять у склад бібліотеки Церк.-арх. музею, описані в 1881 р. д. В. Березнім і в огляді д. Петрова не війшли. Число рукописів Почаївської лаври взяли ми з опису д. Березіна.

²⁾ Треба зазначити, що ся таблиця не дає докладного образу розкладу рукописів по місцевим бібліотекам, бо зібрані в ній цифри належать до ріжних років в протягу значного відступу часу. Особливо треба поправити цифру рукописів, що зберігають ся в Церк. арх. музею, бо той збір доповнюєть ся що року новими набутками. Рукописи, що приходили до музею по виході Опису д. Петрова (се-б то від цвітіння 1877 р.), описували ся свого часу в річних „Ізвѣстіях“ й „Отчетах“ Церковно-археологического Общества при Киевской Дух. Академіи⁴.

номерів; в 1838 р. бібліотека збагатила ея рукописами митроп. Євгена Болховітінова, переданими сюди, відповідно до завічання їх збирача, в числі 346 номерів. Від 1838 р. до пізнішого часу набутки були незначні; всього прибуло за той час до 66 чисел. Під теперішню хвилю є в Києво-Софійській бібліотеці всього до 734 рукописів, писаних головню славяно-руською й латинською мовою. Найстарша з рукописів не сягає дальше як к. XV, або поч. XVI ст.; найбільше рукописів належить до часу від к. XIV до поч. XIX ст.

Між софійськими рукописами є не мало документів, що належать до історії Північних країв, одначе головна вага колекції містить ся в рукописах, що відносять ся до місцевої історії. Приступаючи до огляду змісту книжки д. Петрова, ми маємо на воці тільки ті останні документи.

Опис софійських рукописів розпадаєть ся на 16 розділів ріжного змісту.

В I розділі, присвяченім бібліографії, зібрано значне число каталогів, що становлять цінний матеріал для історії бібліотек Софійської катедри, духовної академії, Києво-печерської лаври, Михайлівського мон., духовного семінара, харківської колегії й деяких приватних бібліотек з к. XVIII — поч. XIX ст. (ч. 6—17)¹⁾.

В II розділі, „Святе письмо“, для нас інтересні: ч. 28 — Євангеліє з 1-ої пол. XVI ст. з дописками, що дотикають історії Києво-Межигірського мон. 1580—1594 рр. ч. 35 — Напрестольне Євангеліє з допискою С. Палія 27 червня 1709р. ч. 43 — Апокаліпсіє в українськїм перекладі, ркп. XIX ст.

Розділ III обіймає рукописи, що належать до богослуження й обрядів. З нього зазначимо: ч. 60 — служебник і требник архіерейський 1632 р. із підписом Петра Могили, ч. 65 — архіерейський чиновник, написаний за приказом еп. Діонісія Балабана в 1650 р. ч. 127 — Четверта мудрость мусика, ркп. з 2-ої пол. XVII ст. з такою заміткою: *В мѣл'кѣ Рѳссїи сїѣ в'чинисѣ на посрамленїѣ вѣ'душныхъ висланїѣ оргѣн'скиѣ рим'скиѣ. ѿми же мнѣ'са хвалу' приносїти Б'г'у во храм'к' Г'д'ни.*

В IV розділі, присвяченім творам отців і старинних учителів церкви, найінтереснійші: Ч. 132 — збірник, що містить в собі бесіди й жите Макарія Єгипетського й ин. статї, владжений по благословенню Лазаря Барановича послушником Новго-

¹⁾ Числа зазначені всюди в опису д. Петрова.

род-Сіверського Спаського мон. в 1672 р., ч. 134 — збірник, що містить в собі: 1) жите й бесіди Макарія Єгипетського, перекладені на „чисту славено-російську мову“ еп. Іринеем Фальковським в 1817 р. з виленського видання 1627 р., 2) старинний синодик Київ-Михайлівського мон., ч. 138 — писання Єфрема Сіріна, перекладені на славянську мову по благословенню Лазаря Барановича. Ч. 147 — Слова Івана Ліствичника й інших отців на поучення інокам з допискою печерського архимандрита Йоасафа Кроковського. Ч. 154 — Пандекти Антіоха з 2-ої пол. XVII ст. з доданням на кінці скарги до гетьмана бувшого ігумена Ніжинського мон. Йосифа на бувшого ніжинського полковника Журахівського й ин., що очернили його перед київським митрополитом. Ч. 156 — Виклад віри й Діалектика Івана Дамаскина, з оповіданням Андрія Курбського про Дамаскина, ркп. з к. XVI — поч. XVII ст. з написом Петра Могили. Ч. 167 — Збірник слів св. отців з 1-ої четв. XVII ст., що належав до Межигірського мон. Ч. 168 — Торжественник з к. XVI—XVII ст., що належав до мон. Крупецького Батуринського. Ч. 169 — збірник з 1-ої четв. XVII ст., що містить в собі пояснення Апокаліпсиса Андрія Кесарійського й ин. статі, з яких зазначимо: Катехізіс 1600, виданий С. Іолубевим в IV т. Чт. Общ. Нестора лѣтоп.; мови школярів на Різдво й Великдень в 1618 р. по руськи й по польськи, видані К. Харламповичом в брошурі „Къ исторіи зап. русс. просвѣщенія“ Вильно, 1897; посланіє Кирила Люкаріса до кн. Богдана Огинського 1620 р.; статю Про правдиву церкву, видану С. Іолубевим в Арх. Ю. З. Росіи; промову з поздоровленням архієпископови на Великдень, виголошену в 1638 р. в Печерськiм монастирі; статю Мелетія Пігаса Діалогъ албо розмова о вѣрѣ, прислану в 1602 р. кн. К. Острожському, видану І. Малишевським в книзі „Алекс. патріархъ Мелетій Пигасъ“, П. К. 1872. стор. 49—83.

Розділ V, присвячений духовним письменникам і проповідникам, містить між ин. отці рукописи: Ч. 170 — деякі твори Теодозія Печерського в копії поч. XIX ст. Ч. 175 — збірник з поч. XIX ст., що між ин. містить в собі Білоцерківську Розмову Йоанкія Галатовського. Ч. 180 — збірник, уложений в 1670 р. решитидівським (Полт. губ.) священником Симеоном Могилою п. з.: *Наѣка христіян'скаа зъ Єгліа въкорот'цѣ зложѡнаа, въ кож'дую недѣлю й празникі Господскіа й Богоматерныа; на свѣсь цѣлныи рокъ. вѣр'зо прѡстою мѡвою й діалѣк'томъ.*

йжъ и напростѣшемъ человекѣкови снадно понѣтаа... У долї на картках рукопису йде підпис сина автора збірника, священника Оед. Могили, 1713 р., з завіщаннем своїому синові й внукови зберігати сей рукопис. У доповненне до опису д. Петрова подамо декільки звісток про сей інтересний рукопис. У передмові „Ко ласкавомѣ читѣл'никѣ“ автор пояснює, чому він написав книжку простонародною мовою, запевнює, що в книжці нема ні одної, навіть зовсім незначної ереси, бо він вистерігав ся покористувати ся чужими авторами й кінчить молитвою за з'єднанне віри:

Не розумѣй себѣ того читѣл'никѣ милїи: Йжъ бы то сѣиѣ счи-тел'наа Евѣлкаа книга: (: простою вѣрзо мовою:) збѣжена: дла іакоу ѿ себѣ гордын'кѣ аѣо вѣсѣдѣмїа: іако бы понїжаючи авто-ровѣ сѣиѣ прѣшлыѣ: которыѣ мѣи теп[ере]¹⁾шныѣ (: могѣ смѣле речї:) вѣрѣховѣе бѣдло: іакоу нѣво шѣ земаѣкѣ далѣко не тѣл'ко шѣ дѣберыѣ дѣлѣ; аѣе напѣде и шѣ дарованї[и] дѣха сѣго шѣстоїмо: Й за лѣдво цѣо годнѣи и именѣа вѣспомаиѣти. Аѣе дла тоѣо самѣо; и коро[тко] и мовою назкыѣ простою прѣложїлѣса: Йжъ бы [вѣ] церквѣ Бжїѣ: вшѣлаки и напростѣшиѣ человекѣ[кѣ] могѣ шѣ цѣо колѣвѣкѣ, вѣдлѣгѣ дѣбѣиѣпѣс своѣо пон[ати]и вѣ Евѣлїи тоѣо днѣа читѣано зрозумѣти: и к [по]жит'кѣ своѣмѣ дшїевномѣ слово хѣво приѣлац[ити] не шѣходачїи порѣжне шѣ дѣмѣ ежїго не дла рѣторовѣ: а нѣ дла фїлѣозѣфѣ: а нѣ дла, астрѣлїѣкговѣ: а нѣ дла жадныѣ ин'шнѣ завѣхлѣныѣ лѣбѣвѣ: хѣ снѣ вѣжї, во плѣт члѣвѣю шѣбол'каа: и коѣлю страѣ прѣтерпѣв'шиѣ распѣса: во лѣдѣ сошѣшиѣ, моцѣ дѣкмон'скѣю сокрѣшиѣшиѣ, вѣ трѣтїи дѣнѣ воскрѣсѣ: И члѣка вѣ пѣршѣ вѣкчнѣ рѣскѣ рѣскоши на своѣодѣкѣ постѣвївѣ: Аѣе всѣмѣ спѣл'не вѣкчнѣи жївѣтѣ даровѣвѣ, вѣкрѣю-циѣ во имаѣ еѣд... И поневаж, всѣмѣ наѣ зарѣвно и єднѣкѣво хѣ гдѣ: вѣѣрныѣ своиѣ лѣскою своѣю и милѣсѣрдїѣ даровѣв'шиѣ зѣдѣстоїлѣ. Прѣто и слово Бжїѣ: наѣка хѣва спѣсїтѣла наѣшего: дшїевнѣи пѣкармѣ: всѣмѣ зѣ вѣрозумѣнѣѣ: шѣкрѣто простою мовою: Повїн'на быѣ, в церквѣ ежїѣ, шѣ пѣстыра и счїтѣла прѣповѣдѣн'на: Йжъ бы з гѣла, и напѣдлѣшиѣи вѣ розумѣкѣ могѣ зрозумѣти и пожїтѣкѣ-вѣдїи: ко шїрокаа а зѣлокаѣтаа мѣва: рѣкчїи пожїтѣкѣ члѣкѣ прї-носнѣ. Аѣе прѣстаа и корѣткаа, а до тоѣо зѣ вѣрозумѣкнѣ шѣкрѣ-таа: в прѣкѣо чѣсѣкѣ: всѣмѣ шѣв'шнѣныѣ ар'кѣмѣн'та, и завѣхлѣаныѣ мѣвы загѣртѣетѣ. И двѣма аѣво трѣма слѣвы короѣкїи мїи: вѣрзо

1) Квадратовими скобками зазначені ті місця, які бракують в рукопису й доповнені в контексту.

много слѡвъ може в' сокѣ зам'кнѣти . . . И же те^ж на спѣціа^х: Глѡвъ: и нѣкоторы^х зачѡлъ не положилося: И тѡ мало цѡд по-
трѣбно: Понева^ж жадной герезкѣ и нѣмешоѣ тѣгѣ не мѣшѣ: И нѣ ѡкторовъ чужихъ не вкнѣдано в вытѡмачѣню: И ѡвше^ж и^х,
яко не потрібны^х вѣснотворцовъ ѡвѣдѣно и ѡмѣдѣно: Бѡ кгда^ж
зѣ жаднымѣ геретикамѣ, рѣко да^{ст} когѡ вѣдѣ^ж сваритѣся: Чогѡ
и не прѡгне^ж: Иле прѡгне^ж и хѣ вѣ всѣрдно прѡси^ж; ѡ соѣдинѣнѣ
кѣры хѣвы: и вѣчню жизнь полѡчитѣ, со всѣмѣ стѣмн 8годив'
шимѣ господѣвк: Иминь.

Здрав'ствѡ в гдѣ читѣльникѣ милый: и моѣго ѡкажѣнства
кѣ дѣлк се^ж трѣдик'шагоса: кѣ мѡтва^ж скон^ж хѣ радѣ прошѣ не
препомнѣ: Пѡче всѣ^ж недостѡны' ракѣ хѣв: Іерей, Семѣонъ Ти-
мофѣевъ рѣкою грѣшною.

Хоч по заголовку збірник рішетилівського свѣщенника мо-
жна зачислити до учительнихъ Евангелій, то в самѣй рѣчи, крѣм
поучень на недѣлі й свѣята, є в ньому статі иньшого змѣсту,
пр. жите й „приповѣсти“ Івана Милостивого, житія Маріѣ Маг-
далени, Маріѣ Египетської, Симеона сотника, Алексѣя чоло-
вика божого, Евстафія Плакиди, Йоасафа Царевича й иньших
(деякі зі житий взяті зі *Zywoty Świętych Skarbi*), чуда прѣ-
сѣв. Богородиці над недужими й мерцями, духовне лікарство
на помѣшанне думок й ин. Збірник писаний читкою й гарною
скорописю XVII ст.; тѣльки в поученнях, що містять в собі
пояснення евангельського читання, подаваний на початку еван-
гельський текст писаний звичайно пѣвуставом. Два евангельські
тексти з того рукопису: притча про блудного сина й притча
про багатого й Лазаря, видані П. Житецьким в статі „О перево-
дахъ евангелія на малорускій языкъ“ в „Изв. втор. отд. Ак.
Наукъ“, т. X (1906), кн. 4, ст. 54—57.

З иньшихъ рукописів V-го роздѣлу зазначимо: ч. 182 —
збірник з половини XVIII ст., що містить в собі Катехізіє Сим.
Полоцького й Келейну літопись Дм. Ростовського. Ч. 183—184
— Поучення Дм. Ростовського. Ч. 185 — збірник 2-ої пол.
XVIII ст., де між иньшими маємо епінікіон про подтавську по-
бѣду Теофана Прокоповича, прощальні вірші Степана Явор-
ського до своїхъ книг, деякі слова Дм. Ростовського. Ч. 186 —
збірник віршів Дм. Ростовського, Варлаама Ясинського, Степана
Яворського, Величковського, Максимовича й ин., листи Ла-
заря Барановича й ин. Деякі статі з того збірника видав В.
Перетц в рецензії на книжку д. Петрова („Университетскія Из-

вѣстія“, 1905. IV, стор. 31—34)¹⁾. Ч. 190 — Слово Георгія Кониського в день уродин Катерини II, 1767 р. Ч. 192 — збірник з к. XVIII ст. із трактатом студента Г. С. Сковороди: *Silpenus Acibiadis* сирѣчь Ікона Алкивіадская 1776 р. Ч. 195 — збірник з виписками з творів Теофана Прокоповича й трагедо-комедією Георгія Кониського „О воскресеніи мертвых“. Ч. 196—215 — збірники бесід Іриней Фальковського, виголошених в ріжних місцях: в Київ-Михайлівськiм мон., в Смоленську, Ярославлю й ин., від 1785 до 1822 р. ч. 217 — збірник промов, бесід, віршів, листів, написаних в 1794—1806 рр. учителем київської академії Микитою Соколовським. ч. 218 — збірник з 1-ої четвер. XIX ст., що містить в собі історичну розвідку про догматичне богослове учителя київської Академії Сидьвестра Суходольського; лист Вольтера до учителів церкви й богословів з відповідю на нього Георгія Кониського; слово на новий 1813 р., виголошене в Київ-Печ. Лаврі з нагоди подій 1812 р.; слово Степ. Семяновського над домовиною протоєрея Івана Леванди 1814 р.; ода на приїзд до Києва царя Александра I, зложена в київській академії.

В VI розділі, — церковні й цивільні закони й законодавство, зазначимо: ч. 221 — Кормча з серед. XVI ст. з дописками на краях з 1-ої пол. XVII ст., зверненими против католицтва й против браків тодішнього українського суспільного життя ч. 235 — збірник, що містить в собі між ин. бесіди протоєрея Івана Леванди до митрополита Гаврила Банулеско-Бодони 1801 й 1802 рр. Ч. 240 — Литовський статут в руськiм перекладі з к. XVIII ст. Ч. 245 — збірник, що містить між ин. статі Степана Яворського: завіщання 1721 р., відповідь Сорбонській колегії 1718 р., лист до Петра Великого 1722 р.

В VII розділі містять ся рукописи по загальній світській й церковній історії. Між ними найінтересніші: ч. 250—252 Келейна літопись Дм. Ростовського в копіях XVIII ст. Ч. 260 — хронологічні таблиці з виказом сонішних і місячних кругів від 5500 до 7245 р., рукопис з к. XVII ст. Від 1588 р. йде коротка літопись України, писана Йосифом Кроковським й доведена до 1712 р. вкл. Ч. 261 — хронологічний твір з виказом деяких подій української історії до 1696 р. вкл., рукопис к. XVII ст. Ч. 262 — такий самий твір з літописю української історії, що кінчить ся 1712 р. Ч. 264 —

¹⁾ Ваагалі, згадана рецензія багата вмітками з Софійських рукописів.

Лунник, 1735 р., що являєть ся відновленням лунника, зладженого „честнымъ старушкою іеромонахомъ Євлевстромъ“ в Київ-Печ. мон. в 1662 р. й переписаного там в 1677 р. Ч. 273 — Прольої від вересня до лютого, писаний в с. Сербях (Подільськ. і.) при к. XVI ст. Ч. 275 — поучення, вибрані з друкованого Прольоїа в Миргородськiм полку 1736 р. Ч. 276 — Короткий церковний Прольої, зібраний еп. Іринесем Фальковським. Ч. 277 — Мартирольої за січень-март, уложений тим самим автором. Ч. 278 — Жития й подвиги святих від марта до серпня, рукопис з 2-ої пол. XVII ст., написаний українською мовою. Більша частина житий перекладена з *Żywoty Świętych* Скарїи. Ч. 279 — такий самий рукопис житий і подвигів святих. У доповненне до опису д. Петрова замітимо, що в обох рукописах текст житий — однаковий, одначе в другім пропущено багато з додаткових оповідань, які подані в першiм. Щоб показати, о скільки наші жития залежні від Скарїи, наводимо початок жития Алексія чол. бож. паралельно з польським текстом :

Рукопис 278 к. 33—33 відв.

Бѣ^х в римѣ мѣ^х побожныи имене^х евфиміанъ сенато^р великии, котори мѣ^х лѣ^х три тысячи, сѣ^х поясы золотые и едѣ^х шаты носачи^х, дѣ^х те^х жачны^х не мѣ^х маючи жонъ непло^хнью, а бѣ^х чѣ^хкѣ^х велими добри. три столы завжды в домѣ своѣ^х готовалѣ, которіе вдовами, сиротами, перехожими, сьогими и хорими всажач^х. И са^х ажъ в дѣ^хвѣ^хтѣ^х годникѣ^х з мнѣ^ххами подоро^хными вѣ^хдова^х. И коли са^х дѣ^х трафи^х нѣ^х та^х много сьогни^х мѣ^хкти не могалѣ, и мѣ^хше^х милосер^хдїи показач^х, пла^хши на тѣ^хлѣ^х свою пере^х гдѣ^х бѣ^хмо мови^х. негодѣ^х есми ходи^х по зѣ^хмли гдѣ^х бѣ^хмо моего...

Żywoty świętych. W Poznaniu 1702, T. II. Str. 998.

Był w Rzymie mąż pobożny imieniem Euphemianus, senator wielki, który miał trzy tysięcy sług, pasy złote y iedwabne szaty noszących. Dzieci żadnych nie miał, mając żonę nieplodną, a był człowiek dobry. trzy stoły zawždy w domu swym [gotował]¹⁾ ktore wdowami, sierotami, pielgrzymami, y vbogiemі, i chorymi osadzał. a sam aż o dziewiątey godzinie z mnichami podroźnemi obiadował. A gdy się dzień trafił iż tak wiele vbogich mieć nie mógł, y mniej miłosierdzia pokazał: padszy na twarz swoją przed Panem Bogiem mōwił: nie godzienem chodzić po ziemi P. Boga mego...

¹⁾ Того слова в тексті правдоподібно з причини недогляду складача нема. Ми вставили його з контексту.

Ч. 280 — Життя святих від вересня до лютого, рукопис із к. XVII ст.; більша частина житий перекладена зі Скарті.

В VIII розділі зібрані рукописи, до української свѣтської історії. Між ними зазначимо: Ч. 309 — збірник з 1-ої пол. XVIII ст., що містить між ин. Густинську літопись 1670 р. Ч. 310 — Хроніка Теодосія Сафоновича 1672 р. в рукопису 1-ої четвер. XIX ст. зі замітками про її жерела м. Євгенія. Ч. 311 — збірник, писаний в 1732—33 р., що містить копії Сінопсиса Інокентія Гізеля 1680 р. й Апокрізіса 1597 р. Ч. 312 — Описаніє краткое о Малой Россіи, доведене до 1734 р., рукопис з 2-ої пол. XVIII ст. Ч. 313 — той самий твір в копії XIX ст. Ч. 314 — Історія російського народа, уложена на підставі руських і польських істориків в 1764 р. на благословенне митр. Арсена Могилянського. Ч. 315 — Історія російського або славенського народа, переписана в Київо-Печерській лаврі 1778 р. Ч. 341 — збірник з початку XIX ст., що містить між ин. статі Теофана Прокоповича: повість про вступлення на престол Анни Іванівни, трактат про „Камень вѣры“, реєстр російських царів і лист Степана Яворського против богословських думок Теофана Прокоповича 1719 р.

В IX розділі, посвяченім церковній історії, зазначимо: ч. 367 — власноручні записки Петра Могили, видані С. Голубевим в „Архивѣ Ю. З. Россіи“, ч. I, т. VII. Ч. 375 — синодик Межигірського монастиря, зачатий в 1625 р. й доведений до к. XVII ст.; на початку синодика уміщена статя про відновлення Межигірського мон. в 1599—1612 рр. Із вписаних до синодика родів зазначимо роди: Петра Могили, патріярха Йоакима Савелова, Памви Беринди, гетьманів і полковників запорожських й ин. Ч. 380 — каталог російських архієреїв з додатком при кінці відповідей Теофана Прокоповича й Степана Яворського Сорбонні. Ч. 381 — збірник з к. XVIII ст., що містить між ин. літопись константинопольських і російських царів і патріярхів по 1696 р., зі заміткою м. Євгенія про принадлежність літописи до Дм. Ростовського. Ч. 382 — збірник з к. XVIII або поч. XIX ст., що містить: звістки про монастирі трьох українських губерній; реєстр царських грамот, що зберігають ся в Київо-Печ. лаврі; реєстри ректорів і префектів київської академії, зроблені в 1805 р.;

коротку звістку про харківську колегію; реєстр наставників і ректорів Братського мон. до 1773 р. і т. и. Ч. 396 — автобіографічні звістки про жите Іриней Фальковського за 1784—86 рр. Ч. 397 — коротка біографія Іриней Фальковського († 1823) з реєстром рукописів, що зістали ся по нїм, зроблена з поручення митр. Євгенія. Ч. 399 — Біографія Євгенія Болховітінова з 1834 і 1835 рр. Ч. 409 — опис катедральної свято-софійської ризниці, зладжений в 1740—48 рр. Ч. 410. — те саме з 1750 р. Ч. 411 — короткий опис мастків Києво-Михайлівського мон., зладжений в 1701 і 1736 рр. Ч. 412 — книга приходів і розходів Межигірського мон. за 1752—1754 рр. Ч. 414 — інструкція друкарні Києво-Печер. лаври від митрополита Євгена.

В X розділі — історично-юридичні акти й документи, найінтересніші отсі: ч. 429 — збірник з 2-ої пол. XVIII ст., що містить в собі копії з московських актів, які дотикають України. Тут знаходимо: відписи й листи київського воєводи П. В. Шереметева, листи Дорошенка, митр. Йосифа Тукальського, чолобитні запорожських козаків, документи в справі участі еп. Методія Филимоновича в зрадї Бруховецького, посланія московського патріярха Йоасафа на Україну, лист Лазаря Барановича до патріярха Йоасафа й ин. По думці д. Петрова ті відписи були зроблені з поручення Григорія Полетики, що займав ся збираннем матеріалів для історії України. Ч. 430 — акти до українських справ, скопійовані в Москві в архіві колегії заграничних справ для м. Євгенія. Тут зібрано багато інтересних документів до історії України з 2-ої пол. XVII й 1-ої пол. XVIII ст. Ч. 434 — збірка указів й ин., між ними копії 20 листів Петра I до Степана Яворського 1703—1720рр. Ч. 435 — копія кореспонденції чернігівських архієпископів з ріжними особами з 1720—1740 рр. разом з деякими листами Теофана Прокоповича й Степана Яворського. Ч. 436 — записна книга листів, що виходили від новгородського еп. Теофана Прокоповича до ріжних осіб в 1728—1729 рр. Ч. 438 — збірка грамот й указів від 1685 до 1764 р., прийшла від митр. Євгенія; тут подибуємо грамоти, дані київській академії; універсали й листи гетьмана Мазепи; укази синода, вислані на Україну (між иньшим — указ київському митрополитови Рафаїлови Заборовському 1744 р. про те, щоби на Україні не відділяти церковного вінчання від т. зв. „веселья“); декілька петицій, висланих з України на імя Єкатерины II і т. д. Ч. 439 —

збірка грамот й указів разом з иньшими статями 1724—1765 рр., прийшла від митр. Євгенія; тут є синодальні укази київським архієпископам Варлаамови Вонатовичови й Рафаїлови Заборовському, митр. Арсенієви Могилянському; два ордери гр. Румянцова малоросійській колегії й ин. Ч. 440 — збірка грамот й указів 1723—1769 рр., що прийшла від м. Євгенія; тут зібрані деякі зі синодальних указів, присланих на Україну, донесення синодови київського митрополита Тимотея Щербацького й ин. Ч. 443 — копія офіційного представлення, висланого в 1768 р. митрополитом Арсенієм Могилянським в комісію уложенія. Ч. 444 — кореспонденція Арсенія Могилянського з 1767—1768 рр.; всього 276 листів. Ч. 445 — акти до історії київської академії XVII—XVIII ст. Ч. 447 — збірка документів до переслідовань унітатами православних. Чч. 448—449 — збірка указів й иньших актів Миколаївського Пустинно Медвидівського мон. з 2-ої пол. XVIII ст. Тут між ин. є документи до скасування Запорожської Січі 1774—75 рр. Чч. 450—452 — збірки грамот й указів від 1686 до 1785 р., зроблені Самійлом Миславським. В них є цілий ряд синодальних указів; декілька рішень малоросійської колегії; представлення українських церков комісії уложенія; декілька царських указів і гетьманських універсалів й ин. Ч. 459 — збірник, що містить між ин. документи до історії київської духовної академії і харківської колегії. Ч. 463 — збірник, уложений м. Євгенієм. Тут м. ин. посланіє Степана Яворського в справі доімагичних похибок Теофана Прокоповича 1718, думка Теофана про шлюбні розводи й ин.

XI розділ обіймає рукописи по полемічному й порівняльному богословю. Тут зазначимо ряд полемічних творів з к. XVI і 1-ої пол. XVII ст. в пізнійших копіях; дальше: Ч. 486 — *Przestroga prawowiernym czytającym Arokgurphy*, написана в 1678 р. проф. київськ. академії о. Зосимом Сонікевичом; оригінальний брудіон автора. Твір сей, по словам д. Петрова, незвісний і невиданий. Ч. 487 — те саме переписане на чисто. Ч. 488 — збірник з 2-ої пол. XVII ст., що містить документи до історії унії. Ч. 489 — *Tractatus de processione Spiritus Sancti a solo Patre, autore Adamo Zernikaw, Baturini a. 1682*, рукопис з пол. XVIII ст. Ч. 490 — *Vita Zernikawii per ipsum conscripta*, рукопис з 2-ої пол. XVIII ст. Ч. 493 — „Истинная вѣра“, полемічний твір Товії Петрашки Гуторовича, руко-

пис з поч. XVIII ст., бруліон автора; на незаписаній стороні рукопису уміщена копія епітафії Паісія Літаріда, передрукована д. Петровим вповні. Ч. 494 — збірник церковно-історичних і політичних статей до місцевої історії з 2-ої пол. XVII та 1-ої пол. XVIII ст. Ч. 499 — збірник з 2-ої пол. XVIII ст., що містить статі Дм. Ростовського, статі про латинські єреси, виписки з Треноса, Літоса, Ключа Разум'їня, стихиру Георгія Кониського, поучительне слово І. Леванди 1705 р. й ин. Ч. 510 — Розвідка про бриньську віру й ин. статі Дм. Ростовського; рукопис з поч. XVIII ст. Ч. 512 — твір Теофана Прокоповича про антихриста.

В XII розділі зібрані рукописи до основного, догматичного, пастирського, морального богослов'я й до аскетичного. З рукописів того розділу зазначимо оті: ч. 531 — Катехізіс Лаврентія Зизанія з передним словом про диспуту автора з московськими справщиками, півуставний рукопис XVIII ст. Той самий Катехізіс містить ся в збірнику ч. 532. Чч. 534—542 — цілий ряд богословських трактатів латинською мовою викладаних в якихось католицьких колегіях. Чч. 543—570 — богословські трактати латинською мовою, в дусі православної церкви, які вийшли переважно з київської академії. Чч. 573—575 — Записки Іриней Фальковського, що тикають ся викладання богослов'я в київській академії в 1795—1803 рр. й приватного житя автора. Ч. 577 — „Наука краткихъ вопросовъ и отвѣтовъ катехизическихъ“ Симеона Полоцького, рукопис з к. XVII — поч. XVIII ст. Ч. 578 — збірник 1640-х рр., що містить між ин.: статю „Вказъ“ 1597 р., яку д. Петров уважає можливим приймати за школярську пробу Конашевича-Сагайдачного; слово в неділю перед Різдом Леонтія Карповича; декілька поучень, писаних українською мовою. На жаль, сей інтересний рукопис пропав зі Софійської бібліотеки; принайменше В. Перетц у згаданій висше праці говорить, що в осени 1901 р., тільки три місяці після того, як д. Петров покінчив свої роботи коло опису Софійської бібліотеки, не вважаючи на енергічні пошукування, рукопису ч. 578 не вдало ся найти (ор. сіт. ст. 37). Ч. 579 — збірник, що містить між ин. посланіє філадельфійського митроп. до Гавриїла про сім церковних тайн, перекладене в 1603 р. в Дерманськім мон. Ч. 583 — латиноуніятський збірник з 2-ої пол. XVIII ст. з життями вибраних сьвятых, українською літературною мовою. Ч. 595 — збірник з 2-ої пол. XVII ст., що містить „Алфавитъ Духовный“ Ісаїї

Копинського, послання александрійського патріярха Кирила Люкаріса на Україну й ин. Ч. 597 (так само 598) — „Путь спасенный“ еромонаха батуринського монастиря Макарія Осницького, дарований Мазепі в 1687 р. Ч. 599 — „Царскій путь Креста Господня“ Івана Максимовича 1709 р. в копії поч. XIX ст. Ч. 604 — „Еженедѣльныя размышленія“ Іриней Фальковського від 1-го липня до 31 грудня 1786 р. Ч. 605 — збірник, що містить „размышленія еждневныя“ Іриней Фальковського, писані в 1787 р., і молитви віршами.

В XIII розділі — філософія, поданий цілий ряд філософічних курсів, писаних по латині й викладаних головню в київській академії XVII—XIX ст.

В XIV розділі зібрані рукописи до словесности. Тут вичислені різні піітичні й реторичні збірники, писані переважно латинською мовою, що були в уживанню в місцевих євуйтських і православних школах в XVII—XVIII ст. Зі загальної маси тих збірників зазначимо: ч. 653 — з прикладними мовами в честь Петра Могили, Сильвестра Коссова, Інокента Гізеля, гетьмана Самійловича й ин. Ч. 666 — з панеїриками Варлаамови Ясинському й Лазарю Барановичу. Ч. 667 — з панеїриками Іванови Мазепі, Варлаамови Ясинському й ин. Ч. 693 — піітичний збірник, що містить в собі Praecepta de arte poetica, викладані Ієоргієм Кониським в 1746—47 р.; його трагедо-комедію про воскресенне мертвих; різні піітичні й риторичні твори Іриней Фальковського й його учеників. Ч. 698 — De arte poetica Теофана Прокоповича, копія руки Іриней Фальковського. З останніх рукописів того розділу зазначимо ще ч. 707 — збірник, що належав до митр. Євгенія. В нїм подибуємо копію Енеїди Котляревського з таким заголовком: „Перецыганенная Енеида съ русскаго яз. на малоросійскій 1794 г. октябрю 11“. Ся копія публікована в Чт. Общ. Нестора лѣтоп. кн. XV.

В розділах XV і XVI, присвячених лїнївістиці й фізико-математичним наукам, знаходимо мало інтересних рукописів. Крім праць Іриней Фальковського, зазначимо ч. 722 — Arithmetica et Mathematica, викладані у Львові в 1630-их рр.

При кінці опису поданий азбучний показчик.

Такий зміст книжки. Що тикаеть ся старанности праці д. Петрова, треба зазначити, що його опис непропорціональний і взагалі робить вражїнне побїжного огляду. Деякі рукописи описані дуже старанно з докладним виказом статей пр. чч.

429, 430, 438, 450, 452. Інші знов описані занадто коротко. Нпр. на підставі опису збірників чч. 180, 278, 279, 280 трудно виробити собі понятє про їх склад і мову. Поспіх роботи д. Петрова видний і в доданих до опису бібліографічних вказівках, яких число можна було би значно побільшити. Одначе, не зважаючи на ті хиби, книжка д. Петрова, як ключ до рукописного відділу Софійської бібліотеки, є дуже корисним набутком в науковій літературі; д. Петрову не раз щиро подякують ті, кому приходить ся працювати в обсягу питань місцевої історії й письменства.

На закінченне скажемо декілька слів про поміщення Київо-Софійської бібліотеки і про обставини, в яких приходить ся в ній працювати. Бібліотека уміщена в самій катедрі в двох кімнатах на хорах в правої сторони. Крім книжок і рукописів містить ся в бібліотеці декілька старих портретів, між ними портрет м. Євгенія, а також його стіл і крісло, передані сюди по його смерті. Для книжкового відділу бібліотеки є систематичний рукописний катальої, зладжений в половині минулого столітя. Для роботи в бібліотеці нема осібногo поміщення; працювати приходить ся в однім із церковних добудовань, де в зимі й на початку весни температура повітря багато низша від нормальної, що сильно утруднює роботу, а для декого робить її просто неможливою. Не можна подумати, щоб, володіючи величезними багацтвами, Київо-Софійська катедра не була в стані зладити відповідне поміщення для бібліотеки, як то зробив недавно Михайлівський мон. В такім самім стані пробуває також бібліотека в Лаврі. Книжки й рукописи зберігають ся там в будинку дзвіниці, що вправді досить забезпечена від огню й інших небезпек, одначе зовсім не відповідна для роботи. Хто хоче працювати там, той мусить користувати ся приватною кімнатою бібліотекаря, що, розумієть ся, прикро для одного й другого.

Д О Д А Т К И.

а) Реп. Квіво-Соф. № 129, 2/2 XVII в. (Петровъ № 278).

к. 55. в то́же день [марта 24-го] ш неѣкстѣ, котораѣ двоѣ дѣте́ сконхъ порѣзала, авы замужѣхъ была.

Поведаѣт стѣ полади́, мовѣчи: слышахъ есми то ш карабле-ника або ш перевозника шдного. шного (мовиѣ) часу плыну́чи на на мори з людохъ не малыхъ, которога есми мѣкхъ в корабли моехъ, иншиѣ теѣды товариши мои выплыну́ли морехъ добре: шдны до костѣтина нола, дрѣгие до алеѣадрѣки, а инше ише: вси теѣды быхъ кѣтрѣ погодны, шдно на ш корабль зостахъ на шдно мѣкстѣ, котори́ прѣ цалу́ю дне́ еѣ. не поступаючи ни мало. которому кѣтрѣ и парѣсы не помогали ничего. И кыли емо в великохъ фрасуѣку и тривозѣ, в чом почали емо ш гда бѣа потрековати помочи, а вси сполечно стали емо на мѣтѣк до вседежитѣла, рѣки и шчи поносѣчи в него, ш милосѣдне просили. в тохъ теѣды прише шгромны́ голо°, мовѣчи: выкихъ вох марію, а корабль [к. 55 об.] добре поше. Не разѣмѣхъ есми того, што то еѣт марна, и жѣ есми не вѣдахъ того, што шна была в корабли моехъ. и колимосѣа зновѣ молила, знову стаѣа голо° шны: мовилохъ тоѣк выкихъ марію, неха́ згинеѣ. Я ѣа, зрозѣмѣвши, начахъ еми знагла вызвати, мовѣчи: маріѣ! а шна се зарѣа на голо° мо штозкала, в шднохъ кутѣк лежачи: што кажѣш, пане? и приѣавши ѣи а на сторону шведши, рекѣ есми е: маріѣ, сеѣтро намишала, потреба се тѣхъ кажѣдому сповѣдати грѣхохъ сконхъ, авы при нехъ невинныѣ не гину́ли. И прѣто ѣа шзнамѣю тоѣк, и жѣ для грѣхохъ моихъ великихъ авысте вси не гину́ли вы. Я шна, взѣхнувши велми тѣжко, рече: ш запрады, пане мо́ навклире (таѣ во вѣмѣ перевозника звано), ѣа еѣт грѣшница нахъ вси шкапнишала, вѣда мнѣ мизѣрно, не маш во вѣмѣ того грѣха, которога выхъ не шчинила. и таѣ для моихъ грѣхохъ великихъ вы мѣсите гинуѣ. Я по плачу великохъ на пытаѣе мое знову рече: ѣа шкапнаѣа мѣжа мѣла и двоѣ дѣте́ з нихъ, шдному снѣу шже деѣт лѣт, а дрѣгому паѣ лѣтѣ. Потохъ шмерѣлѣ мѣж мо́, зоставивши мене вдовою. И не подалеку теѣды мене мешкала нѣкѣки шлахтиѣ, котроѣ есми милѣючи, хотѣла за него поѣти в стаѣ малжеѣски. але ш всказахъ мнѣ, мовѣчи: не возму тебе з дѣтми, которихъ хотѣти не вѣдѣ. Я ѣа, то слышавши, и жѣ мене для дѣте́ взѣати не хочеѣ, а ѣа еѣт любѣчи велми (горе мнѣ шкапно) позавивала еми

всео дѣти свои и зна'мила еси ми то шному жо'нерови. Але ш^х, довѣдавши сѧ, што еси счинила, всказа^х ми, мовечи: живѣ гдѣ бгѣ нев'ны', не хочю еи николи. ꙗ тедеы збоавши сѧ, ави мене не карано ѿ зра^{ху}, [в. 56] зтекла еси ми и тч^т до ва^в в коравль невѣдоме зѣгла. Слышавши ꙗ ѿ шнои невѣсты, не хотѣлъ еси ми всяко на море, еи выкину^т. ꙗ змысливши то, каза^х еси со^хдали^х спѣсти^т на море мовечи е': Зна'же ш то^х, невѣсто, што ꙗ не^рвѣ вступлю з коравли в то' со^хдале^д, и еси бы мои грѣхи де^ржали коравль велики', то ꙗ се зостану, а коравль з вами по^де^т; а еси сѧ те^ж на м'к'цѣ то^х стои^т вудѣ^т, ты те^ж также счиниш. ꙗ коли выступиле^х з коравли, котори' а ни сѧ поруши^х з м'к'ста. Але коли шна в са^хдале^д вступила, заре^в ш^х сандале^д ꙗко шлово потону^х з нею. И на ты^х коравль велики' повѣжа^х ꙗко напрѣже', и што м'кли есмо еї. дне' плашти, перешлисмо то за три дни. Бгю нашему слава ннѣ и завжды¹).

в) Реп. Києво-Соф. № 130, 2/2, XVII в. (Петровъ № 279).

к. 157. в то' день (9-го мая) чѣдо стго никола, котѣрое стало се в м'к'те киевк на добрикѣ.

В м'к'те преславно^х Киевѣ, в зе'ли роси'ско', бы^х члѣвк' нѣки', прозываемы' добрикѣ, мч^ж ве'ли значны' и хр'стияни^н блгочестивы'. то' тедеы м'к'лъ великую вѣрѣ и любе^ж кч^т стому и великому чюдотвор'цѣ хр'товому николѣ. Млючи в себе шдного полоча в неволи пре^в много л'ктѣ и шдного часу до шного не^жника своего пришѣши. рече ему: поки маешъ в вѣзѣню томѣ седѣти? а чому мнѣ не даси за себе шкч^т на што полове^н: еси мене, мови^т. до зе'ли мое' шпустишъ, принесу тебе шкч^т; а еси де^ржат мене в себе вуде^ш, шкч^т м'к'т за мене не вуде^ш, бо ни ма^ш, хто бы сѧ вложити и рѣчити тѣ^т за мене м'к'лъ в земли кашо'. реклъ до него па^х его: дамъ тебе на порѣкч^т, еси жедаешъ, стому николѣ. ꙗ полове^н: ꙗ, мови^т, не знаю члѣвка того. тедеы добрикѣ, привеши его до цѣркви, котора и до сего часу стои^т на^х потоко^х по^х горою в киевѣ, [к. 157 об.] зказа^х ему швра^в стго никола, мовечи: еси мене проси^ш ш то правдивѣ, же бы^х тебе тому да^х на порѣкч^т, счиню то. а кизе^н з радо^{ст}ю мови^т: все, што хочешъ, счиню. и ше^кцалъ ему стадо кобы^х при-

¹) Див. се оповідане в Пролозі під 19 марта. Із Пролога воно передруковане М. Халанским у його праці: „Великорусскія былины киевскаго цикла“, Варшава 1885, стор. 71—74.

ГНАТИ, ВЕЛИКИ ВЕСЕЛЫ^х БУДЪЩИ И^х ЕГО ВЪРАЗЪ ШНОМУ ДА^х НА ПОРЪКУ. Ѡ ВЕЛИКАИ И ГОРИЧАИ ВЪѢРО БЛАГОЧЕСТИВОГО И ПОКОЖНОГО ХРЪСТИАНСКОГО МУЖА! Ѡ НЕВО^хПЛИВАИ НАДЪКА СТИТЕ^хСКОГО ШИЩЕНА! И ТАКЪ ШНЫ' МУ^х ДОКРОТАЛИВУ', ШЧЫНИВШИ З НИ^х СКУТОЧНОЕ СЛОКО А ДА^хШИ ЕМУ КОНА, ЗВРОЮ И ДОБРЮЮ ШДЕЖЪ, ПУСТИ^х ЕГО ДО СВОЕИ ЗЕМЛИ, НАПОМИНАЮЧИ ЕГО, ЖЕВЫ СІА В СЛОВЪК СВОЕ^х ШИСТИ^х: А ЕСЛИ, МОВИ^х, В СЛОВЪК СВОЕ^х НЕ ШИСТИШЪ, ВЪДА' ТО ПЕВНЕ, ЙЖЪ НЕ ШЕЪГНЕШЪ И НИГДА' НЕ ЗКУДЕ^х МОЦНОИ РЪКИ ПОРЪЧНИКА ТВОЕГО. НА ШТО Ш^х НЕВОЛНИКЪ ШЛЮБОВА^х ЕМУ ШХУТНЕ, А ШЕХАВШИ ТЕДЫ СМЪКАЛЪ СІА З ПАНА СВОЕГО ДОБРИКА, МОВЕЧИ: ГАЛУПЫ' А ШАЛЕНУ' РЪСИНЕ, ИЖЪ ТАКЪ ЛЕДАЧОМУ А МАЛЕВАНО' ДОШЦЪ ВЪКРИШЪ, И ШЖЕ ТАКЪ МЕНЕ ІАКО И ШКУПУ НЕ БУДЕ^х ВИДКАТЬ НИКОЛИ. Й ЗАЕХАВШИ ДО СВОЕИ ЗЕМЛИ, ПОВЪДА^х ТО ВСЕМУ ПОГА^хСТВУ НА ПОСМИВНИСКО РЪСКОИ ВЪКРИ СЪОН. ШТО СЛЫШАВШИ, ВСИ СІА З ТОГО СМЪКАЛИ, ІАКО ШАЛЕНИ, НЕ ЗНАЮЧИ МОЦНОИ РЪКИ ВЪЖИИ И ТЕЖЪ ЧДОТВОРЦА ХРЪТОВО^х [к. 158] НИКОЛЫ. ТАКЪ ПРЕРВОТНОМУ А ГОРДОМУ ШНОМУ ПОГАНИНУ НАРЪГАЮЧОМУСІА З РЪСКОИ ВЪКРИ, ШКАЗА^х СІА ЕМУ НЕШМЫ^хШНЫ' А ПРАВДИВУ' ПОМОЧНИКЪ НАРОДЪ ХРЪТИАНСКОГО, ДРЪХИЕРЕ' НАВЫ^хШОГО ПАСТЫРА ХРЪТА БЪА НШЕГО (А ЕГО ПОРЪЧНИКЪ) СЪЫ' НИКОЛАЕ ПРЕ^х СО^хШНОЕ ВИДКНИЕ И РЕЧЕ ЕМУ: ЗНАЕШ ЛИ МЕНЕ? А ПОЛОВЕ^х: НЕ ЗНАЮ, МОВИ^х, ХУТО ЕСТЕ^х. Й СЪЫ': ЧОМУ ЕСТЕ^х ШМЕШКА^х З' ШКУПО^х СВОИ^х? АБО НЕ ВЪДАЕ^х, ЖЕ^х ІА ЕСТЬ ТВО' ПОРЪЧНИКЪ? А ТАКЪ НАПОМИНАЮ ТЕБЕ, ЖЕ ВУ^х ЕХА^х ДО РЪСИ А ШДА^х ЗА СЕВЕ ШКУПЪ, А ЕСЛИ ТОГО НЕ ШЧНИИ^х, НЕ МИНЕ^х ТЕБЕ ЗЛОЕ. МОВИВШИ ТО. ЗНИКНУ^х. ПОЛОВЕ^х, ДИВЮЮЩИСІА ШНОМУ ВИДКНИЮ, НЕ ПОМАЛУ ТРВОЖИ^х СЕ, АЛЕ ЗНОВУ ЗАБЫ^х, БО НЕ ДВА^х Ш ТО ВУ НА^хНЪК'. ПОТОМЪ ДНИ Ш^хНОГО БЕДЛУГЪ ЗВЫЧАЮ СВОЕГО, ВЪКДАШИ НА КОНА, ЕХА^х НА ПОЛЕ. ШКАЗА^х СЕ ЕМУ ТА^х ЗНОВУ СЪЫ' НИКОЛАЕ ВЕЛИКИ ГРОЗНО И, СКИНУВШИ ЕГО З КОНА, ШРАФОВА^х И ФЪКАЛЪ ЕГО, МОВЕЧИ: АКО НЕ МОВИ^х ЕСЛИ ТОВЪК, ЖЕВУ^х ЕХА^х ДО РУСИ И ШДА^х ШНОМУ ХРИ^хТОЛЮБЦОВИ, ЗА СЕВЕ ШКУПЪ, А ВУДЕ^х З МОЕ' ПОРУКИ? БО ЕЩЕ ТЕБЕ НАПОМИНАЮ АБУ^х СЕ СА^х НАД СОВОЮ ЗМИЛОВА^х А ШДА^х ШНЫ' ШКУПЪ: БО ЗГОЛА НЕ ШЖАЛУЕШЪ, ШТО СЕ ТОВЪК СТАНЕ^х. Ш^х ПРИЕХА^х [к. 158 об.] ШИ ДО ДОМУ А ЖИВУЧИ В РОСКОШИ ТЕЛЕ^хНО', ІАКО ПОГАНИ^х, ЗАБЫ^х ЗНОВУ, РОЗШМЪКЮЧИ, ЖЕ ТО ШЖЕ ЕГО ШМИНУЛО И З ТОГО НИЧОГО ЗЛО^х ВУ^х ЕМУ НЕ МЪЛО. ПОТОМЪ НЕЗАДОЛГО В ТО' ЖЕ ЗЕМЛИ ПОЛОВЕ^хЧКО' ЗЕХАЛИ СІА ВСИ КНЪЖАТА И ПАНОВЕ ПОЛОВЕ^хКНИЕ ДЛА ИЪКОТОРОИ СВОЕИ ГОЛОВНОИ ПОТРЕБЫ, ГДЕ ТЕ^х И ТО' ПОЛОВЕ^х, КОТОРИ' ВУ^х ДАНЫ' НА ПОРЪКУ СВОМУ НИКОЛЪ, З ИНЫМИ ПРИЕХА^х. ЕЩЕ НА КОНИ СЪДАЧОГО ПОРВЕ И ПОЧНЕ ЕГО БИ^х НЕВИДОМЕ ПЕРЕ^х ШЧИМА ВСЕГО ПОГА^хСТВА СЪЫ' НИКОЛА, МОВЕЧИ: НАПОМИНА^х. ЕСЛИ ТЕБЕ ШЖЕ ПО ДВА КРО^х, ЖЕВУ^х ШДА^х ЗА СЕВЕ ШКУПЪ, А МЕНЕ ВУИНА^х С ПО-

рѣки, бо шны' рѣси^х всю свою надѣю на мене вложила, а ты, варварине превротны', еще глупы^х его чинишь и смѣешь ся з моеи порѣки, не боачиса суда бжго и караниа. тебѣ дивно было шнои мѣки всимъ гледачи, бо то кѣ горѣ ногами держачи нѣтакаи сила била и мордовала его, то ѿ земли порваны' и ш землю биты', то ноги его до головы прихиливши дѣбцами невидоме вы^х стѣчены'. а школо стоячие вси се розно розвѣгли и здалекѣ се того дивѣ пригледали. и заледѣк на полы мертвы^х оставле^н, а не скоро шны' биты', пришедши кѣ собѣ, повѣда^х вси^х, што ся з ни^х дѣяло. шни то ѿ него зрозѣмѣвши, карали его, мовечи: глупы' [в. 159] а небалы' члѣкче, видѣ^х еси ѡже по два кро^т зявление, а небачне поступѣешь. мы есмо розѣмѣли, же са^х ѿдале^с ся кому на порѣкѣ, а шно ѿданъ есте^с рѣскому вѣовни. а ш рече: не самому вѣу, але слѣзѣ его. ѿповѣдали емѣ: або не вѣдаешъ, ижъ великѣ вѣъ хр^стиа^нски' и дивные ш не^х повѣдаю^т речи, котори не то^ко са^х вѣъ чини^т, але и слѣги его стѣе. ели бовѣмъ звѣтѣа^нтво на^х рѣю мы шдержн^х, то за грѣхъ н^х вѣъ на ни^х допѣчае^т, а ве^с допѣчениа бжго незвитажени сѣ^т николи; и ели такъ ѡпорне ты чинишь а ѿкупѣ за себе да^т не хочешъ, е^с ѿ на^с прочъ, авы^смо и мы при товѣ невинне не згинѣли. тогда ш^х, шздоровѣвши по шно' казни, зара^с справивши нарта^х на ки^ска конѣ' и стадо ѿ ста^х кони' свои^х вылѣчивши и еще на^х шмовѣ ѿкупѣ своего дѣвѣ^т свирн^х вѣлы^х а десятого те^с вѣлого жеребца з ними, шному панови своему добрику и з чѣла^тю своею пригна^х до киева (бо вы^х велми богаты'). а приехавши до киева, не ехавши до дворѣ пана своего, гдѣ седѣла въ везеню, але перве' до цѣркви стго чѣдотворца никола, которо^{му} данъ вы^х на порѣкѣ. скочивши с коня, приде пѣшь до дѣверѣ цѣрковныхъ з великою скрѣхою, женѣчи перѣ^х собою [в. 159 об.] стадо кони' а мовечи: г^сди, што ѡже ся товѣ зичаю, а ѿдлю товѣ шкѣпъ мо'. ѡже^с болше' не мордѣ мене и не гнѣва' ся, же^х хотѣла товѣ солгати. пото^х приеха^х до добрика, пана своего, которому все порѣне повѣдила. што ся з ни^х дѣяло. ѿ добрика, шное чѣдо слышавши, зара^с з велики^х страхомъ и радостю до цѣркви стго приѣжа^х а, перѣ^х швразомъ стителя хр^стова шпа^нши, се^срдечне а шмиано со слезами мови^х: что ти принесѣ или что ти возда^х (велики' стителю бжн' Николае) за все, што даровалъ еси мнѣ недостѣномѣ з таковы^х безчи^слены^х даровѣ? але то то^ко приношѣ товѣ: славаю милосе^срдие твое и добродѣянне чѣде^с твои^х проповѣдаю. а по мѣтѣ, прише^сши в домъ ско', созва^х вси приатели свои, рѣдѣ и сѣсѣди, мовечи: веселите ся со мною,

друзи и брати нашии дѣкуючи гдѣс бг҃у, котори чиниѣ презѣ, стѣхъ своихъ таковыи чѣда и показаѣ млѣть свою такую презѣ великого чѣдотворца своего ст҃го николаѣ, прѣстателя и ходотаѣца нашего горячого. Учиниѣ тежѣ ст҃ому николаѣ великии прѣдникъ, то еѣт вѣдомоѣ, всеночныи стоиѣемъ и спѣваѣемъ вѣдичныи пришедобнѣ, дѣховныи тежѣ, сѣнникѣ и инокомъ, и всемү свѣзтвү го'ны' швѣдѣ сиравиѣ и млѣтвнѣю надѣланѣ. и мы тежѣ [к. 160.] то, православныи хр҃тианѣ, слышавши, ижѣ се то дѣяло к земли ншѣо' рѣско', в ново насаженоѣ виноградѣ хр҃товомъ, дѣку'мо а благодарим гдѣс бг҃у и поѣвигнѣм сѣ на шгоженне его. также поревнү'мо наслѣднику вжѣемъ, чѣдотворца хр҃товомү николаю, котори наслѣдоваѣ творца своему и гдѣс кротостию, покорою, шожествоѣ, чѣвколюбиеѣ, постомъ и долготѣрпивоѣстю. Мы тежѣ, моваю, такѣ великого заступца, помочника и хранителя ншѣго ст҃го николаѣ, даѣного наѣ ѡ бѣа, молитвами, трезвоѣстю и всякими штобавноѣстю. также пѣсньми и пѣнми хвалевными и всякими шчинки докрими дѣѣ то' стѣи' прѣнүючи, шходѣмо, лѣы тежѣ и намъ выѣ помочникѣ и молитвеникѣ во всякиѣ бѣдаѣ, скорбѣѣ и долганвостѣѣ нашиѣ на сеѣ свѣтѣ, а и в вүдүщеѣ шноѣ невыповѣданыѣ шныѣ небныхъ роскошѣ лѣы'мо млѣтвами его достүпали и славили прѣстүю и животворяшүю троица, ѡца и сѣа и ст҃го дѣа¹⁾.

1) Однакова копія оповідання в ркп. Київѣ Соф. катедрѣ № 129 кк. 201—204. Реєстр иньших копій і видань у книзі А. Георгіевскаго, „Киѣво-Подольская церковь Николая Добраго“ К. 1892, стор. 3—5.

Полученне Сяна з Дністром в ледовій добі.

Тимчасова звістка.

Подав др. Степан Рудницький.

Досліди в підкарпатській часті сточища Дністра, які я підприняв в 1904, а головно 1905 р., видали пару важних результатів, які хотів би я зазначити, заки вийде моя розвідка про сю часть сточища Дністра. Власне на просторі між Перемишлем, Добромплем, Самбором і Крукеничами знаходиться в великих масах ділювіяльна рінь з іляціяльним і карпатським материялом. Близші досліди мої показали, що маємо тут діло не з мореною північного ледівця, а виключно з флювіо-іляціяльними відложенями. Розміщене сеї ріни разом з иньшими цікавими обставинами сеї околиці докажує, що тутешні гидрографічні відносини були в часі найбільшого обледенія європейського континенту зовсім відмінні від нинішних. Води Сяна плили від Перемишля на полудневий схід і лучили ся з водами Дністра. Дперва, коли Висла відділилась від великої річної системи північної Німеччини, Сян завернув в її область і дотепер здобуває постійно щораз більші простори нинішнього Дністрового сточища тих околиць.

Miscellanea.

Справа поминання гетьманського імени на „переносі“.

Обсяг влади гетьмана України, так само як і його права і привілеї, ніде ніколи не були правно докладно сформуловані, як се було взагалі з цілим українським внутрішнім устроєм. Безперечно, що про різні того рода питання істнували в українськiм суспільстві менш або більш докладні поняття, вироблені фактичним станом річий та практикою. Цілість же містила ся в формулі „права і вольности“ і під таким титулом увійшла вона в перші писані, так сказати, конституції — договорні статі з московським правительством, котрі опісля улягали різним змінам відповідно до ситуації України. Нема чого й казати, що й такий спеціальний привілей гетьманський як напр. поминання його імени на т. зв. великім вході підчас служби Божої, теж ніде не був зазначений, а тимчасом він істнував.

Коли і як уложив ся той звичай, чи може ще тоді, як Богдан Хмельницький по побіді над Поляками в цілій своїй славі та величі в'їхав до Київа, витаний духовенством, чи може пізнійше, коли коло гетьманів сформував ся двір з певними церемоніями, а дальше — чи стало ся се на чийсь виразний наказ, чи може витворило ся поволі само собою — про те, як кажу, нічого не звісно. Тимчасом такий звичай був і що найдивнійше — удержав ся при звісній московській формалістиці в титулятурі, яка на всякі суверенські привілеї „підданого“ певно дивила ся не дуже то прихильно. Він перетрєвав й реформи Петра I і лишив ся гетьманови до того часу, коли той вже не мав і тїни влади за собою. Ба, що більше, практика згадувати на „переносі“ гетьмана в 20-х рр. XVIII ст. була уважана за давну і таку ще сильну, що непошанованне її гровило певного

рода процесом о „зраду держави“, як про се свідчать подані низше документи. Чого лучше? — проти попа який не згадав гетьманського імени підчас того обходу, виступив зі скаргою коренний Великорос, хоч український полковник, Ілля Пашків, та ще прихилив старшину подати від себе відповідну заяву в тій справі. Безперечно, як можна бачити з тих документів, то полковник зі стародубським намісником Сьмільницьким був не в ладах, отже користав з кожної нагоди, щоби свого противника знищити; та всеж таки він очевидно уважав провину підвладного намісникови попа великим атутом проти намісника, котрий так покірно виправдував ся перед гетьманом. Бачимо, що попа Филимона переслухувала комісія, але чи Єсимонтовський і Кутневський умисно були вислані для розслідження сеї справи, чи може були в Стародубі задля чого иньшого і тільки так при нагоді зарядили переслухане згаданого попа — невідомо, як рівнож не знати, чи справа скінчила ся зізнанням Филимона. В кождім разі справа, як бачимо, інтерна.

І. Ясновельможний мосць пане Гетмане, мѣ милостивѣйший пане и великій добродѣю! Получилъ я висоцѣповажній ясновельможности вашей панской универсалъ, по которому велено¹⁾ Гавріилу чернцу, которій править за намѣстника в протопопі стародубовской, чтоб онъ (ни подь какишъ?) образомъ до отца Подкгурского протопопа стародубовского, которій имѣеть ехать при вельможности вашей в Москву до его императорского величества ва войскового капеляна, не интересовалъ ся и нападковъ и озлобленій ему жадныхъ не чинилъ, а если онъ чернецъ Гавріилъ, чили другіе ему, отцу Подкгурскому, мѣлп чинити якіе нападки и озлобленія, тобъ ихъ чернцовъ отъ его, отца Подкгурского²⁾ из конфузѣю. Которій вашей панской вельможности унѣверсалъ ісполняя, посилалъ для обявленія оногo помянутому чернцу Гавріилу, и оной унѣверсалъ онъ Гавріилъ читалъ. А сего декамврія 31 дня в бытность мою и многихъ полковихъ и другихъ персонъ на литургіи Божественной в церкви соборной стародубовской, где в церкви былъ и помянутій Гавріило чернецъ, при церемоніи во время перенесенія пренайсвятѣйшихъ Христовихъ Тайнъ, служацій священникъ імени ясновельможности вашей не вспоминалъ, а вспоминалъ вмѣсто імени вашей вельможности імя его, Гавріила чернца. О чемъ я слышачи зъ полчанами по должности с покорностію моею вельможности вашей доношу и притомъ себе особливому рейментарскому вельможности вашей полѣцаю респектови и застаю яще-

¹⁾ і ²⁾ місце перегниле.

велможности вашей миѣ милостивѣйшого папа и великого добродѣя покорѣйшій слуга. Его императорского величества войска запорожского полковникъ Илья Пашковъ. Дата: декаврїя 31 д. року 1727.

II. 1727 року декаврїя 31 дня. Мы нижей подписавшіе ся слышали, будучи в соборной церкви Рождества Христова на литургїи, что по обикновенїю прежнему христьянскому на переносѣ священникъ просить Бога за императора и за фамилію его императорского величества и за другихъ духовныхъ и за ясневелможного папа гетмана. А вишеписаного числа въ оной церемонїи имя ясневелможного не упоминало ся, а въѣсто того упоминалося имя нѣякъ (!) Гаврила, намѣсника стародубовского, чернеца. Илья Пашковъ, полковникъ стародубовскїй. Ѳедоръ Данченко, хорунжий полку стародубовскїй, полковий комисарь. Ігнатъ Данченко стародубовского полку полковий комисарь. Филипъ Данченко. Андрей Рубецъ. Иванъ Данченко. Мойсей Рубецъ. Иванъ Ѳроздяжка (? і ще один підпис не читкий).

III. Ясневелможный мосцѣ пане гетмане премилостивѣйшїй и великий добродѣю. Сего декабря 31 дня 727 року послѣ окончения литургїи въ соборной Рождества Христова церкви, возвратившїся я въ дворець архiereйскїй стародубовскїй извѣстїлся отъ певнихъ людей, что полковникъ здешній Илья Пашковъ, не престаючи алоукоренившяго ся въ немъ недоброхотства ко миѣ, написалъ до вашей панской велможности, якобы я приказалъ викарїю соборному Ѳилимону, божественную литургию отиравлявшему, вишеписаного числа, чтобъ онъ имени вашей панской велможности на переносѣ не поминалъ; прето яко тое его, полковника писание есть зложено на мене написано, ибо я священнику ничего не приказивалъ, такъ покорѣйше вашей панской велможности прошу, чтобъ итъ милость панъ Даниилъ Кутневскїй и панъ Афанасъ Ссимонтовскїй всланни отъ боку вашего рейментарского, священника Ѳилимона предъ себе сискали и о вишеписанномъ, если який отъ мене ему или другому кому былъ приказъ, сиросили, а по сиросѣ отъ неправдивого полковника Пашкова писания, же есть оно зложеное, не вѣрчячи. охранили мене ѣ пакы рабски прошу. Ясневелможности вашей превлостивѣйшого папа и великого добродѣя покорѣйшій рабъ и недостойный богомолецъ Іеромонахъ Гаврилъ Смѣлницкїй, намѣсникъ прот. Старод. м. р.

(На оборотї)

IV. 1728 году генваря 1 числа. По сей суплѣцѣ допрашовалисмо священника отца Ѳилимона, что минувшого 1727 году въ мѣсяци декабри 31 числѣ подчасъ служенїя службу на переносѣ просилъ ли Бога за ясневелможного папа гетмана или итъ. На что онъ, отецъ Ѳилимонъ

отвѣствовали: что въ прошломъ 1727 году въ мѣсяци декаври 31 числа служилъ онъ въ соборной стародубовской церкви службу и на переносѣ за ясновелможного пана гетмана Бога не просилъ для того, что запомнѣлъ. Да и тое подѣ совѣстию своею іерейскою скавалъ, что не молить Бога за ясновелможного пана гетмана никто ему не заказовалъ, но онъ самъ запомнилъ, на чомъ подписалъ ся своею рукою Іеро: Филимонъ, викарій церкви соборной стародубовской.

Оі документи в оригіналі переходять ся тепер в харківськїм історичнїм архіві під ч. 10787, п. з. Дѣло полку Стародубовского полковника Пашкова на протопопу Стародубовского Покгурского (очевидно—похибка — має бути Смѣлницкого) о не-вспоменовенїи обикновенно на переносѣ имени гетманского 1728 году генваря 5 дня. Декотрі з тих листів сильно надгнилі.

І. Джиджора.

Українська вірша про уманську різню.

Переглядаючи в бібл. кн. Чарториських у Кракові матеріяли до історії козаччини, подибав я між ин. інтересний варіант української вірші про уманську різню в 1768 р., друкованого первісно дром Ів. Франком в „Житю і Слові“¹⁾ з рукопису бібл. Оссолінських у Львові. Вірша, знайдена мною, різнить ся від висше згаданої тям, що майже в кожній стрічці приходять більші або менші зміни, а в однім місци вона повнійша від першої. На маргінесі рукопису стоїть така дописка: „na ten ton jak „Oj buw Sawa w . . .“²⁾.

Na Ukraini w Żabotyńi swawilnyi³⁾ kozaky
 Oυ prybrawszy⁴⁾ komysznykow⁵⁾ takiiż sobaky
 I z sotnikom i z Gontoiu, szczo iest switu dywno,
 Wyrizaly panyw w Humani z Zydami⁶⁾ zarywno.
 Czomuż⁷⁾ Gonto tak newdiaczny⁸⁾, dla jakiy⁹⁾ przyczyny,
 Szczoś wyrizaw u Humaniu¹⁰⁾ do małej dytyny.
 W Tetyiewi takze miści teież¹¹⁾ naradyły,
 Krow Żydywsku wytoczywszy, po kistky brodyły.
 I tak¹²⁾ kudy powernieszia¹³⁾, to iest dosyt znakow¹⁴⁾,
 Bo z Łyprowcia do Turbowa powno trupa szlakow.

1) Житє і Слово. Т. II, ст. 65—66. 2) Письмо печитке. 3) У Фр.: свивольнії. 4) вибравши. 5) Запорожців. 6) ...панів, жидів в Гуманї... 7) Чемуж. 8) невдячен. 9) і в якій. 10) всіх в Гуманю. 11) тожеж. 12) І як. 13) повернуть ся. 14) всюди знаком.

Czomuż¹⁾ wy tak bezumni²⁾, z rozumu³⁾ obrany,
 Szczoste razem⁴⁾ i z Żydami porównały⁵⁾ Pany.
 [Kołolyste, lupyłyste swiaszczennykom głowy
 Dla porożnoy monastyra Motruńskoho sławy.
 Hde ukłony swiatym Bozym, Nyczystsoy Diwycy
 Cerkow monastyrska skaże, stril dan w obraz...⁶⁾
 Spytayte szcze, ne hłuchiste, ach lychii lude,
 Za znewahu Sakramentow w deń sudny szczo bude?]⁷⁾
 O ryzuny! O pohanci, jaku maiete wiru⁸⁾,
 Szczoste pry tom⁹⁾ tak bohaćko wyhubyły myru¹⁰⁾.
 Ne dowhošte panowały, szczoś bolsze jak trydny,
 Krow do Boha zawoławszy, stjahnula wam¹¹⁾ zlydny.
 W Pobereżu¹²⁾ i wu Lwowi prawdy sudom proklatyi¹³⁾,
 Zhynułyšte neszczaslywci¹⁴⁾ jak myszy rudyi.
 Znayteż kniazi, znayteż pany ciłoy Ukrainy,
 Nerobite kozakamy muzyckii syny.
 Jeszcze proszu, jeszcze molu, hłańte wy na Boha,
 Nechay muzyk cipa hladyt ne oruża, roha.
 I seledcia nech ne nosyt, nechay znaiut chamy¹⁵⁾,
 Nechay swoich własnych panyw¹⁶⁾ ne zowut Lachamy.
 (Бібл. кн. Чарториських у Кракові, ркп. ч. 852, ст. 277—278).
Іван Кривецький.

Пастирський лист Ангеловича з 1799 р.

В „Галицько-руській бібліографії за роки 1772—1800“
 Ів. Ем. Левицького згадані лиш два пастирські листи перемиського єпископа Антона Ангеловича: з 22 лютого 1796 р.
 і з 5 червня 1798 р.; у доповнене подаю тут заголовок третього листу Ангеловича з 29 червня 1799 р.:

1) Чемуж. 2) ви такі безумні. 3) в розумі. 4) орав. 5) викололи. 6) письмо нечитке. 7) вірші в скобках у дра Франка бракують. 8) яка ваша віра. 9) в Сьмилі. 10) погубили мира. Дальше йдуть у дра Фр. чотири стрічки, яких у нас нема:

Не знаш Бога і сумленя, хамуцької (?) злості!

Буде ворон з собаками вам глодати кості.

Прийде той час незадовго, настане година:

Не востане на Україні мужицька дитина.

11) Кров невинних пролитая стягне на вас... 12) У Каменці. 13) повно вас єсть всюди. 14) Ви гинете нечистії. 15) пани. 16) Власних своїх, нехай панов... Тут у дра Франка зміст вірші наслідком ниньшої інтерпункції вийшов зовсім инакший.

ANTONI ANGEŁŁOWICZ Z BOZEY ŁASKI BISKUP PRZEMYSKI, SANOCKI, I SAMBORSKI, JEGO C. K. MOSCI AKTUALNY KONSYLIARZ... Dan w Przemyślu dnia 29. Czerwca 1799. Без місця і року друку [1799], fol.

Епископ повідомляє духовенство перемиської єпархії, що „Najiaśnieyszy Monarcha Nasz Cesarz Rzymski Franciszek II. mocą Nadworney Swoiey Kancellaryi Dekretu dnia 13. Maia. r. b. wypadłego, a przez Kraiowe Rządy dnia 21. Czerwca Nro 17.122 ze Lwowa Nam oznaymionego roskazac raczył, aby po wszystkich Państw Jego Parochiach trzydniowe Nabożenstwo... tak na podziękowanie Bogu za szczęśliwe dotąd zwyciężkiogo Jego oręża powodzenia: iako też dla uproszenia nadal Boskiego orężowi Jego błogosławienstwa, odprawiło się“. Епископ визначає на богослуженє дві 6–8 ст. ст. серпня і напоминає, „aby przed zaczęciem onego Parochowie lud swoy do iak naynabożniey tegoż obchodzenia... stosowną do zamiaru Nauką pobudzili...“ — Лист маю у себе.

Ів. Крипякевич.

Наукова хроніка.

Етнографія в західноєвропейських часописах за рік 1904

з деякими доповненнями за р. 1903.¹⁾

5. Часописи територіяльні (Landeskunde) й історичні.

Historische Zeitschrift, hrg. v. Sybel, XCII, XCIII, 1903, 1904. В річнику 93 умішена стаття Рацеля, Geschichte, Völkerkunde u. historische Perspektive.

Historische Vierteljahrschrift, VI, 1903, VII, 1904 (1). Бенно Гіллігер, D. Schilling d. Volksrechte u. d. Wehrgeld (с. 175 і д., 453 і д.).

Archiv f. österreich Geschichte, 1902, XCII, 1903, XCIII.

Neues Archiv d. Gesells. f. ältere deutsche Geschichtskunde, XXVIII, 1903, XXIX, 1904. Бруно Круш, D. hlg. Florian u. sein Stift (339—392 і 567—617) — автор розсліджує початки легенди і стрічає її сліди за Карла Великого (1903).

Mitteilungen d. Institutes für österreichische Geschichtsforschung, 1903, 1904. J. Philippi, Handwerk und Handel im deuts. Mittelalter (112—123): про походженє міських ремесел і про занятя. Н. Schreuer, Zur böhmischen Verfassungsgeschichte (385—413), про Козьму, Некляна, Лібушу, Пржемисла, Самона; автор звертаєть ся головню прти Брікнера. G. v. Belov, Zur Frage nach d. Ursprung d. ältesten deuts. Steuer (455—469): вимірене проти Бітнера (ує в р. 1904).

¹⁾ Див. початок в т. LXXI.

Deutsche Geschichtsblätter. Monatsschrift zur Förderung d. landgeschichtlichen Forschung... hrg. v. A. Tille, Gotha, 1904, V. Крім огляду музеїв, товариств і літератури уміщено і кілька статей, що підходять під рами нашого реферату. J. Pagel про Mediz. Kulturgeschichte (145 — 155), F. Mentz про Dialektwörterbücher u. ihre Bedeutung f. d. Historiker (169—188), H. Witte, Wendische Bevölkerungsreste im westl. Mecklemburg (219 — 234), Br. Caemmerer про Arnstädter Tauf- u. Familiennamen I (245—260, 296—314), M. Vancsa про Gesch. d. Besiedelung v. N. u. O.-Östereich (275—285), Sal. Frankfurter, Zur Limesforschung in Öst. (286—295).

Historisches Jahrbuch d. Görres-Gesellschaft, XXIV, 1903, XXV, 1904.

Revue des questions historique, 1903, (LXXIII, LXXIV). (73.) E. Cosquin, La légende du page de Saint Elisabeth de Portugal et le conte Indien des bons conseils (5—44). Автор доказує індійське походження легенди, що як казка прийшла до Європи, прибрала вид легенди і znana у всяких змінах у Сх. Словян, Литовців, Болгарів і Суагелі, а привязана спеціально до свв. Єлисавети по раз перший в 1562 в. в хроніці Марка в Лісбони. C. Callewaert, Le délit de christianisme dans les deux premiers siècles (18 — 33). P. Delahaye, Les légendes hagiographiques (56—122): автор дає характеристику і поділ легенд на 1) офіційні процесові акти, 2) звістки очевидців, 3) оповідання на основі документів, 4) історичні романи без великого істор. значіння, 5) видумки (як Acta S. Barlaam et Joasaph), 6) фальшовані легенди. V. Ermoni, Manès et la manichéisme (337—366) — характеристика. Ferotin, Le véritable auteur de la „Peregrinatio Silvae“ la vierge espagnolo Ethécia (367—397).

Revue historique, 1903, LXXXI—III.

Forschungen u. Mitteilungen zur Geschichte Tirols u. Voralbergs hrg. v. M. Mayr, I Jhrg., Innsbruck 1904, 1, 2. Schönach, Zur Gesch. d. ältesten Hexenprozesse in T. Mayr, D. geschichtliche Grundlage d. Kaiser Max a. d. Martinswand. Mayr, Gebrauch d. Lastersteines in d. ältesten Strafrechtspflege Voralbergs. Klaar, Ein Bruchstück d. Nibelungensage.

Mitteilungen des Musealvereines für Krain... XVI, Laibach, 1904, I—VI, s. 222. Немає ані одної статті з обсягу антропології, преісторії і етнографії. З інших статей варта уваги праця О. В. Шміда, Über Entstehung u. Herausgabe der Bibel Dalmatins, (71—146, III—IV), написана на основі нового архівального матеріалу

і замітка д-ра Аhn-а про Eine „Neue Zeitung“ über Hans v. Senkovic u. den Rittmeister Lamberger (III—IV, 147—150), цікава тим, що приносить звістки про Лямбергера, героя словінської балади „Pegam i Lambergar“.

Monatsblatt d. Ver. f. Landeskunde v. N. Österreich, red. v. A. Mayer, Wien II 1904 u. 1905. F. Hasslinger пише Über einige ältere Grenzsteine in d. Umgebung v. Mödling (1—9), C. Drexler Über römische Funde zu Klosterneuburg (145—153). Важна праця А. Дахлера, D. Bauernhaus in N. Öst. u. sein Ursprung (265—9), де подано доповнення до праці з 1897 р.

Mitteilungen d. Vereines f. Gesch. d. Deutschen in Böhmen, 1904, 1, 2, 3, 4. В. Шмідт, D. Zünfte auf d. Gebiete der Herren v. Rosenberg (442—457).

Z. d. Ferdinandeums f. Tirol u. Voralberg, 48, 1904: Ф. Штольц (Zur alptirolischen Ethnologie, 1894—1904) обговорює найновіші праці про найдавнішу людність Ретів, Етрусків, Лігурів. Ц. Інама подає Ein Brauch d. Widumstürmens in Tramin 1681 (357—360).

Z. d. deutschen Vereines f. d. Geschichte Mährens u. Schlesiens, hrg. v. Schober, VII, 1903, VIII, 1904. M. Simböck, D. Iglauer Sprachinsel u. ihre Besiedlung: звістки про число і тип людности, її імена, хати, звичаї і обряди, роди, весіле, похорони, мова, перекази, колонізація і історія. Г. Вельцль, Brünn im XVI Jhrh.: про імена, станові відносини, дома і промисл. К. Бергер, Ein Rechtsvergleich vor d. Bärner Stadtrate im J. 1664 (с. 369). 1904. Бергер, Zur Hexen u. Vampyr glauben in Nordmähren. Гаусоттер, Zwei alte Turmnschriften a. Rothenwald a. d. J. 1673 u. 1716.

Korespondenzblatt d. Vereines f. siebenbürgische Landeskunde, XXVI, 1903. J. Römer, Seit wann kennt man bei uns den Christbaum? — 1828 р. М. Шустер, Pflanzennamen a. Kleinschenk- u. Grosschenk: і їх уживанє в народній медицині. J. Roth, Gespenstersagen a. Gross-Schenk (NN. 17—26): про чарівницї, скарби, вуж ссе вимя корові. М. Ауер, Volkstümliches a. Passbusch: заговори, проклони, пісні. Ф. Серафія, Zwei lateinische Passionslieder d. 14 Jhr. V. Roth, D. Frescomalereien im Chor d. Kirche zu Malmkrog.

Mitteilungen d. Ges. f. Salzburger Landeskunde, XLIII, XLIV, 1903, 1904. Інтересна стаття Г. Вагнера, D. Dürrnberg bei Hallein, Kulturgesch. Abriss (27—78), з життя гірників, де окремих ровдїл присвячено етнографії.

Steierische Zeits. f. Geschichte, Graz, I, 1904. Капфер, Bauwerke u. Strassen a. Alt-Graz.

Argo перестала виходити.

Carinthia, XCIV, 1904.

Zeits. d. Ver. f. Geschichte u. Alterthum Schlesiens, hrg. v. Dr. C. Grünhagen, XXXVII, XXXVIII, 1903, 1904. Breslau. (1903). Feit, Schwerttänze u. Fechtschulen in Schlesien, insbesondere in Breslau (176—233), від найдавніших часів до тепер. К. Вутке, Eine schlesische Magnatenehe d. XVI Jhr. (234—275): інтерна історія подружного життя Курцбаха. Schoenaich, Schlesische Grenzaltertümer (373—378): збирає з актив і хронік звістки про звичаї при відграничуванні: об'їздка, кидане списів, палиць і н., тягане за ніс, бите по устах, бите в лице¹⁾, присяга з землею на голові, обходи в поле, надрізуванне дерева, граничні каміні і могили.

Württembergische Vierteljahrshefte f. Landesgeschichte, XIII, 1904, Stuttgart. B. Klaus, Zur Geschichte d. kirchlichen Verhältnisse d. ehemaligen Reichsstadt Schwäb. Gmünd u. d. von ihr abhängigen Gebietes (66—110, 168—186). W. Zündel, Jenisch in Pfdelbach (202—214): замітки про історію і стан гайної мови зв. Еніш. К. Obser, Ein Spruchgedicht über den Ellwanger Streit v. J. 1521 (305—18): опис і текст. Braun-Wetzel, d. Heidengraben bei Grabenstetten (345—373): має оборонний характер і походить з римських часів. Фромлет, Hällische Dorfordnungen (383—405): громадські постанови, грм. власність, релігійно-моральні обставини.

Neues Archiv f. Sächsische Geschichte u. Altertumskunde, hrg. v. Dr. H. Ermisch, XXIV, XXV, Dresden, 1903, 1904. (1903). Г. Ерміш, Ein Stadtbuch v. Döbeln (доходи, пригоди з поліцією). І. Плянціц, Zur Heiratsgesch. d. Herzogin v. Rochlitz (м. нн. про виправу). Герман Міллер, Das Onomasticum mundi generale d. Dom. Joh. Lindner u seine Quellen — з цінними замітками про всілякі міста. (1904). Деміяні, Sächsisches Edeldzinn (305—314). В додатку поміщений зміст усіх дотеперішніх томів.

Jahrbuch d. Gesell. f. lothringische Gesch. u. Altertumskunde, XVI, 1904. Продовжене і кінець праці Й. Кірха, D. Leprosorien Lothringens, insbesondere d. Metzger L. S. Ladre bei Montigny (56—141). А. Доелл, d. Aquadukt von Jony-aux-Arches u. d. römische Wasserleitung v. Gorze nach Metz (293—315). J. Кеуне описує Altertumsfunde a. d. Flur Sablon (316) подає 49 римських та 8 старохрист. написів і присвячує пильну увагу гробам з паленими

¹⁾ Ще в XIX століттю (1819) доховав ся звичай, що граничний камінь закладав хлопець, який діставав при тім удар в лице. Крім того відтиnano волосє.

гробами і зі скелетами. Незвичайний інтерес має стаття Р. Форрера, *Keltische Numismatik d. Rhein- u. Donaulande* (385—469), над якою одначе не можу задержувати ся. В відділі „Знахідки“ подав Е. Мюсебек *Ein Schmuck-Verzeichniss a. d. 14 Jhr. (470—4)*, Форрер описав камінний молот з Fort-Saint-Blaise (474—3), а Кеуне описав знахідки в Мецу і Лютарингії (477—484). Багато преісторичного матеріалу містить ся в справозданнях.

Beiträge zur Geschichte d. Stadt Rostock, hrg. v. Ver. f. Altk., v. K. Koppmann, 1904, IV, 1. Цікаві Auszüge a. d. Swaren Tafel v. 1419—29 Коппманна і *Luxusordnung f. d. Stadtdörfer v. J. 1421* (при весілях). До тої самої теми належить і замітка Е. Д., *Die Treckel-Tonne d. Schumacher-Amtes* (111) з р. 1583—4.

Schriften d. Ver. f. d. Geschichte Leipzigs, VII, 1904. М. Näbe, *D. vorgeschicht. Besiedelung d. Leipziger Gegend*. Е. Крокер, *Hans Pfriem im Märchen u. im Weihnachtsspiel*.

Mitteil. d. Ver. f. Gesch. d. Stadt Meissen, V, VI, 1903, 1904. (1903). W. Loose, *Beiträge zur Meissner Geschichte* з цікавими причинками про культурне життя (цехи, лавії, плачене аліментів, музиканти, товариства стрільців і т. д. (1904). II. Кірбах, *Urnenfunde am Riesensteine* (N. 4). Е. Пешель, *Eine Skizze d. prähist. Besiedlung d. Elbgeländes zwischen Meissen u. Riesa* (ib.), *Kauffungen, Ein Konkurrenzkampf d. Meissner Apotheke mit einem Meissner Wundarzte a. d. J. 1685*. Radestock, *Zur Gesch. d. Tuchmacherhandwerks in Meissen*.

Mitteil. d. Ver. f. Chemnitzer Gesch., XIII, 1904—1905. Р. Франке, *Sitten u. Unsitten im kirchlicher Leben d. evangel. Sachsenlandes im Jhr. d. Reformation* (1904) і *Chronikalische Reime-reien alter Kirchendiener v. Chemnitz* (1903).

Archiv f. hessische Geschichte u. Altertumskunde за 1903 і 1904, ще не вийшов.

Zeits. d. Ver. f. Thüringische Geschichte u. Altertumskunde, XXIII, 1903, XXIV, 1904. (1903). J. Eichhorn, *D. vor- u. frühgesch. Funde d. Graffschaft Camburg: знахідки м. ин. знаряди, прикраси і кераміка*.

Hannoverische Geschichtsblätter, VI, 1903¹⁾. М. Heyne, *Über d. Badewesen d. Mittelalters* (47, I). *Neueste Funde a. d. ältesten Göttingen* (с. 92 і д.).

Brandenburgia, XII, 1903. К. Pötters, *D. Wünschelrute: про її уживанє*. Е. Лемке, *Hohenzollern- u. andere Fürsten in My-*

¹⁾ 3 Z-schau, 108.

thenbildung: лише матеріал. О. Мюнке оголошує цілий ряд матеріалів і причинків про кляйпову поезію, діточі забави. про кидане сухих галузок на гроби самоубійників, про прислів'я, про Spinnstuben, чудотворну силу води, народні лікп (з р. 1814). Е. Фр., Feuerstein Aberglaube (відновлює пам'ять). Гандтманн, Volkstümliches a. d. Umgebung v. Lenzen a. Elbe: звичаї на Зелені сьвята. Вінклер, Hof- u. Viehzeichen zu Rogaesen. А. Мік, Über steinzeitliche Gräber bei Suckow u. Jagow (6). В. Шуленбург, Altslavische Kulturzustände: все і вся, мітичні появи, сонце, місяць, блудні огники. І. Селльо, D. Roland zu Perleberg u. andere märkische Rolande.

Hessenland, XVII, 1903. Fr. Seelig, All-Hessenland, d. Herz Mitteleuropas: про чеські племена і околиці.

Protocölle über d. Sitzungen d. Vereins f. d. gesch. Göttingens, III, 1903. Гоніт, D. Feier d. Gildenwahl in G. (цікавий звичай). Гайпе, D. deuts. Badewesen im MA. І. Плятнер, Einiges über d. Volkssagen d. Göttinger Umgegend.

Zeitschrift d. histor. Gesel. f. d. Provinz Posen zugleich Z. d. hist. G. f. d. Netzedistrikt zu Bromberg, hrg. von Dr. Rodgero Prümers, XVIII, XIX, 1903, 1904 (332+318). В 18 річнику стаття Бранденбургера про село Гольдав (1—50) в 19 р. стаття W. Bickerich'a, Zur Geschichte d. Buchdruckes u. Buchhandels zu Lissa (29—60), Andersch'a, D. Streit d. Schumacherwerke zu Meseritz u. Schwerin im 17 Jhr. (75—90), E. v. Schönfeldt'a, Aus bewegter Zeit (245—98, польське повстанє в 1793 і 1794), які мають культурно-історичну вартість.

Historische Monatsblätter f. d. Prov. Posen, hrg. v. Dr. A. Warschauer, IV, V, Posen 1903, 1904 (192+202) містять дрібніші статі, але за те частіше стрічаємо поміж ними й етнографічні замітки. В 4 річнику містить Kleinwächter польські пословиці (181—3), 5 річник приносить передовсім статю Кробопа, Beiträge zur Volkskunde d. Pr. Posen, I, II (38—42 і 124—127), в якій подано оповідання про лісовиків і про церковні річи, дзвони з Гембії, хрест в Пакоші, Матер Божу в Великого Славска і в Домбрувки і каплицю в Смогульци. А. Коертх подає Allerlei Volksglauben aus d. plattdeutschen Teile unserer Provinz (149—155): обвиванє дерев соломкою на Різдва, заговорі на біль голови (149), чарівниці спроваджують нещастє (150), зачарованє (150—1), уроки (151), нар. медицина (152), про чарівницю і дідьків (152—5), записуванє дідькови душу, за що дитина вхопить на звої перші уродини, до того матиме наклін (154), свербить рука на гроші (155). В обсяг преісторії належить статя М. Вільке, D. präh. Gräberfeld bei Morakowo, Kr. Wongrowitz (21—24).

Monatsblätter, hrg. v. d. Gesells. f. Pommersche Gesch. u. Altertumskunde, XVII, 1903¹⁾. A. Stubenrauch описує Ein Flachgrab з урною і залізним ножиком в Цахані (1), Цаддах скринковий гріб в Струсові (3), Гаас, Über d. Halbinsel Mönchgut: де подаю м. ин. опис одіжи. Г. Бенцманн, D. Steine im Moor: дідько хоче будувати в озері костел, одначе каміні западають ся, коли когуги засльївали (5). Шуманн, D. Handelsverbindungen Pommern mit d. Süden in vorgesch. Zeit (12).

Baltische Studien, видавані тим самим товариством, VII: 1903. Ф. Тецнер, D. Virchenziner Eide: витяги з кашубської рукописи, що має вартість як причинок до пізнання старших звичаїв.

Archiv f. Geschichte u. Altertumskunde von Oberfranken²⁾, XXII, 1903. Т. Meister, Aus d. Leben eines Bayreuther Lehrers в перед 200 літ, де згадуєть ся ріжнородний етнографічний матеріал.

Jahrbücher d. Ver. f. Meklemburgische Gesch. u. Alt-K., LXVIII, 1903. К. Möller, D. Amt d. Fuhrleute zu Rostock.

Zeits. d. Gesells. f. Schleswig-Holstein. Gesch., XXXIII. Р. Ганзена, Zur Gesch. d. Besiedelung Dithmarschens.

Mitteilungen d. Oberhessischen Geschichtsvereines, XI, XII, 1902, 1903. (1902). Річник 1903 не містить нічо для нас: занотувати може хіба статю А. Гепдінґа Zur Ortsgeschichte v. Grossen-Linden.

Braunschweigisches Magazin, VIII, 1903. О. Schütte, Spruchweisheit d. Buchbindergesellen, наводить приповідки з р. 1698—1717. Г. Гассебраук, Volksleben in d. Stadt Braunschweig vor d. 30-j. Kriege: цікавий матеріал про людність, віруваня, чарівництво, соц. відносини, щоденне житє, звичаї і обичаї.

Quartalblätter d. historischen Ver. f. d. Grossh. Hessen, 1903. Дві статї В. Сольдана про преіст. знахідки (1—2), франконське цвинтарище (1—2), про передіс. домівки в Гессен (3—4). Гельмке дає справозданє про пер. розкопки, Ф. Кофлер про гроби з бронзової епохи в Baierseich. Богато звісток про розкопки. Згадаю ще статю А. Röschen, Muster alten Hufbeschlags.

Zeits. f. d. Gesch. d. Oberrheins, XVIII, 1903. Статї Родера і Гінсбургера про Жидів в Віллінгені і статя II. Альберта, Wetterläuten in Burgheim am Kaiserstuhl (с. 572), з р. 1572.

Neue Heidelberger Jahrbücher, XIII, 1904. М.

¹⁾ Zeitsch-schau, с. 106. ²⁾ Zeitsch-schau, с. 106.

Cantor, Hier. Cardanus. Ein wissensch. Lebensbild a. d. XVI Jhr. (131—143).

Beiträge zur sächs. Kirchengeschichte hrg. v. Dibelius u. Th. Brieger, 17, 1903, Leipzig 1904. О. Дібеліус, Сächsische Kirchen-Gebete u. Lieder aus d. Kriegszeiten d. 17 u. 18 Jhr. (1904).

Dresdner Geschichtsblätter hrg. vom Verein f. Gesch. Dresdens, 1903, XII, 1904, XIII. О. Піхтер, Aufwand eines Dresd. Brautpaares in d. Rokokozeit (1903). Fr. Lüdtkе, D. Überlieferung u. Legende d. Schlacht bei Dresden 1813 (1904, N. 4), O. Mörsch, Mittelalt. Scheffelmass (ib.).

Mitteilungen d. Geschichts- u. Altertumsver. zu Leisnig 1904. Багато причинків до історії культури.

Mitteilungen d. deut. Gesel. zur Erforschung vaterländischer Sprache u. Altertümer in Leipzig, V, 1904.

Mitt. d. Altertumsvereins zu Plauen i. V., 1903—1904. Raab, Aufgebot, Romzug u. Türkensteuer im Vogtlande Ende d. 15 u. Anfang d. 16 Jh., F. Hellriegel, Aus den Akten: „Den Hofzug d. Maurer u. Zimmerleute betreffend“.

Mitteil. vom Freiburger Altertumsverein, 1903, 1904. Кнебель, Rot-, Zinn- u. Glockengiesser Freibergs (1903), id. D. alten Fr. Badstuben u. ihre Bader (1904), Веніглер, Altägyptische Totenfiguren.

Jahrbuch d. historischen Vereins d. Kantons Glarus, 1903, 1904.

Historisches Neujahrsblatt hrg. v. Verein f. Gesch. u. Altertümer von Uri, auf d. J. 1904.

Revue historique Vaudoise, 1903, 1904.

Anzeiger f. schweizerische Geschichte, 1903, 1904.

Der Geschichtsfreund, Mitteilungen d. histor. Vereins der fünf Orte Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden u. Zug. LXIII, 1903. 1904 сатя J. Brandstetter'a, Beiträge zur schweiz. Ortsnamenkunde. D. O. Tschuggen.

Mitteilungen d. histor. Ver. d. Kantons Schwyz, 1903.

Thurgauische Beiträge zur vaterländischen Geschichte, hrg. vom hist. V. d. Kant. Thurgau, 1903; 1904 сатя J. Müller'a, Volkstümliches aus Tägerweilen i J. Thalmann'a, D. Bauernwohnung im mittlern Thurgau.

Züricher - Taschenbuch auf d. J. 1904, hrg. von d. Gesel. für Geschichtsfreunde, 27, 1904.

Obwaldner Geschichtsblätter, hrg. v. historisch-antiqua-

rischen Verein v. Obwalden, 1904: статья Е. Wymann'a, Exorzismen gegen d. Engerlinge.

Basler Z. f. Geschichte u. Altertumskunde, III, 1903, IV, 1904. (1903). Stückelberg, D. Kult d. hlg. Euphrosyna v. Basel.

33 Jahresbericht d. hist. antiqu. Gesel. v. Graubünden 1903 містить статтю Jecklin'a, уміщену також в Anzeiger für schw. Alt.-K.

Archiv d. histor. Ver. d. Kantons Bern, XVII, 1903, XVIII, 1904. (1903). Вельті, Rebweistum v. Twann: виноградні булі в Швейцарії вже в 8 століттю. (1904). Mülinen, D. Glasgemälde von Rapperswyl, J. Wiedmyr-Stern, Archäologisches aus d. Oberaargau, Wiedmer, D. Grabhügel von Subingen.

Beiträge zur St. Gallischen Geschichte, St. Gallen, 1904. T. Schiess, D. Gesellenschiessen zu St. G. im Mai 1527.

Beiträge zur Gesch., Topographie u. Statistik d. Erzbisch. München-Freising, VIII, 1903. М. Фастлінгер, D. Mirakelbuch v. Pürten (1—13): з IX або X ст. Й. Шлехт, D. Altäre d. Freisinger Domes (14—56). Фастлінгер, D. Fr. Turmschatz unter Bischof Konrad v. Sentlinger (1314—22) (57—70): про зваряди і книжки. Р. Гоффманн, Altbayer. Klosterkirchen a. Barock u. Rokokozeit (287—329). А. Linsemayer, Wirtschaftliches a. d. ehemaligen Chorherrnstift Berchtesgaden (330—62): на основі домових книг з 17 і 18 століття.

Z. d. Aachener Geschichtsvereines, XXV, 1903, XXVI, 1904. (1903). E. Pauls, D. Heiligsprechung Karls d. Gr. u. seine kirchliche Verehrung bis zum Schluss d. XIII Jhr. (335—354).

Historisch-politische Blätter hrg. v. Binder u. Jocher, 1904. Stiglmayer, Vom hlg. Berge Athos u. a. Makedonien (11). Шмідт, D. häusliche Leben d. europ. Kulturvölker (134, III).

Quellen u. Forschungen a. italien. Archiven u. Bibliotheken, VI, 1903. В. Фріденбург, Ein Rotalus Familiae Leo X (53—71): з рук. Vat. Cod. Vat. lat. 8598 про двір папи в р. 1514—16. А. da Morto, Ordinamenti militari delle soldatesche dello stato Romano nel secolo XVI (72—133): про організацію і життя папського війська.

Mélanges d' archeol. et d. l' histoire, 1903. S. Gsell, Chapelle chret. d' Henschir-Akhrif (3—25), про старі католическі костели з 6—7 стол. Idem, Chronique archéol. africaine (273—317).

Oberbayer. Archiv f. Vaterl. Gesch., M. 1904, LII.

6. Часописи історично-літературні, фільольогічні і педагогічні.

а) Часописи, присвячені орієнталістиці.

Beiträge zur Assyriologie u. semit. Sprachwissenschaft. Leipzig, 1904, V. Meissner, Neuarabische Geschichten a. d. Iraq (переклад, пояснення і словник).

Zeit. f. ägyptische Sprache u. Altertumskunde, Leipzig XL. Borchardt, Besoldungsverhältnisse von Priestern im mittl. Reich. (2).

Revue égyptologique publiée sous la direction de M. Eugène Revillout, 1904, XI (Paris, 114, 4°) містить докінчене статі Н. Quérin'a, Sérmons inédits de Senouti (15—34), де опубліковано і переклад і працю. E. Revillout, Le Roman — thèse d'un philosophe nihiliste (34—68).

Wiener Zeitschrift f. d. Kunde d. Morgenlandes, hrg. u. redig. v. J. Karabacek, P. Kretschmer, D. Müller, L. Reinisch, L. Schroeder, XVIII, Wien, 1904. N. Rhodokanakis, Eine äthiopische Zaubergebetrolle im Museum d. Stadt Wells (30 і д.): против злих духів, гимн до ангела Phânû'él. L. H. Gray, Literary Studies of the Sanscrit Novel (39—58). I. Гертель, D. Ursprung d. indischen Dramas u. Epos (59—83, 137 і д.). I. Кірсте, Hamsakhyāyikā (130—1): доповнення до статі Гертеля про мудрого лебедя (XVII, с. 349): з початку співали ся епічні пісні одною особою; через те, що поодинокі частини віддавало ся иньшим особам повстала драматична форма. А. Гаффнер, Erinnerungen a. d. Orient (169—184): прогностики на поодинокі місяці, проклони, означене пальців, вичислюване при помочи руки, забава камінними кульочками. W. Caland, Zur Atharvavedalitteratur (185—207). M. Schorr, D. Kohler-Peisersche Hammurabi-Übersetzung (208—240): лихе і з фільольогічного боку, подібно як і з юридичного. R. Schmidt, Revanāradhyas Smaratattvaparakāsikā (261—279): опублікований текст. L. H. Gray, Kai Lohrasp and Nebuchadnezar (291—8). T. Zachariae, Ein indischer Hochzeitsbrauch (299—306): по весілю йдуть молоді ловити рибу в одіж; має се пророче значінє. A. Musil, Die Provincia Arabia von R. E. Brünnow, A. v. Domaszewski u. J. Euting (379—404).

Z. f. Assyriologie, XVII, XVIII, 1903, 1904 (Strassburg, hrg. v. C. Bezold, по 4 зошити). 1903. E. Conti Rossini, Canti popolari tigrari: абіссинські пісні в оригіналі і в перекладі. Nöldeke Th., Indris, ein wahrheitsliebender Prophet im Koran: його прототипом може бути апостол Андрій. Gottheil, A Christian Bahira legend: дальша частина перекладу арабського тексту. Опперт, Jahwe, проти Деліча

і його інтерпретації вавилонських імен. Дайхес С., Talmudische u. midraschische Parallelen zum babylonischen Welterschöpfungsepos. 1904. G. Kewitsch, Zweifel a. d. astronomischen u. geometrischen Grundlage des 60-Systems (73—95): виступає проти системи 360 двій і думає, що перед мірянем було знане числене при помочи пальців. S. Daiches, Zur Erklärung des Hammurabi Codex (202—222). Rossini, Canti popolari tigrari (IV, 50—123, с. 320—386), продовжене. Крім того можна згадати про статтю Гортена про книжку Фарабі і Бекера про повстанє краю Ušr — і Harāg в Єгипті.

Ost- und West, 14, 1904. Wünsche, D. Astralbilder im poet. Schriftum d. A. T. (1). Кутна, D. Gestalten d. Bibel in d. bildenden Kunst (1). Segel, Gott, Welt u. Mensch im jüdischen Sprichwort (2). Bar-Ami, D. jüdische Volkslied (3). Segel, Glück u. Schicksal, Leben u. Tod im jüd. Sprichwörtern (6). Шорр, D. mosaische Gesetzgebung im Lichte d. Codex Hammurabi (7).

Nord und Süd, hrg. v. Landau, CX, 329, 330. Фішер, Talmud u. Urchristentum (329).

Monatschrift f. Geschichte u. Wissenschaft d. Judenthums hrg. v. Dr. M. Brann, 48, Neue Folge, 12, 1904. Caro, Zur Geschichte d. Reichsjudensteuer im 13 Jhr. (70—76), A. Büchler, D. Maultiere u. d. Wagen d. Patriarchen Jehuda (193—208), M. Löwy, D. Paulinische Lehre vom Gesetz (268—276, 321—7, 400—416). З нагоди книжки Міллера пише Feuchtwang замітки Moses u. Hammurabi (385—399). H. Vogelstein, Notwehr nach mosaisch-talmudischem Recht (514—553).

б) Часописи присвячені класичній філології.

Hermes, Zeits. f. class. Philologie hrg. v. Fr. Leo u. C. Robert, Berlin, XXXIX, 1904. O. Jergensen, D. Auftreten d. Götter in d. Büchern — р. der Odyssee (356—382). E. v. Stern, D. Mauerbau in Athen u. d. List d. Themistocles (542—562): автор доказує, що се була лише анекдота, яка стала популярна через неувару Тукидіда. P. Stengel, Zu den griechischen Sacralaltertümern (611—617).

Beiträge zur alten Geschichte, hrg. v. Lehmann u. Kornemann, III, 1903, IV, 1904. (1903). E. Fries, Babylonische Feuerpost (с. 169 і д.). C. L., Babyl.-assyр. Fluchformel im griech. Gewande; зворот *ἐξώλη καὶ γένος αὐτοῦ*. F. Sarre, D. altorientalischen Feldzeichen: в зв'язи з тим стоїть, по думці автора, свастика. C. Fries, Griechisch-oriental. Untersuchungen: автор вказує на деякі паралелі: всезнаючий Протеус і Мардук, мите рук перед їдою і т. д. (1904).

Patsch, Arians Periplus Ponti Euxini. Казаров, Z. Religion d. alten Thraker. Венігер, D. Hochfest d. Zeus in Olympia. Вестберг, Z. Topographie d. Herodot. Продовжене студій Fries'a Feuerpost i Untersuchungen, де зібрані мітологічні паралелі.

Rheinisches Museum f. Philologie hrg. v. Buecheler u. H. Usener, Frankfurt a. M. 1904. 59. Groeger, D. Einfluss des Ω auf d. Composition d. Odyssee (1—33). Е. Ріттерлінг, Epigraphische Beiträge zur röm. Gesch. (55—62, 186—199): каринтійські і напонські написи з часів Нерона. Охе, Zur älteren Nomenklatur d. röm. Sklaven (108—140). В. Зелінські, Zu d. Sprichwörtern d. Römer (149—157, 316—7, 477—478, 605—8): продовжене, дані з всіляких авторів. W. v. Bissing, Zu Useners „Dreiheit“ (160): паралеля з єгипетської рукописи 2 тисячлітія пер. Хр. О. Гензе, D. Kostüm u. Maskenwechsel d. Chors in d. griech. Tragödie (170—185). С. Fries, Alexandrinische Untersuchungen (200—225). Автор доказує зв'язь між мотивами геленізму і орієнтальними, передовсім єгипетськими і розбирає пісні Манероса, грецьку поезію „Наріканє дівчини“, мотив „двері для залюблених“, плесканє при сьпіві, в чім бачить вплив Єгипту. Мюльдер, *Ἐκτορος Ἀναίρεσις* (256—278). А. Радермахер, Baubo (311—3) — виказує зв'язь з сучасним Baubaу, яким страшать дітей, G. Кнааск, Zum Margites (313—6): комічний епос Margites сягає часів римського цїсарства; автор подає розвій мотиву. L. Deubner, Zu den Funden vom Kotilon (473—476); з нагоди статі Куруніотеса. Н. U., Klagen u. Lachen (625—6): жалоба, плач.

Neue Jahrbücher f. d. klassische Altertum, Geschichte u. deutsche Literatur hrg. v. J. Ilberg, VI (XI, XII), VII (XIII—XIV), 1903, 1904. (1903). W. Becher (Eine äsopische Fabel auf einem römischen Grabstein) доказує, що казка про лиса і бузька не має зв'язи з життям померших. С. Fries подає паралелі до мотиву d. schwimmende Haupt. М. Мейер (D. Namenwitz 122—145); кладе більшу вагу на звукові прикмети і обговорює значінє анальоїї і естетичну, психологічну і символічну сторону. А. Deissmann про d. Hellenisierung d. semitischen Monotheismus. К. Тіттель, D. Palast zu Knosos (м. ин. про стрій і казки про Мінотавра). Б. Шмідт, D. Selbstmord d. Greise v. Keos (с. 617 і д.): автор уважає се за пережиток і наводять паралелі. Н. Blümner, D. Märchen v. Amor u. Psyche in d. deuts. Dichtkunst (с. 649 і д.). (1904, 1). Е. Бетте, D. trojanischen Ausgrabungen u. d. Homerkritik (1—11). С. Hülsen, D. neuen Ausgrabungen auf d. Forum Romanum (23—45). R. Petsch, Chor u. Volk im antiken u. modernen Drama (57—79). Е. Дяммерт, D. neuesten Forschungen auf antiken Schlachtfeldern in

Griechenland (112—134, 195—212, 252—279). Ф. Панцер, Dichtung u. bildende Kunst d. deuts. Mittelalters in ihren Wechselbeziehungen. Фр. Куице, D. Legende v. d. guten Tochter in Wort u. Bild (280—300)¹⁾: автор подає розвій легенди почавши від Валерія Максима, обговорює варіанти (gesta Roman., сицил., еспанськ, англ. балаяд і и.) і допускає гадку Köhler'a, що тема (дошка годує батька в в'язниці своїм молоком) походить з Індії. В. Шмідт, A. d. antiken Mechanik (329—351): про Фільона з Виз., Герона з Алекс., що сконструували летючі автомати. О. Лядендорфф, Zum Märchen v. Amor u. Psyche (400): доповнення до праці Блімнера. Ільберґ, A. d. antiken Medizin (401—423): жерела, метода і: характер медиків головно Гіппократа, Галена, Сорана. В. Шмідт, D. griech. Roman. Gegenwärtiger Stand unserer Kenntniss über seinen Begriff u. Ursprung (465—85): те, що миші називаємо романом розложено на 4 роди, історичну, філософічну, драматичну і шмічну прозу. *Δραματικὸν διήγημα* — се любовні оповідання, знає в двох періодах: передсофістичний роман не був ще знаний Роде, лише пізнійший, що починаєть ся від р. 160 по Хр. R. Fritsche, D. Anfang d. Hellenentums (545—73, 609—34): автор обговорює культурні відносини, мітологію, поділ племен і відносини Геленів до Орієнту. K. Reuschel, D. Tannhäusersage (613—667): висказує ся проти мітологічного походження. Fr. Marx, Philoktehefaistos (673—85): переказ про Ф. був лише відгуком міту про лемнійського Гефайста. Н. Reich, D. König mit d. Dornenkrone. (1904, 2). G. Siefert, D. Mythologie d. Waldes (13—38): говорить ся про лісових духів. A. Bömer, Anstand u. Etikette nach d. Theorieen d. Humanisten (223—42, 249—85, 330—55, 361—90) Більша праця, в якій по черві розглянено твори кільканапцятьох гуманістів XIV—XVI ст., латинські розмови учеників і правила звичайности (як вставане, убране, чесане, шмінковане, парфумоване, одіж, прикраси, розмова, їда, гості).

Wiener Studien i Philologus будуть обговорені в дальшім огляді.

в) *Часописи присвячені індогерманській філлогії і порівняльній історії літератури.*

Indogermanische Forschungen, XVI, B, 1904 (с. 532) XVII, 1904/5 (с. 507). Статя Р. Мерінґера, Wörter und Sachen

¹⁾ Про се пр. пор. статі Кнаак'a в Z. f. vrgl. L., 1898, 450 і д. і Kretschmer'a в Z. f. d. d. A. XLIII, 151 і д.

²⁾ Докладніше гл. G. Paris, Legendes du Moyen Age, Par. 1903, і E. Шмідт, Charakteristiken, 1901.

(XVI, 101—196 і XVII, 100—165) буде обговорена окремо, так само, як стаття Шрадера, *Über Bezeichnungen d. Heiratsverwandschaft bei den indogerm. Völkern* (XVII, 11—35). З інших статей лишається до заготовки: Hübschmann, *D. altarmenischen Ortsnamen* (197—190), C. Uhlenbeck, *D. Vertretung der Tenues aspiratae im Slavischen* (93—99), Hermann, *Beiträge zu den indg. Hochzeitsgebräuchen* (373—387) і Schütte G., *Die Schöpfungssage in Deutschland u. im Norden* (444—457). Герман забирає голос з нагоди студій Шрадера і Schrödter a, *D. Hochzeitsgebräuche d. Esten u. einiger anderer finnisch-ugrischer Völkerschaften im Vergleich mit denen der indogermanischen Völker* і вказує на сю обставину, що подібні звичаї стрічають ся не тільки у індоєвропейських і фінських народів. Автор наводить цілий ряд паралель з життя інших народів (пр. Мексиканців) і подає деякі доповнення до питання про становище жінки, подружжя дітей, здержане від полових зносин по весілю і про дівочі ярмарки та вибір судженої. За усі ті замітки треба авторови дуже дякувати: шкода лише, що автор не знає праць Вовка (*Les rites et usages, Svalbarskijtъ обреди...*); тоді-б знайшов не одно те, чого тепер не може зрозуміти.

Anzeiger f. indogerm. Sprach- u. Altertumskunde, 1904 — бібліографічний відділ.

Zeitschrift f. d. vrgleichende Sprachforschung auf d. Gebiete d. indogerm. Sprachen, hrg. v. E. Kuhn u. J. Schmidt, Band XXXVIII, Gütersloh, 1904. J. Franck, *Zur Form u. Bedeutung von pflegen* (132—140). P. Kretschmer, *Xerxes und Artaxerxes* (140—146). Е. Швйцер, *Etymologisches u. grammatisches* (146—150) м. ин. *adulter, stuprum і bacchanal, lupanar*. Hatzidakis *Zur Chronologie d. gr. Lautgesetze u. zur Sprachfrage d. alten Macedonier* (150—154): автор доказує, що Македонці були грецького походження. Edwin W. Fay, *Prometheus in India* (154—5): Māthava O. Lagercrantz, *Eine Wortgruppe bei Verrius Flaccus* (170—176): *androna andrare*. Його-ж, *Latein. Worterklärungen* (177—189): *bubulcus-subulcus, calua* - череп-пугар (*κελέβη*), *grunda-suggrunda*. Педерсен, *Zu d. lykischen Inschriften* (189—207): напис на гробі. Статі Nilsson'a, Льоренца, Бернекера, Сольмзена і Шурміна надіємо ся обговорити окремо.

Beiträge zur Kunde d. indogerman. Sprachen 1903, 1904, XXVII, XXVIII. 1903. Wiedemann, *Etymologien* (індогерм. назви свояцтва і назви груди). A. Torp, *Phrygisches*. E. Nachman-son, *Rhodische Beiträge*. 1. *ἀγαθαὶ νόχαι*. (1904).

Zeits. f. keltische Philologie, hrg. v. Kuno Meyer u. L. C.

Stern, Halle a. S., 1904, V, 1, 2, 1905, 3. Ch. Plummer, Some new light on the Brendan legend (1, 124—141), H. Gaidoz, Sainte Onenne (142—147), причиною до кельтійської радіографії. St., Zwei Tierfabeln bei Dafyda ab Gwilym (416—7), цікаві тим, що Кельти не знають зв'язного епосу. L. C. Stern, D. Märchen von Étain (522—540), одна з найстарших індійських казок в XI століття. Idem, Ossianische Gedichte aus Caithness (550—565).

Revue celtique, XXIV, 1903. Whitley Stokes, The battle of Allen: староірнське оповіданє з рук. 15 ст. Seymour de Ricci, Notes d'onomastiques pyrénéennes: вичислює імена богів і осіб в Corpus inscr. lat. XIII, Anderson одно оповіданє, і його Pennaid Adam. J. Loth, Les douze jours supplémentaires des Bretons et les douze jours des Germains et des Indous і до того праця S. Ricci.

Archiv f. d. Studium d. neueren Sprachen u. Literaturen, CXII, CXIII, 1904. 112. A. Копп кінчить опис і витяги збірки пісень (D. Osnabrücksche Liederhandschrift v. J. 1575 (24). Больте, D. indische Redefigur Yathā-samkhya (d. h. der Zahl, d. Reihe nach) in europäischer Dichtung, 265—276: автор наводить латинські, французькі, англійські і німецькі приклади. J. Wackernell, Eine neue Handschrift d. altdeuts. Passionsspiele in Tirol (130—132): з XVI ст. E. Köppel, Eulenspiegel in England (133): до двох давніх прибуває третя з р. 1600. Л. Йордан, Eine weitere Quelle d. Sachsenkriegs im Ogier (135—144). Він-же, Quellen u. Komposition v. Herzog Ernst (328—343): автор доводить, що поема спочиває на правдиво історичній події, лише середня, друга частина відповідає шестій подорожі Сіндбада до Брусалима. Ф. Розенберг, „D. Schlimm hlg. Vitalis“ v. Got. Keller u. „Thais“ v. A. France (366—384) 113. I. Больте, D. ältesten Fassungen d. Schwankes vom Kuhliede (17—30): автор наводить вірші Regneurs'a de Wael (De vacca), Г. Фольца (Von einem Kw. dieb) з XVI ст. і Eyring'a (з 1601) і подає короткий розвій анекдоти, яку опрацював м. ии. Ганс Сакс в одній драмі. Л. Йордан, Quellen und Komposition von Eustache le Moine nebst Analyse d. Trubert u. Nachweis d. Existenz mehrerer Robin Hood-Balladen (66—100): важна студія до історії староанглійського роману і до його відносин до німецького і романського. Н. Bradley, The Song of the Nine Magic Herbs (Neunkräutersegen) (144—5). Статя Fr. v. d. Leyen, Zur Entstehung d. Märchens (249—269) повинна бути обговорена окремо. E. K. Blümmel, Volkslied-Miszellen (270—296) публікує цілий ряд пісень з старих рукописів, наводить численні варіанти та дає кілька причинків до взаємини між штучною і народною поезією і про вплив нар. пісень на Г. Гаутмана і Лянґбайна. Г. Бухнер, Beiträge zur „Gesch. d. sieben weisen Meister“ доповнює свою

давнійшу статтю витягами з париської рук. N. 8506, Cod. lat. 3855 (бібл. Мацаріна), Egerton N. 2258 і бібл. Mazz. N. 588¹). С. Haag, Antoine de la Sale u. d. ihm zugeschriebenen Werke (101—135 і 315—351). В відділі бібліографії варта уваги стаття Р. Petsch'a, Neue Literatur zur germanischen Volkskunde (159—177).

Zeitschrift f. vrgl. Litg., буде обговорена в дальшій огляді.

Studien zur vrgl. Literaturgeschichte, hrg. von Dr. M. Koch, IV, Berlin, 1904. Н. v. Lessel, Untersuchungen über Anastasius Grüns „Pfaff von Kahlenberg“ (1—48); обговорені м. ин. середовічні жерела, анекдоти і оповідання зі збірки Нігарда (1550): про перші фіялки (18), про голого хлопа (19), п'яний хлоп перебраний за монаха (20), анекдот про те, що хтось робить другого глухим (21, приходить у Гурніцкого), „ein Lied, das ihn nicht nennt“ (22), сподії за церковну хоругву (23), анекдота про черепи (апокрифічна ан., гл. Ebeling, Zur Gesch. d. Hofnarren, с. 13, 14). Р. Toldo дає VI, VII і VIII розділ „Leben u. Wunder d. Heiligen im Mittelalter“ і обговорює небесні візії [49—77; як появляється Христос і святі), Христос і жінки, голуб післанцем (62 і д.), олень з хрестом (63), листи з неба зражують гріх (70 і д.), сила святих (71), сходити за життя до пекла (75 і д.), духи вертають (75)], взнесенє і літанє по воздусі (77—80) а вкінці невидимість, відпирність тіла проти бітя і ран і одеревінє (80—85). Усюди побіч християнських легенд поставлені клясичні, індійські і иньші погляди. А. Neumann, Hebbels Ballade „Liebeszauber“ u. seine Quelle (86—100). W. Moestue, Neue Quellen zu Uhlands nordischen Gedichten (101—3). E. Stemplinger, Horazische Motive in der Flucht d. Zeit (104—115). А. K. Tielo, Aus Otto Gildemeisters Jugend-Übersetzungen (289—294): перекладані народних пісень (з еспанського, португальського, староанглійського і новогрецького). А. Кішпенберґ [d. Sage v. Robert dem Teufel in Deutschland u. ihre Stellung gegenüber der Faustsage (308—333)] доказує, що між переказом про Фавста і про Роберта нема найменшої звязи. Тардель дає в статі Neuere Bearbeitungen d. Sage v. Robert dem Teufel (334 і д.) доповненя до давнійшої студії, оголошеної як 14 зошит Forschungen zur neueren Litg., Мункера (1900) п. з. „D. Sage von Robert d. Teufel in neueren d. Dichtungen in Meyerbeers Oper“. S. Fraenkel (387—8) наводить паралєлю до Боккачієвої історії про три перстені в твору Та'алібі.

Mitteilungen d. Litauischen literar. Gesellschaft

¹) Се доповнює статтю Г. Фішера, Beiträge і т. д., Greifswald, 1902.

Heft 25 (1900), 26 (1901), 27/8 (1902—3). 1900. Lemcke, Ein Beitrag zur Volkskunde Littauens (70—75): автор описує литовські предмети берлінського музею. 1901. A. Bezzenberger, Fünf Dainamelodien (174—9). Януляйтис, Dainos (179—189): 15 пісень з Падубізен. І. Концевич, переклад литовської казки (Abenteuer eines Dummen, 204—208). 1902—3. Януляйтис, Malavenu dainos (270—298): пісні IV, 74—124. А. Куршат, Ein Ausflug nach dem russischen Litauen (312—328).

г) *Часописи присвячені романській фільмології.*

Z. f. französische Sprache u. Literatur, hrg. v. Dr. D. Behrens, Berlin, 1903, 1904, XXV. XXVI. 1903. В. А. Byland, D. Patois der „Mélanges Vaudois“ Louis Favrat's подає кілька оповідань і анекдотів, в 5 і 7 зошитах бібліографію діалектологічних студій у Франції в р. 1892—1902. 1904. J. Haas, Über d. Anfänge d. Naturschilderung im franz. Roman (1—69). На більшу увагу заслуговує стаття К. Ілязера, D. Mass- u. Gewichtsbezeichnungen d. Französischen (95—220), причиною до лексикографії і пізнання перемію поодиноких термінів, в яким використано величезний матеріал і обговорено усі означення мір і ваг. Памяти Гастона Парі присвячена стаття М. Мінскwitz'a (261—88). Другий відділ подає докладну бібліографію (1—299), м. ин. численні праці про пісню про Ролянда (145—163).

Zeits. f. romanische Philologie буде обговорена в дальшому огляді.

Romania, XXXII, XXXIII, 1903, 1904. (1903). J. Porovici, Les noms des Roumains de l'Istrie: істрійські Румуни називають ся тепер славянським іменем Vlah; з початку 19 ст. уживало ся імя Rimgliani; назви Чічі і Чічібері вийшли від Славян. P. Meyer, Recettes médicales en provençal: витяги з рук. XIII ст. G. Kittredge, The Chanson du comte Herniquin: Вальтер Скотт довідав ся про ю з Richard sans Peur. А. Герберт, A new Manuscript of Adgar's Mary-Legends: з XIII ст. F. Lot, La Mesnie Hellequin et le Comte Ernequin de Boulogne — це стоять зі собою в жадній звязи. Г. Парі, Le cycle de la „gagueure“. Автор збирає варіанти оповідання про заклад мужа про невинність його жінки, доказує, що первісно мова йшла про сестру і догадуєть ся, що тема прийшла зі Сходу. (1904). A. Delboulle, Mots obscures et rares de l'ancienne langue française.

Revue de philologie française et de littérature p. p. L. Clédât, XVII, XVIII, 1903, 1904. (1903). E. Casse et E. Chaminade, Vieilles chansons patoises du Périgord: побіч тексту і переклад 27 пісень.

Revue des langues romanes, XLVI, 1903, XLVII, 1904. G. Bertoni, Noterelle provenzali (жпте сьв. Марґарети) і В. Шішмарев, Vie provençale de S. Margherite: по рукописи XIV ст.

Berliner Beiträge zur german. u. romanischen Philologie, veröf. v. Dr. E. Ebering, XXVII, German. Abt., N. 14. Otto Auer, Über einige Dramen Nathaniel Lee's mit besonderer Berücksichtigung seiner Beziehung zum französ. heroisch-galanten Roman. Berlin 1904 (с. 1—103).

Erlanger Beiträge zur englischen Philologie v. vrgl. Literaturgesch. hrg. v. H. Varnhagen, Erlangen, 1904, XVI.

Romanische Forschungen, XVI, Heft, 1—3, 1904. Передовсім може нас тут заінтересувати ширша праця Ф. Кравса, Die Volkskunde in den Jahren 1897—1902, Berichte über Neuerscheinungen (с. 151—320), що служить продовженням його „Allgemeine Methodik der Volkskunde“ (Kritische Jahresberichte über die Fortschritte der roman. Philol. IV) де до спілки з помершим Шерманом обговорено літературу з років 1890—1897. Нова праця Кравса значно перевищує першу багатством матеріялу, але не різнять ся нічим способом критиковаля. Дуже добре зробив автор, змінюючи заголовок Methodik на звичайний „Berichte“, через що не потребуємо ставити до книжки за великих вимогів, а з другого боку не можемо їй відмовити методичности. У Кравса використана багато зах. евр. література, а попри-се також і славянська, спеціально-ж полуднево славянська. На жаль треба піднести, що про український фольклор не багато знайдець ся у нього: поза творами Ю. Яворського не знає автор нічого більше, навіть видавництва Наукового Тов. ім. Шевченка. Сподіємо ся, що се стало ся лише з технічних причин і що дальший огляд принесе звістки і про нашу етнографію. З иньших статей варті уваги праці A. Andrae, Das Weiterleben alter Fabeln, Lais, Legenden und anderer alter Stoffe (321—353), Jordan'a L., Über Entstehung und Entwicklung des altfranzösischen Epos (354—370), які ще будуть обговорені. Max Gross займаєть ся найстаршою французькою римованою хроїкою „Estorie des Engles“ в статі Geffrei Gaimar. Die Komposition seiner Reimchronik und sein Verhältniss zu den Quellen (1—136). O. Nobiling дає „Vierzeilen aus dem brasilianischen Staate St. Paulo“, де побіч тексту описаний і діалект (137—150). M. Huber публікує по раз перший „Visio Monachi de Eynsham“ (641—733), що дає дальші причинки до численної літератури про хождения по пеклі, чистилищи і небі. Автор заповідає про се окрему студію.

д) *Часописи з обсягу германістики і англїстики*

Z. f. deut. Altertum 1904, 47 (35). Franck, Überlieferung d. Hildebrandliedes (1—55). Мух ідентифікує Undensakre в оповіданю у Saxo з Унтерсбергом (67—72). Вінтерфельд, Rythmen u. Sequenzen Studien (73—100, 321—399) м. н. важнійша для нас частина „західноєвропейське свідoctво про *ἕννοϛ ἀκαιοτοϛ* грецької церкви“ в рукописі цюрихської бібліотеки. Воер, Finnsage u. Nibelungensage (125—160): автор каже м. ин., що не знайшов найменшого сліду мітичних переказів. Zwierzina, Bruchstücke v. Flecks Floire (161—182), відкриті в Фрауенфельді, Blöte, I, D. Schwanenritterpassus in einem Brief des Guido von Beizoches (185—191), з XIII столітя. Гаген, Untersuchungen über Kiot. III. (203—224), теологічне знанє в Парсівалі, сліду арабської науки, до історії Сходу, Парсіваль і переказ про сьвященника Івана. Бөрнт, Teschener Bruchstück einer mhd. Spruchhandschrift (237—241), з 14 столітя. К. Schiffmann, Bruchstücke v. Philipps Marienleben (242—6) з бенедиктинського монастиря сьв. Павла в Каринтії з XIV ст., зближуєть ся до тексту віденської надвornoї бібл. (2799). Meissner, D. Geschichte vom Ritter Tidel u. seiner ungetreuen Frau (247—267): автор доказує, що Tidelssaga годить ся докладно з 4 оповіданєм в Strengleikar, а тим самим з lai de Bisclavret Marie de France; самі версії оброблюють тему: жінка зраджує чоловіка, що бігає час від часу вовулаком. Zwierzina і Еллінек, Erec u. Lancelot (267—271). Грінберґер дає тепер нові доповненя до своєї давнійшої праці D. nordischen Völker bei Jordanes (272—276). Schönbach, Bruchstück des Jüdel (277—280) з бібл. в Зейтенштеттен. F. Vogt, Bruchstück einer niederd. Handschrift des Freidank (284—289). E. S. дає поправки Zur Kritik des Linzer Entechrists (289—290). E. Schröder, D. Epilog der Eneide (291—301). J. Wiegang описує і публікує Ein Iweinfragment aus Sigmaringen (301—304). E. Мартін дає Eine lateinische Quelle d. deut. Minnesangs (319—320), а то твір Андрія „capelanus regius Francorum“, „De amore“ з 12 ст. Боне, Zwei Bruchstücke mittelhd. Gedichte (421—430). Автор описує і видає фрагменти епоса з Вірцбургі і фрагменти поезій Ернста. Dieterich J., De Henrico (431—446), Schönach, Brünner Fragment d. Strickers Karl d. Gr. (446—8). Річник 1903 буде обговорений пізнійше.

Anzeiger f. d. Alt. u. d. Lit., 1903, 1904, приносить цілий ряд рецензій і дрібних заміток, м. ин. кореспонденцію Грімма.

Z. f. deuts. Philologie, 1904. R. Prietsch, Aus deuts. Handschriften d. kön. Bibl. zu Brüssel (58—86 і 371—387); в продовженю праці описано між иньшим деякі проповіді і трактати Eckhart'a, вірш про 7 болів Божої Матери (81—86), Gevatter Tod (371—2)

і пасії про Дороту (375—384) та Катерину (384—387). Цікавий матеріял містять ся в посланію Еберліна, опублікованім А. Götze (Ein Sendbrief Eberlings v. Günzburg, 145—153). А. Hauffen присвячує дві статі культурно-історичним відносинам в часі реформації (Zu den reimdichtungen d. Johannes Nas, 154—172 і 445—472) і обговорює деякі неванні твори Наса, Centurii, Anatomia Lutheranismi, перерібки евангельських духовних пісень і Ecclesia militans, що мають вартість і для етнографа. R. C. Voeg дає статю Kritik der Voluspá (289—370), E. Petzet, Bruchstücke einer Handschrift d. Jüngerer Titulrel (433—445), з 14 столітя, з гейдельберзької рукописи, J. Knepfer, Eine alte Verdeutschung lateinischer Sprichwörter (128—133 і 387—390) з 16 столітя.

Beiträge zur Geschichte d. deuts. Sprache u. Literatur. Unter Mitwirkung von Her. Paul u. W. Braune hrg. v. Ed. Sievers. Halle a. S. 1903, 1904, XXVIII, XXIX. 1903. E. Sievers, Zum Beowulf. M. Niemeyer, D. Iweinfragment C. 1904. O. Freiberg, D. Quelle des Eckenliedes (1—79): автор добачує французький вплив і догадуєть ся, що франц. прозове оповіданє з XIV ст. „Le Chevalier du Parregau“ спочиває на затраченім фран. оповіданю, з якого виїшла також пісня про Дітріха. F. Vetter, Über d. zwei angeblich 1522 aufgeführten Fastnachtspiele Niklaus Manuels (80—117): аналіза обох творів. G. Ehrismann, Zur althochdeut. Literatur (118—126): автор доказує, що твір „De Henrico“ треба зачисляти до кінця 10 ст. або до початків 11. Sievers [Zum Beowulf (305—331)] звертає ся против виводів Траутмана і виказує його самовільний спосіб трактованя теми. Юнк В., D. Überlieferung v. Rudolfs v. Ems Alexander (369—469): автор обговорює, порівнує, а в части і видає нову рукопись брусельської бібліотеки, через що вартість монахійського тексту захитана. В. Гельтеп, Zu den altostniederfränkischen Psalmenfragmenten den Lipsius'schen Glossen u. s. w. (470—478). В справі Беовульфа забирає Sievers іще раз голос (560—576).

Z. f. d. Wortforschung hrg. v. Fr. Kluge, V, Strassburg 1903/4 (345), VI, 1904/5. 1903. Matthias, Wielands Aufsatz: Demoiselle oder Fräulein (23—58). Seidenadel E., Frauenzimmer (59—98). Chrismann G., Dutzen u. Ihrzen im Mittelalter (127—220), докінчене поважної праці, що друкуєть ся від першого річника. E. Wülffing, Spieltage (278). Штрекель (Köse, Käser, Kosch, 279—286) доказує, що нім. слово „Köse“ (Gestell zum Trocknen d. Feldfrüchte) славянського походження, подібно як і слово Kosch. В статі розкинено багато інших етимологічних заміток. 1904. Kluver, Marzipan (59—68): слово від назви візантійської монети; як подає K. Кант в Zur bösen

Sieben (98—99) приходить сей термін вже в р. 1562 як імя карти до граня. Фельдман, *Modewörter d. 18 Jhr.* (101—118, 299—353). Мікколя виводить імя Німець з *Nemetes* (372—3).

Jahrbuch d. Vereins. f. niederd. Sprachforschung, XXIX, 1903. R. Sprenger, *Versuch eines Quedlinburger Idiotikons*: між пньшим діточі рими, пословиці, забави і т. д.

Korrespondenzblatt d. Ver. f. niederd. Sprachf., XXIV, 1903. Ф. Шульц і Вальтер, *Symbolische Anwendung d. Kusses*. Статі Voigt'a, Walther'a і Pfaff'a про Panteleonsfest (28/7). E. Schröder, *Bankrese*: причинки до 16 історії Ейленштійеля. Sprenger, Öfele і Borchling, *Zeichen d. Todes*. Sprenger, *Zum Volksaberglauben* (ворожити, чи вийде ся замуж). E. Schüddekopf, *Zur Anfrage N. 3 in XXIV*, S. 61: наводить паралелі по пісні „Es ging ein Mädchen in d. Stadt d. Äpfel zu verkaufen“.

Zeitsch. f. hochdeut. Mundarten, hrg. v. O. Heilig und Phil. Lenz, IV, V. Heidelberg, 1903, 1904. (1903). В. Унзельд, *Schwäbische Sprichwörter u. Redensarten*: мужеські лайки. Г. Вебер, *Kinderreime a. Eichstädt u. Umgebung*: 28 чисел. О. Мейзінгер, *Lexikalische Beiträge a. Rappenaу*: людова етимологія, поговірки. 1904. Н. Klenz, *Zu „Goldschmieds Junge“*: кілька доповнень. G. Schöner, *Spezialidiotikon d. Sprachschatzes v. Eschenrod* (Oberhessen) де наведено м. ин. гарну збірку прізвищ, імен власних, географічних і т. д. В. Унзельд подає продовжене збірки „Schwäbische Spr. u. Red.“ (25—29).

Zeitschrift d. allg. deut. Sprachvereines, hrg. v. Oskar Streicher, 1903, 1904 (Berlin), XVIII, XIX. (1904). E. Behaghel, D. Glück. *Die Wandlungen u. d. Auffassung u. Benennung* (копець), 3—10). К. Гомолінські, *Milieu* (33—37, 72—75). М. Böhm, *Dorpater Studentendeutsch* (68—72, 99—103): багато слів перенято з російського. Körholz, *D. Katze im Sack kaufen* (177), з забобонів.

Göthejahrbuch, XXIV, 1903, XXV, 1904. (1903). E. Лінманн, *Sagengeschichtliches zur Helena*: Тертуліян і т. д. (217—9). E. Hoffmann-Krayer, *Zu Göthes Gedicht „Muth“*, зворот нар. пісні „Krach Herz u. brich nit“.

Chronik d. Wiener Göthe-Vereines, red. v. R. Payer v. Thurn, XVIII.

Euphorion 1904, XI. *Euphorion* дає все багато місця етнографії, одначе сей річник приносить значно більше, як звичайно. К. Drescher (Noch einmal der „Hürnen Seufried“ des Hans Sachs, 1—22) забирає голос з нагоди студії п-ї Стеффен (X, 505 і д.) і відкидає її результати. А. Hauffen продовжує свої *Fischart-Studien*

і обговорює тепер духовні пісні і псалми (VII, 22). Фішарт написав 36 дух. пісень між тим найбільше псалмів; автор показує, що він тримався старих вірців, німецьких і латинських і виловлює усе особисте і оригінальне (22—65). А. Jeitteles публікує „Drei volkstümliche historische Lieder“ (81—90), а то пісню про Фридриха Великого і Івана в Непомук та похвальну пісню Марії з згадкою про М. Тересу і Йосифа. S. Носк описує збірку летучих листків з Мінхен в статі *Österreichische Türkenlieder (1788 - 1790)* (90—103). М. Мурко доказує в статі „Eine Jacob Grimm fälschlich zugeschriebene Rezension serbischer Volkslieder“ (106—120), що автором рецензії другої частини Караджича був Коппгар—(Wien. Allg. Litz., 1816, N. 20, 21). О. Сімен подає середньовічну любовну пісню з 15 або 16 століття з рукописи мійської бібліотеки в Цвікау (141—2). К. Enders, *Zur Geschichte des Gaudeamus igitur* (381—406). А. Корр дає доповнення до своєї статі (VIII, 353 і д.), *Deutsch. Volks- u. Studentenlied* (503—515). Вкінці стаття Вендрота, *Hondorff als eine Quelle d. Faustbuches* (701—5).

Abhandlungen hrg. v. d. Gesell. f. deuts. Sprache in Zürich, 1904, X.

Germanistische Abhandlungen hrg. v. Fr. Vogt. Breslau 1904, Heft 21, 22, 23. 21. J. Klapper, *D. St. Galler Spiel von der Kindheit Jesu* (1—129): автор публікує текст, обговорює вітчину, час повстання рукописи і оригіналу і подає літературно-історичні розсліди про жерела твору. 22. J. Wiegand, *Stilistische Untersuchungen zum König Rother* (XI+209). Дуже гарна студія, в якій м. ин. представлено усі фігури і тропи. 23. W. Arndt, *D. Personennamen d. deut. Schauspiele d. Mittelalters* (X+113): м. ин. імена дідьків, а далі імена Жидів, рицарів, королів, жовнірів, хлопів і інших станів з оглядом на їх походжене.

Anglia, XXVII, 1904. Ег. А. Сок, *Interpretations und Emen-dations of Early English Texts. III* (218—237). W. Heuser, *With an and an J.* (283—329): надруковано 4 церковні пісні в 14 століття, в яких змальовані деякі моменти з життя Христа в епічно-ліричній тоні. В статі *Ave Maria* (320—330) публікує той сам автор пісні про Марію з XIV ст. Eleanor Prescott Hammond, *Lydgate and the Duchess of Gloucester* (381—398). Grienberger, *Zu den Inschriften des Clermonter Runenkästchens* (436—449). О. Ріттер оголошує *Zwei unbekannte Fassungen des Sir John Barleysorn* (450—2) з рук. балтійського музею. Дуже цікава праця J. J. Dickenmann'a, *D. Nahrungswesen in England vom 12 bis 15 Jhr.* (453—515) написана на основі середньоанглійських жерел. Автор входить в подробиці але спеціальніше

обговорює уживанє і приладженє мяса, яєць, ростиинних страв і коріня та напиктків. Можна сподівати ся, що автор розпочав отсим серію подібних праць і що дасть з обсягу англійської історії культури подібну книжку, як Гайне з обсягу німецької (D. deut. Nahrungswesen, Leip. 1901). E. Wülfing, D. Bild u. die bildliche Verneinung im Land-Troy-Book (555—89): зібрані образи з англ. оброблення троянської війни з XIV—XV ст. До того прошу порівняти статю Hein'a „Über d. bildliche Verneinung in d. mittlengl. Poesie“ (Anglia XV).

Englische Studien, XXXIV, 1904 (456). Фольклєрови тим разом не пощастило ся.

Jahrbuch d. deuts. Shakespeare-Gessellschaft. hrg. v. A. Brandl u. W. Keller, XL, Berlin 1904. З поміж статей, що часто входять в обсяг фольклєору і історії культури, заслугує на увагу передовсім студія M. Gothein, D. Frau im englischen Drama vor Sh. (1—50); авторка зачинає від жіночих типів в містеріях, анекдотах і найстарших комедіях, а далі переходить до часів перед Шекспіром, заглядаючи всюди і до його творів. Поодинокі типи і мотиви представлені в звязи з продуктами иньших народів і часів, прим. жіпка „Kupplerin“, мотив про перебиранє (34 і д), чарівницї, мотив невинности і т. д. H. Reich, D. Mann mit dem Eselskopf. Ein Mimodrama vom klassischen Altertum verfolgt bis auf Sh. (108—129): дуже цінна розвідка. A. Брандль подає звістки про Englische Komödianten in Frankfurt a. M. (229—231).

е) Педагогічні часописи.

Zeitschrift f. deutschen Unterricht, hrg. v. O. Lyon, XVIII. A. Denecke, Sittengeschichtliches a. Abraham a Santa Clara (104—123): жите Віденців не дуже гарно представлено. A. Andrae, Zu Goethes „Zauberlehrling“ (141—2): автор подає кілька німецьких оповідань про чарівників. K. Müller, Wenn d. Himmel wär Papier (142—3): подані нові доповнення, м. ин. новогрецька і сербська пісня. A. Andrae, Zu F. W. Webers Gedicht „Andre, denen Leid geschehen“ (209—216) — до теми: мати вертає по смерти до дітїй наводить автор паралєлі з нар. поезії. B. Hoffmann, Volksetymologisches von d. deutsch franz. Grenze (246—251). J. Küffner, Morgen ist auch ein Tag (273): паралєлі до (XVI, 709 і XVII, 530) тої пословиці. G. Fuchs, D. Weltpreis d. Teufels. Ein Beitrag zur Faustlit. (330—2): дїдка ошукано. A. Andrae, „Spuckabergglaube“ bei Heine u. sonst (333—4): наведено ряд даних з старих і нових часописей. Ваглер, Zur Übersetzungsliteratur (339—342): автор дає доповнення до статї Грінвальда в Z. f. d. d. U. 1902, 601 і д. K. Warmuth, D. deuts.

Volkstum (398—403): з нагоди книжки Meyer-а подана характеристика Німців. P. Weizsäcker, Zu d. Redensart „Viel Geschrei u. wenig Wolle“ (413—4); автор цитує замітку з Менцеля, Gesch. d. Deuts. 5 Aufl., 229, де пословицю причеплено до дідька. R. Laube, Eine Schilderung d. Hoffeste im Nibelungenliede (462—487 i 566—581): культурно-історична студія. Г. Віллєрт, Über bildliche Ausdrücke (506—510) м. пп. про die böse Sieben. K. Sprenger, C. Arndt über d. Tellsage (518—519). P. Weizsäcker, Sage u. Geschichte in G. Schwabs Mahl zu Heidelberg (591—595). A. Heinze, Familienlegenden (604—6): легенди для виясненя назвиск і думка Нічше про його польське походженє. A. Wünsche, D. Tierwelt im Bilderschmucke d. alttestam. poetischen Schrifttums (634—653, 704—719 i 764—785): докладний збір матеріялу. G. Pflugk, D. Kukuck im deuts. Volkslied (720—728): автор наєодить м. пп. одну українську пісню (Зелена діброва...) на доказ, що у Славян голос зазулі сумнійший.

Zeit f. österreichische Gymnasien, LIV, 1903, LV, 1904. (1903). K. Шіфманн, Heldensage u. Namengebung (193—200): автор обговорює історію германських імен. P. Мерінгер, Zur indogerm. Altertumskunde (385—401): з нагоди Reallexikon Шрадера. E. Fait, Reiseeindrücke u. Kulturbilder a. Makedonien u. Altserbien (865—89). (1904). Кукуля, D. angebliche Jahrtausendfeier d. Dianatempels v. Ephesos Калініка, Troia. Цирніаєт, Über d. Wachstum d. Schüler.

Blätter f. d. Gymnasialschulwesen, München, XL, 1904, XLI, 1904.

D. humanistische Gymnasium, Heidelb., XV, 1904.

Gymnasium, Paderborn, XXII, 1904.

Lehrproben u. Lehrgänge a. d. Praxis d. Gymn. und Realschulen, Halle, 1904.

Pädagogische Blätter, hrg. v. Muthesius, 1904 містять статю Schiele, Brauch u. Spiel in Lied u. Reim.

D. deutsche Schule, VIII, 1904.

Monatsblätter f. höhere Schulen, III, 1904.

D. praktische Schulmann, LIII, містять статю J. Sahr'a D. Volkslied im Wendepunkte unserer Literatur um 1773.

Pädagogische Blätter v. Kehr, hrg. v. Muthesius, 1904.

Pädagogische Studien, XXV, 1904.

7. Часописи мішаного змісту (етнографія, географія, історія, фільольогія, історія культури).

Iduna. Monatschrift f. Volkstum u. Kunst. Forts. d. deuts. Zeits. Begründet u. herausgegeben v. E. Wachler. VI, 1903—4.

Weimar 1904. R. Francé, D. Fall d. deuts. Heidentums (5—14). Ф. Фішбах, Beitrag zur Deutung d. Legenden im Harz u. Riesengebirge (52—3). Böhmel, Bauernhochzeiten d. Werrägaues bei Berka mit ihren Nachklängen german. Vorzeit (298—303, 402—4, 456—9, 517—22). D. Feuer im german. Brauchtume (508—513). Edda... ihre Heimat u. ihre Beziehung zu unsern Harzfestspielen (396—401). Антімарус, Mysterien u. Dämonomagie (433—9). R. Francé, D. Wurzeln d. deuts. Aberglaubens (481—7). Фішбах, Schöpfungsmythus d. Edda (504—7).

Mitteilungen d. deut. Ges. f. Natur u. Völkerkunde Ostasiens, IX (H. 1—3), 1904. Коганей містить статтю Über d. Urbewohner v. Japan, Шіллер, Japanische Geschenksitten.

Globus, LXXXV—VI, 1904. 85. Антропология заступлена слабо, бо тільки одною статтю Lehmann-Nitsche, D. dunklen Hautflecke d. Neugeborenen bei Indianern u. Mulatten (297—301). Більше статей присвячено преісторії: Lustig, D. Trichtengruben von Zopfenberge in Schlesien (85—89), Альсберґ, D. ältesten Spuren d. Menschen in Australien (109—112) в третичній епохи або в переходовій до ділювію, Mehliis, Eine zweite neolitische Ansiedelung im Hasslocher Walde u. ihre Keramik (189—190) і його, D. Nekropole im Benzenloch bei Neustadt a. H. (388), Гаґен, D. ält. Spuren d. Menschen in Australien (256—7) в нагоди праць Альсберґа, Кребс, Streiffragen urgeschichtlicher Bautechnik (293—4, каміньоломи), Шмідт, D. Frage nach d. Bedeutung d. Fussabdrücke d. austral. Tertiärmenschen (323), до статі Альсберґа. Найбільше статей етнографічного змісту: з тих одну Кайндль, D. Hochzeitsfeier bei den Ruthenen in Berhomet am Pruth (281—289), обговорю окремо. З інших вчисляю тільки самостійні, поминаючи короткі реферуючі замітки, між ними і про збірку билін Овчукова (380) і Гуляєва (392). А. Вінтер дає переклади трьох російських причитаній в статі Totenklagen d. Russen (388—9), Тецнер описує жите і бутє Хорватів (D. Kroaten, 21—26, 37—42), а спеціально їх культурне жите, заговори, домн, одіж, деякі звичаї (весіле, похорони [лишати страву на гробах, плачки], Різдво й інші свята, забави, посестримство), моральні погляди і устну словесність. Коротка але богата змістом стаття F. v. Gabnaу'a, Ungarische Kinderspiele (42—45, 60—63) — більшість забав можемо подибати у всіляких інших народів, переважно навіть в тій самій формі; у автора находимо опис забави в кружальце (Kreisel), що знана приміром загально на віденській бруку; в пінґа, а далі такі забави: кидати кульочками в отвір, підбивати гузкн або гроні в ямку, проца (Tschuisl), вироблювати бика з кісточок, гука, пускати орла, носити вітрівку (Windradl), фуркальце

(Dreher), небо і земля, виробляти птахів, кораблі, бавити ся в розбійників і жандарма, купця і коня, вовка і вівцю, в пилку; вкінці описує і обговорює автор практичні забавки. Н. Klose представляє *Industrie u. Gewerbe in Togo* (69—73, 89—93). Енгельгардт докінчує статтю *Eine Reise durch d. Land der Mwele u. Esum, Kamerun* (73—77) а *Gentz Beiträge zur Kenntniss d. südwestafrikanischen Völkerschaften* (79—82), Raum пише *Über angebliche Götzen am Kilimandžaro* (101—105). Давід *Über d. Pygmäen am oberen Ituri* (117—9), Філіппі, *Über d. Nationalität d. Südamerikaner, insbesondere Chilenen* (116—7). Loof про *Erdbütten in Holstein* (169—170), Bielenstein про *Kochen u. Kesselhaken d. alten Letten* (181—3), Gentz про *Ovambos* (205—8), Fehlinger про *Tepecano Indianer* (292—3), Seler про *Archäologische Untersuchungen in Costa-Rica* (233—9), Фішер про *Eine altmexikanische Steinfigur* (345—8).

86. Вичисляю лише праці поважніші і інтересніші. Позаєвропейськими народами займають ся статі Гуттера, *Völkergruppierung in Kamerun, Gaŕena* (24—30) D. Gajos auf *Sumatra, Гана, Neues über d. Kurden* (31—32), Шмідта про ткацтво (*Aus d. Ergebnissen meiner Expedition in das Schinguquellgebiet*, 119—125), Niehus'a *Zuckerfabrikation d. indischen Bauern* (167—171), Давіда, *Notizen über d. Pygmäen d. Ituriwaldes* (193—198), Лєспєра, *D. Baluë- oder Rumpiberge u. ihre Bewohner* (337 і д.). Сh. Henning розсліджує *d. Sumerische Grundlage d. vorderasiatischen Schöpfungssage* (46—49, 58—61), Meyer подає *Neue Mitteilungen über Nephrit* (53—5), Гольдцігер наводить деякі *Orientalische Baulegenden* (95—96). Між иньшим стрічаємо тут легенду про короля, якому судить ся аж тоді вернути ся на престол, коли возьме золотий хліб з желізного престола. Король служить за пастуха і бере раз жовтавий хліб на желізній лопаті: так сповнюєть ся пророцтво. К. v. Steinen ілюструє *Ausgrabungen am Valenciasee* (101—108), Preuss дає статтю *D. Ursprung d. Menschenopfer in Mexiko* (108—119), Krämer оцінює *Wert d. Südseekeulen f. Völkerbeziehungen*, Лявфєр, *Religiöse, Toleranz in China* (219—220). До нас належить справозданє Кайндля про найновіші праці в обсягу етнографії в Галичині, Королівстві польськїм і на Україні. В обсяг славянської етнографії входить стаття Тецнера, *Zur Volkskunde der Serben* (85—91), в якій обговорено стрій, збряди, дїм і народню поезію Сербів. А. Маур обговорює *D. vorgeschichtlichen Denkmäler v. Sardinien* (133—137), Гільберт О., *Babylons Gestirndienst* (225—31), Вайнберґ дає статтю *Prähistorische Feuersteine u. d. neolitische Mensch in Baltisch-Russland* (231—236) і *D. Syrjänische Pam-Kultus* (259—261). Т. Preuss містить

розвідку D. Ursprung d. Religion u. Kunst на основі мексиканського матеріялу (321—327, 355 363, 375—9, 388—392).

Der ferne Osten, Illustrierte Z. zur Verbreitung d. Kenntniss d. Kultur u. d. Verhältnisse Ostasiens, hrg. v. C. Fink, Shanghai 1904, II, 1903 - 1904. Статі входять в обсяг історії культури в найширшій значіню того слова: побіч того багато етнографічних заміток і перекладів з орієнтальних літератур. П. Отто подає Einiges über chinesische Lieder aus d. Zeit d. Dynastie Sung (16—17), з р. 420—79 по Хр. Про хінську музику пише Т. Richard (101—113), про хінські вахлярі Е. Ruhstrat (121—2).

Finnisch-ugrische - Forschungen. Zeit. f. fin.-ugr. Sprach- u. Volkskunde nebst Anzeiger.. hrg. v. E. Setälä u. K. Krohn, Helsingfors, Leipzig 1903, 1904, 6 зошитів. Anzeiger приносить докладну бібліографію за 1901 рік (1903, I, II) і статю Й. Гурта, Über die Bleskauer Esten oder d. sogenannten Setukesen (1903, III, 185—205), в якій описано жите і быте Естонців Псковської губернії (релігія, обряди, школа, одіж, прикраси, будівлі, занятя, пожитя, народня творчість, музика, характер, моральність). Самі розсліди містять довші, самостійні праці, які переважно дотикають етнографії. Krohn доказує в статі „Die Freierei der Himmelsrichter“, що сей гарний епізод Калевали не має в собі нічого мітичного і являє ся лише простою поетичною видумкою, що могла повстати між 14 а 16 столітєм. Grotenfelt Kustawi зіставляє естонську Kalevipoeg і фінську пісню про Куллерво з германським циклем про Германариха і доходить до результату, що Фінці запозичили тему у Германців. (D. Sagen v. Hermanarich u. Kullervo, ib. 45—61). Setälä дає початок інтересної статі Kullervo — Hamlet (61—97), де подано поки що огляд жерел і версій Гамлета. Річник 1904 приносить з статі Крона, що усі займають ся Калевалою: D. Geburt Väinämöinens (11—19), D. Fundorte d. epischen Gesänge d. Kalevala (112—117) з мапою і Väi... Ritterspruch u. Abschied (118—133). Вкінці лишаєть ся до заготованя статя Salminen Väinö, D. Bedeutuog D. E. Europaeus in d. Geschichte d. Einsammlung finnischer Volkspoesie (134—150).

Alemannia. Z. f. alem. u. fränkische Geschichte, Volkskunde, Kunst u. Sprache, hrg. v. F. Pfaff, Freiburg i Br., IV, V, 1903, 1904. (1903). Р. Beck, D. Husaren-Menzel (152—160): житєпись визначного військового начальника в часів Марії Тереси і його популярність в народній поезії. L. Sütterlin оголошує рукописну збірку з XVIII ст. з рецептами проти всяких педуг (пропасницї, уроків, жовтачки, колюк, кашлю і п.). Культурно-історичний інтерес мають статі R. Krebs'a, D. Weistümer d. Gotteshauses u. d. Gotteshausleute v. Amorbach (192

—242) і M. Thamm'a, *Nachberger Hofordnungen d. XVI Jhr.* (242—261). (1904). Інтересна стаття E. Бльохера, A. d. *Sprachleben d. Wallis* (83—114), з якої виходить, що поняття наріч і мова не покривають ся і що студіюване мішаних діалектів заслуговувало б на більшу увагу. Остаєть ся до занотованя копець праці Thamm'a (115—130), коротка замітка Пфаффа, *Zur Volkskunde in Baden* (159—160).

Forschungen zur deutschen Landes- u. Volkskunde, hrg. v. Dr. Kirchhoff, XV, 1904 (Stuttgart). Статі географічного змісту.

Beiträge zur Landes- u. Volkskunde in Elsass-Lothringen, Strassburg, XXIX, 1904.

Archiv f. Kulturgeschichte, hrg. v. Steinhausen, II, 1904. P. Dahms, D. *Beizjagd in Altpreussen* (1—19). W. Friedensburg, D. *italien. Priesters u. Theol. Vinc. Laurefizi Reise durch Deutschland, d. Niederlande u. England (1613)* (26—37): збірка заміток про тодішнє житє, курєнє тютюну. Й. Кяєппер, *Ein deuts. Jesuit als medizinischer Satiriker* (38—59): замітка про культурно-історичне значєнє твору v. Baldes *Medicinae gloria per satiras XXII asserta (1651)*.

D. *Kultur. Zeits. f. Wissenschaft, Literatur u. Kunst*, hrg. v. d. Leogesells., 1903, IV. A. Ціммерманн, *Über Stil u. Wesen d. deuts. Legende* (113—121). A. Сальцер, D. *Symbolik in d. deuts. Mariendichtungen d. MA.* (178—188): відчит.

Umschau, 1904, VIII.

8. Часописи, присвячені студіям релігії і теології.

Archiv f. Religionswissenschaft hrg. v. Dieterich u. T. Achelis, Leipzig 1904. Почавши від 7 тому прибрав Архів иньшу форму зверха і в середині. Новий редактор А. Дігеріх зібрав у вступі в коротких словах задачі зреформованої часописи, що стає від тепер органом „коаліції фільологів, етнологів (антропологів), фольклористів і теологів“ і має причинити ся до висвітлення пізнаня форм релігійного думаня, поодиноких мітологій, а передовєім до вясненя початків орієнтальних і клясичних релігій і їх звязи та відносин з християнською релігією і з релігійними поглядами сучасних народів. Задля тої ціли утворено окрему рубрику справоздань, в яких має ся подавати сучасний стан фільології і етнології поодиноких племінних і язикових груп. Славянську нар. релігію обговорюватиме Яворський, російську Дайбнер. Автор накликає далі до згоди між заступниками поодиноких дисциплін а в справі становища фольклору триматиме ся поглядів, висказаних в I томі „*Hessische Blätter f. Volks.*“ (с. 169). О скілько бачимо з першого тому, винownie редакція совєсно приобіцянє за-

дачу: зміст значно поглиблено. Небіщик Г. Узенер умістив дві дуже поважні студії; в першій з них „Mythologie“ (6—32) дає автор критику дотеперішних розслідувань мітольоґії і мітольоґізованя і зачеркує задачі і форми шипішого трактованя того самого предмету. Звертаючи передовсім увагу, що ціла мітольоґія вийшла тільки з нашої уяви з огляду на природу, радить її автор розслідувати на широкім тлі душевних станів і культурно-історичних прояв, промовляє тому рішучо за тим, щоби не відділювати її від життя і не запускати ся в філософованє, бо воно ніде не може більше пошкодити, як тут, а передовсім щоби не трактувати окремо реліґійних поглядів, а окремо сам культ і реліґійні інституції та щоби не робити різниць між реліґією і „забобонами“, церквою та забобонними практиками. Цінні також замітки автора про головні види реліґійних поглядів і про відносини реліґії до науки. Друга стаття Heilige Handlung (281—339) присвячена цікавій справі повставаня поодипоких обрядів; початок їх корінить ся в натурі людській, що хоче усе видіти і не вдоволяєть ся самою вірою. В тій статі обговорює автор початок і значіє посвяченя води, римських борб званих „Catterva“ і переказу про упадок Іліону. J. Wellhausen, Zwei Rechtenritten bei den Hebräern (33—41): намащуванє оливою, покриванє плащем на означенє власности. Г. Віссова, D. Anfänge d. römischen Larenkultes (42—57). Г. Гольцманн, Sakramentliches im Neuen Testament (58—69): містичні елементи. Levis R. Farnell, Sociological hypotheses concerning the position of women in ancient religion (70—94). R. Wunsch, Ein Dankopfer an Asklepios (95—116): жертвованє когута (109). Гр. Каро, Altkretische Kultstätten (115—156): автор описує на основі розкопок місця і форми ахайського культу. J. J. M. de Groot, Wu Tsung's Persecution of Buddhism (157—168). С. Н. Becker, Panislamismus (169—192): се тенденція не організанія. Т. Нолдеке, Sieben Brunnen (340—344): почитанє сімох кирниць доховало ся до шиї. L. H. Gray, The Double Nature of the Iranian Archangels (345—372). A. Jülicher, D. geistlichen Ehen in d. alten Kirche (373—386): автор подає доповненя до студії Г. Ахеліса „Virgines subintroductae“. R. Reitzenstein, Zum Asclepius d. Pseudo-Apuleius (393—411). Н. Osthoff, Etymol. Beiträge zur Mythologie u. Relionsgeschichte (412—418): етимольоґія слова *Προϊαλος* від *Προ-[h]αλος* (себто „хто має в переду великого“). В. Г. Рошер, Über Ursprung u. Bedeutung des *βοῦς ἔβδωμος* (419—444): з нагоди праці Штенделя в Гермесі (1903, 567 ff). Л. Радермâхер, St. Phokas (445—452): автор зіставляє погляд про охоронну силу Фоки від бурі в грецькій легенді з VI ст. з германським віруванєм в Klabautermann. K. Sapper, Religiöse Gebräuche und

Anschauungen d. Kekchi-Indianer (453—470). В відділі оглядів уміщено огляд вавил. і асирійської релігії Бецо льда, індійської Ольдеуберга, єгипетської Wiedemann'a і огляд релігійних поглядів т. зв. диких народів Preuss'a, Anckermann'a і Juynboll'a.

Zeitschrift f. d. alttestamentliche Wissenschaft, hrg. v. D. B. Stade, 1903, 1904, XXIV, XXV. (1903). Matthes, D. Sühnegedanke bei den Sühnopfern проти Фольца. Preйшев, Doeg als Inkubant, zur Erklärung von 1 Sam. 21, 8. Stade B., Streiflichter auf d. Entstehung d. jetzigen Gestalt d. altt. Prophetenschriften. Idem, D. Mythos vom Paradies Gen. 2, 3 u. d. Zeit seiner Einwanderung in Israel. Krauss G., D. Legende d. Königs Manasse — проти Нестле, який відповідає в статі Zum ehernen Maultier d. M.; тою ж темою займаєть ся його доповненє Zum Baal Tetramorphos. Algyogyi-Hirsch оголошує статю Über d. angebliche Vorkommen d. biblischen Gottesnamen Jahve in altbabyl. Inschen. 1904. M. Löhr, Threni III. u. d. jeremianische Autorschaft d. Buches d. Klagelieder (1—16). Mathews, D. Dekalog (17—41). Автор доказує, що він належить до часів королів і пророків і представляє збірку законів. Галь А., Parallelen zum alten Testament aus E. Littmanns Neuarabische Volkspoesie (41—44). Al. Zillessen, Israel in Darstellung u. Beurteilung Deuteromesajas (40—55) (251—295). Wildeboer подає доповненя до статі Matheus'a (D. Datierung d. Dekaloges (296—300). Познапські С., Zur Fall d. biblischen Völker (301—8).

Zeitschrift f. wissenschaftliche Theologie... hrg. v. A. Hilgenfeld, XLVII, 1904, Leipzig. М. Нікольскій, Jākhin u. Bōāz (I. Reg. 7, 21) (1—20). J. Dräseke, Zu Scotus Erigena. Bemerkungen u. Mitteilungen (121—130): з нагоди праці Бріліянова. В Вебер, D. Composition d. Weisheit Salomo's (145—169): складаєть ся з трьох частин; першу з них можна би назвати есхатологічною книгою, другу книгою мудрости (без кіпця), третю книжкою про Божий спосіб карня (без початку); четверта частина про ідолів вставлена в третю. А. Гільгенфельд, D. Königssohn d. Perle (229—241) грецький гимн орієнтального походження. М Pohlenz, D. griechische Philosophie im Dienste d. christlichen Auferstehungslehre (241—250). Г. Гільгенфельд, Giwargis Warda (269—272): збірка духовних пісень сврійських Несторіян. Fr. Görres, Neue Beiträge zur Gesch. d. 40-jährigen Waffenstillstandes zwischen d. Christentum u. d. antiken Staat seit 260 (381—398). К Берпіх, D. Messiasbild d. Ezechiel (433—461) А. Klöpffer, D. Offenbarung d. verborgenen Mysteriums Gottes (525—544). А. Гільгенфельд, Pseudo-Clemens in moderner Façon (545—566): з нагоди праці Вайца.

Z. f. d. neutestamentliche Wissenschaft u. d. Kunde

d. Urchristentums hrg. v. Dr. E. Preuschen, IV, V, 1903—1904. (1903). Usener, Geburt u. Kindheit Christi: розвій історії. Vischer E., D. Zahl 666 Apoc. 13, 18: число не символічне, лише відповідає дійсности. Що інституція пресвітерів не повстала в Єгипті, лише пристала до готової вже на місці, доказують Strack M. L. (D. Müllerinnung in Alexandrien, в нагоди написи, 217—204 пер. Хр. з словом *πρεσβύτερον*) і Гаушільдт, (*Πρεσβύτεροι* in Ägypten in 1—3 Jhr. u. Chr.). Нестлє Е., D. süsse Geruch als Erweis d. Geistes. Вільріх Г., Zur Versuchung Jesu: Mt. 4, 8 ід., Lc. 4, 5 ід., тільки варіант давнішого перського легендарного мотиву; Христос зайняв тільки місце перського короля. 1904. W. Bousset, D. Wiedererkennungsfabeln den pseudoklementinischen Schriften, den Menächmen des Plautus u. Schakespeares Komödie der Irrungen (18—27). Е. Шварц, D. verfluchte Feigenbaum (80—84) лише порівнянє. Вішер і Р. Corssen, Die Entstehung d. Zahl 666 (84—88). Гольцманн, D. Abendmahl im Urchristentum (89—120). Н. Waitz, Simon Magus in d. altchrist. Literatur (121—143): історичний підклад і розвій поглядів. G. Klein, Zur Erläuterung d. Evangelien d. Talmud u. Midrasch (144—153): автор наводить паралелі до тем і місць 1) Христос жених, 2) пророцтво що до зручення Єрусалима і ссєхле дерево фігове, 3) Христос між двома розбійниками, 4) незшитий плащ Христа і Мойсєєва одіж, 5) Іван віщує Мєссію, 6) хрест Христа, 7) покуса. J. A. Cramer, D. erste Apologie Justins (154—162, 178—190) реконструкція первісного тексту. G. Krüger, D. getaufte Löwe, примітки до Tert. bapt. 17 і Hieronym, de vir. ill. 7. W. Wrede, Zur Messiaserkenntnis d. Dämonen bei Markus (169—177) відповідає Вейсови (D. älteste Evang., 141—146) К Lincke, Simon Petrus u. Joh. Markus (191—203). С. Clemen, Miscellen zu den Paulusakten (228—247). Дєнк, Camellus: 1. Kamel, 2. Schiffstau (Matth. 19, 23) (256—7). С. Bruston, La tête égoragée et le chiffre 666 (258—61). Е. Гольцманн, Noch ein Wort zur Ausgiessung d. Kelches beim Abendmahl (264). F. Spitta, Beiträge zur Erklärung der Synoptiker (303—326), хрест Христа огнем, початок євангелія сьв. Марка, голос з неба при хресті (Лука, 3, 22), голуб при хресті Ієуса, звірі в історії спокуси Христа. С. Conybeare, Dialogus de Christi die natali (327—334), переклад з вірменського. П. Вендлянд, *Σωτηρ*, eine religionsgesch. Untersuchung (335—353), Wrede, Zur Heilung d. Gelähmten (Марк, 2, 1) (354—8). Idem, Zum Thema „Menschensohn“ (359—360).

Zeits. f. katholische Theologie, XXVII, XXVIII, 1903, 1904. (1903). Гєркльоц, D. Kreuz im latein Monogramm Christi. Ніллєс М., Aus Iberien u. Georgien: d. hlg. Rock і його популяр-

ність в Росії. Е. Міхаель, *Zu Theologie d Grallegende*: реферат з Волффрама ф. Ешелбах „Parzival“. (1904). Фанск, D. Malereien d. Katakomben Roms (2). Кнеллер, Z. Gesch d. Gebetläutens. Нагль, D. Religion d. Kuttäer. Паулюс, D. Reue in d. deuts. Erbauungsges. d. ausgehenden MA. (3 4). Фанск, D. sonnenumgränzte u. sternengebkränzte Weib in d. Apokalypse (4). Шпальдаль, D. Stellung d. griech.-russischen Kirche z. Lehre v. d. unbefleckten Empfängniss (4).

Theologische Studien u. Kritiken, Gotha (hrsg. Haupt, u. Kautzsch, LXXXVI, LXXXVII, 1903, 1904). (1904). Бебе, D. Anfänge d. nationalen Jahweglaubens.

Zeits. f. Kirchengeschichte, 1904.

Revue d'histoire et de littérat. religieuse, VIII, 1903. P. Lejay, Le sabbat juif et les poètes latins (305—335). F. Cumont, La polemique de l'Ambrosiaster contre les païens (417—440): розділи Adversus paganos i De fato з Quaest. Vet. et Nov. Test. (Patrol. lat. XXXV, ol. 2343) є гарними причинками до пізнання поганської релігії 5 столітя.

Biblische Z, Freiberg, II, 1904. Мікетта, D. literar.-hist. u. rel. gesch. Bedeutung d. ägypt. Eigennamen d. Josephsgesch. (2).

Der Katholik, hrg. v. J. M. Raich, LXXXIII, LXXXIV, 1903, 1904. (1903). Religiöse Volksbräuche im Bistum Augsburg. Дуже важна праця, де обговорені звичаї і обряди при хресті, заручинах, при смерті і похоронах (додавати т. зв. гріш Бенедикта до гробу, ковашня), при будові і посвяченню дому, приміції і т. д. Не менше цікава праця „Hagiologisches a. Alt Livland“, що тягне ся через оба річчики. Strohe, Religiöser Sinn in schweren Zeiten (1665—7) в часі чуми. (1904). Нагль, Z. bibl. Urgeschichte. Sieger, D. Buch Tobias u. d. Märchen v. d. dankbaren Toten. Франц, Wie man dem Volke im 15 Jhr. über d. Ablass predigte.

Theologische Quartalschrift, LXXXV, LXXXVI, 1903, 1904 (1903). Кірш, D. warscheinliche Zeitalter d. hl. Cäcilia: проти нього вступав далі Келльнер. (1904). D. Buch Tobias und d. Archikar-Sage.

Theologisch-praktische Monatsschrift, Passau, XIV, 1904. Ліппль, D. Gesetzgesammlng d Königs Hammurabi v. Bebel i його-ж, D. „Babel-Bibel“-Streit.

Oriens-Christianus, hrg. v. A. Baumstark, III, IV, 1903, 1904. (1903). Vetter, D. armenischen Apokryphen Apostoleakten — текст порівняний з грецьким. Т. Шерманн, D. griech. Kyprianosgebete: оголошує текст а у вступі дуже багатий теолог. і фелькльорний матеріал.

Der christliche Orient, red. v. R. Lepsius, V, 1904. Stundistenprozesse (7) і Христофільос, Ein Blatt a. d. Gesch. d. Stundisten in Russland (8).

Archiv f. kathol. Kirchenrecht, 1903 (83), 1904 (84). А. Лямперт, D. Herkunft d. Inquisitionsprozesses (552—5): з нагоди праці Р. Шміда. С. Блязель, D. Übertritt d. Langobarden zum Christentum. Bis zur Okkupation Italiens (577—619): вандрівки Л., їх релігійні погляди, вплив християнства на моральність.

Deuts. Z. f. Kirchenrecht, XII, XIII, 1903, 1904.

Zisterzienser-Chronik, red. v. Müller, XV, 1903, XVI, 1904. (1903). Schreiblmayr P., D. Fest d. hl. Alberich. Müller G., D. Offizium d. drei letzten Tage in d. Karwoche in d. älteren Zeit. (гимни). Idem, D. Namenänderung im Kloster (від 17 ст.).

Studien u. Mitteil. a. d. Benediktiner u. d. Zisterzienerorden, XXIV, 1903, XXV, 1904. Busam, Fidelis, D. S. Benediktinusmedaille. Дольберґ Л., D. Statuten d. Cisterzienser wider Taufen u. Gevatterstehen. О. Штарк, Ein Stück mittelealt. Klosterlebens (391—402): про щоденне життя в кляшторі в XV ст. Vivell, D. liturg. u. gesang. Reform. d. hl. Gregor. d. Gr.

Analecta Bollandiana, ed. Carolus d. Smedt, XXII, 1903, XXIII, 1904. (1903). Delehayе Н., S. Melaniae iunioris acta graeca, де багато етнографічного матеріалу. Idem, S. Barlaam martyr à Antioche: тексти і паралелі: горюче кадило і вугле не спалили В. руки. Poncelet A., La vie de S. Catharinae virginis et martyris translatio et miracula Rotomagensia saec. XI. (1904). Н. Delehayе, L'hagiographie de Salone d'après les dernières découvertes archéol. (5—18) з нагоди Буліча. Idem, Castor et Pollux dans les légendes hag.

Archiv f. Reformationsgeschichte. Texte u. Untersuchungen, hrg. v. W. Friedensburg, I, 1, Berlin 1904. Інтересна може бути студія Kalkhoff'a, D. Vermittlungspolitik des Erasmus u. sein Anteil an den Reformationszeit (1—83).

9. Збірники (видання наукових товариств) і бібліографія.

Sitzungsberichte d. phil.-histor. Klasse d. kais. Ak. d. Wiss. 148 Band, Wien, 1904. 1) Bratke, Epilegomena zur Wiener Ausgabe der Altercatio legis inter Simonem Judaeum et Theophilum Christianum (1—199+1 табл.). Обговорене рукописий і жерел, дані про автора. 2) А. Е. Schönbach, Mitteilungen aus altdeut. Handschriften. VIII. Seitenstettner Bruchstücke d. jüngeren Titirell

(1—14). Текст і порівняня. 4) J. Kelle, Untersuchungen über d. Offendiculum d. Honorius (1—44) і відносини того твору до німецьких поезій Gehugde i Pfaffenleben. 5) L. Reinisch, Der Dschäbärtidialekt der Somalisprache (1 і д.). Матеріал зібраний помершим ученим Гейном; в додатку 14 текстів з німецьким перекладом: 2) викуп полонених, 3) про пустого чоловіка, 4) про дурну жінку, що убилла власну дитину, 5) як у Сомалів осьвідчають любов („Ходи до мене! Добре; хочу, щоб ти сповнила 4 річи! Добре. Хочу, щоби мені було вільно брати тебе за грудь і за задок, зносити ся з тобою і щоб ти згодила ся на те! Добре — відкажує вона“, с. 95), 6) Про волосе, 7) Радість з уродження сина. (Погляд, з яким стрічаємо ся і у цивілізованих). 8) Про діти, що заблудили, 9) Смерть тому, хто хотів звести жінку. 10) Порнографічне представлене першого coitus. 15) Звичаї при танци, 16 і д. Весільні і танечні пісні. Дальше казки: 1) Чоловік, малпа, пантера і вуж; 2) Шакаль і малпа; 3) Глухий невільник налить одіж, за те, що з'їла масло (с. 40); 4) Сумніви в істноване бога, 5) Подруже неважне, бо муж не має penis'a. 6) Wiesner, Ein neuer Beitrag zur Geschichte d. Papieres (1—26). 7) Schönbach, Beiträge zur Erklärung altd. Dichtwerke. III, D. Sprüche d. Bruder Wernher, I (1—90), 38 пословиць і прислів'їв.

Denkschriften d. kaiserl. Akademie d. Wiss. Phil.-histor. Klasse. 50 B., Wien 1904 (с. 182+44+89+123) містять чотири статі, з яких дві, статя Яріча, Kirchenslawisch-böhmische Glossen saec. XI—XII, і статя Штрекеля Zur slawischen Lehnwörterkunde, будуть обговорені окремо. Праця Е. Sellin'a, Tell Taanek подає справоздане з розкопок в Палестині. В 21 розділі описує автор історію і положене місцевости, поодинокі місця розкопок і знахідки, гроби в печерах і скелях і віставляє в 3 останніх розділах культурно-історичні результати (кераміка, збраряди, будівлі, цвинтарища, зміст писаних табличок), історичні і релігійно-історичні (вістари, ідоли, амулети). В додатку знаходимо 15 таблиць з численними фотографічними знімками.

Abhandlungen d. kön. Gesel. d. Wissenschaften zu Göttingen. Phil. hist. Klasse. Neue Folge. 1900—1904, Band III—VIII. В зазначених томах уміщено слідуючі більші студії. III, N. 2, Marquardt J., Ernährung nach der Geographie des Ps. Moses Xorenaci. Mit historisch-krit. Kommentar u. topogr. Exkursen, 4° 1901, с. 358. III, N. 3. H. Achelis, Die Martyrologien, ihre Geschichte u. ihr Wert, VIII—247. 1900. IV, N. 2. Schulten A., D. Mosaikkarte von Madaba u. ihr Verhältniss zu den ältesten Karten u. Beschreibungen d. hlgen Landes. 1900, с. 121, IV 6. Lüders H. Über

d. Grantharecension des Mahābhārata. (Eposche Studien I), 1901. V. N. 3. Neuarabische Volkspoeseie ges. u. übers. v. Enno Littmann 1901, c. 159. V. N. 5. Schulze Vieh., Zur Geschichte lateinischer Eigennamen, 1904, c. 647. VI N. 3. Möller Herm. Ein hochdeutsches u. zwei niederdeut. Lieder von 1563—1565 aus d. siebenjährigen nordischen Kriege. Mit einem Anhang: Deutsche Lieder aus der Grafenfehde. 1902. c. 67 (Гальмштадська пісня з р. 1563, Любецька з 1564 і Фалькенберзька з 1565; в додатку пісня „von Fünen“ 1535 і Denmarcker Lied 1536). VII. N. 2. Wilmanns W., D. Untergang d. Nibelunge in alter Sage u. Dichtung, 1903, c. 43. VIII Meyer W., Die Legende d. h. Albanus, d. Protomartyr Angliae in Texten vor Beda, 1904, c. 81.

Abhandlungen, Mathem. physik. Klasse, I—IV, 1900—1904.

Abhandlungen d. histor. Klasse d. kön. bayerischen Akad. d. Wissenschaften, XXIII Band, I, II, Abt., München, 1903, 1904. Перший відділ містить статю В. Riehl'a, Gesch. d. Stein- u. Holzplastik in Ober-Bayern vom 12 bis zur Mitte des 15 Jhr. 1—76 і статю S. Riezler'a, Kriegstagebücher aus dem legistischen Hauptquartier 1620 (77—210). Другий відділ приносить 3 статі, L. v. Rockinger, Deutschenspiegel, sogenannter Schwabenspiegel, Bertholds v. Regensburg deut. Predigten in ihrem Verhältnisse zu einander (211—300), Палеографічні досліді Traube і В. Riehl, D. Münchener Plastik in d. Wende vom Mittelalter zur Renaissance (389—471).

Abhandl. d. mathemat.-physik.-Klasse, XXII, I, II, 1903, 1904.

Abhandlungen d. sächsischen Gesells. Hist. phil. Kl. 1904. K. Meister, Beiträge zur griech. Epigraphik. III. Ein Kapitel a. d. altgr. Pfandreht (2—7). Гельцер, D. wiederaufgefundene Codex d. hl. Klemens u. andere auf d. Patriarchat Achrida bezügliche Akk. Sammlungen (41—110). Бругманн, Demonstrativpronomina d. indogerm. Sprachen. Eine bedeutungsgesch. Untersuchung¹⁾.

Abhandlungen... Math.-phys. Klasse, XXIII—XXVII, (27) O. Фішер, D. Gang d. Menschen.

Schriften d. physikal. ökonom. Gesel. zu Königsberg in Pr. 1903, 1904, 44, 45 Band. Реферат дра Адльоффа, Über das Gebiss im Lichte d. Entwicklungslehre (1904, — 55).

Atti della Reale Accad. dei Lincei, Rendiconti,

¹⁾ Попередні річники будуть обговорені в дальшій огляді.

Class. di scienze fisiche, mat. e naturali, XIII. Roma 1904, 2° томи, приносять статі в обсягу геології, палеонтології, зоології і споріднених наук. За сей рік нема нічого до занотована.

Rendiconti della reale Accademia dei Lincei, XIII, Roma, 1904.

Allgemeines Literaturblatt, hrg. v. Schnürer, XIII, 1904. Рецензії м. ин. на Записки Н. Т. ім. Шевченка, т. XLV—LVI, Матер. до укр. етнології, V, Етнограф. Збірник, XII (Кайндль, 50—52, 451—2). Збірник істор.-філосо. V—VII (id., 452—3).

10. Музеї.

Jahresbericht d. städtischen Museum Carolino-Augusteam in Salzburg, 1904, дає докладне справозданє і спис новонабутих річий.

4 Jahresbericht d. Gesel. zur Gründung u. Förderung d. Museums f. weibliche Handarbeiten in Wien, Wien 1903 містить крім справозданя статью В. Матаї D. weibliche Handarbeit in d. Gegenwart (21—26).

S. Jahr.. 1904 приносить розвідку М. Grossmann'a D. Farbensinn u. seine Bedeutung in Erwerbsleben (26—30).

Kaiser Franz-J.-Museum f. Kunst u. Gewerbe in Troppau. Jahresbericht f. d. J. 1904 u. 1905, нові набутки.

XCI Jahresb. d. steiermärkischen Landesmuseums Johanneum über d. J. 1902, Graz 1903.

XCII. J. . f. d. J. 1903, Gr. 1904, XCIII J., f. d. J. 1904, Gr. 1905 приносять докладні справозпаня м. ин. із розкопок переважно в римських часів.

62 Jahres-Bericht d. Museum Francisko-Carolinum, Nebst d. 56 Lief. d. Beiträge zur Landeskunde v. Österreich ob d. Enns. Linz 1904. F. Krackowitz, D. Sammelbände a d. Reformationszeit im Landes-Archiv zu Linz (1—97): бібліографічне зіставленє. Н. Ubell, Zur Ikonographie d. Florianslegende (1—22).

Anzeiger d. german. Nationalmuseums, 1904, I—IV. Крім справоздань стрічаємо тут під окремою пагінацією Mitteilungen a. d. G. NM. (с. 1—198). Тут уміщена передовсім дуже добра і багато ілюстрована розвідка О. Lauffer'a, D. Bauernstuben d. german. Museums (1—37, 143—195); подібного характеру є і статья Н. Stegmann'a, D. Holzmöbel d. Germ. Mus. (45—70), 101—120.

43 Bericht des Schleswig-Holsteinischen Museums Vaterländischer Altertümer bei d. Univ. Kiel, hrg.

v. J. Mestorf, Kiel 1904 (с. 30). Крім опису нових предметів, уміщена стаття J. Mestorf, Wohnstätten der älteren neolithischen Periode in der Kieler Föhrde (9-30), де геологічну частину обробив Ц. А. Вёбер а преісторичну Месторф.

Musée Neuchâtelois, Recueil d'histoire nationale et d'archéologie, 1903, 1904.

Berichte über die öffentl. Sammlungen im Museums- u. Bibliot. Gebäude u. im Stadthaus 1903/1904, St. Gallen 1904. Містить каталог історичного збору.

Бібліографія

(рецензії й справоздання).

Władysław Olechnowicz — Cmentarzysko w Nowosiłkach (pow. Włodzimirski, gub. Wołyńska) (Materiały antropol.-archeologiczne i etnograficzne, VI, с. 3—12).

Karol Hadaczek — Z badań archeologicznych w dorzeczu Dniestru (ib. с. 27—35).

Йогож Światowit. Szkic archeologiczny (ibid. т. VII, с. 114—121).

Вл. Олехнович перепровадив розкопки 56 могил в Новосілках, на північний захід від Володимира. Цвинтарище займає величезний простір і було колись покрите густим, дубовим лісом, через що могли могили ліпше доховати ся. Найвищі з них доходять до двох метрів висоти і містять в собі людські скелети на старанно вигладженім дні. Усі скелети були уложені в напрямі зі сходу на захід, головами на схід, а руки лежали всюди випростувані вздовж скелетів. В денекотрих ямах полишили ся сліди домовин, роблених з дубових дощок. З предметів ви-найденно тільки самі вироби металеві і то переважно ковтки і перстені досить простої роботи. Усі знахідки бронзові (тільки один желізний ніж, довгий на 12 см. і оправлений в деревляну накладку) характеристичні для останньої передісторичної епохи. Дослідник зачисляє сі похорони до епохи славянської, коло VII столітя по Христі. Цвинтарище казує на досить густу і численну людність. Була вона безперечно не кочова і спокійна, бо не бачимо віде оружя. Тип людности довготривалый: се вже впадає в око і без помірів. Черепи зарисовані мягко і лагідно, мають невисоке, легко вигнуте чоло і трохи видовжену потилицю; костий ярмових майже не слідно. Головний показчик черепа виносить у мужчин

75·5, у жінок 75·0 і вагаєть ся між 70 і 82, при чім на 81 і 82 припадає лиш по однім черепі. З иньших помірив, які представлені у автора в окремії таблиці, виводили: дол. широкість чола пересічно 98 у мушин, 94 у жінок (між 91—105 і 90—98), широкість лица 134 м. і 220 ж. (126—138, 117—124), довгість лица 93 м. і 81 ж. (75—96 і 79—86), довгість носа 53 м. 48 ж. (45—64 і 42—54), широкість 25 м. 24 ж. 21—30 і 20—26), широкість ями очий 38 м. 37 ж. (35—40 і 36—38), а високість 33 м. і 29 ж. (31—37 і 27—31).

Результати сих розкопок дають іще один доказ на те, що на нашій території жила в початках славянської епохи довгоголова раса, яка потім пішла дальше на північ уступаючи чим раз більше місця расі короткоголової, що нині переважає у Славян, а передовсім у Славян східньої території. І нинішня людність Новосілки вже короткоголова з показчиком около 83. Дотеперішні дані антропології не можуть ще дати певної відповіді на питанє, які були відносини довгоголової раси до короткоголової і де була її вітчизна. Не можемо також сказати цілком рішучо, який був первісний славянський тип, бо на усе маємо за мало фактів, тому що цілі простори остають ще нерозсліджені або дуже мало розсліджені. Так як тепер річ стоїть, можемо сказати, що між Славянами були оба типи, довгоголовий і короткоголовий, з котрих перший званий з старинних черепів, переважно українських, а другий, про який маємо дані і з старинної епохи, служить характеристичною ознакою нинішних Славян. Те саме, ще в більшій часті можна сказати про Українців, а властиво про українську територію, де найбільше винайдено довгоголових черепів, хоч нинішня людність майже виключно короткоголова. Питанє про первісний славянський тип, а тим самим і український можна буде мабуть аж тоді порішити, коли знати-мемо щось докладнійшого про карпатську і підкарпатську територію, яка являєть ся нині осередком короткоголовости. Нині підносять ся показчик Українців і Поляків в міру зближеня до Карпат¹⁾: дуже можливо, що і в старині громадила ся короткоголова раса коло Карпатських гір. На се вказують навіть до певної міри деякі факти. Так приміром найблизші сусіди Волинян з тої самої епохи, що Новосільчани, виказують трохи вже низший показчик. З. Рутковский, що розсліджував гроби в повітах площків, рипінським і плонським дістав пересічний показчик 71·94, при чім

¹⁾ Potkański, op. cit. с. 255, J. Majer і Kopernicki, Charakterystyka fizyczna ludności galicyjskiej, Kraków 1876, стор. 143. Цілий матеріал зіставлений у Olechnowicz'a, Charakterystyka antropologiczna ludności gub. Lubelskiej, z dodatkiem uwag o wskaźnikach głównych u Słowian na północ i wschód od Karpat zamieszkałych, Zbiór wiad. do antr. kraj. 1893, XVII, стр. 25—37.

найвищий виносив 76·19, а найнижчий 64·87 ¹⁾. При помірах черепів з XVIII ст. виносив вже головний показчик пересічно 81·49, а на 20 черепів було 55% короткоголових.

Праця Гадачка являють ся дальшим етапом в веденю студій і дослідів над галицьким Поділем, яке від давня звернуло на себе увагу археологів і антропологів. Праці Кіркора, а спеціяльно його річні справозданя з археологічних екскурсій, досліді Гржегоржевского, Коперницького ²⁾ і Оссовского ³⁾ виказали, що подільська територія була вже в неоліті досить густо заселена, а ще густійше в часі бронзової епохи. З останньої доби неоліту маємо цілий ряд осель з мальованою керамікою, що стоїть в звязи з подібною керамікою Буковини і України. Осель з мальованою керамікою дуже багато; особливо часто стрічають ся в Борщівським повіті, по дослідам Гадачка майже в кождім селі.

Розвідка автора не приносить багато нового: се лише дрібні замітки і розсліди, які він поробив в р. 1900, перепроваджуючи досліді в околицях Михалкова в ціли виясненя загадки золотих скарбів. 1) Між Волківцями і Мельницею перекопав автор насип і знайшов в нім останки паленої глини і відщипки з кремія, що вказували б на епоху перед мальованою керамікою. Се одна лише пізнійше неолітична оселя. Усі інші містять вироби з мальованої глини. 2) На Ганчарсіє подидав автор багато подібних начинь і натрафив на сліди глиняної підлоги. На іньшій місці викопав гарно гладжений камінний топір, камінне долітце і фрагменти посуд. 3) В мільницьких балках стрічають ся також сліди кераміки. 4) Останки кераміки на горбку, званім Верх Города коло Устя свідчать про велику неолітичну оселю. 5) На Царні коло Філипковець побіч полинялих фрагментів мальованої посуду видобув автор і гладжене камінне долітце. 6) Городище кудринецьке було також замешкане в епосі неолітичній і то досить густо. Мальований орнамент має бути трохи відмінний від орнаментики більчецьких начинь і пригадує денекколи меандр. 7) Коло Боришковець надибано рівнож начиня і кремінні топори. 8) Коло Капустинець видніє передісторичне городище з керамікою, що пригадує кераміку неслухівської Грабарки. Між знахідками маємо новий примірник двояка (подана репродукція) в цілости

¹⁾ Leon Rutkowski, Charakterystyka antropologiczna ludności wiejskiej płońskiego i sąsiednich powiatów. Mater. ant. arch. 1901, V, стор. 25.

²⁾ I. Kopernicki, Poszukiwania archeol. w Horodnicy i Dalsze posz. Zbiór wiad. do antr. kr. II, 1878, VIII, 1884.

³⁾ Ossowski, Sprawozdanie z wycieczki paleoetnologicznej, ibid. 1890, XIV, 1891, XV, 1892, XVI, 1895, XVIII.

і останки розбитого, мисочка помальована зверху і збанок з слідами брунатно-червоної барви.

В додатку подано кілька звісток про оселі християнської ери, які деколи називають славянськими (колб Білки, на Хриплові і коло Кудринець). До них належать і знахідки михалківські. В р. 1897 натрапив автор в Михалкові на два гроби з трьома скелетами, що лежали головами звернені на пол. захід і захід. На однім черепі віднайшли ся останки діядеми зі срібних простокутних бляшок, який можна б порівняти з витебськими прикрасами ремінного поясу, подібаними в могилі з епохи VII—X ст. по Хр. Коло Мільниці при дорозі, що веде до Ольховець, відкопано перед кількома роками кілька скелетів з всілякими дорогоцінностями, як перстені, ковтки, нарамники і т. и. Скелети мали лежати випростувані, звернені головами на захід. Один ковток подібний до ковтків з Божиковець і інших, що правдоподібно (як догадуєть ся автор) повстали під впливом ранньовізантійської золотарської штуки.

В другій статі тойже автор піддає ревізії погляди про неавтентичність винайденого в Збручи Сьвятовіда і стараєть ся, як сам каже на стор. 114: „rozprószyc wszelkie wątpienia i wyznaczyć posagowi wśród zabytków przeddziejowych należące mu się dostojne miejsce“ на основі археологічного матеріалу, на який ніхто з попередніх учених не звертав уваги, та ставить три докази в користь автентичности намятки, не звертаючи при тім більшої уваги на інші признаки. Погляд автора, виглядає, при всіх аналогіях, дуже неправдоподібно, так, що ми і на дальше мусимо уважати Сьвятовіда фальсифікатом на рівні з прильвицькими намятками і іншими подібними відкриттями романтичної епохи і її відзвуків в другій половині XIX століття.

Автор об'яснює і реконструє Сьвятовіда при помочи грецької і римської археології, припускаючи, що класичний вплив міг дістатись і до Галичини, коли дещо з нього бачимо на балкапськім півострові. „Ідея намятки мусіла повстати в східній Европі, може донерва в віках римського цісарства, але в кождім разі в еносі, коли ще поганська релігія західних Римлян і східних Греків була живим живчиком і могла в парі з висшою культурою зробити також свій вплив на варварських сусідів“ (с. 119). Хоч як ся гадка припадна, все таки не можна її приймати, бо не маємо ніяких доказів на означене класичного релігійного впливу на руські племена. Давніші мрії і здогади на ту тему уступили вже давно місце тверезому поглядови. Фальсифіковані жерела або видумки хроністів не можуть тут цілком рішати і бути доказом на близькість греко-римського релігійного культу з славянським. Зрештою навіть, коли б сей вплив і існував, то все таки не дуже можливо, щоби славянського Сьвятовіда окружено самими атлянтами, харптами і взагалі

божеськими істотами, зібраними автором з усіх сторін греко-римського світа в одну гармонійну цілість для звеличання поваги славянського Святийовида, хіба, що се зробив... новіший різьбар, який знав ся більше на клясичній штуці і перевелив свою роботу на її взірцях.

Наперед збиває автор два менше важні, на його гадку закиди, що до автентичности Святийовида: 1) Памятка безперечно старинна, бо видно на ній особливу поволоку, яку стрічаємо тільки на камінях, що довше лежать під водою. 2) Не має нічого до річи, що викована вона з каміня а не з дерева, якби се повинно бути з огляду на свідощтва хронік, які знають лише про деревляні славянські статуї, бо на ній видно очевидні сліди, що його робила рука, вправлена до роблення долотом тільки в дереві.

Се одначе менше важне: головним доказом автентичности служить „різьба і предмет, який вона представляє, що тісно вяжуть ся зі знаними європейськими пам'ятками певної епохи“ (с. 115). Сама вже форма різьби пригадує старинні герми, що могли мати більше голов і представляти злучених разом богів мужеських і жіночих. Форму потрійної герми мала напр. Гекате, з якою має Святийовид кілька спільних черт, як прим. те, що головам, накритим одним капелюхом, відповідають цілі особи, виковані на стовні і що подібно як на Гекатах появляють ся Харити, танцюючи довкола статуї, побравшись за руки, так само на Святийовиді видно фігури, що держать ся за руки. Се вказує „на велике споріднене Святийовида з творами старинної різьби і заразом дає ту певність, що тільки в зв'язи з клясичною мітологією можна б дійти значіння представлених фігур“ (с. 116).

Так теж автор і робить. Типова мужеська фігура з величезним мечем має пригадувати кінних героїв, яким поклоняли ся жителі Малої Азії і Балканського півострову на рівні з найвисшими богами. Друга фігура мусить бути жіноча, бо на се вказують груди, так само і третя з малою чаркою, коли у першої бачимо ріг. Сі атрибути пригадують матрональні богині Геру, Деметеру, Кібелю і Гестію. Четверта фігура мабуть мужеська. Чотири малі фігурки в середнім ряді нагадують Харити або иньші богині, як Німфи, Гори, між якими стрічаємо і божків як Пана, Сіленів і Сатурів. Долішні фігури відповідають Атлянтам.

Вкінці розглядає автор иньші винаходжені фігури, між иньшими „баби“ східної Європи і вказує на ріжниці між описом Святийовида в хроніці Saxo Grammaticus'a і нашою пам'яткою, справедливо остерігаючи перед ідентифікованем обох пам'яток. Чи аргумент автора про схожість круглого капелюха на Святийовиді з иньшними капелюхами, уживаними в східній Галичині видержує критику, не хочу рішати, згадаю тільки, що галицькі капелюхи, особливо в підгірських околицях, спроваджують ся дуже часто з заходу, напр. з Моравії.

З. Кузеля.

Г. Бараць, Повѣсти и сказанія древне-русской письменности, пмѣющія отношеніе къ евреямъ и еврейству. I. Два разсказа Кієво-Печерскаго Патерика (Кієвская Старина 1906, книжка за март і цвітень, стор. 298—311).

Що досліди над Печерським Патериком можуть дати не мало результатів важних не лише з тісно історичного, але і з літературного та культурно-історичного погляду, се признає безсумнівним усякий, хто читав сю інтересну пам'ятку нашого письменства. На жаль, учені доси дуже не багато зробили для визискання сього коштовного матеріялу. Досить буде сказати, що ми не маємо й доси повного критичного видання тексту Патерика зі зводом варіантів у різних його редакціях, а проби визискання того тексту для наукової цілі були доси дуже скупі (праці Яковлева, Абрамова), або досить дилетантські (принягідні уваги Малишевського і ин.). До таких менше щасливих проб належить і отся статя д. Бараца, що виступає як перший нумер довшої серії розвідок. Бажаючи, щоб дальші нумери були основнійші і більше переконували, ми присвяtimo тут кілька уваг отьому першому.

Вже сам початок статі, де автор зазначає вихідну точку своїх пошукувань, насуває з погляду наукової методи деякі сумніви. Автор наважуючи до теперішніх російських відносин згадає про недавнє признање в Росії державним актом свободи сумління і додає ось яку рефлексію: „Чтобы живѣе сознать все значеніе этого акта, достаточно лишь вспомнить, какъ жестоко и безопадно святое начало вѣротерпимости и религиозной свободы попиралось въ нашемъ отечествѣ въ прежнія времена, особенно въ отношеніи къ еврейскому народу. Массу вопіющихъ фактовъ насилія надъ религиозными убѣжденіями евреевъ старыя скрижали хранятъ въ преданіяхъ нѣмыхъ“.

Отже поперед усього ся вступна рефлексія зовсім не на місці перед отсею першою розвідкою д. Бараца, в якій піде нема мови ні про яке насильство в старій Руси над Жидами, а навпаки, тих Жидів представлено як хитрих конспіраторів, що тайною пропагандою підконують ся під християнство. Треба ж мати почуте такту і не викликувати примари „вопіющихъ фактовъ“ там, де ще може ніяких фактів нема, а ті, що є, може „вопіють“ про щось зовсім противне. А по друге де то, в котрій релігії д. Бараць знайшов „святое начало вѣротерпимости и религиозной свободы“? Новочасному історикови троха соромно канонізувати се „начало“, що основно противить ся всім релігіям опертим на каноні і пропаганді і про яке знаємо документально, що воно піде й ніколи не було „свѣяте“, тілько все і всюди було політичне, подіктоване чисто свѣтськими, суспільно політичними, а не релігійними і не церковними

інтересами, які навпаки все і всюди перли людей до „війни за Бога“, до порушення свободи совісті інших людей задля ширення таких, а не інших релігійних поглядів і вірувань.

По таким публіцистично-трагічним вступі досить забавно виглядають ті два факти, які на перший виступ подає д. Барац. Бачите, в Несторовім Житію пренод. Теодосія, що займає чільне місце в Печерськім Патериці, знаходимо ось яку відомість: сьв. Теодозій мав звичай не раз потайки вставати в ночі і крадькома заходити до Жидів та сперечати ся з ними про Христа. Він докоряв їм і допікав називаючи їх відступниками і беззаконниками і бажав, щоб його вбили за визнання Христа.

Чи се факт релігійної нетолеранції до Жидів у старій Русі? Бєручи голо річ так, як вона оповіdana в Патериці, зовсім не виглядає на се. Живуть собі в Кіїві Жиди і сходять ся ночами для своїх релігійних практик; Теодозій „потайно“ (бо як монахови з монастиря йому не можна явно) ходить до них на диспути і силкуєть ся провокувати їх. Ті зусилля зрештою не доводять ні до чого і Жиди в житю Теодозія не грають ніякої ролі. Значить ся, можна би досліджувати далі натякнені в тім оповіданю відносини, але не зараз витягати з нього фантастичні висновки. Ба, як би не проф. Малишевський! А сей покійний професор — бистра голова, зараз догадав ся, що ті часті нічні проходи сьв. Теодозія до міста (з досить віддаленого Печерська) „совпадали съ какими то релігійними собраниями у самыхъ евреевъ, что вѣроятно на этихъ собранияхъ бывали не одинъ еврей, но и русскіе и что вѣроятно Теодосій и являлся на релігійныя собранія евреевъ именно съ цѣлюю изблечь послѣднихъ въ ихъ замыслахъ противъ христіанства и спасать русскіхъ христіанъ отъ іудейскіхъ оболщений“. Серіозний історик задовольнив ся б сконстатованем, що такі висновки, се роздуване мухи до розміру слона. Д. Барац також констатує, що таке пояснене сього уступу житія „не только лишено всякой положительной основы, но недопустимо и по логическимъ основаниямъ“. Д. Барац іде навіть далі і доказує „дрібно та рівно“, чому се неможливе і неправдоподібне, хоча сї докази переважно логічні конструкції, які в історії, як відомо, не мають великого кредиту. Але д. Барац іде далі і замість невірного толкованя Малишевського дає своє, на мою думку так само невірне, а бодай так само неумотивоване. Річ була буцім то така, „что какъ во время игумена Теодосія, такъ и до и послѣ него евреевъ на Руси всячески побуждали къ массовому переходу въ христіанство, для чего прибѣгали нерѣдко и къ средствамъ прямого принужденія. Естественно, что приневоленные крещенцы оставались втайнѣ іудеями, а при первой возможности и открыто отступались отъ христіанства... Естественно предположить, что у насъ вѣроотступниковъ по обнаруженіи ихъ вины отправляли

въ монастири къ духовному начальству для увѣщеванія и вразумленія. Такіхъ то наружно-обращенныхъ въ христіанство євреєвъ, по всей вѣроятности, набралось не мало и въ Кієво-Печерской Лаврѣ, гдѣ они, надо полагать, по ночамъ сходились для совершенія молитвъ и іудейскихъ обрядовъ вѣры. И вотъ за этими то притворными христіанами, продолжавшими скрытно оставать ся євреями, бл. Феодосій и имѣлъ бдительнѣйшій надзоръ. Не довѣряя монастырской братіи, онъ вставалъ много разъ ночью и самолично, тайно отъ всѣхъ исходилъ (изъ своихъ покоевъ) къ сосланнымъ въ монастырь для исправленія неискреннимъ конвертатамъ, препирался съ ними, укоряя и стыдя ихъ какъ отступниковъ и измѣнниковъ христіанству, при чемъ дѣйствительно рисковалъ подвергать ся какимъ либо со стороны ихъ оскорбительнымъ дѣйствіямъ“ (ст. 301).

Не треба більше льогічного зусилія, ніжъ ужив д. Барац на опрокинені здогадів Малишевського, щоб опрокинути й його власні. Поперед усього житіє не говорить ні про якихъ нещирихъ конвертитів, а про Жидів *sans phrase*, не говорить ні про які „оскорбленія“, на які мігъ бути наражений Теодозій при своїхъ нічнихъ візитахъ, але про мучеництво, якого він самъ бажав, у всякімъ разі на тій основі, що Жиди були силою, були свободні, а не арештанти інтерновані в монастирі на покуті. А далі не маємо ніякого свідощтва, щоб у старій Русі навертано Жидів силою на христіанство, щоб у Печерськімъ монастирі жило більше число Жидів на покуті. Все те фантастичні гіпотези подіктовані апріорною думкою — віднайти в старій Русі релігійну неголеранцію до Жидів. На доказ д. Барацъ цитує одну ухвалу константинопольського собору з р. 786 про Жидів, що з нечистими цілями (без примусу!) пристають на христіанство, але факти, якихъ йому треба, знаходить аж у Єспанії. Мігъ їхъ набрати до схочу ще й з Італії, з Німеччини, з Франції, але все се ані крихітнички не доказувало б, що так само було і в Кієві. Навпаки, маємо свідощтва і історичні і літературні, з якихъ можемо догадувати ся істнованія в старій, домонгольській Русі сильної пропаганди жидівства, якої основою мусіла бути дуже значна політична толеранція Жидів. Памятки староруської полемічної антижидівської літератури, такі як Толкова Палея та книга Казфъ свідчать про те, що наші полемісти чи то при помочи грецькихъ взірців, чи безпосередно при помочи жидівськихъ рабінівъ дуже глибоко вникали в суть тальмудичної доктрини, далеко глубше і явнїше, ніжъ на заході.

Та що тамъ заходить такъ далеко. Досить буде сказати одно: д. Барацъ коментує і критикує Патерикъ не бачивши його на очі. Вінъ цитує текстъ не по жадному виданню ані рукопису, тільки по переповідці Малишевського. Вінъ не знає й такого, для кожного, хто займаєть ся сею ма-

терією, немнучого факту, що Несторове життє Теодосія — твір неоригінальний, а перерібка Житія Сави Осьвященного, що отже власне сей „факт“ причіплений досить недоладно і без консеквенцій до житія Теодосія, може бути й зовсім не факт, а чужа, на иньшій місці і серед иньших обставин вложена легенда, яких приклади маємо і в житію Константина Солунського і в иньших старих житіях. З такими річами треба поводити ся як з товченим склом: ані оглянеш ся, як покалічить.

Другий факт староруської релігійної нетолеранції віднайшов д. Барац при помочи того самого браку наукової методи і тої самої псевдо-раціоналістичної, апіоріною тенденцією подіктованої інтерпретації в легенді про Никиту Затворника. В тій легенді оповідаєть ся, що Никита, родом Княнин, ставши монахом, по якімось часі забажав бути пророком і ясновидцем і попросив ся в затвор, себто в одиноку замуровану келію. Там він швидко почув у собі дар пророцтва, та дивним особливо показало ся, що вмів на память увесь старий заповіт і всі жидівські книги, а про новий і говорити не хотів. Монахи швидко пізнали, що то якась нечиста справа, вигнали з нього біса і знов перевели його до спільної келії. І шож показало ся: Никита запитуваний про свою премудрість почав клясти ся, що ніколи не читав жидівських книг і взагалі навіть читати не вмів, і тільки потім печерські отці ледво навчили його читати. Д. Барац не задає собі навіть питання, на скільки се оповідане — дійсно історія, а на скільки легенда, але зараз же дає свій виклад: маємо тут діло з тайною пронагандою жидівства серед печерських монахів. Никита знов показуєть ся Жидом-конвертітом запертим у манастир, а ангел, який ніби то показуєть ся йому в затворі, се якийсь жидівський учитель. Не вдаю ся ближше в переповідане деталів сего поясненя — воно зовсім недоладне і позбавлене логіки, а ніби паралелі, які д. Барац цитує знов таки з західно-європейської літератури, зовсім сюди не належать і нічого не пояснюють і не доказують. Д. Барац очевидно не знає оповіданя про ту неписьменну бабусю, що занедужавши тяжко почала нараз вправно говорити по грецьки і по латині, хоч уперед ніколи не вміла тих язиків, а потім показало ся, що вона в своїй молодости довгі літа служила у якогось професора-філолога, що мав звичай у своїм кабінеті голосно читати грецьких і латинських авторів, яких наслухала ся дівчина не розуміючи їх, а в хоробливім стані її мозок почав механічно репродукувати ті слова. Таких фактів сучасна медицина знає тисячі; їх треба знати й істориком, що вдаєть ся в інтерпретоване легенд, щоб не довело ся з таких очевидно патологічних фактів (їх у всяких патерниках дуже багато) робити свідонства про релігійні стіснюваня та насильства, яких на правду могло й зовсім не бути.

Ів. Франко.

K. Dieterich, Eine Gruppe neugriechischer Lieder aus dem Akritencyklus (Byzantinische Zeitschrift, 1904, стор. 53—72).

Епічні пісні про Дігеніса Акріта повстали в Візантії в половині середньовічної епохи на основі історичних подій, що відіграли ся около X століття в Малій Азії¹⁾. Цикль про Дігеніса Акріта був дуже популярний, так що вийшов і поза границі краю і знайшов відгомін в деяких творах великоруської і полудневославянської епіки²⁾ і в прозовій літературі, даючи початок староруській повісті „Дѣяніе и житіе Девгеніево Акрита“. В Греції підняли скоро епічні пісні всіляким змінам і перемінам³⁾ і викликали з другого боку ряд коротших пісень і балад, яких багато позаписували етнографи. Одначе при всій великій вазі предмету і кількості матеріялу не підійшов ся до тепер ніхто зібрати усе в цілість, а передовсім вяснити звязь і відносини поодиноких пісень і балад між собою і між головним епічним циклем і розібрати ті мотиви, які в них приходять. Тому ставив се вже Крумбахер за задачу будучности, при чім звертав також увагу на народню словесність Славян і на звязь деяких мотивів з мотивами, знаними з вищих творів народньої поезії, а передовсім з балад.

Дітеріх констатує велике багатство новогрецьких народніх пісень, які можна уважати ремінісценціями поодиноких характеристичних епізодів, одначе знов вказує на недостачу дослідів. До тепер зіставлено пісні про сина Андроніка, про схоплене Евдокії, про замок Дігеніса, про борбу Дігеніса з Хароном, про смерть Евдокії і про Порфірія в збірниках Пассова, Сакеллярія, Шмідта, Лєграна, Йоаннідіса і Ляґарда⁴⁾.

¹⁾ K. Krumbacher, Gesch. der byz. Lit., II вид., 1897, стор. 827—832.

²⁾ Веселовскій, Отрывки византийскаго эпоса въ русскомъ Вѣстн. Европы, 1875, Апрѣль, стр. 750—775; idem, Beiträge zur Erklärung des russischen Heldenepos, Archiv f. slav. Phil. III, 1879, с. 549—593. Про поодинокі мотиви з Девгенія в пол. слав. епіці прошу порівняти відповідні розділи праці Халанского, Южно-слав. сказанія о Мар. Кралевичѣ, де розбирають ся пісні про піврване жінки Марка і мої замітки в розвідці про Матвія.

³⁾ Прим. пор. Georg Wartenberg, Das mittelgriechische Heldenlied von Basileios Digenis Akritis. Wissenschaftliche Beilage zum Jahresbericht des Lessinggymnasiums zu Berlin. Ostern 1897. Поєму видали в французьким переводі С. Sathas et E. Legrand (Lex exploits de Digenis Akritis. Paris 1875).

⁴⁾ Обробітка деяких з нах і переклад в праці Г. Дестуниса, Разысканія о греческихъ богатырскихъ былинахъ средневѣковаго періода. Спб. 1883, стр. 1—127.

Поодинокі мотиви зісталися в більшості необроблені, тому добре зробив автор, що займився обробленням одного з найпопулярніших мотивів.

Се мотив про схоплене судженої, що приходить частійше в піснях про Дігеніса. Автор збирає усі пісні, в яких приходить мотив про розлуку мужа і жінки і ділить їх на три групи; перша обіймає пісні, що обговорюють схоплене і увільнене жінки, друга пісні про схоплене і увільнене мужа, третя пісні про добровільну розлуку мужа з жінкою і про його поворот.

До першої групи належить шість пісень, які автор порівнює зі собою. Через порівняння доходить він до результату, що варіант Фардіса опирається на варіанті Пассова, який виразно доховав свою належність до Дігенівського циклу іменем 'Ακρίτας. Дальше порівняння виказало, що і інші пісні, а іменно „Π άρπαγή“, ó Γιαννακός зв'язані з тим же циклом поодинокими епізодами, з яких можна зреконструувати первісну форму, коли взяти ще кипрську пісню Сакеллярія ó Διγενής (τά Κυπριακά, II, N. 3). Як видно з зіставлень автора належать усі ті пісні до циклу Девгенія, однак відбігають від поеми в деяких мотивах, а навіть між собою виказують значні різниці. Пісня кипрська (Сакел.) і трапезунтська (Pass. 440) творять при тім старшу групу, як пісні Пассова і Фардіса: в першій групі доховалися цілком ясні відгомони поеми і саме імя героя: Акріт і Девгеній, в другій се забулося, а місце Девгенія займає Константин або Явнакос. Обі групи різняться також способом відзискаючої жінки: в першій уживається підступу, в другій сили. Обі групи лучаться епізодом розмови в конем і ще кількома мотивами.

Подія, що лежить в основі пісень першої групи, оповідає про схоплене жінки або любки Девгенія Маврами чи Сараценами. Герой довідується про роботу про се від пташини вистунки, вишукує жінку, дає себе їй пізнати при наливанню вина, бере її на коня і утікає з нею до дому, перебувши щасливо погоню. Цілий сей перебіг стрічаємо в італійських піснях про чорного Сарацена і в словинських баладах про Матвія і в полуднево-славянських піснях про Марка Кралевича й Арабку. Обговоривши се в часті на иньшій місці, констатую тут лише, що новогрецькі версії підходять більше до італійсько-словинських, ніж до полуднево-славянських: можливо дуже, що се схожість не цілком випадкова. Поодинокі мотиви обговорених автором пісень знаходять також дуже гарні паралелі в славянській, а навіть і германській епічній поезії. Дещо з того було вже підчеркнено проф. Веселовским; я звертаю приміром увагу на місце, де пташка дає знати героєви про його нещасте. Характеристичне також місце про стрічу героя в винограднику, що має паралелі в піснях про Сарацена в італійських баладах і оповіданнях про Содомона, а цілком не знає в самій поемі. Варто також зазначити велику

схожість між новогрецькими піснями і баладою про виратовање жінки Матвієм що до утечі: герой принаджує жінку недалеко коня, щоби могли її лекше схопити. В італійських і пол.-слав. баладах се місце оброблено цілком инакше, а у Сербів воно не має навіть найменшої схожости. Згадка про відпочинок на зеленій сіножати зближує ці новогрецькі пісні з пол.-славянськими версіями про Матвія, але їх продовжене, а власне місце про сон героя, або про його страх що до змія і про його боротьбу з ним перед самим приходом погої нагадує дуже мотиви німецької епіки (А. Henrici, *Das deutsche Heldenbuch*, Kürschner Nationalalliteratur, с. 53—55). Чи пісня Яниаракіса (Κρητικά ᾠσματα N. 126, „Ἡ λυγερὴ προδορένη“) дійсно належить до Акрітового циклю, се не остаєть ся певним. Схожість кількох стрічок і сама згадка про Сараценів і Маврів за мало рішаючі.

В дотеперішніх піснях мова йшла про відзискане упровадженої любки (чи жінки): сей мотив затер ся потім, а упровадженням став мушнина. До сього циклю належать пісні у Нассова N. 449, Сакелларія, II, N. 13, Яниаракіса N. 265 і Лєграна (*Recueil de chansons pop. grecques* N. 145) і розповідають ту саму історію, що в першій групі, лиш початок відмінний; герой мусить наперед увільнитись з неволі. Конець осьпівує сплетене галузій цитрини і кипарису на гробі разом померших молодих, отже мотив знаний з теми про Герона і Леандра. Пісні другої групи вигворили ся з першої, а усі зміни треба толкувати їх приложенем до життя піратів, змішанем з иньшими циклями пісень (Геро і Леандер, мертвий брат) і дифференцією первісних мотивів.

Третя група має вже з першою дуже мало що спільного. Місто схопленя жінки стрічаємо тут мотив добровільного віддаленя мушнини від молодої жінки, мотив яких подибуєть ся часто в народніх казках. Глупий Яниіс блукає по світі, але вертає на час, заким ще його жінка віддала ся (Сакел. N. 5, Liebr. 161, Яниаракіс N. 127, Liebr. с. 212).

В усіх трьох групах бачимо вже досить нових мотивів: 1) стріча і розмова героя з вітцем в винограднику, мотив спільний усім групам і пісням; 2) розмова з конем в стайні (лиш в I гр.); 3) мотив, що кінь підносить ся в воздух (III гр і I пісня I гр.); 4) упроважене любки через наливанє вина (I гр.) і 5) смерть любки при стрічі (II гр.). Усі ті мотиви, зібрані переважно в піснях першої групи, не знані в самій поемі; лише на третій мотив маємо натяк в вераї Петріцеса. За те вони знані з иньших циклів. Мотив 3 приходить часто в індійських і арабських казках і в середновічних оповіданях. Мотив 4 виказує деяку схожість з тим місцем пісень про Марка Кралевича, де він пробує її вірність при питю вина. Мотив 2 належить до загально розпросторених в європейській поезії, в епічних піснях і ліричних (у нас в колядках).

Розвідка Дітеріха роз'яснює одну сторону звязи тих пісень з поемою. Питане про привязане тих мотивів до теми про Дігеніса вістаєть ся одначе і на дальше пероз'яснене.

З. Кузеля.

Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta, том I Najstarsza księga miejska 1382—89, стор. VIII + 154 + 1 факсіміле, Льв., 1892, Том II Księga przychodów i rozchodów miasta 1404—1414, стор. VI+184, Льв. 1896, Том III Księga przychodów i rozchodów miasta 1414—1426, стор. IV+188, Львів, 1905-

Богатий історичним матеріалом міський архів у Львові був до недавна звісний ширшому кругови істориків лиш, так сказати, з других рук — з тих звісток й ексцерптів, які подали з нього історики Львова, почавши від Деніса Зубрицького. Систематичне видаване жерел було довго занедбане й аж на другім з'їзді польських істориків 1890 р. заняв ся сею справою в окремім рефераті др. А. Семкович; завдяки йому прийшло до порядкованя архіва і від 1892 р. до публікованя актів. Дотепер (за 14 років!) вийшло 3 томи; редактором їх був міський архівар др. А. Чоловский.

Що до змісту, то в I томі є акти більш приватного характеру (умови, посвідчення купна-продажі, тестаменти і т. и.) — се найстарша радецька книга, одинока з XIV в., знов в II і III томі надруковані книги приходів і розходів міста. Так отже видані акти доповняють ся обопільно і досить добре освітляють історію Львова при кінци XIV і в першій четвертині XV віка; находимо дещо матеріалу й до історії львівської Руси.

Місто має тоді характер німецький; нопри Німців дуже сильно стоять Вірмени; тубильці Русини грають скромненьку ролю. Маємо докладні реєстри властителів з років 1405, 1406, 1408 і ин.: показує ся, що на яких 500 ґрунтів в місті лиш 14 до 20 було в руських руках; майже всі сиділи в своїм кварталі, лиш дві-три звістки вказують, що Русини були і в ринку і по иньших улицах. Значно лінше стояла Русь по передмістях, хоч і тут чужі були в більшости. З огляду, що в показчику, долученім до кожного тому, не всюди можна що до Русинів добре з'орієнтувати ся, подаю тут поіменний реєстр всіх Русинів-властителів занотованих актами; при кождім імені подане місце замешканя і рік, в котрім дана особа згадує ся (римські цифри означают том виданя, арабські порядкове число, зглядно сторону ориґіналу):

1. Андрій, галицьке передмісте 1400—14 (II 59, III 57).
2. Андрій, крак. передм. 1408 р. (II 193).
3. Андрій, руська ул. 1408 р. (II 178).

4. Баранчук товмач, гал. передм. 1405—9 р. (II 44, 59, 101, 135, 148, 192, 231).
5. Бартош 1405—6 р. (III 396, 424).
6. Вуел, крак. передм. 1414 р. (III 53).
7. Борис, гал. передм. 1405 р. (II 60).
8. Бутко Гаврило, гал. передм. 1405 р. (II 60).
9. Бушкаль Іван, руська ул. 1400—8 р. (II 58, 134, 178).
10. Василь, крак. передм. 1404—9 р. (II 46, 102, 149, 193, 232).
11. Василь рибалка, крак. передм. 1404—9 р. (II 6, 45, 102, 149, 193, 232).
12. Василько, гал. передм. 1404—14 р. (II 5, 44, 60, 101, 148, 192, 231; III 55).
13. Васька, руська ул. 1405—6 р. (II 58, 134).
14. Гаврило, краківська ул. 1414 р. (III 30).
15. Гаврило, вірменська ул. 1414 р. (III 137).
16. Гаврило, руська ул. 1405—8 (II 58, 134, 178, 217).
17. Галь, крак. передм. 1407 р. (II 149).
18. Ганкові діти купують 1383 р. чверть дому від Нпчка кушніра (I 119).
19. Гирич, вірменська ул. 1414 р. (III 137).
20. Глібко, гал. передм. 1405 р. (II 59).
21. Гринь, крак. передм. 1404—9. (II 6, 102, 193, 232).
22. Гринева, крак. передм. 1409 р. (II 232).
23. Гриць, краківська ул. 1414 р. (III 30).
24. Гриць, руська ул. 1405—8 р. (II 58, 134, 178).
25. Дмитро піп, крак. передм., купив дім від Охрима, 1385—1404 (I 324, II 6).
26. Довгий (Longus) Ходір 1384 р. купив від Михайла поле *retro predicatorum* (I 94).
27. Зань, крак. передм. 1414 р. (III 53).
28. Зань рибалка, гал. передм. 1405 р. (II 59).
29. Зинь рибалка, гал. передм. 1405 р. (II 59).
30. Захарія піп купує 1383 р. разом з Йос. Орлом і Іваном Русиньом 1 лан від Зоєра (I 129).
30. Іван (I), гал. передм. 1405 р. (II 59).
31. Іван (II), гал. передм. 1405 р. (II 59).
32. Іван кожем'яка, гал. передм. 1414—16 р. (III 57, 140).
33. Іван кушнір, руська ул. й ринок 1405 р. (II 58, III 28).
34. Іван рибалка, гал. передм. 1405—14 р. (II 59, III 56).
35. Іван товмач, гал. передм. 1405—6 р. (II 59, 135).
36. Іван швець, гал. передм. 1405 р. (II 59).

37. Іван, вірменська ул. 1421 (III 284).
38. Іванко, гал. передм. 1404—9 р. (II 44, 101, 148, 192, 231).
39. Іванко 1408 р. купив огорог від Свантухової (II 194).
40. Йосип, гал. передм. 1405—14 р. (II 60, 192, 231; III 56).
41. Каростель Іван, гал. передм. 1405 р. (II 59).
42. Клишко, гал. передм. 1414 р. (III 56).
43. Копник Іван, крак. передм. 1414 (III 52).
44. Кость (Costa) продає 1385 р. ґрунт Йос. Шлінкенпфилеви (I 263а).
45. Кость, гал. передм. 1405 р. (II 59).
46. Кузьма, руська ул. 1405—8 р. (II 58, 134, 178).
47. Лазар, гал. передм. 1405 р. (II 59).
48. Лехова, руська ул. 1405—8 р. (II 58, 134, 178).
49. Лучка, гал. передм. 1405—8 р. (II 44, 101, 148, 192); купив 1406 р. огорог від Тампеля й зараз продав Йос. Бренеру (II 101), а той продав Трохимови (II 147); пор. ч. 83.
50. Лукяи (I), гал. передм. 1405 р. (II 59).
51. Лукяи (II), гал. передм. 1405 р. (II 60).
52. Марія, жидівська ул. 1383 р. (I 112).
53. Матвій, руська ул. 1405—8 р. (II 58, 134, 178).
54. Михалко, гал. передм. 1405 р. (II 60).
55. Михно тесля, гал. передм. 1416 (III 139).
56. Микита кушнір, гал. передм. 1416 р. (III 139).
57. Насіка, ринок 1413—35 р. (II 327, 346, III 5, 34, 70, 107, 133, 178, 285).
58. Нелюба, ринок, 1413—18 р. (II 327, 346, III 5, 34, 76, 107, 178).
59. Неташ бр. Гриця, гал. передм. 1405 р. (II 60).
60. Омелян, русь. ул. 1405—8 р. (II 58, 134, 178, 217).
61. Омелян, ринок 1414 р. (III 28).
62. Охрим купив 1381 дім від Григорія й продав попови Дмитрови (I 324).
63. Панас, гал. передм. 1405 р. (II 46).
64. Панас, крак. передм. 1406—14 р. (II 102, 149, 193, 232).
65. Пашко, краківська ул. 1405—6 р. (II 129, 521).
66. Пашко, жидівська ул. 1405 р. (II 55).
67. Пашко, platea balnei 1408 р. (II 215).
68. Петро, крак. передм. 1408—14 р. (II 194, 232, III 51).
69. Petrze руська ул. 1405—8 р. (II 58, 134, 178).
70. Прибодович Іван, руська ул. 1405—8 р. (II 58, 1708, 217).
71. Прикляк Гриць продає 1385 р. дім Йосифови католикови (I 317а)

72. Пташник Андрій, краківське 1414 р. (III 51).
 73. Реполуск, руська ул. 1405—8 р. (II 58, 134, 178, 217).
 74. Саввич Іван, гал. передм. 1405—9 р. (II 59, 101, 148, 192, 231).
 75. Семен, гал. передм. 1414 р. (III 54).
 76. Сидір, гал. передм. 1407—9 р. (II 149. 192, 232).
 77. Симоц, руська ул. 1408 р. (II 178).
 78. Симоц, гал. передм. 1404—9 р. (II 5, 44, 60, 101, 148, 192, 231); 1404 р. продав половину ґрунту Войткови (II 5).
 79. Симоц піп купив 1386 р. дім від Григора (I 399), й 1388 р. поле від Анни доньки Якова Вірменина (I 660).
 80. Тарас, гал. передм. 1416 р. (III 140).
 81. Татяна, крак. передм. 1414 р. (III 51).
 82. Тома, гал. передм. 1405 р. (II 60).
 83. Трохим, гал. передм. купив огорог від Йос. Бренера, 1407—9 р. (II 147, 148, 192, 231, III 55); пор. ч. 83.
 84. Улька, руська ул. 1404—8 р. (II 58, 134, 178).
 85. Ходір, гал. передм. 1405—14 р. (II 44, 101, 148; III 57).
 86. Ходір, крак. передм. 1404—14 р. (II 6, III 52).
 87. Ходорець, крак. передм. 1383—4 (I 126—8, 172, 176).
 88. Ходя Степанова, крак. передм. 1414 р. (III 52).
 89. Щирбей 1384 р. (I 208).
 90. Янча (Jencze, Jencz) син Панка продає 1386 р. поле за містом Андр. Зомерштайну (I 402); 1387 р. дає за довги половину дому Мик. Глязеру (I 532, 538), другу половину продає 1388 р. Освальдовн (I 604).
 91. „Vnus faber ruthenicalis“ 1408 р. (II 193).
 92. „Ruthenicalis presbyter cum curua manu“ 1405—7 р. (II 44, 101, 148, 192, 231).
 93. „Rusky batko“, гал. передм. 1414 р. (III 55).
 94. „Batko Ruthenorum“, вірменська ул. 1416 (III 137).
- Се очевидно не всі звістки про Руснів: такі імена як Пашко, Ходко, Держко, Додко, Ганушко і ин. можна рівно добре причислити до Руснів як до Вірмен або Поляків, що вже показують ся у Львові. Звичайно зачисляли ся до Руснів і ті мішане, що посять призвище Rewse — отже в наших актах Hanus, Neco, Niclos, Mathis і ин.; але доказів на се, що вони Русини (Rutheni) нема — навіть противно про одного з них Neco Rewse маємо звістку, що дає гроші на костел (II, 64), се моглоб свідчити, що він не був православним. Напливає до Львова і з інших міст чи сіл руська людність: приймають міське право Юрко (III 221), Сталь, Іван Волошин і Іван Гальчич кушнірі (III-289), Іван Сурипик (III 257), Клишко Кожемяка (III 395), Стефан

Бабровник кушпїр (III 289).

Що до занять, якими займали ся львівські Русини, маємо усякі ремесла і звая: кушпїрів, кожемяк, шевців, теслів, столярів, ковалів, різників, рибалок, одного золотника (Яцько I, 112), товмачів, далі попів і монахів. Про декого маємо навіть досить докладні відомости. Так в 1410—23 рр. згадує ся якийсь Панас, що був занятий мабуць при будові фосо і мосту на краківськїм передмістю: постачав дерево на палї, різки і т. и. (II 259, 269, 270, III 127, 158, 160, 201, 253, 299, 305; 312, 317, 338, 348). При тій самій роботі було занятих і більше Русинів (Reussen im grabin, Reussen vnd knechte), що звозили дерево, камінь, цеглу (III, 259, 269, 294, 310, 320, 341, 350, 351, 354, 414, 415, 434, 438).

Одначе великих богачів між руським міщанством на видно; лише стояло хіба лиш духовенство, й воно позичало сусїдам невеликі суми нпр. під Ходїр позичив 1½ ста грошій (I, 401), Захарія під 4 гривни (I 126). Зрештою дуже багато знаходимо обдовжених: Пашко Сусло (II 54), Іван (III 284), Щїрбей (I 208), Янча (I 57, 532) або Ходорець, що мав такі довги: попови Захарови 4 гривни (I 126), Жидови Шльомі 5 фертонів (I 127), Жидови Шанови 5 фертонів (I 128), Ходї 40 гривен (I 172), Симонови із Смотрича (I 176).

Відносини між руською людністю і міським, німецьким урядом були в тих часах іще досить добрі, хоч не давано Русинам повних прав у містї; при маїстратї є „руський писар“ (III 312, 315 — 1422 р.), руське духовенство титулує ся „батьками“ або „святищенниками“ а не як пізнійше „попами“, так само руська церква ще не „синагога“. Німці входили навіть в родинні звязки з Русею: нпр. Петро син Миколи Русина був кривняком М. Ізенгутеля (I 723); нічого дивного, що являє ся й Steczko genant Andrzej, eyn getawter Russe (III 422).

Виданє актів зроблене старанно, шкода лиш що видавець не пробував зробити з матеріалу ніяких висновків — при кождім томї, правда, вступ, але лиш інформаційного змісту. Показчик взагалї уложений сум лінно, хоч в подробицях є й похибки; подаю тут декотрі завваженї. Том I: Schepelak й Screblak се ідентична особа, Semenus Longus й Symon filius Joannis Longi теж ідентичне. Том II: під Johannes (Hannus, Iwan) до Івана кушпїра належать лиш сторони 58, 134, инші до Гапуса не-Русина; під Iwanus (Iwan, Iwanis) sutor до Івана шевця належить с. 59, инші до католика Іваняса; під Petrus (Peti.) Rutenus до Петра Русина з крак. передм. належить с. 194, 232, инші треба дати до Petrus Rewsse famulus civitatis. — Том III: під piscator опущено Iwan (с. 56); не згадано ніде reussesch smed (350) й batko Ruthenorum (137). Инші похибки пропускаю. *Ів. Крїпякевич.*

Majer Balaban — Żydzi lwowscy na przełomie XVI i XVII wieku, Львів, 1906, стор. XXIV+578+188.

Львівські Жиди! Раз прецінь відчинило ся перед нами се замкнене нужденне гето, в котрім стільки часу тиснув ся в вузьких вуличках вузько-грудий парід зі східним лицем, се бідне гето, вкрите безмежною погордою міської й пемської суспільности, відгороджене від міста муром пересудів й заборон, а при тім таке таємниче, якимсь дивним містицизмом обвіяніе гето... Інтересна, а так мало ровсліджена тема, — автор Жид, обізнаний прегарно з сучасним жидівським житем й жидівською історичною літературою, — перша нагорода котру присудив праці конкурсу ім. Вавельберґа, — в кінці сам вигляд книги (790 сторіц) — все те спонукує заняти ся ближше книжкою д. Бабябана. Заголовок, що общіце говорити про Жидів на переломі XVI і XVII вв., не подає усього змісту: в дійсности праця обіймає цілу другу половину XVI в. і першу половину XVII в.; при тім часто подають ся згадки про жидівське жите в часів давнійших і пізнійших.

Початків жидівської громади у Львові треба шукати ще в руських часах: се виходить з того, що старий жидівський цвинтар (звичайне місце, коло котрого повставали більші жидівські осади — с. 4, 204—8) містить ся на краківськім передмістю, напротив старого руського Львова. Пізнійше розросла ся жидівська людність завдяки припливу Жидів з инших міст річипосполитої; приплив еспанських Жидів в другій пол. XVI в. не був дуже сильний й швидко загинув у Львові (с. 39—40, 459—468). З заложенем німецького Львова стали переноситись багатші Жиди до міста, між мурн, де жите було значно безпечнійше як на передмістю, й тут дістали окремиї квартали, безпосередно на полудень від руського кварталу. Хоч ся „жидівська вулиця“ була дуже тісна — могло тут поміститись найбільше 60 домів (с. 162) — тут коло міської синагоги збирає ся все, що було найславнійшого в жидівстві в цілій руській землі, Львів серед мурів стає „містом й матірю в Ізраїлі“ (с. XX). Громада на краківськім передмістю очевидно через такий зріст „міста“ дуже підупала, і все горіла ненавистю до міської суперниці; антагонізм між обома громадами заховав ся до найновіших часів: ще нині „ферштейтішер“ (передміщанин) дивить ся з нехтію і презирством на „штейтішер“-а (Жида з „міста“ — с. 217).

Жиди займали ся реміслами лиш вїмково; стрічають ся тільки такі ремісла, що були звязані з ритуалом, отже різництво (з огляду на кошерне м'ясо) і кравецтво (потреба шити вовняну одєжу конопляними нитками — с. 469); з инших ремісників є Жиди-золотники, шмуклері й пасаманники, рідше гарбарі, шевці, кушнірі (с. 470—499). Причина,

чому так мало були розвинені ремесла, лежала в певній мірі в заборонах міського уряду, але більше, в жидівській рухливій вдачі, що гордувала сидючим ремеслом (с. 511), а воліла жити иншим промислом, хочби „з повітря“. Між Жидами розвинулась на велику скалю торгівля. З початку, в XIV в., Жиди мали дозвіл торгувати лиш чотирма товарами: воском, сукном, волами й шкірами (с. 395), але й се не зовсім свобідно; се очевидно вдоволити їх не могло й на перекір всяким заборонам Жиди купують і продають все, що лише приходило до Львова. З початком XVI в., зрісши в силу, стають Жиди до отвертої борби з містом за торговельні права; ся борба тягне ся аж до пол. XVII в. (с. 395 — 453) і кінчить ся побідою Жидів. Про зріст жидівської торгівлі найліпше свідомство дає такса, яку складали Жиди місту за дозвіл торгувати: 1581 р. всього 50 зол., 1654 р. вже 1750 зол. (с. 453). Крім торгівлі займають ся Жиди ще арендованем рогачок й мит поза Львовом та виченєм грошей на лихву (с. 360—390). З сих трох жерел — торгівлі, лихви й мит — йдуть всі мастки Жидів, мастки досить великі, але далеко не рівні масткам міщан-християн; Жид збогачував ся скоро, але й скоро пропадало його майно — довше як три генерації не триває богацтво й вплив одної родини; наймогутнійші навіть родини упадають скоро, а на їх місце приходять нові люде (с. 38). Як приклад може служити найповажнійша в жидівських родин родина Ізака Нахмановича (генеальогія на с. 195): сам Ізак се богатий купець й державець мит, впливом своїм сягає аж на королівський двір, в місті фундує гарну синагогу й стає найголовнійшим „парнасом“ (с. 66—82); його сини ще дорівнюють батькови: Нахман веде на велику руку купецтво, Мардохай фундує шпиталь, дім для убогих і т. ин. (с. 61—82); але вже Ізаківі внуки Ізак Нахманович і Ізак Маркович підупадають дуже і стають лиш слабими мініатурами могучого діда (с. 187—195).

Жиди мають у Львові свою власну організацію, своє судівництво, заряд, уряди й урядників — все те творить т. з. кагал, що складає ся з 4 *parnassim* (*seniores*), 3 *towim* (*boni viri*) й коло 40 звичайних членів. Кагал ділить ся на різні комісії; верховну власть мали й репрезентували громаду пазверх по черзі *parnassim*, що місяця инший „парнас“ (с. 232—3, 262). Сей заряд громади виборний, а вибір його відбуває ся так: усі виборці (виборцем може бути лиш той, хто платить кагальний податок) складають до урни картки з своїми іменами; з урн витягають „шкільники“ (лишні урядники кагалу) лиш 5 імен (ніяким чипом се не могли бути свояки, хиба аж в пятім степені) і сі вильосовані стають дійсними виборцями і мають вибрати цілий кагал. Вони складають присягу і замикають ся в окремії кімнаті; коло дверей стає віродостойний сторож і пильнує, щоби ніхто не зносив

ся з виборцями. По відповідній нараді вони переводять вибір: два мандати можуть взяти для себе, вибраний не може бути homo novus в кагалі і мусить дістати 4 голоси (с. 260—262). Ся штучна виборча ординація уладжена так очевидно в тій цілі, щоби до кагалу мали доступ як найширші круги; але в практиці се показувало інші висліди, бо виборці були звичайно такі повні поважання для кагалу, що вибирали майже все давній кагал. Оліґархія розширилась так далеко, що кагалні уряди просто дідичились богатшими родинами. Кагал, а спеціально сеніори мали величезну власть, бо до них належав суд у всіх справах Жида з Жидом й се суд без апеляції (с. 290); на жаль звістки з практики сього суду маємо лиш в цивільних справах, не карних; як карн у тих справах виступають вязниця, грошева гривна й клятва. Останню кару видавав на винуватого рабін, але лиш за дозволом кагалу; зрештою і сам рабін вибирав ся людьми, залежними від кагалу (с. 280), таким способом й реліґійні відносини громади були залежні від оліґархії, що мала всю власть в руках: стрічаємо навіть випадки, що члени кагалу проганяють з міста немого собі рабіна (с. 246—7). Сю оліґархію видно навіть підчас богослуженя в синагозі, де богачі купують собі довічно й дідично місця, а „посполитий“ чоловік не сміє між них входити (с. 509), й так само на весілях, де тільки богатому було вільно запросити необмежене число гостей й випити необмежену скількість меду, а бідний був і в тім остро обмежений приписами (с. 532, 535). З усього отже видно, що в жидівській громаді, хоч на верх вона представлялась ніби одноманітно, були гострі соціалні ріжниці (пор. ще с. 515). Чи покривджена і визискувана біднота пробувала коли небудь виступити против своїх панів, про се певних звісток нема; поява з поч. XVII в. т. з. вірника, що мав бути контрольором кагалу й перед котрим навіть сеніори мали складати рахунки (с. 248), могла б вказувати на якусь опозицію; але ближших звісток про відносини сього громадського трибуна до кагалу ми не маємо, а при тім і він не був вибраний цілою громадою, лиш іменував ся сеніорами. Взагалі жидівський загал, о скільки був підприємчивий і рухливий на верх, о стільки у себе дома показував ся приголомшеним і некритичним для своєї верховної власти. Кагал стягав всі податки і громадські і міські і державні, отже шос, погловне, оплати за торговлю, оплати для католицького духовенства (с. 332—355), й при сїм допускав ся великих надужить — але контролі й протесту не стрічав; се вкінці стало ся причиною, що й сам кагал став підупадати, обдовжувати ся й банкрутувати (с. 355—357). В тім жидівство представляло багато аполіогій до тодішнього магістрату, що також понав в руки оліґархії, був несправедливий для загалу і привів місто до упадку.

Ориґінальними являлись Жида лише в складі буденного житя,

котрим різко відзначувались від решти міста. Почавши від мови, а скінчивши на школах, бібліотеках, учителях, учених, науці й поезії, все було тут инше як між християнським мішанством різних обрядів. Тоді, як і нині, в щоденнім життю уживали Жиди німецького жаргону (еспанський жаргон котрим говорили еспанські Френки, був менше ровповсюднений); в літературі уживано ще єврейщини, подекуди навіть класичної (с. 197). Єврейщина була також предметом шкільної науки. Дитина йшла до школи вже в четвертім році життя; в нижній школі вчили (с. 524—5) читати сьв. письмо, в середній талмуда; в талмуді також мусів спеціалізувати ся той хто хотів добути собі „вищу“ освіту. Ся наука талмуду була альфою й омегою жидівського знання й кожний, хто хотів здобути собі вище становище, мусів бути добре у ній битий; навіть кожний молодий був обов'язаний сказати на своїм весіллі якусь промову з талмуда (с. 334). Але наука вела ся дуже сухо і схематично і правдиво нещасливі були ті „любі молодці, що сидять над книгами“ (с. 526); аж з поч. XVIII в. показують ся проби реформи науки на граматичних підставах (с. 525). Все таки знаходимо у Львові досить учених в талмуді, що своє знане доводять до високої міри, як рабіни Йозеу Фальк (с. 86—88) й його ученик Ізак син Самуїла з Володимира (с. 196); по єврейськи й на релігійні теми писались також поезії (с. 146, 197).

Інтересні подробиці маємо ще з родинного життя. Становище й поважанє мав лише жонатий чоловік; до парубка кожний говорив пер „ти“ й міг прикладати таку приповідку: „Молодий спить в шлабані (Schlafbank) і відмовляє суботне благословенє над одною крупою“ (с. 532). Перед шлюбом під гострими карами було зборонене парубкови заходити до дому своєї нареченої (с. 530—531); жєнитись без дозволу батька можна було аж по 23 р. життя (хоч звичайно за дозволом женились дуже рано). Дівчат зовсім о волю не питано (с. 530). Подружена пара лишала ся по своїм весіллі довший час під опікою батька й аж по 25 році життя міг вести мущина свій дім і інтерес на власну руку (с. 536).

Зверхна, політична історія Жидів представляє ся досить бідно на факти. Побіч великої боротьби за торговельні права, про котру я згадував, є ще лиш одна подія — борба з єзуїтами за синагогу в 1603—1606 рр. Справа пішла з сього, що єзуїти не могли знайти у Львові більшої площі на виставлене своєї колегії; ніде не можна було купити потрібного місця, треба було когось виперти силою — а кого-ж як не львівських паріїв, Жидів. Претекстом до боротьби послужило се, що Жиди купили від міста (в 1571—1601 рр.) безправно частину королівських ґрунтів. Сама боротьба була дуже завзята, для Жидів по більшій частині нещаслива, раз навіть з усею парадною занято синагогу, а між Жидами „був страх, біль, стогін і зітхання“ (с. 122), але пізнійше Жиди

зуміли використати неприхильність шляхти до єзуїтів і віднаєкали втрату; все-ж таки мусіли зложити місту і патрам 20.000 зол. відступного (с. 142).

Напади на Жидів в менших розмірах як сей траплялись не рідко; Жиди знаходили ласку лиш у магнатів та шляхти, котрим вміли послужити, але у міщанства, особливо дрібнішого, так само як у селянства були знепавиджені — в актах повно більш і менш несправедливих скарг на них (нпр. с. 448, 452, 532). Бо й гірке було жите Жидів: „не маємо на світі ніяких розкошей, як в державі, так в уживаню розкішних річей, лише все в страху, а в наляканю й „бузованю“ есьмо і в грабованю або караню жорстоких часів своїх...“ (с. 1). В ненависти до Жидів не уступали иншим міщанам і Русини. Нпр. 1638 р. przypadково в якимсь нападі погубла „дівка християнська грецької релігії“, що служила у Юдки Абрагамовича; між міщанами йдуть зараз говори, що Юдка її задусив й замучив, що вона просила ся в нього і т. и. (с. 495). 1640 р. підчас весіля у одного Жиди збирають ся члени брацтва сьв. Миколая, кличуть на поміч кількасот студентів і нападають на порожні жидівські доми; причина сього злочину була в сїм, що брацтво силою забрало жидівські ґрунти, що лежали коло церкви, а король присудив ґрунти назад Жидам; міщане хотіли за се пімститись. Та Жиди не дивились на грабованє з заложеними руками, лиш віддячились тою самою монетою християнам: напали на дім Івана Підвисоцького, що сховав у себе частину добичи; тут один з Жидів викинув зі скрині кілька образів сьвятих і поломив хрест. Се очевидно викликало ще більше обурєне серед християн, за тим пішли повви, процес і т. и. (с. 224—227). Інтересне, що національно-релігійне ворогованє між Русею і Жидами найшло відгомін і в жидівській поезії та легенді. В вірші, що до нинішнього дня читає ся в львівській біжницї в погаманову соботу є такі слова: „...Ти знайшов нас в пустинї..., вибавив з Єгипту..., в Вавилонї не лишив... Слава тобі, Господи, на віки... І Греки нам жите затроювали...“ Ся вірша була написана на памятку відібраня синаґоги Єзуїтам; про Русинів згадує ся і в оповіданю про „золоту Рожу“ (die güldene Rojse), що також звязанє з сею подією: „...Як раз тоді (як згоріла синаґога і зачали збиратись складки на нову) згоріла церква, сьвятиня їх Бога. І також плили богаті дари аж з Молдави, а навіть з Греції, щоб їх сьвятиня була величава і високо стояла понад мури міста...“ Цікава для нас ся зависть Жидів з причини будови гарної волоської церкви; традиція про се, як бачимо, заховалась дуже жива. Та далі в оповіданю хронологія псеує ся, будова руської церкви ідентифікує ся з змаганями Єзуїтів: „...Вони не спішились, а наша сьвятиня зростала; камінь на камінь, лук в гору і вже майже все було скінчене... Але вони не могли

стерпіти, щоби поблизу їх стояла сьвятина Ізраїля... Розшукали якийсь старий папір, виточили процес і замкнули сьвятину...". Далі оповідає ся про геройську жінчину Рожу (се історична особа — жінка згаданого мною перше Нахмана Ізаковича), що своєю красою побідила „їх“ тверді серця й навіть положила жите за добро громади. Декотрі варіанти переносять се оповіданє в часи Хмельницького і роблять козацького гетьмана грізним Голофернем, до котрого приходить львівська Юдита-Рожа (с. 178—186).

Такий зміст праці. Книжка цінна особливо з сього погляду, що використаний до неї величезний жерельний матеріал з міського (акти радецькі й лавничі рахункові книги, спеціальні фасцикули) й т. з. бернардинського архива (акти ґродські й земські) та жидівські рукописні і друквані матеріали; зібрати, а хочби лиш переглянути такий широкий матеріал — се річ дійсно імпозантна — та на жаль сама книжка розмірно до праці, яку в неї покладено, випала слабше. Причиною сього було, здасть ся, богацтво матеріалу, яке так придавляло автора, що він не міг як слід повертатись. Автор, правда, зібрав дуже сумлінно, все що лиш могло бути інтересне, і розсортував педантично цілий матеріал на різні відділи, але тих відділів, таксамо як і подробиць знайшлося стільки, що за ними пропала цілість. Само собою приходить на думку порівнанє з працями Влад. Лозіньського (*Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie* і ин.): може виводи, які робить д. Балябан будуть більш мотивовані і оправдані, як по більшій часті суб'єктивні міркваня Лозіньського, але що до артистичного обробленя Історія Жидів лишить ся по заду за „Патриціятом“.

Ів. Крип'якевич.

Kazimierz Pułaski — Stare osady w ziemi Kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podolskiej szlachty historycznej (Szkice i poszukiwania histor., III с. 1—168).

Йогож *Ród Kierdejów podolskich, monografia historyczno-genealogiczna* (ibid. с. 169—194).

Перша праця друковала ся перед чотирма роками в часоп. *Przewodnik nauk. i liter.* (1902), і тоді виглядала на початок більшої праці, тому обговореннє її було відложено до сподіваного докінчення. Тепер вийшла вона в осібнім виданнї в тїм же складі — як три розділи, чи статі присьвячені тром маєтностям Камінецького повіту: се Шаравка, Бедрихів Городок і Кунин з своїми приналежностями та с. Вірмени. Так що титул праці і те, чоґо каже надїяти ся автор в передмові до неї, досить мало відповідають дійсному змісту.

В передмові автор говорить про багату історичну минувшість По-

діля і спеціально Камінеччини — „повно тут споминів про великі історичні події, голосних імен і голосних учинків“, про поступи польського осадництва, „польської культури“, надіється своїм „люстром родів“, відслоненням їх „spraw rozcziwuch“ дати дещо dla pokrzepienia ducha, а також і деякі „характеристичні риси давнього життя і давніх уряджень на подільським пограниччю“. В дійсності його праця нічого не дає до пізнання тої старої слави тих „історичних родів“, ані для тутешнього устрою й життя — навіть і духу ледво чи покренить вона кому. Перед нами виступають шляхетські роди, що жили, множили ся, входили в „колігачі“, збирали й губили маєтки, і автор не виходить поза отсю чисто зверхню історію родів і маєтків — їх переходу з рук до рук, лучення і розлучення. Вина по часті в тій матеріалі, яким розпоряджав автор, але по часті таки й вина автора, що чи не хотів, чи не вмів знайти якісь характеристичні прикмети тодішнього життя в сих поданнях, контрактах і процесах, які мав перед собою, і дав працю, розуміється — не безкористну для інформації, але дуже суху, нудну й позбавлену всякого ширшого інтересу.

Такий же характер має і друга стаття — про Кердеїв. Про сю фамілію мали ми дотепер монографійку (досить немудру зрештою) Вен. Площанського; своєю дорогою, вістала ся вона незвістною д. Пуласкому, і він ab ovo конструує історію рода й займається репрезентантами його на Поділі і в Галичині. Також се суха і неінтересна, хоч і користна генеалогічна стаття.

До першої статі додано дев'ять актів in extenso, до другої два; найінтересніші акти з поданих автором містять ся в тексті — се руський привилей Ягайла на Тешилиці (с. 124) і одна запись з 1568 р., що малює перед нами сучасне запровіантованне шляхетської фамілії (с. 140—1).

М. Грушевський.

Powiat Mohylowski w gubernii Podolskiej. Opis geograficzno-historyczny wszystkich miast, miasteczek, wsi, przysiółków, futorów, słowem zaludnionych miejscowości w tym powiecie, z dodaniem odpowiednich dokumentów. Zebrał i opracował Władysław Pobóg Górski. Wydanie nakładem księżny Amelii Czetwertyńskiej, Kраків, 1903, ст. 346 + мапа, вел. 8°.

У вступі автор так оповідає історію своєї праці: „Щасливим випадком удало ся мені зібрати розсипані останки кількох більших архивів з моєї околиці, а власне більшу частину архиву барського староства, багато документів з архиву Ржевуских, що походять від Двержків і Чурилів, частину архиву Уруских і ин. Упорядкувавши зібрані документи

і розглянувши ся в них, я побачив, що вони переважно належать до місцевостей в нинішнім Могилівським повіті і до родин, що колись тут мешкали, і що користаючи з тих джерел, можна б легко описати Могилівський пов. Отже взяв ся я до збирання статистичних матеріалів з урядових видань подільського статистичного комітету. Було то при кінці 1892 р. і я скінчив тоді сімдесятий рік. Зробив я алфаветичний реєстр усіх місцевостей Могилівського пов. і зачав їх поволі обробляти — майже до всіх знайшли ся відповідні джерела що до давніших часів, починаючи від XVI віку. Новіші часи, себто XIX вік описував я з пам'яті. Інтересувало мене головно наше землеволодінне на Поділю й переходи маєтків з рук до рук. Пам'ять була дуже добра, і з початку йшло все добре, пізніше тяжше, бо з літами тратив я пам'ять, а вкінці два останні роки я тяжко хорував і скалічив: перестав володіти вказівним пальцем правої руки, так що лише з великою трудностю можу писати. Все се приізвило скінчення роботи, вкінці скінчив я його в серпні 1901 р., і був на те крайній час, бо зачав недавно вісімдесятий рік і вже далі не міг би працювати. Пишу се на те, аби читач і критик, як би знайшов ся, уважав на сю обставину, і коли б знайшов помилки, упущення і недокладности, не був занадто суворим для моєї праці, розпочатої і сповненої в дуже пізнім віку". Скоро по виданню сеї книги умер її автор, і ся замітка на сторонах нашої часописи нехай буде намяткою чоловіку, що, по своєму, любив край, в котрім родив ся і виріс, і сквално старав ся збирати матеріали для історії його минувшости.

Книжку розпочинає виказ літератури й „рукописних джерел“ — коротенький і дуже загально зроблений каталог документів, зібраних Гурским в його архіві за його життя переховуваних ним в с. Котюжапах в тім же Могилівським повіті. Потім ідуть коротенькі замітки природничі про сей повіт і маленький історичний вступець (с. 15—6), а потім настає історично-статистичний перегляд поодиноких осад, в алфаветичнім порядку. При кожній з початку подають ся статистичні відомости з сучасного стану, потім історія осад, і вкінці *in extenso* подають ся акти, які мав автор, або рефести з старих т. зв. сумаріушів документів.

В обробленню історії осад автор не претендував ані на науковість ані на оригінальність, обмеживши ся ролю збирача. З матеріалів, якими він розпоряджав, могли б мати для нас інтерес архивалії й ті відомости, які автор, що вісімдесят літ пережив в своїй околиці, заповідає з своєї намяти; але обидві категорії дають далеко менший, ніж а ргіогі можна б сподівати ся.

Що правда, з історичним значіннем актів, зібраних Гурским в його архіві, дала можливість познайомити ся вже праця М. Ролле про Барщину, і я тоді вже вказав у своїй рецензії сеї праці (Записки XV с. 8—9), що значінне

їх не високе. Переважно се суммарії, які не дають нічого більше понад імена властителів певних мастностей; документів властивих, in extenso, не багато і здебільшого — другорядного значіння, про „останки архива барського староства“ тут ледво може бути мова. Те, що Г. подав з інших рукописних збірок теж має другорядний інтерес. Богато передрукував він (без потреби, очевидно) документів з моєї збірки актів Барського староства (Архивъ Югозап. Рос. VIII. I і II), а що при тім звичайно не вказує сього джерела, а цитує показані у мене при тих документах архивні сігнатури, то документи сі у Г. роблять вражінне чогось сьвіжого, невиданого, і можуть чоловіка незнайомленого ввести в помилку.

Власні спомини не приносять багато цікавого; очевидно, у покійного автора не було суспільно-історичного почуття, і він не виходить звичайно поза сферу формальних питань — хто був властителем, як маєток перейшов з рук до рук, і т. и. Для історії суспільного й культурного життя, відносин національних, навіть економічних звичайно не знаходимо тут нічого.

М. Грушевський.

O. Balzer. *Historja ustroju Polski, przegląd wykładów uniwersyteckich*, Kp., 1905, ст. 33 (відб. в Sprawozdania z czynności akad. umiejętności).

Теж по німецьки: *Verfassungsgeschichte Polens* (Bulletin internat. de l' Academie, 1905, XII, с. 97—137).

Автор так об'ясняє сю публікацію: се перегляд університетських викладів його, на підставі літографованих видань його курсу, публікованих в р. 1896, 1898 і 1902 бібліотекою львівських слухачів права, з яких одначе північні видання служать дословним повторенням видання з 1896 р., а всі не віддають докладно тексту викладів, а нераз містять в собі грубі помилки, бо видання сі виходили без контролі й порозуміння з професором. Виданий тепер витяг „виключно опираєть ся на літографічних викладах з р. 1896, 1898 і 1902, отже подає тільки те, що було оголошене або приступне лише в хвилі їх видання, поминено в нім лише ті уступи, які автор уже тепер уважає за хибні або безпідставні; нові зміни, переведені в викладах від 1896 р., в тім витягу умисно поминено, як неоголошені дотепер, лише в кількох місцях, з огляду на потребу вияснення деяких питань або поглядів, подано в нотках, в можливо короткій формі, відповідні доповнення, або принаймні застереження“.

Ціль публікації сього витягу все таки вістаєть ся не зовсім ясною. Він не дає автентичного текста курсу і не виганяє з уживання тих літографованих видань, недокладність яких осуджує автор. Він, по своїй короткості не може повнайомити нас з поглядами автора; часом навіть не роз-

криває їх, тільки дає немов титул розділу (нпр.: Walka o wolności kościelne w początkach XIII w. Legacya i prymat arcybiskupa gnieźnieńskiego i prawa zład wupływające, і т. п.), або висловляє погляд автора так коротко, без всяких пояснень, що він майже нічого не дає — коли напр. читаємо голу замітку: najłagodniej ukształtował się ten stosunek (підданські обов'язки селян) на Rusi Czerwonej, то в голові читача ридить ся лише вражіння в виді знака запитання. Навіть незнати, чи автор сам до нині має таке чи інше переконання, бо лише подекуди пояснив він поткою, що від поглядів висловлених ним в тексті він уже відступив і їх не держить ся. Тому поява сього конспекту тільки з більшою силою каже поновити бажання на адресу автора, щоб він, уважаний нині за найбільш авторитетного репрезентанта науки історії польського права дав на місце засуджених ним літографованих „скриптів“ новий і автентичний текст — чи то своїх викладів, чи то незалежно від нього обробленого курсу історії польського права. Що до схеми його, на разі лише одна замітка: чи не занадто обтяжає автор свій курс, вводячи в нього історію кодифікації в. кн. Литовського, а навіть реценцію сього права правом Московської держави (а в консеквенції треба б додати — і правом українським (Гетьманщини) і правodawством Російської імперії)? В консеквенції прийшло ся б завести до курсу й всю історію устрою в. кн. Литовського (чи то в виді паралельного курсу, чи то в виді паралельних параграфів, не в виді малого екскурсу — § 20), і не знаю, чи на то є пильна потреба?

М. Грушевський.

В. Н. Перетць — Къ исторіи польскаго и русскаго народнаго театра I—VII. С.-Пбг., 1905, стор. 54.

В першій книжці сьогорічних Записок, ст. 196 було обговорене продовжене отсеї статі, при чім через помилку подано, що се продовжене великої збірки памяток російської драми з часів Петра Великого. Помилка вийшла з того, що пишучи попередню рецензію, я не мав під руками отсього початку статі, який хочу обговорити тепер. Д. Перетць, невтомний збирач рукописного матеріалу до історії літератури XVII—XVIII в., подає й тут у сімох коротеньких нарисах нові причинки, видобуті з рукописів петербурських та київських бібліотек. Маємо тут поперед усього польський віршований монолог блазня, що поспішає в товаристві мужика на бенкет до королівського двора — очевидно уривок чи прольог якоїсь затраченої інтермедії. Далеко інтересніші просторі уривки в двох білоруських комедій, подані під ч. II; в одній Білорус зайшовши до латвійського костела і почувши орґани, розтанцював ся, за се його заковано в кайдани, які розбиває його син; надходить Поляк і причіпляєть ся до селянина за ті кайдани, та тут Білорус раптом міняє

топ і разом із сином кидаєть ся на Поляка та лущить його кієм. Комедійка майже ціла; д. Перетц вказує паралелі до неї в українських інтермедіях і в вертепі, але ті паралелі о стілько не паралелі, що не доторкають ся до головної основи комедії, а лише до її закінчення, де Поляк терпить побої від козака. Тимчасом головна комічна сіль комедії в тім, що Білорус наробив скандалу в костелі. Така комедія була мабуть і у нас, коли можна її ремінісценцією вважати анекдоту про Бойка, що попавши до костела і почувши органи пустив ся в танець, а коли побожні Поляки стали уговкувати його: „Сіcho, Wojku, bo to msza!“ — він відповів: „Ей, ци вся, ци не вся, я втяв гонки тай пішов“ (пор. Етногр. Збірник VI, 165). Друга інтермедія, розмова двох Білорусів, Свирида і Змитрука, характеризує білоруського старовіра, що вирісши з старім двоєвірю, не може дати собі ради з новими церковними вимогами, „чанашами“ та всякими мудрощами. Він цитує превабавну старосьвітську молитву і жалуєть ся, що піп закував його в кайдани за те, що не вмів перехрестити ся як слід. І до сеї інтермедії д. Перетц показує паралелі, на жаль полишаючи на боці прим. українські старосьвітські молитви, зібрані у Драгомапова (Малор. преданія и рассказы). Так само для пояснення тексту здалось би було зробити дещо більше.

В розд. III подано без ширших річевпх уваг склеєні до купи вивривки з двох українських інтермедій, чи властиво з одної інтермедії і з вертепного тексту близького до того, який опубліковано висше в отсій книжці Записок у моїй статі про вертеп. Тамже репродуковано також важніші уступи з Перетцового тексту й причинки до реституції тексту нашого вертепа. В IV розділі подано український діяльог пастухів, дуже інтересний задля своєї мови багатой на провінціалізми та рідкі вислови, які д. Перетц не зовсім вірно вважає помилками та неологізмами; власне з сього язикового погляду річ заслуговала би пильнійшої студії. Остатні три розділи, найстараннійше оброблені д. Перетцом, містять польські інтермедії та драматизовані жарти, яких обговоренє лишаємо на боці. І ще маленьке застереженє. Д. Перетц при нагоді, цитуючи не особливо мудре, а при кінці навіть з наукового погляду невірне реченє Войціцького (про те, що в польських інтермедіях „niema żadnego naśladowania obczyzny, są to obrazy rodzinne, własne), називає сього поверхового компілятора та безсовісного фальшивника пародіх матеріалів „глубоким знавцем і любителем рідної старовини“. Треба б бути обережнійшим у похвалах людям мало знайомим.

Ів. Фрашко.

В. П. Срезневській — Климовській-Климовъ, „козакъ стихотворецъ“ и два его сочиненія, Харків 1905, ст. 38.

Про деяких діячів української літератури, крім їх імен та вказі-

вок на часи їх діяльності, дуже мало маємо позитивних даних. Навіть що до істнованя приписуваних їм писань заходять сумніви, бо про сі писання ми знаємо тільки на підставі припадкових звісток, досить загальних, котрі не промовляють ані до нашого розуму, ані до нашої уяви.

До ряду таких письменників-Українців приходило ся до недавнього часу зачисляти й Семена Климовського або Климова¹⁾, про котрого житє й діяльність з початком XVIII ст. ходили тільки чутки та легендарні перекази, яким годі було йняти віри.

Перша звістка про Семена Климовського з'явила ся в „Опытъ историческаго словаря о русскихъ писателяхъ“ Новікова з 1772 р., де згадано, що Климовський український козак і що йому належить рукописна книжка з віршами „О правдѣ и великодушїи благодѣтелей“, яка була написана в 1724 р., а тепер переходуєть ся в Імператорській бібліотеці. Голіков в „Дѣяніяхъ Петра В.“ (т. IX, с. 479, вид. 1789 р.) називаючи нашого автора С. Климовим вказує, що Климовський був харківським козаком і що він в 1724 р. підніс цареві свій твір „О правосудїи начальствующихъ“. До тепер, як побачимо, скупі дані перших істориків зближені до правди і як що вони й не дають докладних звісток про Климовського, то принаймні хоч не впроваджують в блуд читача. Та в Бекетовім „Пантеонї російскихъ авторовъ“, який появил ся на світ в 1806 р., в статі Карамзіна про Климовського знаходимо иньшого рода звістки, характеристичні для патріотичних видавців „Пантеона“, котрі намагають ся реторикою прикрити убогий зміст книжки. До знаних із „Словаря“ Новікова звісток автор додає тут характеристику твору Климовського „О великодушїи и правдѣ“, в котрім видно „много хорошихъ чувствъ и даже хорошихъ стиховъ (безъ опредѣленнаго теченія стопъ)“. Сказывають, — говорить дальше автор — что Климовскїй неменѣе семи греческихъ мудрецовъ былъ славенъ и почтенъ между его собратьями козаками; что онъ какъ вдохновенная Пинейя, говоривалъ въ бесѣдахъ высокопарными стихами, давалъ прїятелямъ благоразумные совѣты, твердилъ часто пословицу: „намъ добро и никому ало — то законное житѣе“; и любопытные приходили издалека слушать его. Малороссійская пѣсня: „Не хочу я ничего только тебя одного“, которую воютъ наши любезныя дамы, есть также, какъ увѣряють, сочиненіе Климовскаго, ученика природы къ сожалѣнію недоученаго искуствомъ“.

Останні слова Карамзіна будім то вказують, що в тім часі ходили перекази про Климовського. На такіж перекази вказує поява в 1812 р. опери-водевіля кн. А. Шаховского „Козакъ-стихотворецъ“. Героєм тої пєси

¹⁾ Пор. В. Н. Перетцъ, Очерки старинной малорусской поэзіи, Спб. 1903, с. 24—31.

виступає Климовський „співака і стихотворець“, як називають його персонажі тої штуки. Він підчас свого повороту з війни після полтавської битви спасає свою суджену Марусю від насильного видання її заміж за тисяцького Пруднуса. В сїм власне водевілю знаходимо пісню „Іхав козак за Дунай“, котрої частину (2 вірші четвертої строфи) цитує Карамзін в „Пантеоні“. Климовський згадуєть ся ще в „Словарі русскихъ писателей“ митр. Евгенія, де знаходимо крім того вказівки на деякі його незвісні досї писання, котрі буцим то належать Сулакадзеву¹⁾, звісному бібліоману і фальшивникови старих рукописей: 1) „О дивныхъ всероссійскаго монарха (Петра В.) дѣлахъ, о премудрости его и трудахъ“ (на 38 ст.); 2) „О пришествіи короля шведскаго Карла XII внутрь Украины и объ пшѣнѣ Мазепы (де називає сього „пшѣнника“ „кривымъ“)²⁾, „сіе де сочиненіе писано стихами, золотомъ и на ономъ подписался самъ авторъ Климовымъ, а не Климовскій“.

Додамо, що в „Пантеоні“, пізнійше в „Молодику“ Бецкого 1849 р. був уміщений портрет Климовського — нічого більш як фантазія маляря — ось і все, що ми знаємо про нашого письменника.

Можливо, що — як думає П. Житецький — затемнені і поплутані перекази про Климовського знайшли відгомін і в „Наталці Полтавці“ Котляревського (акт II, сцена 7)³⁾.

До недавна не можна було перевірити, на скільки сказане Карамзїним, Новіковим і Сулакадзевим про писання Климовського, вірне. „Проте, писав я в 1903 р.⁴⁾ — коли-б Климовський в самій річи був не меньше славний від семи мудрців, тоді-б ми на певне розпоряджали далеко докладнішими звітками про нього, його жите та діяльність, ніж їх маємо до тепер, опираючи ся тільки на реторичнім „Пантеоні“ та анекдотичній опері-водевілю, не говорячи — додамо — про здемаскованого фальсифікатора Сулакадзеву. Тільки те було для нас певне: ки. Шаховский лихий знавець України, а ще більш українського життя, котрого ще в своїм часі страшно висміяв Котляревський в „Наталці Полтавці“, а перед тим іще „Українскій Вѣстникъ“ — ки. Шаховский заледво міг сам написати першу пісню Марусі, котра мала такий величезний успіх і котру співали „любезныя дамы“.

Та останніми часами дякуючи заходам невтомного робітника Вс.

1) Про нього див. брошуру А. Н. Пипіна, Поддѣлки рукописей и народныхъ пѣсень, Спб. 1898.

2) Мабуть чи не натяк на „Епикіонъ“ Теоф. Прокоповича, який ми передрукували в „Очеркахъ“ с. 5 і дальші.

3) П. И. Житецкій, Энеида Котляревскаго и древнѣйшіи списокъ ея, Кієвъ, 1900, ст. 122.

4) Очерки, с. 24.

Срезневського, який подарував науковому світові не одну інтересну працю про старинну літературу — ми з усією певністю можемо сказати, що харківський козак Семен Климовський не мітична особа. В рукописнім відділі бібліотеки Академії Наук в Петербурзі знайдено під ч. (17, 4, 9) рукопись, про яку геть перед тим писали Новіков і Голіков, а на підставі чуток переказували Карамзін і митр. Євгеній.

Рукопись Академії очевидно була призначена для піднесення знатній особі. Се прегарна книжка in folio, в оправі покритій шовковою матерією. Заголовна картка в узори рисовані пером. Текст написаний скорописю (похожу на сю, котрою між иньшим писані інтермедії Довгалецького в рукописі Кієво-Михайлівського мон.); перший заголовок написаний полууставом з допискою одного слова „всепокорно“ — ймовірно рукою Климова, що тим справив похибку зроблену переписувачем. Схожість тої поправки з письмом поета особливо замітна, коли порівняти її зі взірцями його письма, поданими в виданню д. Срезневського. Властиво кажучи, в тій книжці крім передмови містять ся два віршовані твори :

1) „О правосудію начальствующих, правдѣ и бодрости ихъ. Всепресвѣтлѣйшому, державнѣйшому імператору и самодержцу всеросійскому Петру Великому, отцу отечества, государю всемилостивѣйшему во мѣсто должнія дани, владицѣ и господину моему всепокорно приношу, купно себе самага под високомонаршіе его повергаю стопи. Негоднѣйшій рабъ харковской козакъ Семень Климовъ. 1724 августа в день“ — тут усього 402 стихи.

2) „Присовокупися здѣсь вторая книжица, о смиреніѣ высочайшихъ“, тут 160 стихів.

Оба твори, написані 13-складовим силлябічним розміром, були вже в кінцем ХVІІІ в. позабуті репрезентантами літератури і висою інтелігенцією, через що вірші Климова видали ся без „правильнаго теченія стопъ“.

Тепер пригляньмо ся ближше формі і змістови тих памяток.

Климов пише досить гарною церковно-славянською мовою, одначе ів значною скількістю українців, головно в фонетичі (про що судимо по оригінальній ортографіі) і в лексичі. Часто подибуємо *ѣ* рівнозначне з острим *ї*: своѣхъ, воѣнъ, божиѣми, прочиѣхъ, достоѣство; замісь очікуваного *и* — дуже часто *и*, яке овначає посередній звук між *и* і *ы*; *е* = лат. *h*: хрѣховной 570, всездохрѣховной 620; часто тверде *р* там де повинно-б бути м'яке і противно: творять передм., злоторащаго 16 і др., градеть 610, зрать 615, добродѣтель... виспръ параша 45, бура 142, і т. д. Зазначимо ще дієсловні форми *imperativ'a* — вoзвѣмо 535, устрашѣтесь 97, праesens — купуеть 59, боронить

656, infinitivus — наректись 381; зайде 149, не в значіню aoristi, а futuri; імена — рожа 274, труна 152. Зазначимо теж польонізми, які нам впали в око: слонцу пер., слонце 149; человекъ 232, 134 і від сього уроблені форми: человекомъ 12, человекий 5, человеку 105, человекомъ 302; влочинець 416; дочасны 539; звѣрхность 60; пашеки 60; вѣчисти 145; прагнеть 889. Як приклад уживаня славянсько-польської комбінації вкажемо на стихи 84—87: „Господи, не билъ бимъ на престолъ вознесеній, ни ходплъ бимъ во дивнихъ, славних и великих, недостоѣтъ дарований билъ бимъ азъ толиких, аще бимъ не смиренно мудрствовал...“ Вкінці вкажемо ще на слово ледви чи не видумане самим Климовим: бѣсовянинъ 256. Взагалі ж стиль і манера Климова нагадають манеру українських творів Теофана Прокоповича, з виїмком зрештою енергії і ядерности, яким визнав ся знаменитий співробітник Петра І.

Переходячи до змісту першого віршованого трактата, наперед вкажемо па те, що головні його думки зазначені вже в прозаїчнім „предисловії ко благочестивому читателю“. Як керманич пильнує на кораблі, щоб його хвилі не вивернули, як око дане тілу — так і царя настановлено для користного всім житя. Він повинен клопотати ся про підданих „якоже у своѣхъ удѣлахъ“. Його сила і значіне спочиває на правосудію, правді і „бодрости“; автор пригадує цареві, що він властю нагадує Бога, одначе по тілу — звичайний чоловік, раб Божий як усі інші „свѣдущъ, что порфирію и диядишкою облечениѣ и в нищетѣ и на гноѣщах поверженниѣ едино отчество имѣють“. В першій часті автор говорить про правий суд і його значінне: людський суд повинен приподоблюватись божому судови, без гніву і лютоств, повинен брати під увагу каютте і просьби підсудного:

„не многие словеса блудници з молбами,
но огонь вѣчний погаси своѣми слезами“ —

говорить Климов, очевидно маючи па думці один з епізодів „Великаго Зеркала“. Він теж цитує евангеліє, прор. Бремію й ин., як жерела. Покликаючи ся на якогось мудрця він говорить ось що:

„Нѣкто премудръ написа : врачъ не всеѣхъ исцѣляетъ,
не всеѣхъ учитель ползуетъ...“

В суді повинна бути лагідність, одначе автор енергично виступає проти помилуваня злодіїв, які називають себе христолюбцями, а роблять в угоду чортови „за суетну цятю“. Разом з тим радить Климов, при караню не щадити сильних і не показувати їм ласки па шкоду ними скривджених :

.....аще благородна,
честна, славна не казнатъ, зря народ степящій,
сей властелинъ не есть отецъ, о дѣтяхъ болящій;

аще обидителей ихъ¹⁾ казни освобождаетъ,
 единому цареву подобный биваетъ,
 яже²⁾ сенаторови всезлий, убийственный
 грѣхъ своею милостию сотвори прощенный;
 тотъ же сенаторъ потомъ злимъ духомъ зажже ся
 и паки в грѣхъ убійства собою паде ся,
 видя отъ царя своего себе не казненна.
 Коликажъ услышалъ царь словеса реченна
 отъ сенаторовъ к себѣ? Первий тотъ грѣхъ главный
 отъ сенатора, второй — твой царю грѣхъ явний.
 Единого онъ уби рукою своею
 второй же милостию убитый твоею;
 яко помилованъ бивъ одъ тебе убійца,
 того ради убійства сего ти злочинца с. 400—416.

Кара повинна бути вимірена відповідно до гріха, говорить Климовський, і щоб доказати своє твердження, знова покликують ся на аполога: не належить дивити ся на підсудного, як на близьку собі людину, хоч би се був рідний син —

„Якоже царь единый не пощадѣ сына,
 да сохранится правда на судѣ едина,
 новелѣ извертѣти одно око сину,
 другое себѣ за его достойну вину
 во мѣсто обѣхъ очесъ синовскихъ, что многи
 плакались о сину его, падающе в ноги“.

В другій частині Климов розводить ся над правдою, найгарвійшою в усіхъ чеснот. Виписує він правді цілий ряд риторичних похвал, зложених на спосіб акафиста. В третій часті говорить про бодрість, хвалить невтомність і енергію Христа, мучеників, які за нього терпіли, поручає її й володарям, аби їх підданці „блажили“. Тут теж не обходиться ся Климов без ремінісценцій з поля середньовічних анекдотів: як приклад чуйности він наводить журавля:

„Журав бодрости ради, ноцну стражу имущий,
 камень держитъ в носѣ одной, тако муж стрегущий“.

В малім трактаті про покору, автор похваляє сю чесноту, як приклад її ставить Христа, котрий „всѣхъ творецъ, владика, смирился паче перстна, тлѣнна челоувѣка“. На закінченнє повторює автор звичайні, в східній і в західній католицькій літературі нарікання на марність усього земного — „яко би кринь селный живнъ наша увядаеть“ і т. д.

1) Мабуть належало б справити на: сихъ ?

2) Мб. нал. справити: иже.

Що головню інтересне в тих віршованих трактатах, то особливе становище, становище супроти сильних, що вже підніс й видавць. Пригадаємо тут той сервілістичний тон польських (перед тим латинських, італійських і в.), а теж і українських панеґіриків з кінця XVII і з поч. XVIII вв. Високопоставлена особа, котрій панеґірик присвячено, прирівнуєть ся тут мало що не з Богом, а чеснота даної особи захвалюєть ся на всі лади, як також чесноти предків, близьких і далеких свояків. Присвячуючи свої твори Петрови при описі прикмет і чеснот потрібних для володаря та при належній похвалі тих чеснот, Климов „далекъ и отъ похвалъ монархамъ вообще и отъ прославленія того, кому онъ подносить свою книгу“ (Срезн. с. 4). На думку Климова правда — душа царя; як тіло без душі „недѣйственно, мертво есть и гнило“, так само і цар без правди „есть-мертвій, недѣйственный“; „аще мнится и в живихъ образомъ явленній отвиѣ тѣла, но внутрь сій весь трупомъ согнилій: нѣсть въ немъ души-правди; лежитъ въ гробѣ стлѣлій“, „лучше въ нищихъ, съ правдою гладъ и хладъ тергѣти, нежели царемъ бивъ правди не имѣти; лучшей его нищій есть: сей въ царской коронѣ, егда скипетръ-правду держитъ, сей сидитъ на тронѣ“. Обовязок царя клопотати ся за підданих, для них він повинен трудити ся „не щадя сили своей“. Неправедний цар і суддя — негідний престола і корони. Царя те саме чекає, що й усякого чоловіка, що він і повинен тямити: „нешаслива щастливость и во царскомъ санѣ, егда пасти с престола до алской отхланѣ“. Тому то цар, хоч би він і мав усякі добрі прикмети, повинен бути покірний та тямити, що усе на свѣті — минає як дим:

„Нинѣ глава в коронѣ лучами блистаетъ,
утро червню нищу смерть сію представляетъ;
днесъ в порпурѣ, утро во тлѣ трупомъ облеченний
в мѣсто золотой одежи всякъ превознесенний,
днесъ престол, яко солънце славою блистает,
утро бура смертна тотъ на прахъ разбиваетъ...“

З тих міркувань виходить такий вивід:

„Сия вся кто от царей всегда размышляетъ
и себе смпреннима очима познаетъ,
что от землѣ и попелу ничимъ есть разнственний,
кромѣ власти царския и всѣмъ соравненний,
той премудро научись скипетръ содержать,
зде и в безъсмертной будетъ коронѣ сияти“.

„Такі річи незвичайні в віршах присвяченнх великим сего свѣта“, говорить Срезневский з причини наведених стихів, „говорити правду царям з усмішкою“ — важать ся тільки нерядові люди. Одначе ті

річи, викликаючи поважане для письменника, з другого боку вказують також на те, що і той, хто їх прийняв і не тільки що не кинув їх в очі авторови, а зберіг їх у власній своїй бібліотеці — той також не був звичайною собі людиною*.

На закінчене, для можливо повної характеристики нашого автора задержимося ще на приписуваній йому пісні, котра по словам Карамзіна, показує нам Климова як „ученика природи недоученого искусством“. Пісня отся „Їхав козак за Дунай“ звісна в цілім ряді варіантів, котрі вказують на головні моменти в її історії за цілий XIX й останні роки XVIII в. Сю пісню знаходимо в співаннику Прача 1806 (1 вид.), в співанниках з початку XIX в., в записях Головацького, Чубинського, Закревського і в новітніших збірниках призначених для широких верств простого народу. Кн. Шаховский очевидно покористувався тим старим текстом, який бачимо у Прача. В своїм часі в дослідках над літературною історією тої пісні я прийшов до таких висновків:

Про початковий розвій тої пісні і зміни в ній до 1806 р. нам нічого невідомо; можна тільки здогадувати ся, що в народній традиції переходила вона в трьох варіантах, один з 4, а другий з 6 строф. В 1806 р. її усталено друком, а опісля її популярність підтримав кн. Шаховский. Для пізнітших співанників користано або з народної традиції або з готових записей. Те саме можна сказати і про її записувачів, які иноді повторювали друкований вже текст. В часах коли „патріотичні“ пісні процвітали, пісня Климовського дістала додаток, написаний на дуже слабій імітації української мови. Одначе з того додатку нам звісний в пізнітших співанниках один випадок повторення і то тільки одної з шести строф, при чім дістало ся до пісні те, що незалежно від сього подибуєть ся в народній поезії і являєть ся одним із звичайних оборотів в мові. Так отже сим разом чужий і штучний елемент не злив ся з народною піснею¹⁾. Розумієть ся, що так тут, як і в иньших наших працях під „народною піснею“ ми розуміємо те, що під тим розумів А. Потебня²⁾, через віщо й пісня Климовського, — без огляду чи він, чи хто иньший її написав — все таки може уважатися за „народню“.

Чи пісню „Їхав козак“ можна класти на початок XVIII в. і уважати її за твір Климовського? Важних аргументів проти такого ставлення сього питання, на нашу думку, нема; по стилю й манері пісня ся близько підходить до записей кінця XVII і поч. XVIII вв., по правильному силлябічному розміру з докладним поділом на строфи вона може уважатися продуктом творчости письменника для свого часу літера-

¹⁾ Перетць, Очерки, с. 31.

²⁾ Потебня, Изъ записокъ теоріи словесности, Харьковъ, 1905, с. 138 і pass.

турно приготованого в такій же мірі, як і вище обговорені віршовані трактати про „правосудіє“ і „стреніє“, котрі без сумніву належать перу „козака-стихотворця“ Климовського-Климова. *В. Перетч.*

Переписка съ Запорожьємъ (1763—1765 гг.), со общилъ О. Левицкій (Чтенія въ Ист. Общ. Нестора Лѣтописца, кн. 18, вып. III и IV, с. 23—49).

Отся кореспонденція, зложена в 25 листів, обговорена досить докладно самим ш. видавцем. Ми від себе не маємо що багато додати. Не знаємо тільки, длячого подано її під такою шумною назвою „Переписка в Запорожьєм“, тимчасом як тут Запороже ні причім, зрештою хіба о стільки, що—один з кореспондентів хвилево перебував на Запорожьській Січі і звідси писав свої листи. Се властиво кореспонденція між монахом Яковом Воронковським, „катедральним писарем“ при київськїм митрополиті (Арсеїю Могилянськїм) і монахом Рафаїлом, висланим на Запороже для збирання милостині для катедрального монастиря, який тоді митрополит задумав перебудувати. Характер листів чистоприватний і не виходить поза сферу монастирських і єпархіальних інтересів, се останнє тому, що о. Рафаїл був кандидатом на ігуменство, проте й інтересував ся справами єпархії о стільки, о скільки в нїй наступали зміни в єпархії. Розумієть ся, що тільки про те й відписував йому на Січ його приятель „катедральний писар“. З того погляду для дослідників монастирського життя, обопільних відносин до себе монахів, їх поглядів на ріжні монастирські справи, а що більш — їх звичайного буденного життя се кореспонденція має деяке значіне, головно цікава вона спеціально для історика київської єпархії. Врешті ті листи „самі по собі, задля своєї мови, тону і характеру“ інтересні й для історика літератури. Найменше хіба значіня мають вони, як сказано, для історії Запорожа, та все таки й тут знаходять ся деякі вказівки про Січ, котрі варто замітити. Ось хочби другий з ряду, а перший з Запорожа лист Рафаїла: „Сего іюня второго дня (1763 р.), в понедельник, уже ввечеру, мы прибыли въ славетное Запорожя... В Сѣчь же натрапили весьма на сухую четверть на рыбу, як на валую, такъ и на свѣжу; да войска мало еще доброхотно подателного застали: все те по вимовниках да по шляхах за добычу (за добычей?) роліхалось. Достали толко всіого на розвѣдъ рублѣвъ в вѣсѣмъ... Правда, что нечистость воздуха, застѣсеніємъ поселенія и жилцовъ, мало разствуєть своимъ зловеніємъ от отходнихъ мѣсть, якихъ тамъ неводится“. Видно, що січове брацтво не звертало найменшої уваги ані на будівельні, ані на санітарні приписи. „Козацтво всію веселе, чюднѣя пють да гуляють — пише дальше в тім листі о. Рафаїл. — Я еще невзыкъ съ просфорою по куренямъ и по

ліошкaмъ и будкaмъ ходить“ — говорить про спосіб збираня „подаянія“. Та не завсїди так весело бувало в Сїчї, як напр. в червни. Особливо давала ся в знаки мешканцям slotлива зима; комуникація з околицею була тоді перервана, дістати ся нікуди, аї в Сїчї нічого робити: „ни зима, ни лїто; рїчки розстали, земля розмерзла, трава еще не ростеть“ — жалуєть ся монах в листї (10) в зимї 1764 р. Та й козаки не все такі добряги, як би могло здавати ся, і їм більше число таких гостей часами навкучить. „Писаль я к вамъ — пише монах до приятеля, довідавши ся, що митрополит задумує ще одного монаха вислати на Сїч за „подаяніємъ — и впрежнемъ нисмї про отца Іуста, чтобъ онъ поездкою в Сїчъ поудержался до прибытія нашего, потому, что еще его и в Сїчї нѣтъ, а намъ уже договаруютъ, что съ одного монастыра по десять книгъ насилаютъ. Здесь хотя прости, да между пристойнимъ и не (пристойнимъ) очень умѣютъ разбирати; да и сами изволите разсудитъ: намъ и такъ, гдѣ не пойдѣмъ, сей отвѣтъ спївають, что уже на Софїйскій монастырь мы уже и давали, и исправляли“ (с. 36). Справді интересна характеристика так Запорожцїв, як і збирачїв-монахїв і обоцїльні їх відносини до себе. Так само интересний уступ в иньшого листа, де Р. описує ворогуванє на него архимандрита Межигорського монастыря, який також в цїли збираня милостинї на свїй монастыр приїхав сюди. Коли пригадаємо що йно наведений погляд Запорожцїв на таку докучливїсть монахїв, то зрозумїємо, що конкуренція в збираню подаяній була неприємна. Важнїйших фактїв, які дотикали ся б самої Сїчї, в цїлій кореспонденції є тільки два в листї в 20. X 1763. Се звїстка про поворот кошового Лантуха з столицї 6. IX. тогож року. Там кошового обдаровано знаними клейнотами, а крім сього ще й грамотою, „чтобъ впредь кошовимъ безъ высочайшей власти смѣннимъ не быть; а носить имъ патреть (мабуть царницї) всегда на шею, на голобой лентѣ, якої для того и присланъ“ (с. 32). Очевидно кошовий їздив на коронацію Катерини II, і звідти привіз такі дарунки разом з обмеженєм права свобідних виборїв старшини. Тут же доносиь о. Рафаїл про скасованє кримським ханом дрібної срібної монети „бишлик“, через що на Запорожї наступив свого рода фїнансовий крах. Се вказує, в яких тїсних торговельних зносинах стояли Запорожцї з Кримом, що нам почасти вяяснює, що в XVIII, а почасти вже при кінцї XVII в. Запорожцї дуже нерадо слухали накликів московсько-петербурського правительства до війни з Кримом. Звісно, тут теж грали роль і знанї причини політичної натури.

Ось тільки всього ми могли добути важнїйших звїсток з кореспонденції за цїлих два роки. Зрештою й не диво — листїв тих не писали жадні політики.

Ів. Джиджора.

Kazimierz Pułaski — Z czasów konfederacyi Barskiej (Szkice i poszukiwania historyczne, serya trzecia, Краків, 1906, стор. 229—388).

Барська конфедерація, завязана весною 1769 р. як протест проти протекторату Росії над Польщею, перебула кілька фаз, поки не розв'язала ся літом 1772 р. в часі докопаного вже першого поділу Польщі. Перша фаза відіграла ся головно на Україні і скінчила ся здобутем Білої Церкви та Бару російським військом і втекою проводирів конфедерації до Турції. Вернувши 1769 р. вони зорганізували нове військо в західній Галичині, де підізвола війна з ріжним успіхом тягла ся до 1771 р., в якім конфедерати задумали вдарити на Варшаву, але дійшли лише до Ченстохови, відси завернули ся і вдарили на Краків, та відтиснені російським і австрійським окупаційним військом були змушені розв'язати кадри і розійти ся. Д. Пулаский зібрав у отсій книжці деякий новий матеріал до історії власне другої фази сеї конфедерації. Сей матеріал, се головно кореспонденція генерального штабу (generalicy) конфедерації та листи головного коменданта її війська Казимира Пулаского. Кореспонденція повна фраз, компліментів та запевнень ріжних „сентиментів“, але дуже вбога змістом, і не дає ніякого виразного образу ані воєнних, ані політичних акцій, хіба тільки причинки до готового вже образу. Далекі інтересніша кореспонденція (французька) Браніцького з Сальдерном та Бібіковим. Браніцький, польський кор. гетьман, у союзі з Москалями воював против конфедератів, і з листів тих трьох достойників та з рапортів рос. генерала Дибіча (писаних по німецьки) можна собі виробити досить ясний образ воєнних рухів 1771 р. З нашого погляду найінтересніші коротенькі спомини конфедерата А. Гулевича, шляхтича з Перемищини, що служив добровольцем у війську барської конфедерації мабуть від 1769 р., блукав з тим військом по гірській окраїні нашого краю від Скольного до Санча, був на Угорщині, куди виперли були Москалі конфедератів, потім ходив під Ченстохову і Краків, а по розв'язаню конфедерації 1772 р. був арештований і якийсь час в'язнений у Львові, а вмер, здаєть ся, частковим дідичем у якимось Довгін — не знати, чи в тім що над Дністром близько Станіславава, чи в тім, де вмер пок. Микола Устіянович, над горішнім Стриєм між Східницею й Уричем. Його спомини, дуже зрештою купці й писані ляковичним стилем, дають кілька принагідних фактів, що ілюструють відносини конфедератів до селян і селян до конфедератів. Із живої селянської традиції далеко яркіше змалював ті відносини д. Н. Вахнянин у своїй повісти „Три недолі“. В однім із листів генераліції до Пулаского знаходимо офіційно формуловану польську повстанську коменду „do lasu“ — трохи чи не

першу стилізацію тої коменди, що набрала слави в повстанях ХІХ віку.

Ів. Франко.

Dzieje porozbiorowe narodu polskiego w żywym słowie, zes. V i VI. Z dziejów Hajdamaczyzny, z przedmową Henryka Mościckiego, część I i II (Bezpłatny dodatek dla prenumeratorów „Tygodnika Ilustrowanego“), Warszawa, 1905, стор. XII+151+168.

Оте видане має мету більше популярної, ніж наукової публікації. Се видно з того, що воно виходить як безплатний додаток до популярного тижневика. „Живе“ слово, обіцяне в наголовку, має через якесь комічне непорозумінє означати слова сучасників, свідків подій. Видавець, д. Мосціцький, зібрав у сїх двох томиках шість намяток сучасників про Уманську різню, і вже з того видно, що книжечка має невідповідний титул, бо подає образ не всеї Гайдамаччини, що тягла ся майже від самої Паліівщини, але тільки одного її, остатнього та найголослїйшого епізоду, Уманської різні в 1768 р. Властиво є тут один причинок до старшої Гайдамаччини, уривок зі споминів старости Закшевского, але то річ більше балакуча як важна. Всі причинки крім одного — передруки з давнїйших польських публікацій, а й той один, що тут появляється ся в перше, виривок із споминів Станїслава Крушельницького, міг був лишити ся недрукованим, бо нового і важного для історії Колївщини не дає майже нічого. Маємо тут отже в першїм томику крім згаданого вже спомину Закшевского на першїм місці спомини ніби то Ліпомана, а властиво пізнього памфлету, написаного, як подає д. Мосціцький на підставі рукописної копії, переховуваної в архіві орд. Красїнських у Варшаві, в р. 1830 і присвяченого презесови київського суду Проскурови і його жінці Тересї. Того, що сей памфлет, виданий безіменно ще 1841 р. Рачиньским у Познані, не був твором Ліпомана, як сконстатовано мною на підставі одного рукоп. Оссолінських у Львові, і що правдиві спомини Ліпомана, видані також безіменно Рачиньским у тїм самім „Obrazie Polaków i Polski“ t. XV, різнять ся сильно від сього памфлету, д. Мосціцький очевидно й не підозріває і тому й пропустив ті Ліпоманові спомини, так само як і видані тамже Рачиньским так звані спомини очевидця Тучапського, а на правду записку неочевидця о. Костецкого. Далі йде виривок із споминів Веронїки Кребсової і спомини її брата Павла Младановича — сей остатній передрук маловартого зрештою писаня цїнний задля неприступности перводрука (видавець подає, що він разом зі споминами Кребсової містив ся в тїм самім виданю Рачиньского, де були спомини Ліпомана й Тучапського, але се очевидна помилка). В другім випуску подано згадані вже спомини Крушельницького, очевидно

сполученого Русина-уніята, родженого десь у Жидачівщині, і передруковано (не знати відки) „Скаргу уніятських попів на кривди зазанані від гайдамаків“, що уперве появила ся друком зараз по dokonаних фактах, 1769 р. і була потім передруковувана. Так само друкований був мало-вартний лист еконоша Квяткевича до Потоцкого. Решту другого томика займають цікаві, але густо-анекдотичні спомини Хшонщевського та виривки з безіменного „Pamiętnika anekdotycznego“, опублікованого ще 1867 р. Крашевским, що дають характеристики та богату *chronique-scandaleuse* родини Потоцких. Наукове, критичне виданє всього того матеріялу було б дуже пожадане. Але якій-меті має служити вся та купа сьвідомих та несьвідомих брехень, нісвітниць та масних анекдот у популярнім виданю і ще з похвалою видавця, що бачить у них „*obraz prostoty i szczerości*“, се нехай зрозуміє хто хоче.

Ів. Франко.

Maryan Dubiecki — *Przymierze dziedzica z poddanyimi rolnikami. Rzecz z dziejów ludu wiejskiego w Polsce*, Краків, 1905, стор. 32 (Відб. з *Archiwum do dziejów oświaty*).

Зміст виписаної в горі книжки складаєть ся з двох рівних частин: з тексту „*Przymierza dziedzica z poddanyimi rolnikami*“ — свого рода конституції, яку надав своїм крєпакам мінковецький (в пов. Ушицьким на Поділю) дідич Ігнатій Мархоцкий, і з розвідки написаної не так про саме те „*przymierze*“, як радше з його причини. Самій угоді, як і попередній діяльності згаданого Мархоцкого, котрої то діяльності короною було власне отсе „*przymierze*“, присьвячена заледви третина і так невеличкої розвідочки, в чім по части автор поступив зовсім справедливо: тут справді нема багато над чим розводити ся. Отже що до самого „*przymierza*“ зробленого в 1804 р., то воно складаєть ся зі вступу і 31 артикулів. Головні його засади висловлені між потопом шумних слів і помпатичного стилю, яким згаданий документ написаний, такі: Панщина зносить ся, а на її місце запроваджуєть ся плачене чиншу дідичеві (арт. IX). Селянин від тепер називаєть ся рільник, господар (що в документі виясняєть ся латинським терміном: „*glebae adscriptus*“ і чиншовик (арт. I); свобода переходу дозволена тільки по сповненю усіх зобовязань на річ дідича (арт. IV), а з тим і зносить ся право дідича на куповане і продаване людей (арт. V); дідич дарує селянам і ґрунти і майно в тім стані, в яким хто в даній хвилі посідав, одначе застерігає собі право власности на цілий обшар „паньства мінковецького“, як він се звичайно називає. При тім всім стоячи на ґрунті конституції соймової з 1768 р., в котрій забезпечуєть ся „*całość dominii et proprietatis stanu szlacheckiego nad dobrami ziemskimi i ich pod-*

danymi“, наш праводавець також не зрікаєть ся своєї домініяльної власти суду і кари (арт. XXIV і XXX), як також застерігає собі і своїй родиній честь і пошанованє від селяп таке, яке діти винні родичам (арт. XXIX); право пропінації зістаєть ся в цілости при дідичах, а вкінці в однім з артикулів постановлено, що на випадок, колиб котра громада не сповнювала точно своїх чиншових обовязків, так що „stad dziedzicom jawny okazałby się zawód i w dochodach ich uszczerbek“, в таким разі отся конституція перестає дідпча з'обовязувати, а дана громада знова вертає до давних відносин до дідича. Решта артикулів присьвячена обговореню ріжного рода чиншів і адміністрації в „минковецькій державі“. В загальнім же результаті по відкиненю всяких бомбастичних фраз — конституція ся з правного боку все таки стоїть на понятю власности пана над усею землею і праві користування дідичем таким чи иньшим способом з роботи підданого селянина.

Та як би там не було, то все таки становище селян означене в „przymierzu“ в жаднім порівнаню не стоїть з тими кріпацькими відносинами, які тоді, а й потім іще аж до знесеня кріпацтва панували, проте факт такої угоди повинен мати деяке значіне в історії селянства в українських землях приналежних до Польщі, в тім *infantum rusticorum*. Чи справді можна надавати йому яке небудь більше значіне, крім чисто випадкового ізольованого явища?

Виясненє тої справи є задачею розвідки автора. Вихідною точкою його роботи служить те, що „sprawa zależności poddańczej ludu wiejskiego nie ulegała u nas nigdy przedawnieniu“ (с. 1) і що „przedmiotem nie tylko rozpraw, ale i prób wcielenia idei w czyn, była przedewszystkiem sprawa uregulowania stosunków poddańczych“ (ib.). Відповідно до того заложеня автор стараєть ся доказати цитованем голосів різних польських письменників в справі уліпшення становища селянства, а так само вказуванем на деякі проби „wprowadzenia idei w czyn“, — що „przymierze“ Мархоцкого було наслідком ширеня тих ідей в польській суспільности, а тим самим було воно одним огнивом в розвою і поступі тих ідей. Ся ідея, на думку автора, зачала захоплювати чим раз ширші круги суспільства в часі панованя Стапислава Августа головню під впливом французької літератури. Тільки загально сказаного, і доси усе добре. Та коли треба було перейти до вказаня на реальні факти, то автор на цілій просторони часу від XVI до XVIII в. заледво міг вказати на кілька голосів в тій справі (Моджевський, Скарґа, Яків Пшилуский, Стан. Лещинський, а в останніх часах Речи посполитої Андрій Замойский та Йосиф Вибіцкий). Ще меньша цифра припаде на проби фактичного переведеня в жите яких би там не було реформ в тій справі: в 1742 р. Сьвінярський гнєзненський

канонік, а в 1746 р. пріор бенедиктинів в Любінні віддали свої села на чинш селянам, а пізнійше пралат Бжостовський робив пробу утворення „річи посполитої“ з своїх посіlostей, а кс. Вяжевич пробував завести на ново закуплених землях осадників, якіб вели жите контемпляційне — „поворот до природи“ як бажав сього Руссо. І тільки усього в такім протягу часу і на такій просторони, як королівство Польське! Се все покажетъ ся ще мізернійшим, коли пригадаємо скажену опозицію і обурене на сі далеко нечисленні голоси зі сторони темної шляхетської маси, котра про проєкти Андрія Замојского на соймі 1778 р. нічого не хотіла чути, а Вибіцкого за його „Listy patriotyczne“ похваляла ся „rozniesć na szablach“. Додамо, що ті проєкти і проби їх переведеня, поминаючи уже повну їх неясність і неозначеність, що і як робити, — не стояли між собою в жадній ідейній звязи, а кождий про себе виступав зовсім ізольовано від других. Таке саме становище займає й проба Мархоцкого. До того ж проєкти були такі дивоглядні, що їх авторів уважав загал за диваків і фантастів і ніхто серіозно на них не дивив ся, а тим меньше за ними йшов. Так само дивила ся шляхта і на Мархоцкого і то не без деякої рації: завдяки ріжним дивацтвам минковецького „патриарха“, „ojca i rana swoich ludów“, його проповідям і обходам в днях Нового року і його „святаям Церери“ (15 серпня) весь загал дивив ся на нього, як на маяка, а чого доброго то і божевільного, і власне з тої сторони приймав і всі його реформи¹⁾. Через се ті реформи були вже з гори позбавлені тої серіозности, а тим самим не могли мати ніякого впливу, тим більше в такім глухім і темнім куті як тодішне Поділе і то недавно по гайдамаччині. Не диво проте, що шляхта видруковану його конституцію нищила де лишень попало, як шкідливу, хоч автор знова складає вину за се — на російське правительство. Тут не можемо поминути екскурсу автора в зовсім чуже йому поле — російської історії. На його гадку, доля хлопа в Польщі була без порівняня лучшою ніж в Москві, де ще від часів Годунова запроваджено для селянства найстрашнійше рабство (с. 8), підчас коли як звісно кріпацтво на польський лад датуєть ся від часів Петра I²⁾.

Вертаючи до річи, на закінченє скажемо, що автор наслідком тенденції а ргіогі узяв ся доказувати те, чого зовсім не було, а власне, що реформа Мархоцкого була впливом ширеня певних ідей в Польщі, друге, що він сю реформу — може радше продукт дивацтва, взяв надто серіозно. Між тим одначе се все було з погляду тодішнього польського шляхет-

¹⁾ Про нього див. розвідку: Dr. Antoni J., Opowiadania, serya czwarta, II, Warszawa 1884, статя Hrabia Redux, с. 1—75.

²⁾ С. О. Платоновъ, Лекціи по русской исторіи. Спб. 1904, с. 427.

ського суспільства — тільки аномалією. Через отсе ся розвідка крім поданого в ній тексту „przumięra“ позбавлена властиво всякої наукової вартости.

І. Джиджора.

В. С. Иконниковъ — Крестьянское движеніе въ Кіевской губ. въ 1826—27 гг. въ звязи съ событиями того времени. (По архивнымъ матеріаламъ). Спб. 1905, ст. 86+V.

По прочитанню наведеної нами в горі книжки ш. київського ученого годі рішучо сказати, котрому з зазначених в заголовку питань вона присвячена і що в ній важніше: чи селянський рух, як би се з заголовка книжки виходило, чи може радше те, що мало служити тільки тлом для головної теми, себто власне тогочасні події, в звязку з котрими селянський рух виступив. Виною такої нерішучости що до головної теми в праці д. Іконнікова було по части, не конче вірне на мою думку, заложене, з якого він виходить, що селянські стремління в Київській губ. в 1826—7 рр. мають „тѣсную¹⁾“ звязь съ планами и стремлениями декабристовъ на югѣ Россіи“. Та поки що ми передамо коротко зміст книжки задержуючи ся головно над тим, що для нас тут найінтересніше, над тим селянським рухом, коли се можна рухом назвати в повнім значінню того слова.

Автор на підставі матеріалів (опублікованих), статей і т. д., зібраних ним з бібліографічною совістністю, так що майже кожде реченє опираєть ся на відповіднім відсилачи, детально обговорює діяльність полудневої секції декабристів і кожного члена того тайного товариства, яке взяло собі за задачу змінити дотеперішній устрій російської імперії. Той військовий головно рух, який в рішучій хвилі з початком 1826 р. знайшов свій вираз в повстаннї чернігівського полку, як звісно скінчив ся нещасливо так для самої справи як і для учасників тої справи (брата Муравєви-Апостоли й ин.). Справа сама упала, та що сї події відбули ся на українській території, в Київщині, то се таким чи иньшим способом мусіло, як каже автор, відбити ся на настрою місцевої людности, котра хоч до таємниці не була втягнена, то одначе була сьвідком того, що скоїло ся, а при тім мусіло її бути відомим, що провідники повстання міркували над поправою положеня селянства (с. 34). Що повстанне чернігівського полку викликало заворушення між селянською масою, на те автор наводить значну скількість (27) судових архівальних документів, а радше їх короткого переповідження (с. 55—78). Крім сього доповнює ще їх доданем знаних вже фактів про того рода події, спеціально в Уманщині, все таки серйозніші ніж ті, на які вказують

¹⁾ курсив мій.

згадані документи. Як взагалі завжди при нагоді якої небудь зміни в звичайнім ході справи, так само тепер по смерті царя Александра І і наслідком справи декабристів пішли між народом різні чутки про поліпшене страшного селянського положення, новилися різні поголки, а слідом за сими і ворохобні в різних губерніях російської імперії, і те сталося також в київській губ. Та вже сам автор ставлячи отсей селянський рух з справою декабристів, підчеркує оригінальний місцевий характер того руху серед української людности і ту спеціальну закрутку, яка впливала так з історичної традиції, як і з соціального положення тутешніх селян.

Який се був характер на се вказують згадані документи. Що до змісту, то вони дуже однорідні і різняться ся хіба висотою кари, яку поодиноким провинникам вишірювали суди „за проізнесеніє противзаконныхъ словъ“. І так напр. звенигородський жид Мордко Сквирський доніс, що тамошний міщанин Василь Вдовиченко будучи п'яним говорив, „что будутъ выпускать изъ тюрьмы арестантовъ и пока государь императоръ будетъ коронованъ, будетъ рѣзать шляхту, евреевъ и другого званія людей и тогда, очистивши таковымъ способомъ мѣста, государь императоръ будетъ короновать ся — тогда, когда жнива настануть“ (с. 55). До Чижовської економії шинкар жид Бурштайн спровадив звязаного селянина Будаєнка, котрий мав говорити в шинку: „якъ бы рѣзанна тутъ началась, то я-бъ не требовалъ ни списы, ни ратища и только шицу застругавши и осмаливши спизавъ-бы на нее 70 ляховъ и 70 жидовъ“ (с. 57). Старобудинський селянин Яременко мав говорити про шляхту: „а вже на васъ пастка есть готова“ (с. 58). Селяни з Чорної Каменики були обвинувачувані про ширене чутки „о имѣемой яко бы быть рѣзанниѣ шляхты и жидовъ“ (с. 59), а селянка Ткачукова будучи на роботі у видиборського посесора Мянковского говорила його своячці: „не бейте теперъ и не лайте насъ, ибо на третій день наступающаго праздника (вел. свѣят в 1826 р.) наступитъ рѣзанна и колѣвщина“ (с. 60). Те саме маємо майже у всіх наведених тут документах, згадки-ж про иньші події, як напр. про бунт чернігівського полка, що ніби мав викликати такий рух, а радше поговорки між селянами — згадки такі виступають лише там, де вмішалися які небудь посторонні елементи напр. солдати, шляхта і т. д. (напр. с. 56, 61, 62, 63, 75 і др.). В Уманщині пішла чутка про появу сина Гонта, чим покорытував ся солдат Семенів і викликав справді розрухи з чинною розправою з панами (с. 80). Автор вдоволив ся поданем отсих фактів і заняв ся дальшою судьбою справи селянства взагалі та поглядами на сю справу правительства, котре тимчасом репресаліями здавило весь отсей рух. Тимчасом поданий ним матеріал в високій мірі інтересний

сам по собі для дослідника відносин на правобережній Україні між українською селянською масою і панською верствою. Ми бачимо поперед усього, що заворушене між селянами в Київщині не стояло в жадній звязі з діяльністю декабристів, а було впливом тільки чисто місцевих й історичних причин — а бунт чернігівського полку сповнив тут таку ролю, яку міг сповнити всякий иньший факт, який виходив поза межі звичайного ладу а тим самим між простим народом міг викликати неясні почування та надії на які будь зміни. І се зовсім серед тутешніх обставин вистарчало. Тіж обставини від останніх гайдамацьких рухів мало що, а то й зовсім не змінили ся; всі три давні чинники: жиди, польська шляхта і обездолене українське селянство зістали такими і на таких становищах, як і перед тим, і грали ту саму ролю, що й давнійше, о скільки нова сила де в чім їх не обмежала. Жиди посередничать і доносять про „бунтарські“ забаганки селянства шляхті, ся знова тепер не може при помочи якого там нового Стешковського сама карати, проте обмежуєть ся оскаржуванем, а врешті селянська маса не годить ся ніяк на тодішний стан річий та неустанно міркує по своему про визволення з крпацтва. Кажемо неустанно над тим міркує а не тільки від часу до часу, бо, на нашу думку, роки 1826—7 з того погляду нічим не ріжнили ся від попередніх. Се був звичайний стан річий, бо прецінь, як ми бачили властиво руху жадного й тепер тут не було, що видно з того, що суди по більшій часті увільняли селян від кари за ті ніби то розрухи. Звичайні поговірки селян тільки в очах переляканої шляхти вирости, а може і навмисно роздуті були до великих розмірів, як се було в 1795 і 1812 рр., коли шляхта, як тепер власне занепокоєна замірами декабристів знести крпацтво (с. 34 і 35 нотка), навмисно розголошувала чутки про різню, аби накликати правительственні репресії на непокірних селян (прим. с. 79).

Тимчасом коли на правобережу суди справджували, о скільки донесеня шляхти про задуману селянами різню шляхти і Жидів вірні, правительство в своїй нагіці за тайними товариствами натрапило в Лівобічній Україні на сліди істнованя „малоросійського общества“, заложеного декабристом Новіковим і переяславським маршалком шляхти В. Л. Лукашевичом, котрі бунд-то поставили цілю сього товариства вибороти незалежність для України (с. 42 і 43 нотка). Як бачимо, зі знесенем українського гетьманства ідея автономії України не вмерла, а навіть, є звістки, що від часу до часу справа гетьманства виринала і навіть вказувано на кандидатів на те місце (с. 43—44). Значить думка про незалежність, хоч в ріжнім розумінню, відповідно до його положеня, була по обох сторонах Дніпра.

Вертаючи до книжки ш. автора, скажемо, що з огляду на богацтво

зібраного матеріалу й літератури та багатство змісту, се свого рода рідкість. В використовуваню матеріалу він іде так далеко, що не може здержати ся, щоби не передати гумористичного донесеня малого якогось сибірського урядника правительству в справі підозрілих людей (с. 46), хоч те донесенє можаб без усякої шкоди для книжки поминути. Та за те, а може власне через те — бракує тій праці конструкції та визначеня фактам місця відповідного до ваги кожного з них. Автор, захоплений таким багатством матеріалу, кожду річ обговорює до найбільших подробиць, на чім терпить головна тема. І так ми знаємо з заголовка, що ся книжка присвячена головно селянському рухови в Кнівщині, тимчасом коли її львина часть припадає власне на обговорене тла тих рухів, так що воно самохить висуваєть ся на перший плян, а обговорене самих рухів сходить до ролі додатка. Та одначе, коли мова йде про інформації, то книжка ся для кожного, хтоб тими часами займав ся, може віддати великі услуги.

Ів. Джиджора.

И. С. Свѣнцицкій. Матеріали по исторіи возрожденія карпатской Руси. — Сношенія Карпатской Руси съ Россіей въ I-ую половину XIX-аго вѣка, Льв., 1906, стор. 212.

Історія національно культурного руху на галицькій Україні в 1-шій пол. XIX ст., незважаючи на виданий деякий матеріал, була аж до перших років XX ст. для нас майже terra incognita. Цілі звязки незвичайно інтересних матеріалів до того періоду (переважно кореспонденцій) лежали спокійно по публичних чи приватних архівах Львова, Петербурга й ин. і чекали на прихід пізнійших щасливіших часів. І ті „щасливіші часи“ прийшли по — переступленню нами порога XX ст. Цілий ряд публікацій (як пр.: проф. К. Студинський, З кореспонденції Дениса Зубрицького... Льв., 1901; др. Іван Франко, Матеріали до культурної історії галицької Руси XVIII і XIX віку (Збірник іст.-філ. секції Наукового Товариства ім. Шевченка, т. V), Льв., 1902; проф. К. Студинський, Кореспонденція Якова Головацького (Збірник фільольогічної секції Наукового Тов. ім. Шевченка, т. VIII—IX), Льв., 1905; В. А. Францевъ, Письма къ Вяч. Ганкѣ изъ слав. земель... Варш., 1905 й інші дрібніші) приніс нам значне багатство матеріалів, що виявили перед нами багато дечого інтересного, деколи несподіваного... До ряду тих новійших публікацій, яких число, треба надіяти ся, зросте незабаром значнійше, належить також згадана в горі збірка пильного й одинокого поки що збирача таких матеріалів по російських публичних і приватних бібліотеках й архівах — дра І. Святицького.

Подаючи самі тільки матеріали до історії зносин карпатської Укра-

їни з Росією в 1-шій пол. XIX ст. (особливу розвідку на сю інтересну тему з використанням усіх інших оголошених вже перед тим матеріалів обіцяє автор подати на ньшій місци), автор понереджає їх „оглядом друкованих звісток про карпатську Україну в російських виданнях до 1850 р.“, подаючи тут у виписках інтересніші місця зі споминів і записок російських офіцірів (Глинки, Данилевського, Броневського, Глаголева, Суворовського Ратника, Лихутина й Сонцова), які переходили разом з російськими арміями через Галичину, почавши від часів Наполеонських воєн (1799) аж по 1849 р. (мадьярська революція). Крім того подає реєстр статей про гал. й угор. Україну, що появили ся в тім періоді по російських журналах і часописях. Офіцірські спомини й замітки в тих справах, які не підпадали їх власній обсервації, переважно або неправдиві, або малоцінні супроти інших докладніших звісток; інтересне тільки те, що вони самі чи то бачили, чи чули (пр. характеристика селянського життя у Глінки, етнографічний опис Лемків й угор. „Русняків“ у Ліхутіна). Статі по журналах і часописях належать до Орлая, Ходаковського, Кеппена, Погодіна, Срезневського, Зубрицького, Я. Головацького й ин. і нині переважно перестарілі.

Багато інтересніші, як самий вступ, дальші розділи книжки. І так у II-тім розд. п. з. „Літературно суспільна діяльність І. С. Орлая“ подано декілька незвісних листів Орлая до бар. Віліє, Ходаковського, І. Мартинова, З. Карнеєва (з рр. 1813—24), а також повний передрук (на нашу думку — зовсім без потреби) довшої його статі п. з. Історія о Карпато-Россахъ зі Сѣверного Вѣсника (1804 р.). Інтересна також з деякого згляду статя Івана Бережаніна (угор. Русина), прислана Орлаєви, п. з. Въ обще о различіи Славянских нарѣчій, собственно же о Мало й Карпато или Угросорусских, яка заховала ся в рукоп. відділі бібліотеки Акад. Наук у Петербурзі. В III-тім розділі п. з. Із паперів Ю. І. Венеліна найінтересніша його статя, на жаль неповна, п. з. Объ Украинскомъ Правописаніи (критика), захована в рукоп. у Румянцівськім Музею, а також Карпато-Росскія пословицы й Мадьярскія слова, взятія изъ русскаго языка. Менше важна статя Венеліна п. з. Нѣсколько словъ о Россіянахъ Венгерскихъ, и также одно словцо Историческое о Православной Греко-Восточной Церкви въ Венгріи.

Із IV-о розділу п. з. П. І. Кеппен у Карпатській Русі — його спомини й кореспонденція з кан. І. Лаврівським звернемо увагу тільки на згадану кореспонденцію з рр. 1822—25, як інтересний причинок до необробленої ще літературно-наукової діяльності перемиського каноніка з 1-шою пол. XIX ст. В розділі V-тім п. з. До зноски М. П. Погодіна з Галичанами інтересний лист Погодіна до протоігумена василіянських монастирів в Галичині В. Компаневича в справі „торговлі“ старими друками

й рукописами, а також лист Вагилевича до Погодіна з дн. 8 марта 1836 р. і відповідь на нього того останнього з дн. 2 мая с. р., де Погодін познайомлює Вагилевича з тогочасною російською літературою. Не знаємо з яких причин подав автор в тім розділі також виїмки з рукописних „Рамієтнік-ів“ Генриха Богданського, що зберігають ся в рукоп. відділі бібліотеки Оссолінських у Львові; їх, хоч займають ся вони в однім своїм розділі побутом Погодіна в Галичині, все таки без критичної провірки годі втягати в якім небудь характері між матеріали до історії нашого відродження.

Найінтересніший VI-ий розділ п. з. Зносини І. І. Срезневського з Карпаторусами. Тут подано: 5 листів К. Запа (з рр. 1842 і 1846), 2 листи Якова Головацького (з рр. 1842 і 1844), 4 листи І. Вагилевича (з рр. 1842—45), і вкінці 2 листи С. Шеховича (з 1856), які хронологічно сюди зовсім не належать; дальше кілька автографів з родинного архіву Срезневських а то: Ів. Бірецького П'єсни Колядки — 43 колядки, прислані Срезневському літом 1842 р. зі Львова, Вагилевича До Слова о полку Игоревомъ і Miecz buzki (істор.-геогр. замітка про місто Буск і його околицю), Ів. Головацького Три думки, Торжество слави (12 сонетів, з яких автор подав чомусь тільки 3), П'єніе радостнаго Голоса й ин., Як. Головацького невеличка замітка про „Матеріялы для словаря Малорусскаго нарѣчія, собранныя въ Галиціи и въ Сѣверовосточной Венгріи (198 карток in fol.), дальше Духновича Панегірик мукачівському єпископови й відповідь Йосифови Левицькому (подані тільки перші стрічки!) й відривок зі вступу до історії Молдавії Зубрицького. Вкінці подана згадка про переклад М. Шашкевича Короледвірської Рукописи й Суду Любуші, що знайшли ся також в архіві Срезневських. В VII-ім розділі подані два листи Д. Зубрицького до Шевирьова з 1844 р. і до І. Давидова з 1856 р. Оба не подають нічого інтересного. Книжка кінчить ся докладним показником імен і предметів.

І. Кр.

Л. Ф. Пантел'євъ -- Изъ воспоминаній прошлаго, Спб., 1905, стор. 339, мал. 8^о.

Автор споминів не належить до видатніших діячів російського суспільного життя і коли береш у перше сю досить грубу книжку, то — властиво кажучи — не знаєш, що там знайдеш. Передивившись уважно, легко помітити, що автор дійсно стояв зблизка до тодішнього літературного життя, стрічав ся з важнішими репрезентантами нових напрямів і бачив та чув досить цікавого. Шкода лише, що автор обмежив свою задачу лише кількома епізодами, та й про зачеплені події не оповів повніше і докладніше.

Се не хроніка минулого життя, більш-менш певна, не хронологічно

уложене оповідання про минулі роки: з багатого запасу пам'яті автор вибрав кілька більш цікавих епізодів й обробив кожний окремо в самостійний епізод. Що до вибора таких окремих епізодів автору нема чого закинути: з різних боків зачіпають вони літературне і наукове життя петербурського суспільства шістьдесятих років і разом дають цікаві образки життя того часу; чимало місця присвячує автор політичним змаганням тодішньої молодіжи, тайному політичному товариству „Земля и Воля“. Взагалі сюжети вибрано досить щасливо і як є тут що менш цікаве, то се не шкодить загальному вражінню. За те більш серйозний закид можна зробити автору споминів з другого боку, а се за вибір поодиноких деталей в обмальованню поодиноких діячів минулого. Цілком зрозуміле, що кожний, хто пише з минулого й перебирає в пам'яті своїй, що там лишило ся з тих часів, застановлюєть ся передовсім на більш ясних, більш яскравих рисах і образах, себто на тім, що він найліпше знає, в чім брав сам найбільшу, активну участь; але се не все буде дійсно цікавим і з об'єктивного погляду. Не заглиблюючись в аналіз окремих подій і суспільних течій, не застановляючись докладнійше над виясненнем їх внутрішніх зв'язків між собою, автор споминів передає, що робив й що бачив, не розбираючи докладно, о скільки та або иньша риса чи деталь дійсно здаєть ся цікавою й потрібною для читача, що хоче у нього, автора, довідати ся півстоліття пізнійше після самих подій про діячів минулого часу.

В сій взагалі цікавій книжці, для читача Українця особливе значіння будуть мати уступи присвячені тим або иньшим діячам українського руху. Окрім спеціального розділа про „Основу“ (с. 168—182), в багатьох місцях ми зустрічаємо окремі звістки про Костомарова (його професорська діяльність с. 101—105, диспут з Погодином стор. 164—166, конфлікт з публичними лекціями Костомарова 210—220, більш дрібні вказівки про цікавість лекцій Костомарова с. 163, 222, про иньші відносини Костомарова с. 120, 121, 206 і т. д.). Як репрезентант ліберального студентства, автор споминів часто зустрічав ся з Костомаровом і мав з ним зносини в тих чи иньших справах, не кажучи вже про те, що слухав його університетські й публичні лекції: через те міг він подати цікаві звістки, й подати їх більш, ніж ми тут в дійсности знаходимо. Цікаві між иньшим дві замітки (але з другого боку невідомо, о скільки можна на них покладатись): в першій уступі оповідає автор споминів, як Костомарів висловляв йому гадку, що з розвитком культурного стану українського люду зникнуть осібні прикмети українського народу (с. 104), в другій — переказує він слова Костомарова, що ніби покійний вчений під впливом своїх студій над молоканами й їх моральними поглядами прийшов до переконання про культурну висість

Великоруссів над Українцями (с. 105); для вяснення деталів світогляду покійного вченого цікаво б було знати, о скільки сї й ті слова Костомарова мали таквй рiшучий тон в дійсности.

Меньш щасливим вийшов у автора споминів роздiл про „Основу“ : передовсiм вiст роздiлу ширший, нiж титул : автор сполучив тут свої спомини про знайомих в Петербурзi Українцiв, починаючи вiд Кулiша i Костомарова, Бiлозерського, Кiстяковського й О. Котляревського й кiнчучи Громекою i якимсь невiдомим Дозе. Лишаючи на боцi рiзкi фактичнi помилки (нпр. в бiографiї Кулiша), треба завважити, що дiячiв „Основи“, з вийском Костомарова, автор майже не зустрiчав поза редакцiйними зiбраннями, а через те й не мiг дати про них фактичних звiсток ; цікаво завважити той тон, з яким згадає автор якусь невiдому йому дiвчину на редакцiйних зiбраннях ; вiн, здасть ся й сам розумiє, що се не до речи, але шкода пропустити подробицю (с. 175). З фактичних вказiвок цікаво завважити спогад про чарiвне вражiнне вiд Шевченка (с. 270), про його значiння в кружку „Основи“ (с. 169). До Кулiша ставить ся автор споминiв неприхильно, завважує його самолюбство. На погляд автора „Основа“ загинула через недбалiсть редакцiї ; найбільш впливовим був там Кулiш, а редактор Бiлозерський обмежав ся лише вишою дипломатiєю в униканню рiзних суперечок мiж членами редакцiї. Нацiональнi змагання i гостра постава селянського питання привели „Основу“ до ворожих вiдносин з росiйською бюрократiєю i з росiйськими суспiльними течiями : автор нагадає, як ворожо вiднiс ся Катков до пляна Костомарова видавати народнi книжочки на українській мовi (с. 180). Бiографiчними звiстками про Бiлозерського, Громеку й Кiстяковського закінчує автор роздiл про „Основу“.

Добре б було, як би автор знову вернув ся до своїх споминiв i подав би иньшi епiзоди, опушенi в сiй книжцi.

Олександр Грушевський.

Отчетъ Императорской Публичной Библиотеки за 1899 г., С.-Пб., 1903, ст. II+211+4.

В 1899 р. царська публична бiблiотека в Петербурзi збогатила ся 39.379 новими творами (в 45.288 томах) й 4.086 рукописами й автографами. Для нас найiнтереснiйший вiддiл рукописiв, а в нiм спецiально те, що тикаєть ся української iсторiї, iсторiї лiтератури, культури й ин. — взагалi т. зв. українска. Та найперш мусимо згадати одну більшу колекцiю старих рукописiв, набуту за цiну 5000 руб. вiд начальника росiйської духовної мiсiї в Єрусалимi Антоїя, де є мiж ин. багато iнтересних славянських рукописiв XIV—XIX ст. Дорогоцiвну славянську памятку

становить також закуплений особіно пергамін. рукопис т. зв. Добромірове четвероевангеліє, написане в границях Македонії при кінці XII ст. (О. п. I. N. 55). З фільологічного боку описав його проф. Ягіч в „Sitzungsberichte“ віден. Акад. Наук 1898 – 1899 pp. (Philosophisch-historische Classe, Bd. CXXXVIII i CLL).

З відділу україніса згадаємо три „малоросійських літописей Григ. Грабянки“ з XVIII ст. (F. IV, N 808, F. IV, N 809, F. IV, N 810), „Описание краткое о Малой Россіи“ з XVIII ст. (О. IV, N. 451), видане в 1878 р. київською „Временною комиссією для разб. древн. актов“ в додатку до „Лѣтописи Самовидця“, „Краткое описание Малой Россіи“ з XVIII ст. (F. IV, N. 811), що уриваєть ся на 1733 р. (початок і кінець затрачені), „Двѣ гисторіи о казаккомъ народѣ“ з 2-гої пол. XVIII ст. (F. IV, N. 812 — при кінці переднього слова „къ Читателю“ сказано: „Сіи гисторіи первая съ печатной въ Кієво-печерской типографіи, вторая въ рукописной різнихъ авторовъ, по своду въ различни гисторіями печатными, списани канцеляристомъ войсковымъ Григоріємъ Покасомъ 1751 году, генваря 20 дня“), дальше рукоп. збірник кількох вірців українського письма з XVIII ст. (між ин. „краткій малоросійській лѣтописецъ“, без початку, від 1699 – 1751) (F. IV, N. 813), рукоп. збірник з 2 гої пол. XVIII ст. (між ин. „Краткая малоросійская Новгородъ-Сѣверская лѣтопись“, що зачинаєть ся заснованнем Кієва в 401 р., а кінчить ся подіями з 1759 р., дальше вірші про враду Мазепи, й Воскресеніє мертвыхъ, містерія Георгія Кониського) (F. XVII, N. 79), збірник з XVII—XVIII ст. (Q. XVII, N. 252), „Каиты разные“, невеличкий збірник українських каитів з XVIII ст. (Q. XIV, N. 22), оргін. акт вибору ігумена никольського пустин. мон. й ректора київської братської колегії Йосафата Кроковського архимандритом київо-печерської Лаври дня 26 марта 1697 р. (акт підписали між ин. єромон. Стефан Яворський й ігумен Дмитро Савич — св. Дмитро Ростовський й ин.). Цікавим вкінці матеріалом до історії відносин між російською цензурою й українським письменством у 80-их і 90-их роках служить збірка рукописів, передана бібліотечі київським цензурним комітетом. Є там твори різних українських авторів, які цензура не дозволила друкувати, між ин. нпр. 2 автографи П. Куліша (Цар Наливай і Дзвін), Збірник народніх пісень, зап. у подільській губ. М. Лисенком, Народні казки (рук. подав до ценз. М. Дикарив), два збірники пісень В. Милорадовича (Веснянки й петрівки лубенського уїзду, й Вечерничні й любовні пісні лубен. уїзд.), Мордовця Козаки й море, й багато иньших.

І. Кревецкий.

Отчетъ Императорской Публичной Библиотеки за 1900 и 1901 гг. Спб. 1905, 8^о, стор. 324.

Після значної перерви знов появило ся справозданне петербурської

публичної бібліотеки, одного з найважливіших європейських книгозборів, а що тикаєть ся скількості славянських рукописів, — безперечно першого в світі. Не можна одначе не зазначити, що дворічне справоздання, яке лежить перед нами, виказує значне зменшення набутків бібліотеки з відділу старинних рукописів. Вони, по перше, стають рідшими; по друге — на них треба тепер спеціально полювати по глухих закутках півночі, як то робив з поручення Академії Наук учений завідач її рукописів Вс. І. Срезневський. До того — хоч як воно дивне — петербурська публична бібліотека розпоряджає дуже скромними засобами для придбання рукописів, тому рукописний відділ зростає переважно жертвами приватних осіб й інституцій. В 1900 і 1901 рр. найбільшим придбанням була колекція д. Роґальського. Поза тим придбано декілька рукописів, які мають ледви чи не налеографічний тільки інтерес. Нижче ми затримаємо ся на тих рукописах, що так чи сяк тикають України, української історії, літератури, мови й просвіти. Найперш одначе згадаємо про деякі старі друк, що мають з різних поглядів немаловажний інтерес. Се — найперше — „Молиovníк“, виданий в Острові в 1606 р. з гербом кн. К. К. Острожського і з передмовою презвітера Дамяна, книжка незвичайно рідка; потім книжочка архієп. Лаваря Барановича „О хиротоні“, видрукована в Новгород-Сіверську в 1676 р. — одинокий дотепер звісний примірник. Крім того „Зборникъ... нѣкоторыхъ моленій“ 1785 р., друк. в Чернигові, незвісний бібліографам.

Зпоміж рукописів, придбаних бібліотекою, згадаємо найперше найважливішій в колекції арх. Амфілохія, яку дарував (не в повнім одначе складі) д. Роґальський. Тут є фрагменти прольоґа за другий піврік з XV—XVI ст., з двома статями про перенесенне мощей св. Бориса й Гліба. Фрагмент збірника житий XVI ст., зі житием в. кн. Володимира; житне того самого святаго подибуємо також в другім збірнику, що складаєть ся зі зошитів ріжного часу з XVI—XVIII ст. (стор. 99). Для історії просвіти на Україні має деякий інтерес збірник XVIII ст. (Q. XVII, N. 256) богословських і проповідничих праць протоєрея харківського собора, префекта й учителя харківської колеґії (від 1778 — 1780 р.) М. Шванського. Історично-літературне значінне має збірник, що складаєть ся з осібних зошитів і карток (Q. XVII, N. 257), між ин. тут фрагмент із Александрії, писаний західно-руським півустановом XVI ст.; другий фрагмент із Александрії скороп. XVIII ст.; фрагменти повісти про Савву Грудцина, повість про здобуте Єрусалима й переклад моралістичного твору польського письменника Яна Зопчица — все скороп. XVIII ст. Поминувши книги богослужбеного змісту XV—XVIII ст., що належать (коло 30) до арх. Амфілохія, газначимо в збірнику XVIII ст. (Q. I, N. 1338) страсти, слово бл. Єроніма про зрадника Юду й Бесѣду

трьох святих. У збірнику з того часу (Q. I, N. 1339) є приклади з Великого Зерцала; такі самі приклади й розмову батька зі сином подбуємо в иньшій збірнику з того самого часу (Q. I, N. 1340). Найбільш популярні апокрифічні статі — сон Богородиці, Хождение Богородиці по мукам, сказание Льва папи римського, про 12 пятниць, подбуємо в збірнику XVIII ст., Q. I, N. 483. В збірнику поучень з другої половини XVIII ст., Q. I, N. 1341, є поучення єром. Гедеона Криновського, Теофана Прокоповича й білгородського еп., а потім київського митрополита Самійла Миславського. До збірки автографів прибули два оригінальні листи чернігівського архієпископа Теофана Углицького, якого синод зачислив недавно до святих.

Із числа рукописів, придбаних закупном, варті уваги: службна мінея з XV ст. за жовтень; Золотоуст XVII ст., відмінного укладу з доповненнями (Q. I, N. 1306); Золотоуст і оперті на ньому збірники XVI і XVIII ст., Q. I, N. 1307, 1308, 1309 — вони описані стаття за статтю й дають повний образ літературного матеріалу, який в них міститься; в N. 1307 — муки св. муч. Бориса й Гліба й Слово про прихід Івана Предтечі до аду. В московській літописі XVII ст. (F. IV, N. 792) в першій томі є кольорова мініатюра, що представляє в'їзд вел. кн. Володимира Мономаха до Києва. Інші рукописи славянські, руські, грецькі, французькі й німецькі належать або до богословської літератури, або до службових й приватних справ осіб з висшої адміністрації в Росії XVIII і XIX ст.

Придбання 1901 р. мають той самий характер; додамо, що тут згадують ся між иньшими паперами, що прийшли до бібліотеки, лекції з історії старинних Славян і Польші проф. московського університету Ос. Бодяньського. Зі старинних рукописів, які купила бібліотека, звертає на себе увагу цінний збірник статей руською, польською й латинською мовою, писаних українською й білоруською скорописю XVII ст. (Разно яз. F. XVII, N. 161); перша стаття — проповідь на свято Івана Хрестителя, виголошена в 1649 році в єпископській церкві м. Могилева. Дальше — багато листів, чолобитень, віршів і привітних промов звісного Симеона Полоцького — багато статей з датами. Є тут твори також иньших осіб — ігумена козацького Богоявленського мон. Фільотея Учицького (Utczycki), Паїсія Лізаріда, Лазаря Барановича, еп. Мет. Филимоновича, митр. Питирима, ігумена межигірського мон. Теодозія з братією й ин. Усього є в збірнику 459 к.; користуючи ся його багатим матеріалом, можна не без нових результатів переглянути літературну й суспільну діяльність С. Полоцького й деяких його сучасників. З иньших рукописів згадаємо тільки про збірник XVII ст. (Q. XVII, N. 254), де крім Шестоднева св. В. Великого — є також „преніє“ (1627 р.) ученого литовського прото-

попа Лаврентія Зизанія з московськими справщиками з нагоди уложеного Зизанієм Катехізіса.
В. Перетц.

Katalog rękopisów Akademii umiejętności w Krakowie, zestawił Jan Czubek, Краків, 1905, III+1 нен. +313, мал. 8.

Рукописи бібліотеки краківської академії не були до тепер в цілості описані: каталог Серединського „Rękopismy Towarzystwa Naukowego Krakowskiego systematycznie zestawione“ (1869) обіймав лише 445 рукописів з 1588, які має академія; до того ще був він зроблений дуже недокладно. Тому забрав ся п. Чубек до зладження нового і повного каталогу і віддав його недавно до загального ужитку.

Каталог зложений дуже просто; рукописи вичислені по номерам бібліотеки без поділів на віки або по змісту. За те додано на кінці малий покажчик осіб і предмету, через що улекшуєть ся користоване книжкою. Опис рукописий не усюди однаковий: докладніше описані старші рукописи, до XVI столітя, і часи Стаїслава Августя, Варшавського князівства і конгресового Королівства: иньші віки оброблено більше поверхово, часто більш ніж коротко і навіть недокладно.

Україніса заступлені передовсім колекцією Кшижановского-Горжковського, про котру була мова в попередній книжці Записок (Misc.); далі деякі мови і трактати (Historia o buntach Chmielnickiego..., N 1052, с. 109—162) з XVII ст., кореспонденція Хмельницького з Радивлом, договори з часів Хмельницького, літописи польські: „Kroniczka wojny kozackiej od 20/1 - 10/2“, „Dyariusz expedycyey przeciwko kozakom, która się zaczęła pod Białym Kamieniem, a skończyła się per pacta... pod Zborowem, 8/8—14/8 1640“ і „Continuatio dyaryusza wojny koz.“ (N. 1017) і дещо в актах до польської історії того часу. Внутрішної історії дотикаєть ся далеко більше число рукописий. Під N. 1089 вібрані інструкції соймиків руських земель, під N. 793 подано інвентар Старого Санча з 1699 р., під N. 794, генеральну тарифу подимного податку перемиської землі, під N. 1071 реєстр міст і місточок польської Корони з 1676 р., під N. 1168 реєстр документів з 16—18 ст., знищений в части гайдамаками, під N. 1140 люстрацію Уманщини з р. 1768, під N. 975 універсали поборців перемиської землі р. 1683—1701. До історії і внутрішніх відносин Галичини належать акти судові, циркулярні, мійські і губерніяльні повітів і міст Сокаля, Замосця, Белза, Львова і Жовкви (N. 799—805, 813—815) та виказ домів Коссова з р. 1787 і 1788 (N. 808); сюди належать також акти про санітарний стан краю і документи про історію чуми в р. 1791—1818 (N. 1455). Відносинам релігійним і церковним присвячені окрім NN 261 (Акти

чернигівського монастиря, писані по руськи в XVIII ст.), 266 (Послання архимандритів і єпископів українських з р. 1673—1692), ще 878—906, 918, 920, (документи, описи інвентарів і інші акти латинських костелів і монастирів на Русі), 922 (інвентар греко-кат. єпископства в Перемишлі з р. 1822), і 1009 (акти і статі до історії уніятської церкви в XIX ст.).

Під NN. 1489, 1400, 820, 1497, 1391—3 уміщені повійші твори про Україну, що остали в рукописи. Фільольогічний і діялектольогічний інтерес мають числа 1361—9, 1327—1331, 1326, 1321—3.

З. Кузеля.

Книги й статі обговорені в с'їм томі:

Н. Петровъ — Описаніе рукописныхъ собраній, находящихся въ г. Кіевѣ, III, 1904.

W. Olechnowicz — Cmentarzysko w Nowosiłkach, 1903.

K. Hadaczek — Z badań archeologicznych w dorzeczu Dniestru, 1903.

— Światowit. Szkic archeologiczny, 1904.

Г. Бараць — Повѣсти и сказанія древне-русской письменности, пшѣющія отношеніе къ Евреямъ и еврейству, I, 1906.

K. Dieterich — Eine Gruppe neugriechischer Lieder aus dem Akritencyklus, 1904.

Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta, I—III, 1892—1905.

M. Balaban — Żydzi lwowscy na przełomie XVI i XVII w., 1906.

K. Puławski — Stare osady w ziemi Kamienieckiej, 1906.

— Ród Kierdejów podolskich, 1906.

W. Górski — Powiat Mohylowski w gubernii Podolskiej, 1903.

O. Balzer — Historia ustroju Polski, 1905.

— Verfassungsgeschichte Polens, 1905.

V. Перетць — Къ исторіи польскаго и русскаго народнаго театра, I—VII, 1905.

V. Срезневскій — Климовскій-Климовъ, „козакъ стихотворецъ“, и два его сочиненія, 1905.

O. Левицкій — Переписка съ Запорожьемъ, 1905.

K. Pułaski — Z czasów konfederacyi Barskiej, 1906.

Dzieje porozbiorowe narodu polskiego w żywym słowie, V—VI, 1905.

M. Dubiecki — Przymierze dziedzica z poddanymi rolnikami, 1905.

- В. Иконниковъ — Крестьянское движеніе въ Кіевской губ. въ 1826—27 гг., 1905.
- И. Свѣицицкій — Матеріалы по исторіи возрожденія Карпатской Руси, 1906.
- Л. Пантелѣевъ — Изъ воспоминаній прошлаго, 1905.
- Отчетъ Императорской Публичной Библиотеки за 1899 г., 1903.
- Отчетъ Императорской Публичной Библиотеки за 1900 и 1901 гг., 1905.
- J. Czubek — Katalog rękopisów Akademii umiejętności w Krakowie, 1905.
-

Publicationen

der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg,

Czarnecki-Gasse 26.

Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, redigiert von Prof. Michael Hruševskij, bis jetzt erschienen Bde I—l XXII (Geschichte, Archäologie, Ethnographie, Sprache und Litteraturgeschichte, besonders der Ukraine). Preis: Bde I—XX kosten 48 Kronen, jeder weitere Bd. (auch separat käuflich) 3 Kr., Bd. XXIII—XXIV (Doppelband) 5 Kr., Bd. XXXI—II u. XXXV—VI (Doppelbände) a 6 Kr.

Publicationen der Sectionen und Commissionen der Ševčenko-Gesellschaft:

- A. Die historisch-philosophische Section publizierte bis jetzt:
1. Neue Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk istoryčno-filozofičnoj sekcyj) B. I—IV u. VI—IX enth. eine Geschichte der Ukraine von Prof. M. Hruševskij (I. Theil bis Anfang des XI Jahrh., II — bis Mitte des XII Jahrh., III—IV bis zum J. 1340, VI—VII bis zum J. 1569, VIII—IX Verfassung und soziale Verhältnisse im XIV—XVII Jhrh. Preis I, II u. V B. a 4 Kr., III u. IV B. 5 Kr., VI u. VII B. 4-50, VIII u. IX B. 4-50. Bd. V. enthält Materialien zur Kulturgeschichte Galiziens im XVIII—XIX Jahrh. Preis 2 Kr.
 2. Historische Bibliothek, bis jetzt erschienen B. 1—XXIV.
 3. Juridische Zeitschrift, bis jetzt X Bde, a 2 Kr.
 4. Juridische und ökonomische Zeitschrift, bis jetzt IX Bde a 3 Kr.
 5. Juridische Bibliothek, bis jetzt III B. a 2 u. 3 Kr.
- B. Die philologische Section publizierte bis jetzt 9 Bde ihrer Beiträge (Zbirnyk filologičnoj sekcyj), enthaltend: Bd. I. und IV. eine Biographie des ukrainischen Dichters Taras Ševčenko, von A. Koniskij, Preis a 3 Kr. Bd. II. u. III. Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde und Literatur, von Michael Dragomanov (erster Theil). Preis a 4 Kr. Bd. V. Die Mundart der Lemken, von I. Verchratskij, 6 Kr. B. VI. Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde von M. Dykariv. Preis 4 Kr. Bd. VII. Abhandlungen aus der ukrainischen Volkskunde und Literatur von Michael Dragomanov (Zweiter Theil). Preis 5 Kr. Bd. VIII—IX, Die Korrespondenz d. J. Holowačkij, Preis 7 Kr.
Ukrainische Bibliothek, Bd. I—III. Sämmtliche Werke von J. v. Fed'kovyč, Bd. I Gedichte, Preis 6 Kr., B. II. Erzählungen, Preis 4 Kr., Bd. III. Dramatische Werke 1A Theil, Preis 3 Kr., 2 Theil, Preis 3 Kr.
- C. Die mathematisch-naturwissenschaftlich-medicinische Section publizierte bis jetzt 9 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk). Die beiden ersten Bände kosten a 3 Kr., Bd. III—VIII erschienen jeder in zwei Abtheilungen, jede unter einer besonderen Redaction; die mathematisch-naturwissenschaftliche red. von Iv. Verchratskij und Vlad. Levickij, die medizinische red. von Dr. E. Ozarkevč. Preis jeder Abtheilung 2 Kr.
- D. Die Archaeographische Commission publizierte bis jetzt folgende Werke:
1. Quellen zur Geschichte der Ukraine. Bd. I (Lustrationen der königlichen Domänen in den Bezirken Halyč und Peremysl vom J. 1565—66); Bd. II (Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Peremysl und Sanok im J. 1565); Bd. III (Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Cholm, Belz und Lemberg im J. 1564—5); Bd. IV u. V (Galizische Akten aus den J. 1648—1659). Bd. VII (Lustration vom J. 1570). Jeder Bd. kostet 4 Kronen, III Bd. 5 Kr.
 2. Denkmäler der ukrainischen Sprache und Literatur. Bd. I. Alttestamentliche Apokryphen; Bd. II. Neutestamentliche Apokryphen A. Evangelienkreis. Bd. III. B. Apokryphe Apostelgeschichten. Bd. IV. Eschatologische Apokryphen (im Druck). Bd. I Preis 4 Kr., Bd. II u. III a 5 Kronen.
 3. Kottljarevskij, Die travestierte Aeneis, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798, Preis 60 Heller.

E. Die Ethnographische Commission publiziert:

1. Das Ethnographische Sammelwerk (Etnografičnyj Zbirnyk); bis jetzt erschienen 17 Bände. Preis Bd. I—IV u. VII—X u. XII—XIII a 3 Kronen, Bd. V—VI u. XVII a 4 Kr. Bd. XI 6 Kr. Bd. XVI 6 Kr.

2. Materialien zur ukrainischen Ethnologie, Bd. I. Preis 8 Kr. (Enthält Abhandlungen über neueste archaologische Funde, über die Lebens- und Arbeitsweise der ukr. Fischer in der Dobrudza, der galizischen Kürschner usw., sowie auch eine Abhandlung über die farbigen Ostereier, ihre Herstellung und Ornamentik. mit 13 chromolithographischen Tafeln und zahlreichen Illustrationen im Text). Bd. II, 4 Kr. Die Huzulen, Land, Leute, Lebensweise, Industrie, Sitte und Brauch, religiöse Vorstellungen usw., mit über 300 Illustrationen, Bd. III, 4 Kr. (Neue archaologische Funde, Volkskalender, Aus der galiz. Volksindustrie, Hochzeitslieder und Gebrauche a. d. Gouv. Cernyhiv, Die Corporationen der Dorfjugend in der Ukraine, Bd. IV, 4 Kr. Die Huzulen (zweiter Theil), Bd. V, 6 Kr. Die Huzulen (dritter Theil). Bd. VII. Die Huzulen (vierter Theil) 6 Kr.

Chronik der Gesellschaft, enthält die Berichte über die Thatigkeit der Gesellschaft, Sectionen und Commissionen derselben, erscheint 4 Mal im Jahre. Bis jetzt erschienen N. 1—26 ukrainisch und deutsch.

Diese und andere Publikationen der Gesellschaft sind in der Buchhandlung der Sevčenko-Gesellschaft in Lemberg, Theaterstr. 1, vorrätig.

НБ ПНУС

641926